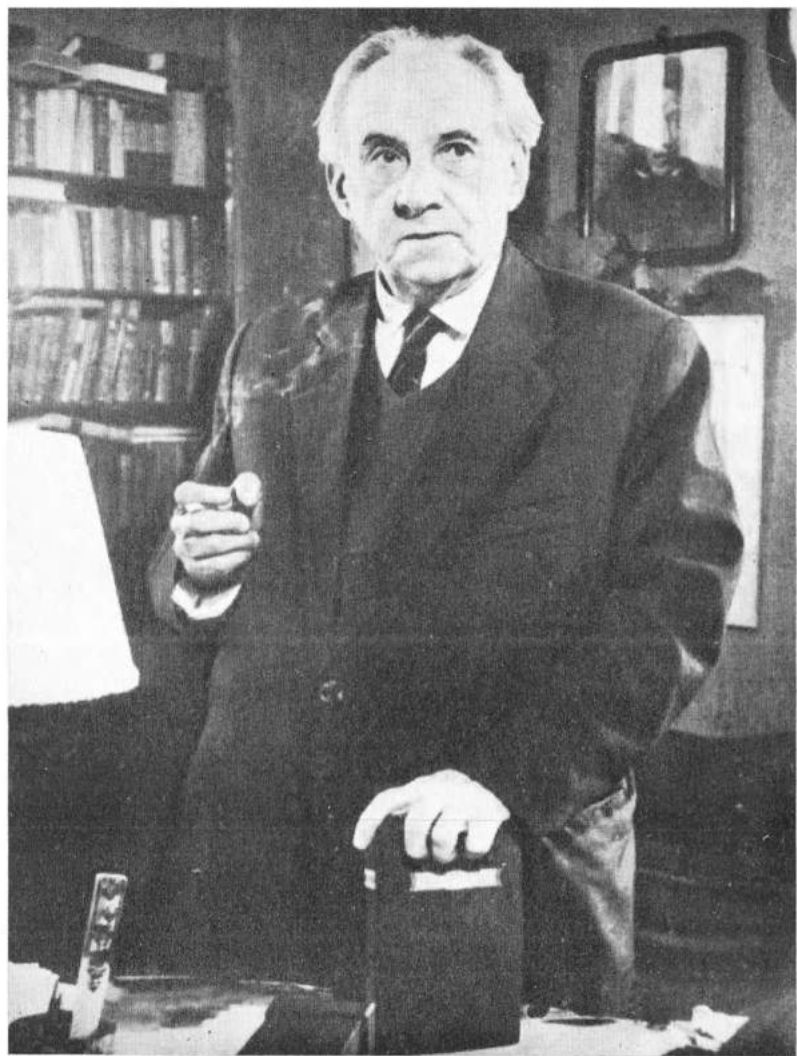

М. Писарский

Максим Рильський, 1960

АКАДЕМІЯ НАУК
УКРАЇНСЬКОЇ РСР

*

ІНСТИТУТ МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА,
ФОЛЬКЛОРУ ТА ЕТНОГРАФІЇ
ім. М. Т. РИЛЬСЬКОГО

ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ
ім. Т. Г. ШЕВЧЕНКА

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ

*

*Зібрання
творів
у двадцяти
томах*

*Наука
Критика
Публіцистика
Томи 12—18*

НАУКОВА ДУМКА

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ

*

Том сімнадцятий
Публіцистика
1935—1952

Печатаються публіцистическіе статьи, утверждающие советский образ жизни, идеи гуманизма, борьбы за укрепление мира на земле, дружбы народов.

Редакційна колегія

Л. М. НОВИЧЕНКО
(голова)

В. А. БУРБЕЛА
(секретар)

Г. Д. ВЕРВЕС

М. М. ГОРДІЙЧУК
(заступник голови)

О. І. ДЕЙ

І. О. ДЗЕВЕРІН

Д. В. ЗАТОНСЬКИЙ

С. Д. ЗУБКОВ

С. А. КРИЖАНІВСЬКИЙ
(заступник голови)

Н. Є. КРУТІКОВА

В. М. РИЛЬСЬКИЙ

В. М. РУСАНІВСЬКИЙ

А. А. ТРОСТЯНЕЦЬКИЙ

Упорядкування та примітки

І. П. БЕРЕЗОВСЬКОГО

Редактор тому

С. Д. ЗУБКОВ

Редакція художньої літератури

Р 4702590200-528
М221(04)-87 передплатне

© Видавництво «Наукова думка», 1987,
упорядкування, примітки

ПУБЛІ- ЦИСТИКА

ДЛЯ ЛІТЕРАТОРА І КОЛГОСПНИКА

Колись панок, що приїхав з України до Парижа, дивувався: «Простий візник, а читає газету». У нас, на радянській землі, газета і для літератора, і для інженера, і для столяра, і для колгоспника — найзвичайніша і найпотрібніша щоденного вжитку річ. Я недавно був на селі. Я бачив «Пролетарську правду»¹ в руках давнього сусіда — одного з тих, під чиїми руками пшпними житами і пшеницями квітнуть колгоспні лани. Я бачив, як кожен рядок газети викликає то світлий промінь радості, то хмаринку задуми, то зморшку гніву на його чолі. Чого ще хотіти тим, хто цю газету творить? Нехай живе, нехай ще рясніший, ще ширший, ще різноманітніший, ще глибший матеріал дає на своїх сторінках «Пролетарська правда».

Я ГОРДИЙ, ЩО ЖИВУ В ТАКІЙ ДЕРЖАВІ

Народжена в бурях і вогнях, молода Радянська країна вступила твердими ногами на шлях соціалізму. Твердими ногами — це перше слово, яке спадає на думку при читанні проекту Конституції Радянського Союзу. Тільки сильні, тільки могутні люди, впевнені в своїй силі, в своїй могутності, можуть говорити такою залізною, такою сталевною мовою.

Цілий ряд проблем щодо прав, обов'язків громадянина, щодо взаємин національностей (а це ж було колись «прокляте питання»), щодо права на працю і на відпочинок, щодо реального втілення геніальних ідей Маркса, Енгельса, Леніна, — точно і ясно розв'язаний у проекті Конституції. «Хто не працює, той не їсть», «від кожного за його здатностями, кожному за його працею» — це ж не просто афоризми, а словесне виявлення найбільших у світі принципів.

Покласти ці принципи в основу Конституції змогла тільки одна держава в світі, держава вільної праці, держава, біля керма якої стоять трудящі. Я гордий, що живу в такій державі, я щасливий, що їй служу в міру своїх здібностей.

НАШ ВИГРАШ

Уряд випустив нову позику. Як поставилися до цього трудящі? Вони зреалізували її майже протягом одного дня. Цим громадяни Країни Рад ще раз продемонстрували свою з'єднаність навколо партії й уряду, свою відданість, своє бажання ще швидшими темпами будувати оборону країни трудящих, її культуру, її промисловість, будувати соціалізм.

Кожен карбованець, даний в позику державі, приносить конкретні ефективні результати кожному громадянину! Але найбільший вигравш — це наш спільний вигравш — нові фабрики, нові заводи, нові культурні заклади, новий порив вперед до ще квітучішого життя. Тому ми й вітаємо випуск нової позики.

ВОЛЯ, МЫСЛЬ И МУЖЕСТВО БОЛЬШЕВИКА

В детстве я мечтал быть авиатором.

Никто из взрослых людей,— как известно, всегда бестолковых и непонятливых,— не догадывался, что мальчишка, качающийся на зеленой ветке невысокого дубка,— вовсе не мальчишка, а известный завоеватель воздуха, а дубок — совсем не дерево, а изобретенный этим завоевателем воздухоплавательный аппарат.

И какие же прелестно-глупые мечты реяли тогда в головенке «завоевателя воздуха»! И не знал он тогда, что эти мечты — ничто в сравнении с той действительностью, которую ему, счастливому, придется увидеть!

Авиатора из меня, как известно, не вышло.

Выросши, я оказался самым сухопутным, самым привязанным к твердой земле из людей. Но веселый шум пропеллера, но величавые крылья самолета всегда будят во мне какое-то сладостное чувство, чувство глубочайшего преклонения перед великолепной волей, мыслью и мужеством человека.

Помню 1915 год. Нас, гимназистов, распустили на капикулы.

Я сижу на берегу серебряно-зеленого пруда и ужу карпов.

Вдруг слышу в воздухе шум: аэроплан. О, тогда это зрелище вызывало нерадостные чувства! Это был символ кровопролитной, омерзительной бойни народов.

Наш аэроплан — символ творчества, символ прекрасного советского патриотизма. Наш летчик — это человек, оберегающий священные границы Советов, это человек, делающий нашу жизнь более удобной, более легкой, более красивой.

Это человек завоевывающий Северный полюс, совершающий беспрецедентные в истории человечества перелеты по кратчайшему пути из СССР в США.

Наша эпоха, наша страна — героическая эпоха и героическая страна. Мы даже иногда и удивляться не успеваем тем чудесам, которые вокруг нас творятся.

Стахановское движение¹, неслыханный рост индустрии, громадный подъем сельского хозяйства, великолепный расцвет наук и искусств, гигантские победы авиации, уверенная и несокрушимая мощь Красной Армии — все это ведь разные стороны одного явления, имя которому: героика страны победившего социализма.

Слава героям, слава стране, слава партии!

И теперь есть мальчики, качающиеся на ветвях и мечтающие быть летчиками, путешественниками, завоевателями просторов. Многие из них увидят осуществление своих грез.

Какие прекрасные примеры у них перед глазами!

СЕРЦЕ І РОЗУМ НАРОДУ

Кожен новий з'їзд партії — це піднесення нашого радянського народу на нову верховину. Серце і розум народу — Комуністична партія. До биття народного серця прислухаємося всі ми, робітники пера, і розум народу освітлює наші дороги. Це ж відси йде не тільки величезний зріст матеріальної культури, техніки й добробуту, це ж відси і міць лашої непоборної Червоної Армії, і краса й сила нових мистецьких утворів, і небувалий розквіт талантів — музик, учених, художників, артистів, інженерів, агрономів; це ж тут джерело всього кращого, що є в нашій літературі. Чи пишемо ми сторінки, присвячені минулому — мукам і радощам, боям і трудам нашого народу, чи на сучасне повертаємо ми погляд, живописуючи великі й прекрасні перемоги радянського будівництва, радянської творчості, чи в невеликому ліричному вірші подаємо клаптик життя, відбитий у нашій душі, — скрізь і завжди всім хорошим, що є в нашій доробку, ми завдячуємо тій партії, що веде, що привела нас до щастя.

Хай живе велика Комуністична партія!

ЗУСТРІЧ З ПРОФЕСОРОМ ШАРЛЕМАНЄМ¹

Ще в дитинстві я читав у київських газетах нариси «Із життя природи», підписані скромними ініціалами.

А в тих нарисах бривіли скромні слова: «прилетіли жайворонки», «зацвіли медунки»,— слова, що у мене, міського гімназиста і сільського вихованця, викликали щоразу особливе солодке завмирання серця.

Автор цих із року в рік ведених нарисів із життя української природи — Микола Васильович Шарлемань, один із найбільших знавців української фауни.

Зустріч наших письменників з Миколою Васильовичем пройшла у дуже теплих тонах. І те, що розказав т. Шарлемань про життя тварин на Україні, про змалювання тваринного світу в нашій художній літературі, зокрема в «Слові о полку Ігоревім»², те, якими найрізноманітнішими питаннями засипали т. Шарлеманя присутні на вечорі, і його вдумливі відповіді на ці питання,— все це ще раз ствердило, наскільки для клубу письменників потрібні і добрі такі зустрічі.

СОНЦЕ ВСТАЄ НА СХОДІ

Товариші!

У великі дні, коли стар і молод у нашому краї одностайною лавою стали проти напасницької гітлерівської орди; у дні, коли всі народи Радянського Союзу — сини великої Москви і прекрасного Києва, люди з-над Арагви¹ і Кури² і люди з вільного Уралу, діти сибірської тайги і діти степів азійських — робітники від верстата, хлібороби від плуга, вчені від лабораторій, пастухи і поети, шахтарі і виноградарі з'єдналися плече з плечем, серце з серцем, розум з розумом проти варварської фашистської павали; в дні, коли хоробре червоне воїнство безсмертною славою вкриває себе в боях за Отчизну, в боях за сонце проти тьми, в боях за людське право і гідність, працю і творчість, волю і правду — проти гніту, визиску, грабунку і безчестя; в дні, коли топтана, скривавлена і палена ворогом Україна пручається всім своїм могутнім тілом, щоб скинути з себе непахане ярмо людоджерів; у дні, коли до остаточного знищення фашистського звіра, до світояйного дня перемоги веде нас наша партія, у ці дні дозвольте проголосити вам

СЛОВО ПРО РІДНУ МАТІР

Благословен той день і час,
Коян прослалась килимами
Землі, яку сходовив Тарас
Малыми, босими ногами,
Земля, яку скронив Тарас
Дрібними росами-сльозами.

Благословенна в болах рап
Степів широчина бездонна,
Що, як зелений океан,
Тече круг білого Херсона,
Що свій дівочий гучий стан
До Дніпрового тудить лона.

Благословенна ти в віках,
Як сонце наше благовісне,
Як віщий білокрилий птах,
Печаль і радість наша, пісне,
Що мужність будиш у серпях,
Коли над краєм хмара висне.

Благословенні ви, сліди,
Не змиті вічності дощами,
Мандрівника Сквороди³
З припорошілими саквами,
Що до цілющої води
Простув, заведбавши храми.

Благословен мечів ясних
Огонь, отчизни охорона,
Іржавня коней бойових,
Морських походів даль солона,
І «Енеїди»⁴ владний сміх,
Полтави тихої корона.

Гаряча думка Кобзаря,
Що і в огні не спонелів,
І молоток Каменяра,
І струни Лисенка⁵ живії,
І слави золота зоря
Круг Заньковецької Марії⁶.

І труд, і піт благословен,
Життя рясного випоградів,
І при дорозі зелен клец,
І світло мудрої лампади,
І майво збратаєвих знамен
Навкруг кремлівської огради.

Благословенна синь озер,
І Пєсло⁷, і повів рути-м'яти,
Народу геній, що не вмер,
Не вмер від жодної гармати,
У гроні світлому сестер
Благословенна паша мати.

Хто може видати Дніпро,
Хто властєт виплескати море,
Хто наше золото-серебро
Плугами кривди переоре,
Хто серця чистого добре
Злобою чорною поборе?

Настає день, настане час,
І розіллється знов медами
Земля, що освятив Тарас
Своїми муками-ділами,
Земля, що окрилив Тарас
Громовозвукими словами,

Хіба умерти можна їй,
В гарячій захлинутись крові,
Коли на справедливий бій
Зовуть і дерева в діброві.
Коли живе воєна в міцній
Сім'ї великій, вольній, новій?

Хіба їй можна одвісти,
Коли зоря горить рожева,
Коли шумлять-давенять світи
Від рюку раненого лева,
Лисиці брешуть на щити⁸
І кличе див поверху древа!

Хто золоту порве струну,
Коли у гусях — дух Боянів⁹,
Хто димний запах долину
Роздавить мороком туманів,
Хто чорну витеше труну
На красний Київ наш і Канів?

Гримить Дніпро, шумить Сула¹⁰,
Озвались голосом Карпати,
І клич подільського села
В Путивлі¹¹ сивому чувати.
Чи совам зборкати орла?
Чи правду кривді подолати?

О, земле рідна! Знаєш ти
Свій шлях у бурі, у негоді!
Встає народ, гудуть мости,
Рокочуть ріки ясноводі...
Лисиці брешуть на щити,
Та сонце устає — на Сході!

НАРОД БЕЗСМЕРТНИЙ

Стаття, що лежить перед читачем, написана була в важкі й героїчні дні другої світової війни. Нині, в часи погожого розквіту нашого народного господарства, нашої культури, радісно подумати, що справдилась непохитна віра радянської громадськості в наш народ, ведений до світлого майбутнього Комуністичною партією, в його невгамну і непоборну могутність, у його безсмертя.

М. Р.

12.VII 1958

Я думаю про неї, про мою прекрасну багатостраждальну Батьківщину, край оспіваних великими Шевченком і Гоголем вишневих садів, струнких тополь, білих хат, дзвінких пісень, гарячої праці, ласкавих і мужніх людей. Я думаю про неї, яка пліч-о-пліч з братніми народами захищає весь світ від грабіжницьких банд Гітлера¹. Я думаю про Україну.

Багато сумних, гірких, кривавих сторінок бачимо ми в її історії. Цілі віки доводилось їй апемагати під подвійним гнітом, соціальним і національним. Та не про те хочу я говорити.

У нестерпно важких умовах царської кріпосницької Росії вигукнув наш найбільший поет:

Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине...
От де, люде, наша слава,
Слава України!

Недавно в суворій і мужній Москві, яка відстоює свою свободу і честь, а значить свободу і честь усього Радян-

ського Союзу в боротьбі з фашистськими ордами, мені довелося почути у виконанні українського хору ці слова, покладені на музику славним нашим композитором Миколою Лисенком. І я, і всі мої товариші, радянські письменники, були знову вражені не тільки могутністю і красою цих слів, цієї музики, але і глибокою їх правдою.

Такі Культурне надбання народу не можна знищити. Можна спалити книги, але не можна вбити думку. Не можна вбити народ.

Ліричні пісні українського народу, його веснянки, щедрівки, колядки, зажинкові та обжинкові пісні, що малюють яскраву картину українських пір року і зв'язаних з ними радості і праці; пісні побутові, сімейні, соціальні, що говорять нам про бідну вдову та багатого брата, про бездомних бурлак та багатіїв, які знущаються з них, про чумацьке життя-буття, про боротьбу голоти проти панів і куркульства, про сльози матерів і плач сироти; пісні і чудові, гомерівської сили думи про козацькі походи, про гайдамацькі повстання, нові пісні про громадянську війну, про Щорса², про Боженка³, про дні революції і мирного будівництва, про партію, про Леніна — адже це цілий світ. Знищити його не можна, як не можна випити море.

«Люди вмирають — ідеї вічні»⁴ — це були останні слова героя одної з п'єс Тобілевича, драматурга, який віддав усі сили на служіння народу. Ми говоримо: «Люди вмирають — народ безсмертний».

Українська література, початки якої таяться в геніальному «Слові о полку Ігоревім», в літописах княжих і козачих часів, у чудовій усній словесності, — українська література в особі кращих своїх представників завжди була літературою передовою і демократичною. Бунтівна мудрість Григорія Сковороди; нещадний сміх «Енеїди» Івана Котляревського і ласкава людяність його «Наталки Полтавки»; полум'яний гнів і полум'яна любов Тараса Шевченка, чий натхненний строфи по праву можуть бути поставлені поряд зі строфами Пушкіна, Байрона⁵, Міцкевича⁶, Гейне⁷ і чия роль у духовному розвитку українського народу не підлягає, можливо, ніяким порівнянням; мужній, гордий, сталевий голос Лесі Українки; безбережне море, яке називається творчістю Івана Франка; гідні подяву по тонкості і красі повісті й оповідання Михайла Коцюбинського і Василя Стефаника⁸, продиктовані тре-

петною любов'ю до людини; цвітіння і квітіння радянської української літератури, яка дала вже ряд самобутніх обдарувань, своєрідних творчих манер і відкриває сяючі перспективи в майбутньому,— все це хіба можна знищити?

Люди вмирають — народ безсмертний.

Український театр, який у часи найглухішої реакції був чи не єдиним рунором народних прагнень і сподівань, театр, який потрясав серця глядачів геніальними образами, створеними Кропивницьким⁹, Зап'яковецькою, Саксаганським¹⁰, Садовським¹¹, у повоєнний період небувало змужнів і зміцнів, сприйнявши усі кращі традиції цих артистів-демократів, артистів-ентузіастів і доповнивши їх прекрасним досвідом сучасної радянської і західноєвропейської сцени.

Хіба можна вбити цей театр? Не можна, так само як не можна зупинити вітер.

А хіба можна вбити, викреслити з історії українську науку, яка дала таких лінгвістів, філологів, літературознавців, як Потебня¹², Жигецький¹³, Франко; етнографів-фольклористів, як Максимович¹⁴, Лисенко, Гнатюк¹⁵; науку, яка, об'єднавши всі свої сили навколо Академії наук УРСР, дала найвищі досягнення і в галузі біології, медицини, хімії, фізики, математики, техніки, сільського господарства, найтісніше зливаючи теоретичні шукання й побудови з життєвою практикою, з живою творчою роботою.

Хіба можна вбити такі разючі явища, як стахановський рух, рух п'ятисотенниць, хіба не чужі самій думці про смерть імена Стаханова, Кривоноса¹⁶, Марії Демченко¹⁷ та багатьох інших справжніх героїв розумного, красивого, творчого труда?

Люди вмирають — народ безсмертний!

Було б цілком невірно думати, ніби у своєму русі вперед і вгору український народ ріс відрубно, самотньо. Навпаки, найміцнішими ланками зв'язана культура наша з культурою братніх народів, в першу чергу народу російського. Загальновідома близькість Шевченка, який був закоханий у поезію Пушкіна, Лермонтова і схилився перед Щедріним¹⁸ і Гоголем, з революційно-демократичною інтелігенцією того часу — Чернишевським¹⁹, Добролюбовим²⁰, Некрасовим²¹. При цьому тут цілком доречно говорити про плідний взаємовплив. «Народні оповідання» Марка Вовчка²² перебувають у близькій спорідненості з

«Записками мисливця» Тургенєва²³, який, до речі сказати, перекладав Вовчка на російську мову. Про стилістичну та ідейну спорідненість Чехова²⁴ і Коцюбинського не тільки можна, але й потрібно говорити. Вплив передових російських письменників на розвиток літератури і громадської думки на Україні величезний. З другого боку творчість Гоголя, а згодом Рєпіна²⁵ і Короленка²⁶ є золотим мостом, по якому у російський літературний вжиток перейшли українська пісня, український пейзаж, українські характери.

Уважні читачі Шевченка не могли не помітити, що його поема «Сон» має багато спільного з третьою частиною поеми Міцкевича «Дзяди». Це так, звичайно. Шевченко і знав, і цінував, і любив творчість Міцкевича, але й степова українська широчінь передзвонювала срібним дзвоном у поезії іншого вселетя польської літератури — Юліуша Словацького²⁷. Історія знає факти кривавої боротьби українського селянства з польською шляхтою. Але їм відрадніше згадувати про рух дружби польського і українського народів, виявленої особливо яскраво в діяльності польських і українських поетів, зокрема, того ж Шевченка, який звертався до друга-поляка з гарячим закликом:

— Подай же руку козакові²⁸
І серце чисте подай!

Пильний інтерес Шевченка до національного визвольного руху в Чехословаччині, інтерес, плодом якого є поема «Єретик» з присвятою Шафаріку²⁹; діяльність Кирило-Мефодіївського товариства³⁰, яка лише в недавній час почала діставати належне висвітлення; робота Михайла Старицького³¹ над перекладом сербських пісень і дум, що разюче перекликаються з думами і піснями українськими; потрясаюча «Віла-посестра» Лесі Українки, що походить від сербських епічних творів, але позначена могутньою індивідуальністю, — все це факти теж вельми примітні. Не менш примітна і популярність Шевченка в слов'янських землях, яка доходить до того, що в деяких з них пісні автора «Кобзаря» записані з живих уст як народні.

Все це говорить про велику незламну дружбу українського народу з іншими народами слов'янськими. Міцна й незламна дружба наша і з усіма народами Радянського Союзу.

У свій час царський уряд робив усе від нього залежне, щоб посіяти ворожнечу поміж народами. Під час імперіалістичної війни заборонено було в Києві вшанування пам'яті Шевченка. Ця заборона викликала бурхливу демонстрацію. Демонстрантів заарештували, і серед них виявились не лише українці, а й росіяни, білоруси, євреї, грузини... І коли одного з таких заарештованих — студента-грузина з типовим обличчям і прізвиськом — поліцейський держиморда спитав про його національність, студент гнівно відповів: «Пиши — українець!»

Безсмертний народ, безсмертна дружба народів!

Коли ми дізнаємося про захоплену увагу блискучого Проспера Меріме³² до української старовини, до козацької героїки, до величавого образу Тараса Бульби; коли ми чуємо в геніальних творіннях Бетховена³³ і Чайковського³⁴ українські народні мелодії; коли, з другого боку, ми згадуємо, що ряд творів Лесі Українки є проєкцією в сучасність старогрецького, староримського, старосврейського життя, а її «Камінний господар» являє собою єдину в своєму роді версію донжуанівської легенди; коли ми придивляємось до спадщини Івана Франка і бачимо там глибоку самостійну розробку світових сюжетів, ми вправі сказати, що, навіть задихаючись під жандармським чоботом, Україна жила повним творчим життям, викликала до себе гарячий інтерес і любов краєвих людей світової культури і сама брала безпосередню участь у творенні цієї культури.

Жовтнева соціалістична революція принесла Україні пайвищий дар — можливість вільно розвиватися, вільно творити. І вона розцвіла, як ніколи. Обмін культурними цінностями з усіма народами Радянського Союзу, з усіма волелюбними народами світу розцвітив синє українське небо всіма кольорами райдуги. І як же могли зухвалі душители свободи і творчості, які іменують себе націонал-соціалістами, як могли вони і їхні жалюгідні прихвосні, серед яких плазують, неначе пуденята, огидні зрадники українського народу, як могла ця мерзенна згряя хоча б на мить припустити думку, що в годину великих випробувань розпадеться, створена великим Жовтнем, на непохитні основи поставлена, дружба радянських народів!

Як могли подумати ці виродки, що зв'язані навіки не тільки узами крові, але й у стократ важливішими узами духовної спорідненості слов'янські народи не згуртують-

ся саме тепер у єдину сім'ю як «добрі брати»³⁶, за словом великого співця Тараса Шевченка!

Український народ з честю носить своє наймення народу Шевченка і Франка. Братерство його з усіма народами Радянського Союзу, єднання його з усіма волелюбними народами світу непорушне, ненависть його до кривавих загарбників безмежна. В цьому — запорука грядущої перемоги, грядущої променистої радості.

Безсмертний народ, безсмертна дружба народів!

ВОЛЯ К ПОБЕДЕ

...Не владичить німцям на Русі.
М. Бажан¹, «Данило Галицький»

Есть отвратительная, вызывающая чувство жгучего презрения жадность. Она проявляется в том, как человек дрожащими, похолодевшими, потными пальцами пересчитывает даже честно заработанные им деньги, не говоря уже о деньгах, приобретенных мошеннической игрой или же «ловким дельцем»; она ярко выражается в манере вести себя за столом — не после изнурительного похода, не после тяжелого трудового дня, а во время самого обыкновенного, точно регламентированного и спокойного обеда, гнусно чавкая, давясь и не прожевывая пищи, воровато озираясь по сторонам, когда как будто даже слышишь тихое, но выразительное ворчание: «Не подходь! Не дам ни кусочка!» Это та жадность, под влиянием которой одерзанный ею способен отнять пищу и кров у сироты, обидеть немощного, сбить с ног калеку, чтобы только ни на минуту не задержать своего стремительного бoga к насыщению, поджечь хибарку бедняка, чтобы только понежиться в лучах тепла или поджарить себе кусок украденного сала...

Это — та жадность, представителем которой является сегодня громадная, к сожалению, часть немецкого народа, все эти Фрицы, «организующие» посылки мечтательным Гретхен, согласным, пожалуй, получить для своих малюток детское белье даже с кровавыми пятнами — их ведь можно вывести! — все эти Гансы, в чьих полевых сумках находят наши бойцы порнографические карточки, перемешанные с фотографиями возлюбленных, и дневники, сплошь посвященные жратве и утолению самых грубых инстинктов, поистине потрясающие документы предельного умственного отупения и душевной пустоты...

И есть благородная жажда, с которой усталый воин припадает запекшимися устами к студеному источнику, отодвигаясь в то же время, чтобы дать место товарищу.

Есть жажда, которая рождает великие дела. Это жажда яркого солнца, вольного ветра, необъятных горизонтов, красивого труда, упоительной любви, буйного веселья, несокрушимой дружбы, жажда созидания и творчества. Это чувство дало нашей стране Ломоносова², Шевченко, Гьорького, Франко, Цюлковского³, Мичурина⁴. Это чувство окрыляло Пушкина, Толстого, Важа Пшавелу⁵, Шолом-Алейхема⁶, Коцюбинского, Лесю Украинку, Мажита Гафури⁷, Маяковского⁸, Александра Веселовского⁹, Потембю, Пирогова¹⁰, Менделеева¹¹, Сеченова¹², Павлова¹³... Это чувство вело на бессмертные подвиги и героическую смерть поколений славных и неизвестных революционеров, оно вдохновляло Свердлова¹⁴, Дзержинского¹⁵, Орджоникидзе¹⁶, Кирова¹⁷, оно подарило миру Маркса и Энгельса, Ленина.

Это — жажда, воздвигшая на развалинах царских тюрем великолепные здания, пустившая в ход мощные, оборудованные по последнему слову техники заводы, показавшая в недрах земли образцы беспримерного доблестного труда, покрывшая недавно еще безграмотную страну густой сетью школ и научных институтов, зазвучавшая на весь мир в наших песнях, в нашей музыке, в нашем слове. Плодами этой жажды не могли мы досыта налюбоваться в прошлом году на Всесоюзной сельскохозяйственной выставке¹⁸ в Москве, когда все республики Союза положили к подножью Кремля полные колосья своих тучных нив, тяжелые гроздья винограда, румяное золото яблок, радужные груды овощей, великолепное разнообразие новоосвоенных технических культур, изумительную тонкость новых приемов работы...

Да, это он, наш великий многонациональный советский народ, является подлинным носителем чудотворной жажды, которая несет счастье человечеству, которая призвана обновить мир, которой принадлежит будущее!

Еще вчера мы готовились праздновать 25-ю годовщину Октября в условиях мирной цветущей жизни. Сегодня мы готовимся к этому дню в крови и грохоте неслыханной войны. Это не война из-за недоразумений и трений между государствами, — это борьба двух миров, это схватка не на жизнь, а на смерть. И всю свою высокую жажду труда, свободы и счастья перелпил наш народ в одно — в стремление сразить, разбить и добить подлого врага, посягнувшего на его достоинство и жизнь, в непоколебимую волю к победе. Могут ли победить выродки, следующие

только велениям брюха, людей, борющихся во имя полноты и осмысленности человеческого существования, могут ли победить варвары, способные только хватать, жрать, жечь, уничтожать, — людей, которые, как никто в мире, умеют беречь свои исторические святыни, людей, для которых труд стал «делом чести, делом доблести и героизма», людей, дружба которых крепка, как алмаз, которые именно из любви к жизни презирают смерть, являя миру величайшие подвиги стойкости и самопожертвования?

Нет, сто раз нет, — в этом уверен и сын мой, одиннадцатилетний пионер, с блестящими глазками слушающий разговоры старших о фронте и сам уже имеющий кой-какой запас познаний в военном деле, подчас пресерьезно им высказываемых, и седой академик, работающий над изобретением оборонного значения или же над новым медицинским средством, назначение которого — помогать скорейшему и более верному излечению раненых бойцов. В этом уверены все воины нашей доблестной Красной Армии — от рядового бойца до генерала, разрешающего на практике труднейшие стратегические задачи. В этом уверены и к нашей победе деятельно стремятся все работники тыла и фронта. Уверенность эта видится не на «шапкозакладательстве» — враг смертельно ранен, но он еще силен и опасен, и нет оснований изображать его в стиле растопчинских афишек¹⁹, — основой этой уверенности является сознание нашей неисчерпаемой силы, нашей неиссякаемой дружбы, нашей непререкаемой правоты.

Идут грандиозные бои за освобождение Украины. Украина ждет этого освобождения с такой же напряженностью, с какою наши войска за него сражаются. Действия наших регулярных частей и действия партизанских отрядов в оккупированных областях — это две стороны одного и того же целого, два проявления одной и той же воли — воли к победе, одной и той же жажды — жажды свободной, счастливой и красивой жизни. Вершится великое дело мести, началось великое дело обновления и воскресения.

Недавно я прочел в газетах, что один наш отряд, состоящий из казахов, после упорного боя переправился через реку и вступил на украинскую землю. И эти казахи целовали украинскую освобожденную землю, как родную, — да она и действительно родная им, как родны для

меня, украинца, поля и сады московской области, степи Башкирии и Казахстана, виноградники Грузии... И не один украинец покрыл бессмертием свое имя в дни разгрома немцев под Москвой, на подступах к Ленинграду, в героических битвах за Крым. Потому что всюду, где сражается советский человек против гитлеровских полчищ, он сражается за свое родное.

Я не стану утверждать, что все рабочие и земледельцы, каждый день и каждый час превышающие до сих пор установленные нормы производительности труда, непременно при этом гордо провозглашают (хотя бы мысленно): делаю это для победы. Им незачем это провозглашать — у них у всех это в крови, они иначе не могут, они сами себя заклеили бы презрением, если б работали с прохладцей, «довоенными темпами», со ссылками на пресловутое «авось» и т. п. И когда люди, терпящие житейские лишения, — да, лишения, они есть, их не может не быть в эти дни! — трогательно и просто заботятся о посылке на фронт вагонов с подарками, они делают это не только потому, что там есть их братья или сыновья, а и потому, что все бойцы, сражающиеся с фашистскими ордами за Страну Советов, — братья и сыновья их, советских граждан. И когда колхозы, в которых не бывала фашистская нога, дружно помогают колхозам, освобожденным от вражеского ига, в деле обсеменения полей, в деле восстановления разоренного хозяйства, — делают они это с той же великодушною простотой, с какою красноармеец поддерживает раненого товарища.

Идут бои за освобождение Украины. Эхо их слышно всей стране, всему миру. И по всей стране, по всему миру гремят слова, произнося которые мы с небывалым напряжением работаем и сражаемся, — слова дружбы, слова правды, слова гордой уверенности: «Братья! Враг падет! Час победы близок!»

Ты слышишь гул священной битвы, родимая земля моя, и истерзанные, поруганные твои поля трепещут, предчувствуя великий день освобождения. Низко кланяюсь тебе, нежная моя мать!

ДВА МОГУЧИХ КРЫЛА

На днях я получил письмо. Автор его — сержант доблестной Красной Армии Петр Биба¹. Он прислал мне новые стихи, писанные на фронте и в госпитале. Извиняясь за неотделанность некоторых строк, тов. Биба обещает еще поработать над ними и скромно говорит о себе: «На фронте — с первых дней войны. Был ранен. Теперь пока «в тылу». Учю бойцов минометному делу по всем правилам».

Стихи радостно взволновали меня. Они, пожалуй, написаны не по «всем правилам», но в них много свежести, юношеской честности, чувства. Они произваны беспредельной любовью к Родине.

В одном стихотворении поэт пишет о деревьях — осокорю и дубе. Осокор, говорит он, и в безветренную погоду «боязливо шумит», а дуб даже в бурю стоит бестрепетно. «Смелому один раз умереть, боязливому тысячу раз», — заключает поэт. Дубом, гордо высящимся среди бурь на поле истории, представляется мне мужественный, непреклонный и великодушный украинский народ.

«Негоже быть под крестомосцем отчизне нашей!» — воскликнул когда-то славный князь Данило Галицкий² о победоносных битвах с немецкими захватчиками в 1235 году³. «Маю шаблю в руці — ще не вмерла козацька мати!» — воскликнул Богдан Хмельницкий⁴ в разгаре битвы за победу родной земли. Беззаветная храбрость и любовь к отчизне водили запорожских казаков на утлых челнах в вечно славные морские походы.

Славное мужество Святослава⁵, мудрая решительность Данилы Галицкого, широкий и смелый ум Сагайдачного⁶, гениальный размах Богдана Хмельницкого, самоотверженный героизм Зализняка⁷ и Голты⁸, поистине рыцарское благородство лживо провозглашенных «разбойника-

ми» Кармелюка⁹ и Довбуша¹⁰, неукротимый дух сподвижника лейтенанта Шмидта¹¹ — Матюшенко¹² живут поныне в груди моего народа. В союзе с верным своим братом и другом, великим русским народом, достиг он в сиянии Великого Октября тех свобод и того счастья, о которых мечтал века. Его пытались снова заковать, он ответил врагам сокрушительной грозой, в которой, как молнии, сверкали Щорс, Боженко, Пархоменко¹³.

Когда в 1941 году советская земля встретила грудью вражеское вторжение, когда на весь мир прозвучали 3 июля слова из Кремля: «Все силы народа — на разгром врага!», — парод Шевченко и Франко, как один человек, поднялся на этот клич и явил неувядаемые образцы героизма и стойкости. Есть порох в пороховницах, не гнутся козаки! Никогда не согнутся!

Украинцы знают, за что они сражаются: за свою землю и за свое счастье, и за всю советскую землю, за счастье всех советских людей. В сражениях за Москву, Ленинград, Севастополь видели и видим мы наших сынов в братьев. В сражениях за Украину видим мы детей всех народов Советского Союза. «Нашей танковой частью, — рассказывал на митинге представителей украинского народа Герой Советского Союза тов. Шашлю, — командует храбрый подполковник Голяс. Подразделением командует капитан Карпов, русский по национальности. Есть у нас лейтенант Абуталинов — татарин, заместитель политрука т. Малышев — мордвия, младший лейтенант Сторожев и сержант Герой Советского Союза Криворотов — украинцы...»

Незыблемая дружба народов СССР — залог нашей победы.

Два могчих крыла имеет наш народ — орел в своей борьбе с проклятым и презренным гитлеризмом. Одно крыло — героические Красная Армия и Военно-Морской Флот. Другое крыло — пламенем разлившееся по всем оккупированным областям партизанское движение.

Партизанская война — одна из славных традиций Украины. Достаточно сказать, что в борьбе народа против шведских оккупантов в 1708—1709 гг. огромную роль сыграло партизанское движение среди селян. Имена славных партизан 1918 года горячим золотом вписаны в историю Украины. Партизанское движение в дни Великой Отечественной войны 1941—1942 гг. приобрело небывалый размах.

«Стар и млад», «от мала до велика» — эти слова как нельзя лучше характеризуют партизанское движение на Украине. Мы знаем о мальчике, который вошел в немецкий штаб и на вопрос «Где партизаны?» ответил: «Партизаны всюду» — и бросил в офицеров гранату. Мы знаем о старике, который выбежал из хаты опустевшего села навстрочу немецкому отряду и с криком «Смерть фашистам!» метнул под гусеницы передового танка где-то найденную им гранату.

«Смерть фашистам!» — вот то слово и то дело, которым ответила наша страна на призыв партии. Народ, движимый единым чувством любви к Родине, народ, воодушевленный высочайшей идеей, какую когда-либо знал мир, советский народ, победит. Пусть еще не один удар нанесут нам кровавые лапы смертельно раненого зверя, — мы верим и знаем: заря победы воссияет над миром, над нашей славной землей песен и свободы — Украиной.

КИНЬ ПЛУГ, КОЗАЧЕ, БЕРИ НІЖ! ¹

Народе, що вигодував мене, що чесною наукою наставив мій розум і добром напоїв моє серце! Земле, поливана кров'ю наших предків, зрошена потом батьків і братів наших!

До тебе, мій народе, до тебе, моя земле, звертаю я своє слово.

За темною горою ти, Україно. Чорна хмара закрила тебе. Через темну гору, крізь хмару чорную посилаю тобі мій сиповний привіт, уклін мій доземний, посилаю на крилах любові й вірності.

Хай згине ворог тричі проклятий — клятьбою батька, клятьбою матері, клятьбою дитини — ворог, що топче і терзає біле твоє тіло, рве й шмагує гагтовану твою одержу, серце твоє вириває! Хай у прах упаде темна гора, хай навіки розвіється чорна хмара, ніжна мати моя Україно!

За кожний шматок хліба, у наших дітей із крихітних рученяток вирваних, за кожне деревце, в нашім саду зрубане, за кожну сльозинку і кожну билинку стократно заплатять нам фашистські нелюди. За рани твої, за муки твої, за незриданий твій плач — смерть прийме твій кат, моя Україно. Це буде, буде! Не стала й не стане вівіки пімою рабинею країна моя зоряна, не стане —

Доки Рось зоветься Россю²,
Дніпро в море летється.

Я не бачу тебе, Україно, — чи то ж справді не бачу? Розходяться простори, розсуваються тіні — і стоїш ти перед моїм оком у терновому вінку, і перецвітеться колючий терен у лаври слави і перемоги, бо б'ються твої сини і сини сестер твоїх супроти лютих лиходіїв на полі й на морі, серед степу широкого і в темному гаї, бо єдиним духом дихнуть груди всіх чесних українців і всіх чес-

них їх друзів, бо кувають наші невсипуці ковалі незламну зброю проти гітлерівської мерзоти, бо й сила, і думка, і діло, і слово обернулись у нас, мати моя многостраждальна, в єдиний меч обоюдний, що разить і разитиме ворогів, доки хоч один із них буде ступати підлою своєю ногою по землі Тараса Шевченка.

Обнявшись з великим братнім російським народом, з великим братнім білоруським народом, з усіма дітьми сім'ї великої, вольної, нової, ввійшла ти була в пишне своє літо, Україно. Морем жита-пшениці, ягодами красними укрилась ти, рясними садами оперезалася, городами світлими, дивами невиданими процвіла. Слово правди і науки, якого так жадав твій Шевченко, прийняла ти від великого Леніна. Агрономами, інженерами, пілотами, вченими, поетами, артистами, голосними на весь світ стали діти твої, вчорашні босоногі пастушки. Молоком і медом потекла твоя свята земля, як пророкував колись поет³.

Прадавня пісня твоя, що віки живила, і покріпляла, і окриляла невільницькі серця, загула-задзвонила дзвоном вольності. В добрі й радості красувалась ти, мати моя рідная.

Та налетіли злі ворони-здобичники, клюють груди твої, гарячої крові добиваючи, кружляють над карими твоїми очима. Не вишити ж їм крові живої, не виклювати очей твоїх, Україно! Ти стоїш, ти живеш, ти борешся, ти побореш. Запрягають діток твоїх доганці в невільницькі плуги, землю сиру для них орати,— а земля сира стогне-промовляє:

Кинь плуг, козаче, бери ніж!

І кидає плуга козак, і бере ножа, і падає супостат обезголовлений, гідну покару праведну прийнявши.

Борися, Україно,— побореш! «За нас правда, за нас слава і сила святая».

Жди, Україно,— дождешся!

Іменем твоїм безсмертним присягаюсь я, плоть від твоєї плоті і кров від крові твоєї, що всю силу, і хист, і розум, і життя присвячу, і присвятить брат мій і сестра моя, і друг мій і подруга моя, і присвятить і присвятили всі твої вірні діти — тобі, благословенна.

За землю українську, за землю радянську, за всіх, хто живе і дише під сонцем нашої волі і слави, за Леніна слово, за партії слово,— вимітаймо з хати нашої нової

гітлерівську погань, брати мої і побратими, сестри й по-сестри!

За дівочу честь, за спокій старості, за цвіт молоді, за усміх немовлят,— биймо, разімо, топчимо, по вітру розві-ваймо лихих тапасників!

Жила, жавеш і житимеш ти у віках, серед братства вольного, з верхів'я на верхів'я злітаючи, чолом до най-вищих тмар сягаючи, моя скривавлена, моя прославлена, моя лагідна, як синє небо, моя грізна, як грозова хмара, моя прекрасна Україно.

Чуєш, Києве ріднесенький мій, чуєш, тиха Полтаво, чуєш, зеленогорий Каневе, чуєш, сивий Львово? Чуєш, Дніпре наш могучий, чуєш, степе пахучий наш, чуєте, лави широкополі? Чуєте, батьки наші і матері, діти наші яспоокі, всі люди добрі, на землі нашій і поза землею нашою сунці?

Кинь плуг, козаче, бери ніж!

За всю землю радянську і за своє рідне поле б'ється в великих, нещадних, тяжких боях кожен борець укритої порохом і кров'ю та вкритої ж і славою невмирущою нашої кривної та сердечної Червоної Армії. Як невідступні тіні ідуть по вовчих слідах ворога, смерть йому на кожнім кроці вготовуючи, преславні рицарі наші партизани. Всі, хто має в грудях вільне і волелюбне серце,— з нами.

Сама правда, жона пренецпорочна,— з нами.

Ми стрінемося, браття! Обіймемось ми і оплачемо дорогих наших покійників, і сльозами радості вмиемось, і змиємо кров з наших долівок, і новий високий дім будемо виводити. І тобі загримять під самі небеса хвала і слава, пљундрована і катована, але не зігнута і не подолана, красо наша, радосте наша, доле наша ясная,— вільна Радянська Україно.

БОЕВОЕ ЕДИНСТВО НАРОДОВ

«Каждому грузину одинаково дороги Кура и Днепр, Казбек¹ и Ай-Петри², Тбилиси и Ленинград». Это не отвлеченная декларация. Эти слова сказал пламенный грузинский патриот-воин Герой Советского Союза Михаил Гахопидзе, человек, самоотверженными подвигами доказавший беззаветную свою преданность родине и всей великой земле нашей. Эта клятва начертана кипжалом на граните. Под ней может подписаться каждый из бойцов нашей многонациональной, несокрушимо единой в своей воле, своей доблести и правоте Красной Армии.

«В Литве широко говорят о новой Грюнвальдской битве³, которую повторят объединенные силы русских, украинцев, белорусов, литовцев и всех других народов необъятного Советского Союза», — читаем мы в статье представителя молодой советской республики председателя Совета Народных Комиссаров Литовской ССР М. Гедвиласа.

Историческая Грюнвальдская битва была битвой народов против злобно-тупой тевтонской силы. Вся наша Великая Отечественная война против фашистских захватчиков является, в сущности, единой, ни с чем не сравнимой по размеру битвой народов, объединенных идеей неизмеримо высшей, чем защита только своего дома, только своего поля, только своей жены и детей.

Мне дорог мой дом, мне дорого поле, мне милы, как жизнь, жена моя и дети. Но дорожке личного счастья, мильей жизни для меня — все поля нашей земли, все дома нашей страны, все люди нашей Родины.

Советский Союз — не механическое соединение разнородных пространств и людей. Все республики, в него входящие, все народы, его составляющие, едины в своем многообразии, как листья одного могучего ветвистого дерева. Страданиями, обретенным счастьем и борьбой за

него спаяны мы навеки и нерушимо. Вот почему украинец Гончарук пишет так просто и кратко: «С Украины пришел я защищать город Лепина». Вот почему русский, Герой Советского Союза полковник Бочкарев заявил на втором антифашистском митинге представителей украинского народа: «Да здравствует родная Украина!» Вот почему слава белорусского партизана батеньки Миная дорога всем детям нашей страны, как именно слава батеньки, слава отца.

Башкирская национальная дивизия показала пример высокого героизма, сражаясь против немецких полчищ в донских степях. Аварец Магомед Гаджиев, командуя подводной лодкой в Баренцевом море, провел надводный артиллерийский бой с тремя кораблями противника и победил. Мардахаяев, неустранимый танкист, пал смертью храбрых под Истрой.

Сын латышского народа Янис Вилхелмс в боях под Москвой явил поистине львиную отвагу, лучше всего доказывающую, как дорога ему и всем честным сыновьям Латвии Советская Родина, недавно раскрывшая им свои материнские объятия.

Я, украинец, горжусь, что в живой летописи священной народной войны сверкают имена моих братьев и сестер — Гетьмана ⁴, Молодчего ⁵, Шаплю, Ридного, Кошубы, Кравченко ⁶, Швеца, Людмилы Павличенко ⁷, Перепелицы, Склярова и многих, многих других, здесь не названных, — да не посетуют они на меня за это. Имена героев записаны в сердце народа.

Не менее ярко наряду с этим созвездием горят имена Сафонова ⁸, Харитоновна ⁹, Жукова ¹⁰, Панфилова ¹¹, Хользунова, Бочкарева, Гахонидзе, Адамия, Цурцумия ¹², Абдусаиба Исаева, Мери, Талалихина ¹³, Гастелло ¹⁴, Доватора ¹⁵, Паперника, Фисановича, Горелика, Крейзера ¹⁶...

Нет народа на советской земле, который не мог бы сказать с гордостью: мои сыновья в боях за Родину заслужили себе вечную славу.

Среди названных есть имена и павших бойцов. Настает день, — печальное безмолвие, окружающее ныне их могилы, огласится криками и песнями победы. Вечная память павшим! Вечная слава живым!

На митинге народов Дагестана народный поэт Гамзат Цадаса ¹⁷ заявил:

«Я горжусь, товарищи, что мой род в войне уже проявил себя таким героизмом. Один мой сын — герой сева-

стопольской обороны. Другой сын — герой Воронежа. Будьте уверены, что если придется, то и я не опозорю своих сыновей».

Один из прекрасных снайперов — Калашников сказал товарищам:

«Я работал в Ростовском порту и сейчас мщу немцам за родной Ростов, за все русские, украинские и белорусские города, придавленные фашистским сапогом».

Таковы герои фронта. Не менее велики в своем патриотизме и герои тыла. Рабочие, инженеры заводов и предприятий, эвакуированных в глубь страны из Украины, Белоруссии и других республик и областей нашего Союза, пахари, шахтеры, ученые, работники слова — все, на ком лежит забота об увеличении обороноспособности нашей Родины, забота об оружии, хлебе и одежде для нашей страны, о непрестанном ее духовном развитии, делают не только то, что могут и должны. Они делают больше. Одни из них известны всему Союзу, некоторые — всему миру. Но большинство вершит свой неустанный труд, оставаясь пока в неизвестности. Их высшая награда — сознание исполненного долга, их высшая радость — деятельная любовь к Родине.

Наша любовь к Родине — это не животная, грязная и кровавая любовь к гитлеровскому «фатерланду», толкающая немецких извергов на неслыханные злодеяния. Наша любовь к Родине светла и благоуханна, как золотые поля Украины, как зеленые леса Белоруссии, как цветущие сады и виноградники Грузии, Армении, Азербайджана, как кудрявые горы Урала...

Кремлевские башни несокрушимой твердыней высятся над тем прекрасным миром, который мы создали собственными руками и которого никому никогда не отдадим. Незримые нити тянутся от Кремля, сердца и мозга нашей страны, ко всем живым сердцам, бьющимся и трепещущим для Родины, во имя Родины — Советской Родины. Прислушайтесь к ночному бою кремлевских курантов. Эти прозрачные звуки звенят на весь мир о нашем твердом, как алмаз, единстве, о нашей железной воле, о нашей грядущей победе.

Да, дорогой ценой достанется нам эта победа! Но цветы невиданной красоты вырастут на полях, политых кровью наших братьев и сестер. Фашисты несут миру смерть и запустение. Мы несем миру обновление и жизнь. Именно на создании этого и основано наше единство,

которого не в силах ни разбить, ни даже понять наши враги.

Есть еще среди нас люди, не умеющие работать по-военному, отстающие, допускающие в своей работе ошибки и оплошности. Мы бьем крепко таких людей. Может быть, следовало бы бить их еще крепче. Но кому не известны случаи, когда человек, вчера еще казавшийся ротозеем и, по любимому выражению чеховского Фирса, недотепой, сегодня при дружной поддержке товарищей находил правильную точку приложения своих сил и начинал шагать вперед уверенно и твердо? И разве не бывает так, что какой-нибудь тихий, незаметный боец или рабочий в один прекрасный день показывает себя подлинным героем?

Любовь к Родине, к советской земле озаряет наши сердца. Безграничная ненависть к поработителям и захватчикам зажгла в них неугасимое пламя. Эти два чувства — наша священная любовь и наша священная ненависть — залог того, что мы придем к осиянной цели, во имя которой живет и дышит единый великий Советский Народ.

ТАК БУДЕТ!

«В далекой Романовке, в саду дяди Тодося Чуприны, между двумя яблонями-арнаутками висит гамак. В нем, наевшись яблок, с папирсой в зубах отдыхает после «трудов праведных» немец. А по дороге из Кошляк плетутся прибитые горем односельчане наши. Там, на площади, возле старой школы, их собирают в табуны и гонят на Кожанку или Попельню, чтобы оттуда, как скот, в закрытых товарных вагонах, везти в рабство на проклятую Неметцилу. Плачут старые матери, взлелеявшие и вырастившие детей своих. Стонет по почам от печали Черный лес, слезами горя переполняется река Унава».

Так начинает свое письмо ко мне старший лейтенант нашей славной Красной Армии Леонид Ступницкий, сын моего приятеля кузнеца Василия Ступницкого, которого я помню мальчиком. Романовка — мое родное село, с которым связаны мои детские годы, мечты и радости. Унава — река, на берегах которой я вырос, рыбака и охотяся со своими сверстниками и учась у старших мудрой любви к природе. Тодось Чуприна — один из боевых участников девятьсот пятого года, страстный садовод-самоучка, чьи опыты и наблюдения, вызывавшие тогда презрительную улыбку на устах ученых-садоводов, кажутся мне теперь чем-то родственным великим экспериментам и начинаниям Мичурина и Лысенко¹. Маленький мирок, о котором пишет Леня Ступницкий, — это ведь капля, отражающая море. Имя этому морю — Украина.

Украина, которую мы любим, в которую верим и за которую боремся, — это не только прекрасный синий Днепр, это и прекрасный Днепротэс, дело рук человеческих. Пусть вчера он пал священной жертвой, — завтра он возникнет еще более мощный, еще более стройный, силой нашего труда и нашей воли. Украина — это не только гордый Киев, овеянный легендами минувшего, это и смелые киевские новостройки. Не только город героиче-

ского прошлого, но и город осиянного будущего. Украина — это не только благоуханные степи, белые хатки, вишневые сады, девственно стройные тополи, это и широкие опытные поля, где явила советская наука не одну победу над природой, это и мичуринские, каценковские² акклиматизационные сады, это заводы, лаборатории, научные институты, небывалое цветение и кипение жизни, труда, культуры. Украина — это в неутомимой работе, в борьбе и в испытаниях обретенное человеческое счастье. Советская Украина! Иной мы себе не мыслим.

Описав тяжелую осень прошлого года, скорбь и горе родной земли, временно захваченной подлыми хищниками, Ленья Стуницкий говорит:

«Сердце переполнилось мезтью, ничто не может угасить боли. Ненависть моя — не минутное раздражение первов. Это зрелая ненависть. Это жгучая рана, нанесенная в сердце в тот час, когда черные коршуны, пропесаясь над Бучей³, Ирпенем⁴, бросили ужас смерти на дома мирного, древнего Киева.

В то время я был далеко от тех мест, где учился ходить. Но потому, что землю Украины живило сердце Москвы, я почувствовал боль истекающих кровью Житомира, Киева и выехал на фронт. Больше года на полях России я воюю за Украину».

Хорошие, правильные слова. Землю Украины, как и землю Белоруссии, Азербайджана, Грузии, Армении, Казахстана, Башкирии, живет сердце Москвы. Украина, свободная трудовая Украина, неотъемлемая часть великого Советского Союза. Иной мы себе не мыслим.

Воюя за Украину, мы воюем и за Ленинград, и за все, что дал нам Ленин, что дает нам партия. Воюя за Украину, мы воюем за идею, совершенно недоступную нашим врагам, — за братство народов, освященное потом и кровью поколений и озаренное солнцем прекрасного грядущего.

Мой корреспондент — почти незнакомый мне человек. Помню как сквозь сон: когда я посещал кузницу Василия Стуницкого — своеобразный сельский клуб, паминающий ту кузницу Якова Франко, отца нашего Ивана Франко, о которой поэт всю жизнь вспоминал с пекжностью и благодарностью, — то вертелся там у горна какой-то мальчик, действительно, припоминаю, называвшийся Леньей. А он теперь вот что пишет о том времени:

«Положишь, бывало, книгу на наковальню и читаешь

Франко «Камеполомы», «Вечный революционер» или что-нибудь Коцюбинского». Хорошие книги читал маленький Ленья, и они, конечно, помогли ему сделаться настоящим человеком, когда он, по его словам, «благодаря советской власти, пошел в жизнь».

«Теперь я отдыхаю,— пишет мой молодой земляк.— Это видно из того, что есть возможность писать чернилами. Но скоро снова пойду писать пулей, штыком».

И вот что замечательно: письмо это изобилует цитатами — здесь целые строфы из советских украинских поэтов, заученные наизусть, отвечающие самым дорогим, заветным мыслям и чаяниям молодого красного командира. Книга, культура, песня и мысль вошли в плоть и кровь советского человека. Ведь, конечно, Ленья Ступницкий — не исключение. Я и мои товарищи получаем с фронта сотни писем, в которых говорится о радости бойцов, полувивших шевченковского «Кобзаря», о коллективном чтении — в далеко не спокойный промежуток между двумя боями — журнала «Українська література»⁵, писем с категорическими требованиями высылки новой и классической литературы. Как это не похоже на тупые, страшные своим цинизмом письма, находимые в сумках Фрицев и Гацсов.

Гитлеровский сброд воюет против великого народа. Сквозь тяжчайшие страдания и испытания, с неслыханным напряжением воли этот народ идет к своей цели — разгрому врага. За свой хлеб, свое поле, свои заводы, свои книги, свои песни, за счастье и дружбу воюет наш народ. «Враг уже испытал однажды силу ударов Красной Армии⁶ под Ростовом, под Москвой, под Тихвином⁷. Недалек тот день, когда враг узнает силу новых ударов Красной Армии. Будет и на нашей улице праздник!».

И наступит день — веселым шелестом зашумит печальный ныне Черный лес, светлые струи малоизвестной реки Унавы отразят радостные лица юношей и девушек, снова нашедших свое счастье. Пусть вырублен сад Тодося Чуприны, разрушены кузница и хата Василия Ступницкого, но вырастут на милой нашей земле новые невиданные сады, зарубцуются раны, утихнут боли, и вчерашние бойцы, молодые кузнецы и пахари, будут жить, любить, трудиться, созидать, и засверкает всеми своими гранями в светлом созвездии братских республик наша любимая, наша родная, кровь наша, гордость наша, радость наша — Советская Украина.

ХАЙ СЯЄ ВІКАМИ НАША ПРАВДА

Гітлерівці загарбали Україну. Хвалькувато походжають по нашій землі, високомірно поглядають на голодних людей, вважаючи себе завойовниками, всесильними. Дурні вони: можна загарбати територію, наругатися над народом, але збороти його — ніколи! Голодний, поневолений, морально пригнічений українець — вищий, сильніший духом, ніж німець, що над ним напав. Прийде час, — засяє наша перемога стотисячними вогнями, підніметься наша правда на весь свій зріст велетенський. І від усієї душі хочеться сказати: «Ніхто і ніколи — який би він сильний не був, яким би зухвалим він не був — не поборе радянської правди.

Хай сяє віками наша велика, більшовицька правда!

ДИПЛОМИРОВАННЫЕ ГРАБИТЕЛИ

Прославленная немецкая аккуратность — как и все черты немецкого народа — приняла в гитлеровской Германии крайне уродливый характер. Это — аккуратность человеконенавистников, стремящихся уничтожить все живое, прекрасное, разумное, встречающееся на их разрушительном пути; аккуратность истребителей, стремящихся захватить все, что только может способствовать достижению основной цели фашистских нападений на мирные страны: набить карман, набить желудок.

Заявление доктора Нормана Ферстера¹ — страшный документ опустошенности человеческой души. Все великое, все высокое, что создали народы Советского Союза на протяжении веков, что берегли они как самую дорогую свою святыню, что глубоко чтили все культурные наши соседи, является для немецких варваров или предметом бессмысленного разрушения, или же, что еще отвратительнее, средством наживы, объектом планомерной, педантичной, циничной торговли. Книги, картины, статуи, чудеса зодчества, творения мысли и искусства, в которых пламенеет неукротимый прометеевский дух свободного человека, регистрируются, нумеруются, аккуратно, с воровской ловкостью укладываются — и утаскиваются туда, в звериную нору: ведь это деньги, это обогащение, это насыщение! Уж легче слышать о кострах из книг, о пылающих здапиях, о втопанных в грязь и разорванных драгоценных гобеленах и картинах, чем об этом систематическом, бесстыдном, наглом, никакими лозунгами, девизами не оправдываемом грабеже!

Мы, украинцы, чтим и берегли наши культурные сокровища. Киев, Чернягов, Полтава, Винница, Одесса, Канев — это ведь не только географические имена, — это слова, с которыми связаны героические страницы истории Украины и братских народов — русского и бело-

русского, история всего славянства. Наши мыслители, архитекторы, поэты, наш трудолюбивый народ покрыли прекрасную землю нашу замечательными памятниками искусства, перед которыми только зверь не ощущает благоговения. Тений украинского народа сияет в этих своих созданиях как лучезарное украинское солнце.

Сердце каждого советского гражданина полно веры в то, что меч возмездия достанет до темной гитлеровской норы. Наш счет будет огромен — и он будет оплачен!

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД В ДНІ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ

Хвален і славен наш народ у своїй минувшині. Що перша хвала йому — за моря жита-пшениці, за сади-виногради, його руками засіяні й викохані, за будови, його руками виведені, за святий його труд, за благословенний піт. Що друга хвала — за віковічну полелюбність, яка окриляла полки Володимира Мономаха¹, Святослава, Данила Галицького, мужні дружини, що грудьми захищали і захистили рідну землю від лихих супостатів, хвала йому за Богданову шаблю, за Кривоносів мушкет, за ніж Залізняка і Довбуша, за Кармалюкову правдивість і сміливість. Що третя хвала нашому народові — за неув'ядний творчий його геній, що пісню-благовісницею пролунав на весь красний світ, що вогнем розлився в Шевченковім слові, що крицею рицарського меча продзвенів у поезії Лесі Українки, що незвідану глибочінь і красу людського духу проявив у творчості Івана Франка, Марка Вовчка, Панаса Мирного², Степана Руданського³, Михайла Коцюбинського, Василя Стефаника, Степана Васильченка⁴, в мелодіях Миколи Лисенка, Кирила Стеценка⁵, Миколи Леонтовича⁶, в сценічних образах Заньковецької, Кропивницького, Саксаганського, Садовського, Мар'яненка⁷, Левицького⁸, в художніх полотнах Боровиковського⁹, Левицького¹⁰, Шевченка, Рєпіна, Васильківського¹¹, в скульптурі Мартоса¹², в будовах Григоровича-Барського¹³, що орляний лет допитливої думки показав у працях Житецького, Потебні, Куліша¹⁴, Костомарова¹⁵, Драгоманова¹⁶, Антоновича¹⁷, Франка, Михальчука¹⁸, Лазаревського¹⁹, Зібера²⁰, Подолицького²¹...

І найбільша нашому народові слава — за те, що в священній грозі 17-го року попліч із братами валив і повалив він мур віковічної неправди, що гнав і вигнав він у році 18-му німецьких розбійників і їх мерзених прихвостнів, зрадників рідної землі, і в світлім колі братніх

держав свою зміцнив і утвердив на граніті Радянську державу, і на руїнах самовластя просіяв новим Києвом, новим Харковом, новими полями, новими заводами, новими людьми, і очам всесвіту явив невидані дива розумної праці й наполегливості, Дніпробудом, мов золотим вінцем увінчані, іменами Стаханова, Кривоноса, Семиволоса²², Марії Демченко прославлені, і стобарвно розвівся в пауці, в літературі, в мистецтві, в новій вільній культурі, прапор якої святобливо несуть Богомолець²³ і Патон²⁴, Тичина²⁵ і Корнійчук²⁶, Литвиненко-Вольгемут²⁷, Бучма²⁸, Ревуцький²⁹, Шовкуненко³⁰, Заболотний³¹, в культурі, перед якою стеляться безмежні яспокрилі обрії.

І цей народ, цю благородну левину хоробрість, цю орлину відвагу, цю добрість, цю незламну вірність, цю променисту ясність серця і чистоту думки памислили розтоптати і нанівель обернути тричі прокляті гітлерівські недолюдки! На поля, де ще вчора лунав клич Щорса, Боженка, Пархоменка, де блискавицею грала шабля Котовського³², на землю, що, мов завітчана в свято дівчина, красувалась і пишалась, ступила погана нога загарбника, кривоприсяжника, гвалтівника і грабіжника.

Та чи здався ж народ наш на волю гнобителів, чи поклав він до піг супостатових свою волю і честь, своє щастя і славу?

Ні! Громом гримить у відповідь на це вся наша країна від Карпат аж до Дону. Ні! Громом відгукуються брати наші вірні у Москві й Ленінграді, в Сталінграді безсмертному і на узгір'ях казкового Уралу, бо єдиним добром, єдиною волею, єдиною думкою палити серця всіх синів Радянського Союзу, вівки-віків незламного. Жалюгідна була сподіванка фашистських людоджерів і тих плазучих виродків, що продають їм кров і честь народу, — сподіванка, аби їм пощастить відколоти Радянську Україну від сім'ї радянських народів, білу руку-правицю від живого тіла відірвати.

Сини і брати, дочки й дружини наші не зганьбили прадавньої слави українського народу, а нової нестерпимої додали до неї слави на полі, на морі, в повітрі, скрізь, де давешній-гуде велика битва народів проти хижацьких полчищ.

Напруженим ухом ловимо ми звуки радіо — в ці знаменні дні XXV-річчя Української Радянської Соціалістичної Республіки хвилі його радісні приносять нам вісті про те, що гнуть по всіх фронтах ворожу силу світло-

збройні наші полки, що вони ступили на українську землю, несучи їй сонце визволення. Ми пильним оком, від шпальти до шпальти, «не минаючи ні титли, ніже тії коми»³³, читаємо газети. І чуємо ми, і бачимо на білих папері рукою безсмертя написані імена наших героїв. Вони дорогі нам, як імена найближчих, найрідніших людей. Це ім'я артилериста Івана Крикляя, що перший у країні одержав орден Вітчизняної війни I ступеня, це імена Людмили Павличенко, Миколи Швеця, Івана Федорка, Шашла, Шамури, Кольчака³⁴, Супруна³⁵, Рідного, Гетьмана, Перенелиці, Запорожця, Вдовиченка, Шевченка, Герасименка, Люби Земської³⁶ і багатьох, не менше достойних слави... Земпо клонимось ми перед могилами тих, що полягли на полі бою, так, як Люба Земська, чий передсмертний лист до найріднішої матері — України тільки камінного серця не розтопив би сльозами, як Маріонела Корольова³⁷, що, на весь свій дівочий зріст випроставшись, повела бійців у переможну атаку і прийняла в серце ворогом послану смерть, перев'язуючи раненого воїна. Ми квітчасмо нетлінним лавром зранені чола живих героїв, що билися, б'ються і битимуться «за ясні води, за тихі зорі»³⁸ милого нашого рідного краю. І знаємо ми добре, що не тільки за свій лан і свій дім, а й за всі лани Радянської Країни, за всі її городи й села, за величчя її щастя і ще величнішу її мету борються вони на всю нирочінь своєї сміливості, свого хисту, своєї воєнної вмінності.

Коли двічі Герой Радянського Союзу гвардії капітан Молодчий був на своєму громоносному літаку над Берліном, то у сфері зенітного вогню супротивника він продиктував радистові таку телеграму:

Москва. Товаришеві Сталіну. Знаходимось над Берліном. Завдання виконано.

В цих скупих словах — усе: непохитна вірність ідеї, безмежна відданість партії, безтрепетна хоробрість, глибока свідомість виконаного обов'язку, палка любов до рідної землі і до столиці Радянського Союзу, маяка всього трудящого людства — Москви.

Коли боєць підрозділу протитанкових рушниць, харківська комсомолка Люба Земська впала, пронизана ворожою кулею, то в кишені її знайдено такого листа:

«Україно моя, немька моя любима, світе мій, єдина в світі. Ти плакала нас, ти дарувала нам найкращі свої дарунки, ти нічого не шкодувала для нас. Та немає дару,

рівного твоїй любові, якою ти оточувала нас з дитинства. Я дочка твоя, дочка українського народу, клянусь тобі священною пам'яттю нашого Кобзаря, пам'яттю всіх загинулих братів і сестер, що буду мститися жорстоко і нещадно. Якщо ворожий снаряд одірве мені руку, я буду битися однією рукою. Якщо я втрачу ноги, я підповзу до звірів і буду разити їх гранатою. Якщо мені виб'ють очі, я побачу ворога очима серця і не промахнуся».

Це патріотизм — почуття, полярне тому звірячому шовінізму та егоїзму, що веде гітлерівських убивць па гвалт, на розбій, на знущання з неоружних, на мордування наших жінок, матерів, дітей, що надиханий одним бажанням — ухопити, зжерти, загарбати, знищити, спалити, розтоптати. Це слова справжньої героїні, але під ними підписались би всі чесні бійці нашої Червоної Армії — і виконали б їх: цьому порукою ті діла, що вершили вони, ці славні і не прославлені ще воїни, героїчно захищаючи білостінний Севастополь і морським вітром овіяну Одесу, що вершать вони в гордому городі Леніна, в славному городі Сталіна, на берегах синього Дону, на хвилястих кавказьких узгір'ях.

«Бійці-українці! Пам'ятайте, що де б ви не були — на берегах Дону чи на Кубані, на Західному фронті чи під Ленінградом, ви боретесь за свою рідну Україну!» — так говорив на 2-му антифашистському мітингу представників українського народу сержант Микола Швець, колишній чабан, милий, простий, сердечний хлопець — хлопець, яких, здавалось би, багато, — снайпер, що побував на той час у вісімнадцяти боях і вбив із вірного свого автомата 77 німців. Знову-таки — слова близькі і зрозумілі всім чесним нашим воїнам:

Україна дихає, Україна бореться³⁹
За щастя вільне, за долю всіх людей,—

каже наш славний поет Павло Тичина. От думка, цілком неприступна для затуманеного кров'ю фашистського мозку, от почуття, зовсім несприймове для камінного фашистського серця.

І ніби у відповідь на подвиги українців воїнів гримлять подвиги росіян, білорусів, башкирів, вірменів, азербайджанців, грузинів, татар, євреїв, таджиків, узбеків, усіх людей землі нашої, що різними, кожна по своєму прекрасними, говорять мовами, але з однаковою силою любові промовляють слово Ленін.

Ось як пишуть грузинські селяни в листі до селян українських: «В боях за Київ поклав себе славою майор, двічі орденоносець Мегрелішвілі. Українську землю захищали капітан-орденоносець Гагуа, сержант Квіларі, лейтенанти В. Гогодзе, Т. Гогодзе і багато інших».

Ти чуєш, гітлерівська мерзото, цей благородний перегук, цю всіма мовами проголошену клятву вірності і єдності? І ти ще надієшся цей перегук заглушити, цю вірність олукавити, цю єдність розбратати? Дарма! В кожному кроці нашого бійця, в кожній кулі, вилитій руками трудового народу, в кожнім помислі і відрусі наших таїться покара тобі нещадна, таїться твоя неминуча загибель.

Я навадалу розгортаю газету «Комуніст»⁴⁰ за 13 березня 1942 р. Бачу фотографію: молоденький круглолиций хлопчик з рушницею, хлопчик, до якого б так пасувало ласкаве слово — синок... Читаю підпис: «Добровольцем прийшов з Золотоноського району Полтавської області в Червону Армію Олекса Озерський. В боях за Батьківщину він, цей 15-річний юнак, проявив героїзм і нагороджений медаллю «За відвагу». Тепер Олекса Озерський за нові подвиги представлений до нагороди орденом Червоного Прапора».

І він не один, цей підліток, і все чесне, все добре, що вродила щедра земля українська, від дітей до похилих віком дідів горить одною жадобою — знищити, розвіяти гітлерівську погань, здійснити слова Степана Руданського: «Нехай не буде цього зілля⁴¹ на наших батьківських полях» — во ім'я того, щоб і дальші слова того ж поета справдились:

І потече ізнову медом
І молоком свята земля.

Коли героїчний син України Молодчій мав летіть бомбардувати Берлін, то він раптом звернувся до свого штурмана Куликова з такими словами:

«Ти знаєш, мені спала така думка: от коли б підійти до будь-якої людини, до першого стрічного, і запропонувати йому летіти бомбардувати Берлін, він зараз же б з радістю погодився».

Це воістину так, і в цьому наша сила, і в цьому наша слава, і в цьому запорука, що всю окупантську навалу жде в нашій країні — смерть.

Таким духом дише, такою волею напоєна славетна

наша Червона Армія. А що ж там, на полях, топтаних ногою загарбників, у селах і містах, палених і плюндрованих їхніми руками? Що роблять люди, яких запрягають гітлерівці в тяжкі ярма, гонять у чорну німецьку неволю, люди, чиїх сестер і дружин на їхніх очах гвалтують, чиїх дітей палять і закопують живцем, на частини розривають, чие майно грабують до тла, чиї культурні святині ганьблять і нищать і чию волю, щастя й честь затоптують у болото п'яні тугоморді бандити? Що там діється, що там діють?

Давня і незрадна зброя є в руках наших людей: партизанський рух. Це він, цей рух поміг колись українському народові прогнати, ідучи опліч з великим братнім народом російським, шведських загарбників, це з його допомогою розстрочено і розвіяно наволеонівську нібито непереможну «армію дванадцяти язиків», це його, цього руху, вогнення мітла вимітала кляту німоту та огидних її посіпак у вікопомному році 18-му. В напі дні партизанський рух набув небувалих в історії широчини й розмаху. Ми знаємо з газет, з оповідей наших товаришів, що побували там, у фашистському неклі, про героїчні дії партизанських загонів, про пущені під укіс німецькі ешелони, про висаджені у повітря ворожі споруди, про те, що смерть чигає на окупантів у кожному кущику, за кожним деревцем на нашій славній Україні. Ми знаємо, скільки відваги, воєнного вміння, хитрості і рішучості являють ватажки партизанських загонів, народні месники, чиї імена горітимуть яскравим золотом на п'єдесталі пам'ятника Вітчизняної війни. Боця, ці месники, діють мудро, вони невловимі — одного з них так і зветь Невловимий, і от що про нього розказує дописувач газети «Комуніст».

В одному селі на паркані з'явився напис:

«Двісті п'ятдесят десятин кращої ріллі, 20 тисяч грішми, подяку від німецького командування матиме той, хто спіймає командира партизанського загону».

Найшлися зрадники, — це були запродавці — «поліцейські», — що пайшли в лісі старика лісника, батька партизана, і разом із старою лісничихою та п'ятирічною внучкою привели на розправу в місто А. Явився офіцер і кілька солдатів із карного загону. Офіцер звелів поліцейським іти у ліс на облаву, щоб оточити і «зробити капут партизанам». По дорозі до них приєдналися ще кілька солдатів. Раптом у лісі офіцер сказав чистою укра-

їнською мовою: «Тут буде суд». І нещадний суд над зрадниками відбувся. Офіцер той був сам Невловимий.

Сильні, як морська стихія, і невловимі, як хвиля морська, пащі партизани, бо не тільки за них весь чесний народ, але й самі вони — народ.

Старий колгоспник Герасим Семенович довідався, що загін німців в 150 чоловік направляється до його рідного села, відбитого партизанами у окупантів.

Герасим Семенович підняв усе село на боротьбу з ворогом. Селяни замінували підходи до села, викопали вовчі ями. На одному з вигідних для боротьби рубежів Герасим Семенович влаштував засідку. Коли ворог дійшов до неї, старий колгоспник дав команду, і заgrimіли постріли. Німці, втративши 26 чоловік убитими, відкотились назад. Під час другої атаки фашисти зайшли з іншого напрямку. 22 гітлерівці були розірвані на мінах, заздалегідь встановлених селянами. Зазнавши невдачі, гітлерівці відмовились від свого плану захопити село. Старий колгоспник — організатор оборони — вступив у партизанський загін.

І скільки їх, Герасимів Семеновичів, милих, простих, миролюбних і працюючих наших земляків, що підняли проти ворога, кажучи словами Льва Толстого, «первую попавшуюся дубину»⁴² — і гвоздять нею, аж доки не буде вигнаний з нашої землі самий дух ворожий.

А скільки читали й чули ми про героїчних месниць — дівчат, про крихітних хлопчаків і дівчаток, яким би тільки в м'яча на зеленому лузі гратись чи слухати бабусиних казок, — і які нині служать народній справі як спиритні розвідачі, а то й як безпосередні месники з гранатами в руках...

Справді хочеться сказати про те, що твориться тепер на Україні, перефразованими словами Шевченка:

Навіть жінки з рогачами⁴³
Пішли в партизани.

Коли під тиском тимчасово більших сил супротивника доводилось відходити нашої армії, коли ворожі хмари насували все густіше й густіше на Україну, то потоком полились на Схід, у братні землі, наші череди і отари, гонені колгоспниками, що не хотіли й дня zostаватися під поганою фашистською рукою, поїзд за поїздом везли на Схід обладнання наших заводів і підприємств. Багато було важкого і страшного в ті гіркі дні, але чинилось і

зчинилось те, що повинно було зчинитись во ім'я майбутнього цвіту та бузюня Радянської України.

Пише один з робітників свакуйованого в глибокий тил заводу Федір Засць:

«Іноді википає думка: жаль, що в мене тільки дві руки. Мені хотілось би бути сторукиим, щоб продуктивність моя рівна була моїй непогасній ненависті до німецьких загарбників.

Я хочу сказати тобі, друже й брате мій — боєць, який воює з ворогом на фронті, що поруч з тобою стою я, мої колеги по заводу, весь народ радянський. Нема в нас іншої думки, інших турбот, крім думки і турботи про нашу перемогу. В цьому сьогодні і зміст життя.

Так, за колючим дротом, за мішними полями, по той бік фронту — на Україні залишилися близькі мені люди, там земля, що виростила мене, як мати, там — мої думки й серце. І я, розкатчик, виповнюючи найскладніші й найбільш трудомісткі операції при виготовуванні снарядних гільз, роблю це з думкою про звільнення землі української».

І далі:

«Більше снарядів — ближче наша перемога. Знаючи це, я з дня в день даю 180—200 процентів норми...»

І кінчає Федір Засць так:

«Працюючи в тилу на заводі, я стою в той самий час поруч з братом Дмитром — фронтовиком, грудьми захищаючи Батьківщину».

Маєте одну з нечисленних ілюстрацій до великого слова: радянський фронт і радянський тил — одно.

«Чом я не сторукий?»⁴⁴ — от у якому значенні повторилися тепер слова Шевченкового Яреми.

«Чом я не сторукий» — міг би сказати про себе інженер, лауреат Державної премії Марко Лукашенко, що працює нині в одному з міст Уралу, де розгорнув свій досвід у доменній справі, поєднав його з багатолітнім досвідом доменщиків-уральців і восени 42 року приймав червоний прапор Державного комітету оборони. «Чом ми не сторуки» — могли б сказати про себе наші земляки Олексій Семиволос, Микита Горбульов, Карпо Чибісов, Іван Кисляченко, Олексій Сороковий, сотні й сотні, тисячі і тисячі наших робітників і колгоспників, що на нових місцях, разом із своїми радянськими братами, всі сили свої богатырські віддають тому, щоб армія наша мала дедалі більше зброї й снарядів, щоб дедалі більше хліба,

м'яса, жирів діставали напіи воїни й населення радянських сіл і міст, щоб наблизити день подолання ворогів, день всенародної весни.

Чом не сторукі... А може, вже й сторукими стали?

Згадаймо коротеньку газетну замітку:

«Знатний бурщик Криворізьки Олексій Семиволос, що працює тепер на Уралі, на Бакальському руднику, наполегливо запроваджує тут нові методи швидкісної роботи. Тов. Семиволос послідовно встановив кілька не бувалих досі виробничих рекордів: дав 1159 процентів, а потім 1200 процентів норми. Річницю стахановського руху тов. Семиволос ознаменував новим видатним досягненням, виконавши виробниче завдання на 3427 процентів. Бурщик-новатор пройшов за зміну 19,5 погонних метрів проходки».

Справді сторукими стали діти радянської землі під чудотворним подихом Жовтня. І всю свою сторуку міць нині спрямовують вони на цілковите знищення фашистського гаддя, на визволення і оновлення земель радянських, тимчасово підпалих під ворожу владу.

І опліч з робітниками наших заводів та підприємств, опліч із певсипупцями нашими хліборобами та скотоводами ідуть, у саму гущу життя поринувши, здійснюючи високій ідеал ученого, учелі нашої країни.

От уривок із кореспонденції, надрукованої 4 вересня 1942 р. в «Советской Украине»⁴⁵:

«Згадується день, коли в цеху одного з українських заводів ми збиралися подивитись, як по грубих прикладених одна до одної полосах металічних конструкцій пройшов нехитрий апарат акад. Патона і полоси злились в єдине ціле так, що око не вловлювало шва. Думали застосовувати цей метод на одній грандіозній споруді мирного часу, ми хотіли створити гігантський цільнозварний міст через Дніпро в прекрасному Києві. Київ розіп'ято, його терзають фашистські нелюди, обрушилися в воду старі мости, але академік Патон дав численним заводам свій метод. Тепер часто дивуються німці, як після кількох тяжких ударів снарядів у броню наших танків червонозоряні фортеці продовжують нищити ворога. В цьому заслуга і академіка Патона, чюю важливу для Батьківщини працю увінчано Державною премією».

От як служить наша наука, от як служать наші вчені священній справі Вітчизняної війни, великому ділу волелюбного радянського народу.

Вищі учбові заклади невтомно працюють у тилу. Систему наукових інститутів увіччує і об'єднує Академія наук України, де в непорушному контакті з живим життям, з заводами, з фронтом кують «ясну зброю замість пуг», дбають про зміцнення покарної народної правниці, про здоров'я тіла і духу народного, про швидше вигоювання поранених воїнів, про збільшення багатств країни, про оновлення життя й праці, у визволених із-під ворога районах і областях країни нашої такі вчені, як академіки Богомолець, Палладін ⁴⁶, Парнас ⁴⁷, Булаховський ⁴⁸, Калинович ⁴⁹, Крялов ⁵⁰, Гришко ⁵¹, Будніков ⁵², Чернишов ⁵³, Сапєгін ⁵⁴, Стражеско ⁵⁵, Птуха, ⁵⁶, Лисенко, Луговців ⁵⁷, Доброхотов ⁵⁸, Кіпріанов ⁵⁹, Воблий ⁶⁰, названий уже Патон та багато інших і весь колектив одностайної сім'ї українських наукових робітників. Про славу країни нашої пишуть історики — про велику мету переможного її кроку, про віковичну боротьбу українського народу з усякими і всіма загарбниками і гнобителями. Силу українського срібнозвонного слова, пісні, мистецтва являють світові наші лінгвісти, літературознавці, фольклористи, мистецтвознавці. І всі вони — математики і філологи, біологи і фізики, економісти й хіміки, представники технічних наук і представники наук гуманітарних, одну зброю гострять, на один сніп жнуть, одній великій справі слугують.

Тій самій справі на всю міру своїх сил слугують і композитори українські, як Лев Ревуцький, Михайло Вериківський ⁶¹, Вімни Козицький ⁶², Кость Данькевич ⁶³, Борис Лятошинський ⁶⁴, і художники, як Касіян ⁶⁵, Петрицький ⁶⁶, Шовкуненко, Трохименко ⁶⁷, Шувльга ⁶⁸, Шаронов ⁶⁹, Дерегус ⁷⁰, і кінорежисери Довженко ⁷¹, Савченко ⁷², Луков ⁷³, і архітектори, як Заболотний, і всім серцем нашим любі артисти — наша Литвиненко-Вольгемут, наш Паторжинський ⁷⁴, Зоя Гайдай ⁷⁵, Андрій Іванов ⁷⁶, Кипоренко-Доманський ⁷⁷, Лаптев ⁷⁸, Ужвій ⁷⁹, Чистикова ⁸⁰, Гнат Юра ⁸¹, Бучма, Крушельницький ⁸², Шумський ⁸³, Мар'яненко... Не один концерт, не одна вистава українських митців пройшли під гуркіт гармат, у самому диму того пороху, про який щодня, щогодини ладні гукнути преславні наші рицарі-воїни: «Є ще порох у порохівницях!»

А в тилу працюючи, слують уперед наші театри золоту нитку української культури, алмазним сійвом радянського світогляду пересипану.

Тій самій справі слугують і члени тієї сім'ї, до якої я маю високу честь належати: українські радянські письменники.

Працюючи і на фронті, і в тилу, являють вони собою ніби живий міст між армією й народом, бережуть як найсвятішу святиню Тарасове слово, орлиним клекотом серця воляцькі звеселяють, подвиги славлять і до подвигів кличуть. Корнійчук і Тичина, Бажан і Яшовський⁸⁴, Олександр Довженко і Кость Гордієнко⁸⁵, Сосяра і Малишко, Іван Ле і Первомайський, Іван Кочерга і Наташ Рибак, Папч і Копялешко, Скляренко і Смілянський, Смолич і Сепченко, Головка і Собко, Кундзіч⁸⁶ і Герасименко⁸⁷, Терещенко⁸⁸ і Голованівський⁸⁹, Нехода⁹⁰ і Усенко⁹¹ і багато інших моїх побратимів знає на голос, коли не з обличчя, у землянках і бліндажах бійців, і перше слово, яке пишуть червопі воїни в своїх листах до письменників, — надіслати їм сучасні книжки, журнали, газети, бо культурна пожива потрібна радянській людині як хліб, як повітря, бо письменники наші — плоть від плоті і кість від кісті великого й волелюбного, безмежно талановитого нашого народу. [...] А хіба не велику насправді державну справу зробив Корнійчук безтрепетно смілою своєю п'есою «Фронт»? А хіба не найвище щастя здобули собі ті мої товариші, з чіми піснями на устах ідуть наші воїни в бій? І я вірю, що найбільше, найвеличніше завдання — відбити нашу незмірно-величну добу в великих епічних і драматургічних полотнах виконає і вже виконує наша література гідно і достойно.

Такий наш народ український у трудах і битвах Вітчизняної війни, такий він при плузі й при верстаті, на танку й на літаку, у шахті і над книгою. Рівний серед рівних, вільний серед вільних, іде він дорогою честі і слави, і честь, і славу воздаємо ми йому в ті великі дні, які мали бути святом мирного труда, а довелось нам відзначити в громі й гуркоті найбільшої за всю історію війни.

Слава ж тобі, земле моя скривавлена і прославлена! Слава тобі, народе мій гордий і одностайний! Зоря палає над світом, у золотому її сяйві повернемось ми до нашого Харкова, до нашого Києва, до нашої Полтави, до нашого Чернігова, до наших рідних сіл і заводів. Сльозами чистими омиемо ми осквернений німотою та її прихвоснями батьківський поріг, і пригорне боєць свою милу, і обій-

муть діти сиву свою матір, і візьмемось ми до святої роботи оновлення й відбудування нашої вічної, в огні неопалимої України.

Слава українському народові!

Слава дружбі радянських народів!

Слава нашим хоробрим воїнам!

Слава мудрому Радянському урядові!

Слава великій партії більшовиків!..

СВЯЩЕННАЯ ЗЕМЛЯ

Недавно я был на одном заседании в Академии наук УССР. Предмет заседания был чисто деловой: речь шла о перспективах восстановления народного хозяйства в освобожденных районах Украины. Научные работники, — а были среди них очень крупные, — оперировали цифрами, выкладками, сухими фактами. Не было произнесено ни одного патетического слова. И вместе с тем я видел такой юношеский блеск глаз, сверкающих из-под бровей, слышал такую теплоту в голосах этих рассудительных, подчеркнуто спокойных людей, что думалось: ведь это шум далекого Днепра звенит в их ушах, беспредельная любовь к Родине животворит эти цифры, эти научные термины, а непривычная для академических заседаний горячность споров (были и споры) продиктована трепетным высоким патриотизмом... Еще бы! «На повестке дня» стояло не что иное, как освобождение и возрождение милой, прекрасной, родной земли!

Первый вопрос, который задают друг другу люди, встретившись поутру и спеша на работу, это вопрос о «последнем часе», о новых победах и завоеваниях советского оружия, и каждая весть о новом клочке Украины, освобожденном из-под фашистского ярма, звенит здесь, как теплый весенний ветер, как голос молодости, как песнь о возвращенном счастье...

«За родную Украину, за вас — на запад!» — читает мать в коротеньком письме от сына, полученном с фронта. Она не была бы матерью, если бы ее не тревожила участь сына. Но слезы, блеснувшие в этот момент у нее в глазах, это слезы гордости и радости. У всех нас есть там, на поле величайшей в мире битвы, дети, братья, сестры, родные, друзья. Многие из нас понесли невозвратимые утраты. Нельзя отнять у человека горестное

право на личную боль. Но эта личная боль тонет в море общенародных упований. Эта боль высекает из сердца искры неугасимой ненависти к гитлеровским мерзавцам, эта боль вдохновляет на беспримерные трудовые подвиги, равные и славе ратных подвигов. Возмездия жаждет эта боль, и возмездие совершается. Вера наша в победу была песокрушима и в дни самых горьких испытаний, в дни отступления Красной Армии. Вера, основанная не только на страстном желании, не только на логике фактов, а и на чувстве неизбежной нашей правоты, на чувстве неразрывного единства борющихся за правое дело народов. Теперь наша вера взмыла к самому небу, окрыленная теми скупыми, теми бесконечно волнующими словами, которые раздаются в ночной час над нашей страной, как победный звон...

Да, товарищи, мы будем в Харькове, мы будем в Киеве, мы будем вновь ходить по тем поросшим ныне травой дорожкам, где когда-то бегали босоногими детьми, мы увидим сверканье наших рек, услышим шелест наших садов, увидим родных людей, столько вытерпевших, так пострадавших...

Радость ли только нас ждет? Нет, ждет нас и скорбь, и печаль беспредельная... Дорожке найдем мы там могилы, а быть может, и могилы не найдем, где похоронены наши братья, наши друзья, наши дети, жертвы фашистского нашествия. Калек мы найдем там, изуродованных арийскими негодьями, осиротевших малышей, найдем изнасилованных, истерзанных. Мы увидим там людей, заглянувших в самые глаза жестокой смерти и только чудом избежавших ее. Солжженные пемцами хаты, взорванные дома, разрушенные заводы, вырубленные леса и сады, превращенные в пустыню поля, — вот что увидим мы в нашей стране. Мы увидим подвергшийся неслыханным глумлениям город Тараса Шевченко, сказочный Киев над синим Днепром, растоптанные народные святыни, расхищенные народные богатства. Мы даже пепел многих наших любимых книг тщетно будем искать там, где прошла разрушительная нога немецкого варвара.

Но встретимся мы там и с мужественными, овеянными ветром партизанской войны народными мстителями, увидим сыновей и дочерей украинского народа, жизнь свою посвятивших неустанной борьбе за свободу и честь родного края. Выйдут — и выходят уже — из лесов, из темных логов и оврагов навстречу нашей славной Крас-

ной Армии старики и юности, старухи и цветущие девушки, ни на миг не пожелавшие работать под свист работодателя, ждавшие и дождавшиеся своих освободителей. И не бездейтельно, не пассивно ждали они: об этом расскажут нам могилы бесславно погибших гитлеровцев, спасенные дети, пущенные под откос вражеские поезда ... И великая радость придет на смену великой печали.

Радость ... Разве это слово может выразить ощущение человека, снова вступившего на землю, вспаханную его отцами и политую его собственным потом? Разве можно объяснить, что значит — освобожденная Родина?

Мною получено недавно письмо из Тихвина от рапеного бойца, моего земляка. Он пишет: «Два месяца я был под неприятельским огнем, и все это время берег, всюду носил с собой «Кобзаря» Шевченка. Тяжело раненый, я потерял не только много крови, но и свое единственное сокровище». И дальше, конечно, просьба — выслать «Кобзаря». Это — единственная просьба в письме.

Так вот они каковы, наши люди! Вот за что воюют наши бойцы под Ленинградом, на Северном Кавказе, в кубанских и донских степях! ... За народное достоинство, за слово Пушкина и Шевченка, за мысль Менделеева и Павлова, за идеалы Ленина, за высочайшую мечту человечества воюют они! За счастливую и разумную жизнь проливалась и проливается драгоценная кровь наших детей!

Фриц, если он сыт, пьян и «организовал» посылку своей Гретхен, чувствует себя на вершине счастья. Количеством невинных жертв, замученных стариков, изнасилованных женщин, заживо погребенных детей измеряет он свое величие. Он достиг того предела, стремиться к которому учил его сам «фюрер». Наше понятие о счастье не только диаметрально противоположно фрицевскому, но оно и беспредельно. Возвратившись домой, мы, разумеется, будем в первую очередь заботиться о восстановлении нашего дома, нашего поля, нашей зажиточной жизни. Мы будем строить землянки, видя в перспективе великолепные дворцы. Мы будем пахать, чтобы получить кусок хлеба, зная, что добьемся в конце концов неслыханного изобилия плодов земных. И на этом мы не остановимся. Подноста жизни — вот девиз советского человека.

Родная земля ожидает возвращения своих победоносных сыновей, ожидает трепетно, затаив дыхание. Она их

вскормила и взлелеяла, и они ныне платят ей свой сыновний долг величайшей в мире ценой: ценою крови, ценою неслыханной борьбы, великих лишений и великих подвигов.

Пахарей и сеятелей ждет она, истосковавшаяся по красивому человеческому труду, который сегодня здесь, в тылу, показывает миру чудеса стойкости, неутомимости, умения, изобретательности, все эти свойства направляя к одной цели — победе.

Поэтов и художников она ждет, потому что каждая былинка, растущая на ней, каждая былинка на священных её дорогах достойны быть воплощены в слове, в музыке, в красках несравненной яркости, величия и силы. Ждет она простой человеческой доброты, товарищества, внимания к живому бьющемуся сердцу, смелой творческой мысли, — всего этого не могла увидеть она у жадных захватчиков, все это им чуждо, как чужды весеннее набухание почек и роскошное апрельское цветение сухому обрубку дерева.

Под снегом и льдом вздыхает глубоким вздохом радостного предчувствия наш Днепр, и ждут опустелые киевские улицы веселых, отважных, дружных работников, которые наполнят их немолчным гомоном, расцветят их всеми цветами радуги, новые посадят каштаны и тополя на месте беспощадно вырубленных, новые построят чудесные дома и дворцы — и скажут земле своей: радуйся, расцветай новым цветом для поколений и веков!

Мы, люди, оторванные войной от родных сел и городов, не на чужбине, конечно: мы ходим по своей советской земле, нас окружают свои, советские люди. Состоявшийся недавно в Уфе пленум Союза советских писателей Украины был не только могучей демонстрацией силы и славы украинского слова, верой и правдой служащего делу освобождения Отчизны, но и беспримерным торжеством неразрывной дружбы народов. Надо было видеть этот переполненный украинцами, русскими, башкирами, татарами, евреями зал, надо было видеть, взрывы восторга, которыми встречены были выступления Александра Корнейчука и дочери польского народа Ванды Василевской¹, надо было слышать овацию, раздавшуюся в зале, когда председатель Совнаркома Башкирской республики тов. Ваганов провозгласил на башкирском, а потом на украинском языке славу и здравицу Советской Украине, надо было слышать импровизацию башкирского народно-

го певца Саида, который в безыскусственной песне приветствовал своих украинских собратьев... Да, мы не на чужбине.

Советский народ — один в своем великом многообразии. В этом залог его несокрушимой мощи.

Но запах родных полей, но горький, сладчайший в мире дым родных очагов долетает до нас оттуда, с запада, и этого ли чувства не понять всем нашим товарищам, друзьям, братьям по Советскому Союзу?

Через моря и пустыни, сквозь ночной мрак и непогоды летят весною птицы к родным лесам и берегам, и нет в мире силы, кроме смерти, которая могла бы остановить их в неуклонном, неустанным полете. И нет в мире силы, которая могла бы сломить нашу советскую силу, и трепещет и бледнеет лиходей, чуя свою неминуемую гибель, и вы скоро увидите нас, родные леса и берега, и весна несказанная расцветет над вами!

УКРАЇНКА

Є портрет Марії Зацьковецької, мальований Нестеровим¹. Марія Костянтинівна в ролі Наймички. Саме в тій ролі, якою колись потрясла вона серця в Петербурзі — аж до самого лукавого серця Суворіна². Бідний одяг, скорбне обличчя ... Україна колишніх часів! Справді, Зацьковецька, велика й свята, була не тільки українка, але і — Україна. Такою була і друга прекрасна українка, та хвора Леся, що свій дитячий псевдонім зберегла в дорілому віці і з ним увійшла в безсмертя. Існує переказ, може, анекдотичний, ніби один старенький генерал в 1917 році, почувши звістку про повалення царської влади, вигукнув сумно: «Ну, хто б подумав, що Зацьковецька і Кропивницький мають таку силу!» То він згадав про знамениті гастролі українського театру в Петербурзі і найперше про неї, нашу найпрекраснішу даму в Петербурзі, і найперше про неї, нашу найпрекраснішу даму з обличчям мадонни, з волею Жанни д'Арк³... Він, очевидно, сказав нісенітницю, але в ділі визволення і розквіту українського народу дочка його пайкраца, Марія Адасовська, що прибрала собі сценічне прізвище за назвою рідного білохатого села, йшла сиравді в передових полках.

Військо йде, короговки мають,
Попереду музиченьки грають.

Іменно — попереду музиченьки, попереду Марія Зацьковецька і Леся Українка.

І так в усі віки. Українська мати, українська жінка, українська дівчина — лейтмотив нашої усної і писаної словесності. Вся поезія Шевченка — це сльозами зрошений шлях до підняття її, великої — Наймички, Катерини, Марії, — бо ж Марія, Христова мати у Шевченка, розуміється, українка. І та Мадонна, що у Павла Тичини йде, «одганяючись од куль, як од бджілок»⁴, — теж, зви-

чайшо, українка. І «божоя мати», що при облозі Почасва «на хресті стала, кулі завертала, турків убивала, монастир рятувала», — теж українка. І та прекрасна дама, повішена немцями з гітлерівського кодла, про яку недавно оповів нам Олександр Довженко, — наша кров, наше серце, наша воля — українка. І далека княгиня Ольга⁵, і мудра жінка Хмельницького — Ганна, що помагала Юрасеві Хмельниченкові в боротьбі його проти зрадника Виговського, і Маруся Богуславка⁶, найтрагічніша постать нашої поезії, що потурчилась, побусурманилась, а проте визволила бідних невільників, щоб вернулись води на тихі води, на ясні зорі, між люд хрещений, у горді християнські — це як наші матері, дружини, сестри. І Марія Маркович-Віленська — Марко Вовчок, котру ніжно й трешетно любили Тургенев, Куліш, Писарєв⁷, а Шевченко звав донею і кротким пророком, «обличителем людей жстоких, неситих»⁸, — наша. І Ганна Барвінок⁹, вірна й чесна жона і другиня Палька Куліша, — наша. І та героїчна молодиця, що під час облоги Буші сіла на бочку з порохом і підпалила її, щоб умерти, а не дістатись ворогові, — нашою водою напоєна, нашим любистком квітчана, українська безсмертна жінка ... І Марія Демченко, що світові цілому явила взірєць розумної й радісної праці, — сестра наша, як і всі українські жєнщини, що працюють на наших військових заводах, на колгоспних полях, що виховують наших дітей, що воюють із німцем у партизанських загонах, — сестри наші. І славний снайпер Людмила Павличенко, що не тільки носить у серці своєму образ Богдана Хмельницького, про якого готувала студентську свою розвідку, але й чинить у боротьбі з німотою подвиги, достойні його і його сподвижників, — наша мила доня. І скільки їх — відомих на ім'я і невідомих — матерів чесних, дружин вірних, сестер хороших, — борються щині, катовані й гвалтовані, супроти клятого нашого ворога!

Для тебе, жінко України,
Нема таких на світі слів,
Щоб висповідати єдиний,
Солядкий до знемоги спів.

Тобі, склонившись на коліна,
Ладен віддати я всі дари,
Бо ти — безсмертна Україна...
Живи ж, борися, побори!

СЛАВА УКРАИНЫ

Вся ты, наша Украина,
Славою покрыта.

Так поется в старинной песне о доблестном рыцаре украинского народа, казаке Морозенко. Песня рассказывает о том, как Морозенко попал в лютую неволю и там, подвергаясь пестыханным мучениям, полный презрения и ненависти к врагу и любви к отчизне, бестрепетно глядел смерти в глаза.

В лютой певолe находится пыне вся украинская земля, но ее сердце горит неукротимой жаждой мести, ее душа пылает высокой любовью ко всему истинно человеческому, ко всему прекрасному. И, глядя в глаза смерти, воюют се сыны за жизнь во всем объеме этого слова, за труд и красоту, за дружбу и за свободу.

За дружбу и за свободу!

Дружба — вот первое, о чем хочется говорить!

Одним из глупых расчетов, руководивших гитлеровскими палачами в их зверином походе на страны мирного труда, была мысль, будто им удастся отколоть свободолюбивую Украину от великой советской семьи народов. В этом, вероятно, клялись захватчикам гнусные предатели родины, подонки петлюровской и германской сволочи. В просчете своем очень скоро пришлось убедиться захватчикам. Стеною встал против них украинский народ; именно в неразрывной спаянности и единстве всех советских людей черпает он силу и уверенность для тяжелой борьбы. Не только за родные поля, заводы и города, но и за все советские земли сражаются сыны Украины на всех фронтах Отечественной войны.

«Друзья мои и товарищи! — пишет боец Декалюк в письме, опубликованном в украинской газете.— Я теперь воюю на Далеком Севере. Мы тут как следует бьем фашистов...

Наши бойцы так угощают оккупантов, что много тысяч их уложено по карельским лесам и сопкам. Покры-

вайте ж, дорогие братья, наши степи украинские их трупами!»

Эти слова как бы откликаются на заявление грузинских колхозников: «В боях за Киев покрыл себя славой майор, дважды орденоносец Гагуа, сержант Квилария, лейтенанты В. Гогодзе и Г. Гогодзе и многие другие».

Где бы ни сражались советские люди, они сражаются за все республики, за все города и села, за весь народ Советского Союза. Руководит ими в борьбе чувство, совершенно недоступное фашистскому зверью, мысль, абсолютно непосильная для отуманенной кровью головы людоеда. «Чувство семьи единой», по слову нашего Павла Тычины, идея разумного и благородного человеческого счастья — вот что ведет в бой советского воина и придает ему силы.

Мы читаем в газетах, слышим от товарищей о подвигах партизан, о мощном росте партизанского движения на Украине — того движения, которое приблизило гибель Наполеона¹, которое огненной метлой изгоняло с наших священных полей немецких грабителей в 1918 году, которое и сейчас изматывает силы немецких захватчиков.

Поражают стойкость, военная хитрость, мужество, неуловимость пародных мстителей. Одно из них так и зовут люди: «Шеуловимый». Настанет час — и он близок, — когда ряды Красной Армии сольются с партизанскими отрядами в единую освободительную волну. Но не только партизаны: все оставшиеся на территории оккупированной Украины, поистине, стар и млад, борются с ненавистными грабителями и душителями. Вот один из бесчисленных примеров.

Старый колхозник Герасим Семенович З., узнав, что отряд немцев в 150 человек направляется в его родное село, отбитое партизанами у оккупантов, поднял все село на борьбу с врагом. Селяне заминировали подходы к селу, выкопали волчьи ямы. На одном из выгодных для борьбы рубежей Герасим Семенович устроил засаду. Люди, руководимые стариком, дали бой немцам и прогнали их, а Герасим Семенович вступил в партизанский отряд.

Всюду по советской земле гремит слава о доблестных сынах Украины — бойцах, краснофлотцах, командирах. Широко известны имена артиллериста Ивана Крикляя, который первым в стране получил орден Отечественной войны I степени, Миколы Швеца, Ивана Федорко, Мог-

левца, Шматко, Криворога, Кобылянского, Ткаченко, Кольчака, Шашко, Ридного, Супруна, Семенченко, Перепелицы, Гетмана, Любы Земской, Людмилы Павличенко и многих других, которые на поле, на море и в воздухе доказали своими бессмертными подвигами правдивость слов:

Вся ты, наша Украина,
Славою покрыта.

С неизмеримой скорбью, но и с беспредельной гордостью называем мы имена тех, кто пал на поле боя, борясь за наше алое знамя до последней капли своей алой крови, как Люба Земская. Как завет живущим звучат предсмертные слова этой героической дочери украинского народа, ее клятва родной земле, «Украине, любимой матери, единственной в мире»: «Если вражеский снаряд оторвет мне руку, я пойду сражаться одной рукой. Если я потеряю ноги, я подползу к зверям и буду разить их гранатой. Если мне выбьют глаза, я увижу врага глазами сердца и не промахнусь».

Дочь украинской земли! Знай: цветы невиданного человеческого счастья вырастут на дорогой твоей могиле, слава твоя не умрет вовеки!

Вся ты, наша Украина,
Славою покрыта.

За свободное счастье, за долю всех людей борется наша кровью облитая, славою покрытая Советская Украина. Нет в мире краше славы, и памятник нерукотворный воздвигает она себе своими великими делами, и из пламени войны и страданий возникает она, как феникс, -- живая, цветущая, прекрасная, как взор ребенка, как любовь матери, как подвиг бойца!

УКРАИНЦЫ НИКОМУ НЕ ОТДАДУТ СВОЕЙ СВОБОДЫ

Свободолюбивый украинский народ всегда стремился к воссоединению, к созданию своей мощной державы на берегах Днестра и Днепра, без холопа и без пана. Всегда стремился он к мирной, созидательной жизни среди братских народов. Не раз лучшие его представители, как Тарас Шевченко и Иван Франко, простирали руку дружбы к трудовому польскому народу.

В течение веков ясновельможные польские паны делали все, чтобы помешать воссоединению украинского народа. Они запрягали его, по выражению Шевченко, в тяжкие ярма, они сеяли рознь и вражду между поляками и украинцами.

Еще Мицкевич говорил¹, что одной из причин падения польского государства было стремление его руководителей строить богатство его и славу на угнетении других национальностей. Эти слова ничему не научили тех, кто теперь стоит во главе польского правительства. В огне и вихре мировой войны не об освобождении своего народа рядом с другими народами мечтают они, а об угнетении украинского, белорусского, литовского народов, о территориальных захватах, о том, чтобы слова рассечь живое тело Украины, о том, чтобы растоптать национальные наши святыни, убить наше, завоеванное честной борьбой, счастье.

Клевету, лизость, грязь избрали они своими орудиями. Они не погнушались сговора с мерзким злодеем Гитлером. Они возвели ложь на то правительство, под руководством которого идут в борьбе и труде к разгрому фашистских полчищ, к освобождению мира от кровавых лап гитлеризма дети единой советской семьи.

Нынешнее польское правительство не является и не может являться представителем своего народа. Честным полякам, детям Мицкевича, Словацкого, Коперника²,

Шопена³, Домбровского⁴, Костюшко⁵, не дано права голоса там, где царствует ложь, где грабеж и угнетение являются главной целью, а низкопробные фальшивки — средством ее достижения. Не к расцвету, а к гибели ведет свой народ это вероломное, дживое и коварное правительство.

Желаниям польских империалистических хищников не сбыться. Львов и Киев, Днестр и Днепр — родные братья. Родные братья искони, извеки!

Из пламени великой освободительной войны возникает снова единая, вольная Украина, и всегда будет рада она содружеству с честными соседями. Но всегда будет она готова дать отпор всем, кто посмеет посягнуть на ее свободу, честь, независимость и целостность. Под священным алым знаменем идут рука об руку русские, украинцы, белорусы и все народы Советского Союза к победе над фашистским зверьем, и не отдадут они никому и никогда свободы, добытой кровью лучших их сыновей и дочерей.

УКРАЇНСЬКИЙ ВОЇН

На сумному, кривавому тлі далекої минувшини нашого народу, на багатому радощами й трудами тлі недавнього пережитого, в диму і в огні великої війни із звірем,— скрізь виступає він, великодушний і суворий, правдивий і готовий смертю пошрати смерть, вірний син і товариш-побратим.

Він росте і змінюється, як росте й змінюється все на землі. Але з роду в рід передаються чесні заповіді, величні приклади,— левина мужність і голубина ясність. І стоїть він нині, український воїн, на полі найстрашнішого і найвеличнішого в світі бою,— стоїть, овіяний славою віків, і славою вкритий впливає в безсмертя.

Це він зустрів колись на вічно шумному Дніпрі пишного грецького імператора — і супроти марної імператорської пишноти поставив і утвердив свою велику простоту, свою хоробрість, своє слов'янське благородство. Це він плавав чайками-байдаками аж за грізне Чорне море — братів визволяти. Це він на муках і тортурах, потрапивши в ворожі руки, не тільки не зраджував своїх, а гострим і солоним словом запорозьким протинав тупі лоби своїх мучителів. Це він рубав і тяз ворожу силу, взявши шаблю в ліву руку, коли відтято йому праву. Це він перед славною смертю сина одгукнувся покликком громовим: чую! — щоб те «чую» почули всі брати і нагострили свої шаблі, і найшовся слід Тарасів, якого повік-віків не буде змити з нашої землі і з людської пам'яті. Це він увійшов колись у кімнату петербурзького художника з України, кріпака, і зачарував його навик, і поема лягла сумними і гордими рядками на папір, і на весь світ стала слава, слава Залізняка і Гонти, слава Яреми Галайди¹, слава українського борця-месника. Це він, зробивши з мішка сідло, з мотузками-стременами, з обрізом-товаришем у руках гнав року тисяча дев'яност вісімнадцятого

німецьку мерзоту з милої, теплої нашої землі. Це він писав листа Симонові Цетлюрі², листа, виповненого сміхом, страхним, як меч,— і хіба ж це чудо земне, що в листі тому озвалися із синих століть голоси непереможного кошового Івана Сірка³ і його друзів вірних? Це він попліч із братами стояв на смерть у безсмертному Сталінграді — і відстояв місто, і далі відстояє діло народу, праве діло. Це він вергас грім на нічний Берлін, це він давить танками лиходійних чорних заброд, це він на морі й суходолі, піхотою й на коні, на тяжкодзвінному автомобілі і в бистрому підводному човні, у незмірно тяжкому труді й небезпеці — він, учорашній ратай, слюсар, учитель, шахтар, б'є в груди, в лоб прокляту ворожу силу. Це він таїться як невідречний вирок папасникові за кожним куцником, за кожною блишкою на святій українській землі. Це він сьогодні разом з братами грудьми зустрів новий тяжкий напад і одбив його, поклавши гори ворожого трупу.

Чолом тобі, український воїне! Руками своїми за-смаглими твориш ти диво і радість грядущу. Наш уже Харків, наш буде Київ, наш буде Львів і Станіслав⁴,— і возрадується серце матері, що оплакувала розбиту розбійною рукою, вчора тільки здійснену многовікову мрію свою, мрію про перозмежувану єдність многостраждального українського народу: вернеш бо ти і утврдиш цю єдність, і це зробиш ти, український воїне, зробиш разом із братами-поплічниками, що різними говорять мовами, а однаково вимовляють слово Ленін, однаково розуміють, що таке Радянська Вітчизна, радянська сім'я народів. Зробиш ти це, і перемога ласкавою рукою здійме з за-кривавленого твого чола терновий вінок, і покладе на чоло нетлінні лаври, і мирний труд овіє крилами прохолоди поля і доми наші, і світ тихий невечірній тихенько засяє⁵.

Чолом тобі, український воїне!

НЕМЕЦКАЯ НЕВОЛЯ

О неволе, о горькой ее тяготе много поется в старинных украинских думах. Мы узнаем из них о славном Самийле Кишке¹, долгие годы томившемся на чужбине и все же мудро и отважно бежавшем на свободу вместе с верными товарищами; о том, как плакали и рыдали казаки-невольники, мечтая о «тихих водах и ясных зорях» родной земли, и как освобождали, вызволяли их единокровные братья, залорожские орлы. Шевченко в поэме «Слепой» дал гениальный синтез, непревзойденное завершение этих перлов народного творчества. Великий памятник нашей литературы, общая святыня трех великих народов — русского, украинского и белорусского — «Слово о полку Игореве», является раньше всего горестным рассказом о неволе, о муках неволи, о неукротимой жажде свободы, которой полпа до краев и изумительная музыка Бородина².

Нельзя без щемящей грусти читать все это, слушать все это. Но рядом с грустью возникает всегда гордость: свободолюбие наших предков сняет неугасимым огнем во всех этих скорбных словах и напевах, нестигаемость вольной души, незыблемость товарищеской верности...

Беспредельна печаль, с которой мы читаем теперь письма наших братьев и сестер, наших милых детей, угнанных на немецкую каторгу. С силой этой печали может сравниться только сила нашего гнева, нашей ненависти к фашистским извергам, которые по своему цинизму, по систематичности и гнусной последовательности надругательств над человеком не имеют, конечно, себе равных в мировой истории.

Письма из немецкой неволи, прорывающиеся сквозь рогатки немецкой военной цензуры, просты, лаконичны, подчас даже паявны. И тем страшнее, тем больнее! Украинская девушка Галя сообщает своим родителям о

пищевски скупом пищевом пайке, которым кормят ее и ее подруг немецкие палачи, о том, как валится она с ног от усталости и голода, о том, что она молит бога, чтобы заболеть (тогда ее отправили бы на родину), но не забывает прибавить, что живут они все «пять Галь» дружно, «как сестры».

Маруся, угнанная в Зонненберг из Курской области, кончает свое письмо к родителям сердце разрывающими словами: «Остаюсь ваша еще «живая дочь», но перед этими словами поставила она и другие: «Пока до свиданья».

Ученица 7-го класса средней школы в Ростове Людмила Кошеляева, отправленная из Германии на родину, так как она заболела на каторге и сделалась ненужной палачам, систематически бившим ее палками и резиновой плеткой, подробно рассказывает о том, что такое лагерь и как живут в нем те, кого немцы сделали, по ее выражению, «настоящими рабами». Но звучит у нее и такая нота: «Горько было нам чувствовать себя бесправными рабами, но еще горше было сознавать, на что затрачиваются наши силы: ведь уголь, который мы добывали, шел для военной промышленности. И мы старались работать как можно медленнее, чтобы труд наш не шел впровк проклятой немчуре, хотя надсмотрщики строго следили за нами и жестоко расправлялись с теми, кто не хотел работать на наших врагов». Вот каких людей взрастила, вот какие сердца закаляла наша советская земля!

«Хижина дяди Тома», гневные страницы Щедрина, «Народные рассказы» Марка Вовчка — все это бледнеет перед страшной правдой этих скупых, этих бесхитростных писем и рассказов, которые лежат сейчас передо мной. Факты собраны в>Note народного комиссара иностранных дел тов. В. М. Молотова³ «О массовом насильственном уводе в немецко-фашистское рабство мирных советских граждан и об ответственности за это преступление германских властей и частных лиц, эксплуатирующих подневольный труд советских граждан в Германии». Факты эти таковы, что руки невольно сжимаются в кулак от неутолимого гнева. Счет, который мы предъявим фашистским негодям, неизмеримо огромен, и он будет оплачен полностью.

Тяжело, до физической боли, читать и думать о том, что делают гитлеровцы с нашими людьми. Но неукроти-

ма у наших людей воля к жизни, воля к свободе, воля к победе. И эта воля, сила советского народа восторжествует над черною вражеской силой. Шестнадцатилетний Андрей Ревякин, бежавший из фашистского плена, рассказывает: «Два с половиной месяца мы шли пешком. Много горя в дороге натерпелись. Наш товарищ погиб от пули полицейского. Осенью 1942 года мы с братом возвратились в Краматорск. Три дня мы скрывались, но потом нас посадили в тюрьму. Кто знает, что было бы с нами, если бы не пришла Красная Армия. Петр на второй же день ушел добровольцем в Красную Армию. На днях я получал от него письмо. Брат пишет, что он уже истребил десять гитлеровских палачей». В этой простой, почти протокольной записи сквозит то великое чувство, которым полон весь советский народ и с которым он победит гитлеровские банды.

Милые мои, родные мои, дети мои!

Я вижу, как оживает снова преждевременно увядшее лицо бежавшей с немецкой каторги украинки Матрешы Лысенко, вижу, как снова среди родных, советских людей зажигаются молодым огнем ее глаза, и кажется она мне живым символом грядущего освобождения и обновления земли, поднавшей под ненавистное иго. Славная Красная Армия, храбрые рыцари-партизаны, весь героический народ Советского Союза, доблестные войска наших союзников приближают этот день освобождения, а будет он днем беспощадной расплаты с шайкой преступников, посмевавшей взять в оковы рабства детей свободной и прекрасной страны. И возвратитесь вы «на тихие воды, на ясные зори», возвратитесь к отцовским очагам, на родные поля и заводы, к возобновленной, разумной и красивой жизни, и незакатный свет просияет над миром!

НЕПОКОРЕННАЯ УКРАИНА

Я сидел и курил на скамейке прелестного Тверского бульвара в Москве. Рядом со мною сели двое: один в полувоенной форме, человек средних лет, другой — мальчик лет тринадцати, в шинели, с обветренным веснушчатым лицом, с очень серьезным взглядом уже не детских глаз. Между ними шел разговор, очевидно, начавшийся раньше. Говорили они по-украински, о каких-то общих знакомых, как потом оказалось — однопосельчанах. Много печального и много поучительного было в их отрывистом разговоре.

— А Данило как? — спрашивает старший.

— Данила убили, — отвечает мальчик очень тихо и с внешним спокойствием.

— Петрусь?

— Петрусь бежал из немецкой тюрьмы.

— Сейчас где он?

— Партизанит.

— А что с Яренкой?

— Угнали было на каторгу, да она нарочно заразилась чесоткой, ее отпустили...

Я, рискуя быть навязчивым, заговорил с моими соседями. Оказалось, что старший — мой земляк, и мы давно и хорошо знаем друг друга. Оказалось также, что оба — из одного партизанского отряда.

— Значит, и ты партизан? — обратился я к малышу, солидно бравшему у меня в этот момент вовсе не педагогично предложенную мною папироску.

— Да.

— Что ж ты делал в отряде?

— А что надо, то и делал... Картошку чистил... Связистом был...

Я слушал эти простые, по-деловому произнесенные слова, смотрел на этого невеселого мальчика, ровесника

моему меньшему сыну, и думал о подвиге моего народа, о силе и величии его духа.

Идет народная война на Украине против немцев. Это — цепь опасностей и испытаний, это — тяжелый труд, в котором великие подвиги верности, самопожертвования, любви к родине являют простые, горячие человеческие сердца. Лишения сопровождают жизнь этих людей, и лишения терпят они со стойкостью и даже иногда с юмором. Этот лукавый украинский юмор сквозит в стихотворении одного партизана-поэта. Он с горькой, но все же усмешкой пишет о том, как курит он с товарищами «не табачок, а дублячок, березячок», как приходится им хлебать борщ без соли...

Раны и смерть подстерегают их на каждом шагу, но смело, хотя и с мудрой осторожностью, идут они навстречу ранам и смерти — и за каждую каплю святой украинской крови сторицею платят подлой немчуре. Нечеловеческие муки ожидают тех из них, кто попадет в руки немецких палачей, — и они переносят эти муки с героизмом, достойным гоголевского Остапа¹.

Я рассказал об этой встрече командиру одного из партизанских отрядов, действующих на Украине, тов. К. и поделился с ним своими по этому поводу мыслями. Он согласился со мною, сказал с улыбкой: «Да, партизанская жизнь — это не дача!», но тут же твердо подчеркнул, что и лишения, и муки, и раны, и самая смерть ведут неуклонно к одной цели: к уничтожению фрицев и их прихвостней, к победе, к освобождению родной земли... И вслед за этим тов. К. сообщил мне несколько эпизодов, которые я с его разрешения и привожу здесь. Все эпизоды эти касаются народной войны против немцев на Украине.

На конспиративной квартире в одном селе пойман был немцами командир одного партизанского отряда Ф. Его доставили в гестапо и, желая выудить сведения о соседнем отряде и его командире, подвергли страшным пыткам: отрезали ухо, часть носа, угрожали смертью... Он не только не вымолвил ни слова, но даже ухитрился передать на свободу, что он пойман и, вероятно, будет казнен и что как его отряду, так и отряду товарища следует переменить место пребывания... Какой человек, какая воля, какое сердце!

Второй эпизод. В начале партизанской войны нужно было подыскать где-нибудь в селе на Сумщине тайную

квартиру. Обратились к учительнице по имени Оксана. Она согласилась, чтобы тов. К. (а речь идет именно о нем самом, моем собеседнике) ночевал, когда надобно и когда враги в селе, у нее на квартире. Она не только прятала у себя тов. К., но и кормила его, чем могла. Гестапо узнало об этом, девушку схватили, дико избили — дали сначала 15 помпов, потом — 25 и отпустили, велел немедленно сообщить им под страхом смерти, как только появится К. Оксана пошла, избитая, растрепанная, окровавленная, но не домой, а на хуторок, где в это время, как ей было известно, находился К., и рассказала ему о случившемся, посоветовав не приходить к ней и уйти с хутора. Ее снова не раз ловили, избивали, пытали, спрашивая:

— Не приходил?

— Нет.

— Почему?

— Не знаю. Не приходил, да и только.

После одной удачной боевой операции наши освободили село, где жила Оксана. Ни минуты не колеблясь, она вступила в партизанский отряд, где и работает как боец и поныне. Награждена орденом. Это ли не украинская, это ли не советская девушка!

Непреклонна воля двенадцатилетнего мальчика Микола. Девять человек из партизанского отряда «За Родину» посланы были в разведку в один важный населенный пункт, где находился железнодорожный узел. Надо было узнать наличие живых и технических сил врага в этом пункте. Разведка окончилась трагически. 8 человек из отряда, попав на немецкую засаду, были убиты, а оставшийся или, вернее, оставленный (с дьявольской целью) мальчик был захвачен в плен и подвергнут допросу с жестокими пытками: подвешиванием и т. п. От него требовали, чтобы он сообщил расположение партизанского отряда, назвал фамилии руководителей и т. п. Он не сказал ни слова. Избитого до полусмерти Миколу отправили в больницу, а к матери послали старосту, чтобы он сообщил ей печальную новость о сыне. Перед тем, как пустить мать к больному сыну, гестапо пытало ее, грозило смертью и ей, и Миколу, добываясь, чтобы она уговорила сына дать нужные сведения.

И вот мать у изголовья больного сына, обезумевшая от страха за него, истерзанная, искалеченная, она робко говорит Миколу: «А может быть... ты сказал бы им...

хоть что-нибудь...». На эти малодушные слова сын ответил: «Нет, мама! Я убегу из больницы, не бойся за меня. А им я ничего не скажу». И слова эти возвратили твердость духа матери, и она ушла, уверенная, что еще увидит своего Миколу. А Микола не только исполнил свое обещание, бежал из больницы, из плена, но и принес в партизанский штаб очень ценные сведения...

Люди, совершившие и совершающие эти прекрасные подвиги, движимы одним чувством — беспредельной любовью к Родине. Такой народ покорить нельзя.

Во время допроса пленного фрица спросили, за что он воюет. Фриц ответил: «Да вот, видите ли, у меня там, в Германии, неплохой кусочек земли. А только работать некому: отец стар, у меня — грыжа... Дали нам трех французов, работают они — дела поправились... А теперь, думаю, раздобуду еще трех русских, ну, хозяйство и совсем пойдет на лад...»

Гитлеровцы и их прихвостни воюют за то, чтобы захватить нашу землю, поработить наш народ. Советские люди воюют, чтобы видеть себя и землю свою, и братьев своих по Союзу свободными. И в этой борьбе моей родины, Украине, принадлежит право на один из первых лавровых венков...

Прекрасная, истерзанная, непокоряющаяся, борющаяся, побеждающая земля моя! Народ мой, воистину великий! Благословенны раны детей твоих, отстаивающих честь и независимость Отчизны! Земной поклон могилам павших бойцов, слава нетленная — живущим! Неизмеримо велики дела твоих дочерей и сыновей! В неразрывном рукопожатии сплелись руки твои, Украина, с руками твоих друзей и братьев — всех народов Советского Союза. Придет день — и растопчем мы голову змия, и встает ты, ныне покрытая пылью и кровью, — и про дела детей твоих будут в благоговейном изумлении говорить их счастливые потомки... Это будет!

[БІЙМО, ПОБІЙМО І ДОБІЙМО ВОРОГІВ СВІТЛА...]

Товариші!

Велика і красна земля українська в віках минулих і на прийдущі століття чесним трудом своїх хліборобів і робітників, славною ввійде вона в майбутність і працею своїх співців, художників, поетів, учених. Українська наука — гордість українського народу. Максимович, залюблений у безсмертне «Слово о полку Ігоревім». Пантелеймон Куліш, що на гратітний п'єдестал поставив своїми «Записками о Южной Руси»¹ кобзарів, співаків, оповідачів наших; Потебня, що розкрив світові невидані обрії у вивченні людської мислі і слова; Микола Лисенко, що перший підвів твердий фундамент під студіювання української пісні, яка надихала і його творчість, і творчість Бетховена, Глінки², Чайковського; Іван Франко, чиї неосяжні знання в стародавній і новій літературі і сміливі узагальнення зробили б честь якій хочете літературі в світі, — імена, якими по справедливості пишається наш народ. Але тяжко було працювати людям, тут названим, і багатьом, не названим тут, в умовах царської Росії, в умовах монархічної Австрії.

І настало два великих дні в житті українського народу. Перший день — Жовтень 1917-го року. День, коли в сяйві ленинського сонця побачив наш народ безмежні обрії і в трудах та боротьбі ішов неухильно вперед, покриваючи землю свою небувалою мережею шкіл, інститутів, університетів, науково-дослідчих закладів. День, коли учені українські, плоть од плоти і кість од кісті українського народу, в тісному братерському зв'язку з ученими всієї радянської сім'ї, з передовими ученими всього світу, безтрепетно-сміло, озброєні вченням Маркса — Енгельса — Леніна, взялись не тільки вивчати світ, але й преобразжати його. Другий день — коли здійснилась моговікова мрія українського народу — возз'єднан-

ня його в надрах власної держави, в братській дружбі з росіянами, білорусами, всіма народами Радянського Союзу. Вчені Радянської України певтомно і натхненно працювали на користь свого народу, п'якими стінами від нього не відокремлені, а беручи участь у повсякденній його творчій роботі.

І от — напав на нашу землю лихий, підступний, безмежно підлий ворог — німецький напасник. Німці та їх посіпаки прийшли завойовувати нашу прекрасну землю, в рабство обертати наш прекрасний народ. Крім і пожари принесли вони на тимчасово захоплені ними області України. На вогнищах палять вони красу нашу і гордість, книги наших великих поетів і учених, вимощують цими книгами дороги для своїх автомашин, нищать і розкрадають наші бібліотеки і музеї. Убиваючи дітей наших, згвалтовуючи наших дочок, сестер і дружин, нечуваним мукам піддаючи, мордуючи наших сивих батьків і матерів, тяжкій нарузі піддали вони нашу школу, нашу науку, учителів, учених. Цивільне знущання з людини, з її прав, з її життя принесли німці і їх наймити на нашу землю.

От кілька скупих хронікерських фраз: «10-літнього хлопчика з Гошевських хуторів, що йшов до села Тамари Лугинського району, німці розстріляли за те, що він не мав на те писаного дозволу».

«У квітні місяці 1943 року німці погнали в неволю все працездатне населення сіл: Ходруки, Крацилівка, Велика Цвіля, Адамово, Дубники і Чорна Городницького району». Так чинять гітлерівські людоїди з населенням української землі, — а що роблять вони із школою, з наукою? Позакривано і поруйновано науково-дослідні заклади, інститути, університети, середні школи. Інтелігенція українська, вчені українські роковані на смерть у буквальному розумінні цього слова. От красномовні в своїй жахливій простоті приклади:

«Померли від голоду найстаріший професор Харківського університету Дибський, доктор математичних наук Роздольський, кандидат мат[ематичних] наук доцент Данилевський, кандидат хімічних наук доцент Шевцов, доцент Єпіфанов, проф. Попов, проф. Лук'янович, проф. Ємшевський...» і далі й далі, жахливий іде мартиролог...

«Розстріляні професор, доктор математичних наук Ефрос, доцент, кандидат мінералогічних наук Мерейніс, старший лаборант інституту хімії Броня і старший

науковий співробітник обсерваторії Страшний» — і знову-таки далі й далі, довгий і моторошний список.

«В грудні 1941 року німцями із Будинку спеціалістів були вивезені разом із родинами і безслідно зникли: проф. Кукушкін (старик 75 років), проф. Воробйов, відомий хірург Шевандін, проф. Недохлібов, інженери Ростовцев і Тарасюк».

Нещадний гнів будять, до нещадної помсти закликають ці скуні протокольні слова — і велику помсту вершить над своїми ворогами й порабитителями український народ.

Учені Радянського Союзу, трудова інтелігенція, люди живі, що любите правду, книгу, допитливість, розум і слово людське! Своєю зброєю кожеп — биймо, побиймо і добиймо ворогів думки, ворогів життя, ворогів світла — підлях німецьких супостатів! Нехай служить: чеспа наука найчеснішому в світі ділу — знищенню мерзенного фашизму, відновленню, відродженню і воскресінню нашої радісної праці, нашого мирного будівництва!

Нехай живе народ!

Нехай живе перемога!

ЗА РАДЯНСЬКУ УКРАЇНУ — В СПІЛЦІ З ДРУЗЬЯМИ!

Говорити від імені народу — це право нелегко здобути. Це право має тільки той, хто його виборов і вистраждав. Це право має тільки той, хто весь, усім своїм єством перейнятий жаданням і прагненнями народу — справжнього народу, як казав колись Міцкевич, тобто — як пояснював він же — народу трудового. От чому, при-міром, не має жодного права говорити від імені народу польського та купка політиканів у Лондоні, яка зве себе польським урядом¹ і яка, замість того, щоб збройно дбати поруч з іншими вільнолюбними народами про повалення гітлеріаду і визволення питомих польських земель, дбає, не гребуючи зрадою, підлою спілкою з фашистами, про захоплення земель, українських, білоруських, литовських, про топтання братських народів.

От чому не мав і не має права говорити від імені народу українського, від імені канадських українців той мерзенний гурток, що назвав себе Комітетом українців Канади² і що недавно звернувся з меморандумом до канадського уряду. Не має права — цьому дістали ми ще один незаперечний доказ — документ, про який ітиме мова далі.

Так званий Комітет українців Канади заявив, ніби українці хочуть мати «сепаратну незалежну українську державу в Європі». Гнівні відповіді, які пролунали на весь світ із уст справжніх силів українського народу, академіків Олександра Богомольця й Павла Тичини, розкрили всю огидну фальшивість і брехливість цього твердження, показали, що українці здобули собі вільну, могутню державу в спілці з росіянами, білорусами та іншими народами Радянського Союзу і що відокремлюватись, сепаруватись від Радянського Союзу — це власне б означало привести до загибелі українську державність.

Справжні сини українського народу Богомолець і Тичиця ясно і твердо сказали те, що ясно і твердо знають усі чесні діти української землі: тільки в спілці з братніми народами Україна могла вибороти собі вільність, розумне і красиве життя, справжнє щастя; тільки в складі Радянського Союзу Україна, воз'єднана, може цвісти на всю свою прекрасну силу, тільки попліч із братніми народами поборе вона фашистсько-німецького звіра, щоб знову, за словами безсмертного Франка, огнистим видом засяяти в народів вольних колі.

Хто ж вони, ті людці, що белькочуть про бажання українського народу селаруватись від своїх кривних братів, від славних своїх побратимів, одірватись, як гілка, рокована на загиб, від квітучого радянського дерева? Чи мають вони будь-які підстави декларувати бажання українського люду, його іменем? На кого вони спираються, хто є вони самі?

Красномовно відповідає на ці питання документ, про який сказано вище. Це — заява Національного виконавчого комітету Товариства канадських українців з приводу меморандуму Комітету українців Канади, надіслана канадському урядові.

В цій заяві зазначено, що Товариство канадських українців з 230 відділами і більш як 10 000 членів, а також десятками тисяч друзів серед українців у Канаді аж ніяк непричетне до так званого меморандуму Комітету українців Канади. Підкреслено далі, що так званий Комітет українців Канади не представляє 80 процентів українських мешканців Канади і тому не має права говорити від їх імені. Далі в заяві піднесено факт, що в склад Комітету входять організації, лідерами яких є Павло Скоропадський³ і Андрій Мельник⁴, два українські профашисти, що нині проживають у гітлерівській Німеччині і працюють на перемогу гітлерівців у Європі. «Комітет українців Канади, — пишеться в заяві, — складається з одвертих ворогів Канади і друзів Гітлера».

На цих пунктах можемо тим часом зупинитись. Для нас — та що для нас! — для кожної української дитини, у якої замучено батьків німецькою сволотою, у якої вбито брата зрадницькою німецькою кулею, у якої згвалтовано сестру хтивим німецьким звіром, ясно, що не можуть говорити від імені українського народу «одверті друзі Гітлера», тобто друзі найбільшого ворога українського народу. А звідси ясно й друге — ясно для кожно-

го українця, у котрого — чи в його сусіда — спалили хату німецько-фашистські розбійники, забрали чесним трудом здобуте добро німецькі грабіжники, котрого — під номером, без імені, як робочу худобу, везуть на рабство до Німеччини, — ясно і те, що розмова про «незалежну українську державу», яку розводять панове канадські комітетчики, це розмова про підкорення України Німеччині, про повне знищення її незалежності. Аджеж усім відомо, що на землях, тимчасово — і повірте, панове комітетчики, ненадовго — загарбаних німотою, нема й тіні хоч би опереткового українського уряду, української влади, що гітлерівці почувають і називають себе повними хазяїнами і владарями української землі, українського народу. То чи ж не від імені мільйонів гвалтованих, калічених, грабованих, топтаних, захираних у рабство, позбавлених справжньої школи, книжки, газети, обернених у невільників синів і дочок прекрасної нашої Вітчизни говорить Комітет українців Канади? Чи може говорити він від імені славних і безстрашних воїнів, народжених широкими степами Херсонщини, темними лісами Чернігівщини, буйними полями Поділля, Волині, Київщини, Житомирщини, Харківщини, нашим Львовом, нашим Бориславом, нашими Чернівцями, усіма просторами батьківщини Хмельницького, Донбуша, Шевченка, Франка — воїнів, що, не жаліючи життя власного, нещадно б'ють, пошліч із кривими своїми братами, німецьку мерзоту на полі й на морі, ще й у небі синьому? Чи може говорить отой Комітет від імені тисяч і тисяч славних рицарів-партизанів, що таять помсту і смерть загарбників за кожним кущяком, на кожній тропі і стежині нашої землі-матері?

Панове скоропадські і мельники, як бачимо, ще дихають, ще тріпочуться, ще сичать, мов отруйні гадюки. Вони забули, очевидно, як гнав їх і як бив їх огидну зграю український народ у році 1918-му, але не забули вони, яка родюча земля українська, які багатства незліченні таїть вона, — і вони лижуть брудний чобіт Гітлера в тій надії, що, може, перепаде їм хоч масна крихта зі столу владаря... Дарма! Деклараціями своїми про «незалежну Україну» не одурять вони ні нас, ані друзів наших в Європі та в Америці і, нищачи й сокрушаючи гітлерівську наволоч, знищить наш радянський народ у спілці з вільнолюбними народами Америки і Європи гітлерівських блюдолизів.

Далі в заяві Національного виконавчого комітету Товариства канадських українців, заяві, що по-справжньому відкриває звірляче обличчя Комітету українців Канади, підносяться низка фактів, які свідчать про те, що десятки тисяч українців у Канаді — справжніх, не комітетчиків — участю в позиках перемоги, привітанням УРСР з 25-річчям Радянської влади, під яким підписалось 20 000 голів родин канадських українців, довели, що вони наші друзі, друзі радянських українців, — отже й вороги наших ворогів. Виконавчий комітет Товариства канадських українців заявляє: «Заяви Комітету українців Канади і його твердження, ніби він представляє 80 процентів українського населення Канади, не мають абсолютно ніякої підстави і являють собою зумисле перекручення правди».

Друзі по той бік океану! Чусмо чесний і мужній ваш голос, віримо, як і ви, в силу й могутність українського радянського народу, в те, що власними руками, на ґрунті дружби з волелюбними народами світу, відбудує він знову свою державу, відновить своє радісне життя, воскресне у безсмертній славі...

Ви пишете: «Український народ добився своєї незалежності після першої світової війни і тепер бореться проти німецьких орд, щоб відвоювати свою вільність і незалежність. Уряд Української Радянської Соціалістичної Республіки і його установи залишаються на радянській землі і керують національною визвольною війною проти гітлерівських звірів». Воістину це так!

Радянська влада, спілка з братами-народами дали нам нечуваний розквіт сільського господарства, сади-виногради, велетні-заводи, казкової краси міста, мережу шкіл, інститутів, університетів, учбових і наукових закладів, яка й не снилася дожовтневій Україні, вони дали нам стахановський рух, тобто роботу, освячену і осяяну благородним промінням громадської свідомості, могутній розмах думки і пісні, правдиву гідність людини, високе достоїнство нації, гордість і силу неказанню. Усе це намагаються розтоптати фашистські велюди. І не по дорозі нам із тими, хто їм спотайки підспівує чи підгавкує. А по дорозі нам з чесними друзями, по дорозі нам із тими, хто мечем і плугом, зброєю і працею сприяє великому ділу знищення кривавого гітлеризму, хто знає, що віковічна мрія українського народу — вільне й незалежне життя «в своїй хаті», де «своя правда, й сила,

і воля», тобто у своїй державі, здійснилася завдяки братерській свідці з народом російським, з народом білоруським, з усіма народами Радянського Союзу, і в цій спілці розіб'є об гострий камінь голову фашистського дракона. Хай же згинуть, як роса на сонці, всі вороги прекрасного українського народу — і ті, що вдерлися неситою зграєю на його родючу землю, і ті, що спотайна — по той і по цей бік океану брешуть на червоні його щити. Хай живуть наші друзі і співники! Хай воскресне вільна, незалежна над Дніпром і над Дністром суцця, Києвом і Львовом процвітана, щаслива в колі братерських республік Радянська Україна! Хай живе народ, хай живе правда, хай живе перемога!

О ЖУРНАЛЕ «УКРАИНА» *1

В свет вышел новый журнал «Україна». К первому номеру этого журнала очень шел бы эпиграф: народ бес- смертен. Думается, что это положение будет путеводной нитью и в дальнейшей работе редакции. Журнал, при большом и хорошем разнообразии материала, радуется своей цельностью и целеустремленностью. Видно, что делают его люди живые, люди вдумчивые и пламенные патриоты. О нем хочется говорить, говорить словами товарищеского признания.

Обложка «України» представляет собою карту украинской земли, воссоединенной так недавно — во исполнение многовековой мечты украинского народа. Мы видим на ней наш Харьков, наш Киев, наш Чернигов, наш Львов, Станислав, наши Черновцы... И каждая страница журнала говорит о том, что эти города — наши, что украинский народ, пезыблемой боевой дружбой связанный со всеми народами советской семьи, будет бороться до тех пор, пока не уничтожит немецких оккупантов, пока не запыхает алым животворящим пламенем наше советское знамя над всеми городами и селами Украины.

В номере помещены приказ Верховного Главнокомандующего Маршала Советского Союза И. Сталина от 1 мая 1943 г., обращение 3-го Всеславянского митинга к угнетенным славянам Европы и другие документы.

О бессмертии народа и его культуры, о несокрушимой воле его к победе читаем мы и в стихах Владимира Сосюры, и в статье Председателя Президиума Верховного Совета УССР М. С. Гречухи ² («Час розплати з ворогом наближається»), и в тексте к интересным зарисовкам художника Юрия Балаживского «Село Баранівка»,

* «Україна», щомісячний громадсько-політичний і літературний журнал. 1-2. Квітень-травень 1943.

и в потрясающем рассказе Александра Довженко «Мати», и в тонкой новелле Юрия Смолича «Безсмертя командира Христі», и в изящном очерке К. Гордиенко «Своя нива». Село Барановка — село, с которым связаны имена Державина³ и Капниста⁴, Гоголя и Шевченко, Трутовского⁵⁻⁶ и Короленко, село, славное своими боевыми казачьими традициями, село, ныне стертые немцами с лица земли, но сохранившее своих сынов в рядах Красной Армии, в партизанских отрядах и в советском тылу. Трагедия села Барановки, показанная журналом «Україна» в двенадцати документальных рисунках молодого художника, — величественный символ «невмирущої» Советской Украины, грозный обличительный документ.

Гордостью и нежной теплотой полнится сердце, когда читаешь высказывания и скромные сообщения о своей работе лауреата Государственной премии Алексея Семиволоса, трактористки-орденоносца Надежды Ангиной⁷, о работе других детей украинской земли, которые, очутившись в глубоком тылу, совершают небывалые подвиги самоотверженного труда во имя жизни и счастья нашей общей Родины — Советского Союза, во имя освобождения Украины, во имя победы над ненавистным гитлеризмом.

О единстве украинского народа свидетельствует статья Луки Паламарчука⁸ — «Українці в Канаді». О неустанным росте и боевой устремленности украинской науки, украинской литературы, украинского искусства читаем мы в статье президента Академии наук Украины акад. А. А. Богомольца «Відродження народного господарства України». В этой статье ставится чрезвычайной важности вопрос о возрождении народного хозяйства нашей республики после ее освобождения от немецких захватчиков. О достижениях украинской науки и искусства говорится в сообщении Героя Социалистического Труда акад. Е. Патона «Науковий інститут на оборонному заводі», в составленном ученым секретарем президиума Академии наук УССР З. Шульгой обзоре «В академії наук УРСР», в хрониках «Наукове життя», «Містечка хроніка», в заметках о работе наших театров, наших художников.

Неизменную тягу украинского народа к свету, к культуре, к чистой и разумной жизни подчеркивают в своих трех очерках «Рідне місто» Юхим Мартич⁹, в заметке «Коцюбинський — на фронті і в партизанських таборах»

Дм. Косарук¹⁰. Славных наших боевых героев показывают читателю Герой Советского Союза А. Федоров¹¹ в очерке о подвигах бесстрашных народных мстителей-партизан и В. Гольцев в статье о бесстрашном летчике, дважды Герое Советского Союза Александре Молодчем.

Трагическое лицо войны мы видим в рассказах А. Довженко и Ю. Смолича, в много грусти звучит в прекрасных стихотворениях Л. Первомайского и А. Малышко... Но величие духа украинских людей поднимают Довженко и Смолич, как знамя, но светлой верой в победу дышат строки Малышко и Первомайского.

Любовь к украинской земле обвита в журнале, как алой лентой, чувством советского патриотизма, чувством дружбы и братского единства народов СССР, — достаточно назвать здесь задушевный очерк А. Ильченко¹² «Чернобривці», интересную статью А. Деева о дружбе народов и ее отражении в национальных литературах («Велика родина»). Журнал перепечатал из № 4 газеты «Вольна Польска» — органа Союза польских патриотов — статью Ванды Василевской, резко отвечающую на всякие попытки вбить клин между народами украинским и польским.

Неугасимую ненависть к фашистам-поработителям будят в читателе такие документальные статьи, как «Тут побували німці» А. Левады¹³ (о хозяйничаньи немцев в Ворошиловграде и близких к нему селах), Ф. Кандыбы «Коричневая чума» (о Харькове под немецким владычеством).

Оформлен журнал хорошо, а то, что помещенные в нем, в основном хорошие работы художников В. Яковлева, Кукрышников¹⁴, В. Касияна, А. Пашенко¹⁵, В. Литвиненко¹⁶, Б. Фридкина, М. Дерегуса, И. Дайца¹⁷, А. Бунова, Л. Худяка выглядят не совсем так, как хотелось бы, зависит не от редакции и не от художников, а от качества бумаги, на которой печатается журнал.

Хочется со всей искренностью поздравить редакцию и сотрудников со счастливым началом, а украинскую общественность — с появлением интересного и очень нужного журнала.

[ДА ЗДРАВСТВУЕТ НАШ НАРОД!]

Поля родной нашей Украины, люди родной нашей Украины стонут, изнемогая под невыносимым игом. Но не растоптать, не уничтожить этих полей фашистским злодеям, не убить народного сердца, — нет такой силы, которая могла бы стереть со страниц истории священное слово: Украина. И горячими, золотыми буквами сияет в книге народов наша песня, наше слово, наша поэзия. Радовала и укрепляла она сердца в дни мирного счастья, вдохновляла в труде, окрыляла в любви, бодростью и беззаветной отвагой полнит она грудь наших славных бойцов, верою в светлое грядущее, в нашу окончательную победу над фашистским зверем наполняет все живые души. Струны Шевченко, Франко, Леси Украинки, безымянных слагателей дум и песен звенят, колеблемые мировою бурей, в поэзии наших дней, в огненных строках Тычины, Бажана, Сосюры, Первомайского, Малышко и многих других поэтов, среди которых есть и такие, чьи имена сегодня неизвестны, а завтра будут покрыты славой. Когда отгремит гроза, поэзия наша с законной гордостью сможет сказать о себе словами великого Шевченко:

Ми просто йшли ¹, у нас нема
Зерна неправди за собою...

И с этими словами, как с девизом, пойдет она дальше, в те осиянные дали, которые расстилаются за черною завесой войны. Народу служит наша поэзия, потому что она идет от народа, и только в нем, в народе, видит своего единственного справедливого судью.

Да здравствует наш народ!

ГОРДОСТЬ НАША

«А где-то там донбассовский откликается в тон»¹, — пишет в одном замечательном своем стихотворении Павло Тычина, говоря об утренних заводских гудках города Харькова. Это глубоко трогательные и очень умные слова. Гудкам Харькова, гудкам всей новой — Советской! — Украины всегда в тон отвечали гудки Донбасса, любимого ее детища.

Донбасс — не только центр украинской индустрии, но и место великих боев за свободу, независимость и счастье украинского народа, украинского социалистического государства как неотъемлемой части великого Советского Союза. Со словом Донбасс у нас всех связана одна из великолепнейших страниц в истории гражданской войны.

С этим словом у нас всех ассоциируется в особенно полном и ярком выражении понятие — украинский рабочий. И то, что Алексей Стаханов — сын Донбасса, то, что Донбасс — родина беспримерного в мире стахановского движения, новых, потрясающих своей глубокой внутренней красотой форм осмысленного и патриотического человеческого труда, не может не наполнять гордостью сердца донбассовцев. Территория, на которой особенно блестяще проявились качества украинского рабочего, часть Украины, столь непохожая на другие ее части, как, скажем, Нормандия на Прованс, Донбасс является местом, где исключительно пышно расцвела дружба трудящихся разных национальностей.

Прекрасны берега Днепра и старый, вечно юный Киев над синей вольной рекой, очаровательно задумчива зеленая Полтава, сказочные линии старинных зданий являет взору Каменец-Подольский; о великих делах минувшего говорит нам содой Львов; не могут забыть очарованные странники величавой красоты наших Карпат... Но Донбасс тоже имеет неповторимое обаяние, которое

очень тонко передает в своих прелестных стихах Владимир Сосюра... Донбасс, четверть века назад бывший ареной возмутительной эксплуатации человека человеком, юдолюю нищеты и несправедливости, местом совершенно дикого хозяйничания тупых промышленников-капиталистов, при Советской власти сделался цветущим краем. Вспоминаются слова Ильича: «Донбасс — это не случайный район², а это район, без которого социалистическое строительство останется простым добрым пожеланием».

Донбасс — это один из краеугольных камней нашего социалистического строительства. Донбасс — самое юное, самое любимое дитя социалистической Украины.

Как же тяжело, как неизмеримо горько было нашему славному Красному Войску оставлять под напором врага эту жемчужину республики, как до отчаяния страшно было нашим рабочим покидать гордость нашу, опору нашего индустриального хозяйства — шахты и заводы Донбасса.

Но шли дни, крепчала и росла наша сила, возрастала мощь Красной Армии, — и наступил момент, когда мы после радостных вестей об освобождении ряда районов и областей Украины, об освобождении Харькова услышали звучащие, как фанфары ликования, слова: Донбасс освобожден! Сталино³ наше! И страна, и мир с затаенным дыханием слушают приказ, где выражена благодарность бойцам, офицерам, генералитету Красной Армии, освободившим Донбасс, и все мы — все мы, дети великой Советской Семьи! — говорим с уверенностью: враг изгнан из пределов Донбасса — Донбасс восстановится, Донбасс воскреснет для радостной и напряженной жизни.

И недалек час, когда эти слова скажем мы обо всей освобожденной Советской Украине, обо всем ее народе до высоких Карпат, ибо в великих трудах и испытаниях грядет торжественная година полной победы над немецкими извергами...

Слава освободителям Донбасса, слава великому вдохновителю и организатору наших побед, чьим именем освящен один из замечательнейших городов страны, вчерашний рабочий поселок Юзовка! Нехай живе вильяна Украина!

ЭТО СДЕЛАЛИ НЕМЦЫ

От боли сжимается сердце при виде фотографий, на которых изображены зверски замученные в Макеевке женщины, дети!... Беспрецедентные злодеяния наших врагов, их подлость, их трусливая жестокость.

Советские люди, запомните эти снимки, лица наших сестер, обезображенные страданием и предсмертными муками, искаленные тельца детей! На веки вечные опозорили себя подлые немецкие изверги. Ребенок восьми месяцев с расколотым разрывной пулей черепом... Двухлетний мальчик, убитый штыком в спину, и пятилетний — с распоротым немецким штыком животом... Исколотые, обезображенные женские трупы, тела юношей, застывшие в ужасных предсмертных судорогах. Исколеченные тельца детей прильнули к матерям, видевшим перед смертью мучения своих детей. Целыми семьями лежат замученные советские люди: родители рядом с детьми, сестры с братьями. И такое страдание на лицах убитых, такая мука в глазах детей, что кровь стынет в жилах и гнев, священный гнев к палачам и мучителям народа нашего охватывает душу советского человека.

Это сделали они, наши враги — те, кто называет себя носителями «нового порядка» в Европе. Те, что пришли на нашу счастливую, свободную землю как завоеватели и колонизаторы. Это делают они систематически, с тупым немецким упорством, с цинической немецкой методичностью. Земля украинская стонет от немецких злодеяний, самая мысль о которых леденит кровь.

Это делали немцы при захвате наших городов и сел, это делают они при отступлении в бессильной и тупой ярости... Поруганная земля наша кричит о мести. Каждый камень ее поллит невинной кровью советских людей, сестер и братьев наших, невинных детей, чье отрочество

так любовно лелеяла вся Советская страна. Рука злодея оборвала их жизнь, обрекла на мучения, непереносимые даже для взрослого человека. Это сделали немцы.

Где, какие матери, каким волчьим молоком вскормили этих выродков, этих убийц? Да будут прокляты груди, питавшие этих злодеев, да высохнут женские руки, обнимавшие убийц и благословляющие палачей на самый позорный в мире поход! Да падет невинная кровь детей и стариков наших на головы окаянных извергов — солдат и слуг палача Гитлера! Да будет проклята фашистская Германия, причинившая столько горя и слез миллионам людей!

Народ украинский, тебе пришлось перенести страшные мучения, немецкую неволю. Много пало, много перебито немцами украинцев и украинок в эту войну. Многие угнаны на немецкую каторгу, многие замучены. Все, побывавшие на освобожденной от немцев украинской земле, видели тени оставшихся в живых, глубокий, смертельный ужас в глазах. Я читал этот ужас во взорах жителей Харькова и украинских сел, где побывали немцы, и он отзывается в моем сердце, в душе каждого советского человека неизмеримой болью!

Немцы должны ответить за злодеяния на земле украинской, за мучения украинского народа, за каждую каплю крови наших детей. Мы запомним все — и невинно пролитую кровь, и слезы пытасмых младенцев. Мертвых оплакиваю я, живых призываю к мести!

Советские люди, запомните эти снимки. Помните о них и в час боя, и во время труда, и в минуту отдыха. Когда вам трудно бывает во время войны, когда усталость сковывает ваше тело, вспомните о тех, кто пал жертвой палачей, наглых захватчиков нашей земли. И новые силы воьются в вас. Рука станет тверже, удар могучее. Помните, что в Германии еще томятся наши братья и сестры, что стонет земля Полтавщины, Черниговщины, Киевщины. Помните, что, может быть, сейчас, в эту минуту, рука немецкого палача протыкает штыком живот младенца, расстреливает семьи наших братьев и сестер.

Не может быть покоя на сердце советского человека, пока хоть один немец лютует на советской земле, пока не отомщены злодеяния врагов наших. За растоптанных, истерзанных, искалеченных и изнасилованных — месть! За сожженные дома, уничтоженные города и села, за из-

равенную землю — мечь! За страдания Родины нашей, за гибель жен наших и детей — мечь!

Друг мой, боец! Народ украинский благословляет тебя, воина Красной Армии, на славный подвиг возмездия. Ждет от тебя освобождения украинской земли.

Уже встает заря победы, солнце свободы озарило освобожденные украинские города и села. Любовь народная удесятеряет силы нашей доблестной армии, идущей вперед на Запад.

Да свершится страшный суд над злодеями, принесшими столько горя и слез людям нашим!

Да грядет великий час освобождения и воскресения родной земли! Смерть немецким палачам!

Мы не забудем несчастных советских людей, замученных немцами в Макеевке. Память о их мучениях будет жечь наши сердца до тех пор, пока фашистская Германия не получит возмездия. Мы отомстим, и мы победим!

КИЕВСКОЕ НАПРАВЛЕНИЕ

Было время, когда эти слова — киевское направление — вызывали в наших сердцах тяжелое, горькое, страшное чувство. Чувство оскорбления, негодования, муки, чувство потери самого дорогого, самого близкого, самого любимого. О, мы верили, мы знали, что эти потери — временные, что силы нашего народа неисчерпаемы, что настанет час, и сбросит Украина с могучих своих плеч жадного, жестокого, тупого поработителя. Но сознавать, что по милой родной земле, освященной потом и кровью наших отцов, ходит лютый зверь, что на Киев, гордость нашу, радость нашу, сердце наше, на зеленокудрый Киев над синим Днестром, идет, как непроницаемо-темная волна, вражеская злая сила, — сознавать это было невыносимо тяжело. И нет слов для выражения того, что пережили мы, киевляне, мы, украинцы, мы, дети советской семьи, когда окаянные губители и лиходеи запустили свои когти в живую цветущую плоть нашего родного, нашего святого города...

И вот теперь снова прозвучали эти слова. Прозвучали как благовест в темную весеннюю ночь, как песня жаворонка над мартовской проталиной, как заветный, зовущий и влекущий клич журавлей в бездонном небе... Киевское направление! То направление, в котором летят все наши помыслы, все наши чаяния, все мечты и все порывы наши...

Киевское направление! Синяя даль грядущей победы!

Путь к победе кремнист и кровав, земным поклоном кланяемся мы воинам, сыновьям всей советской земли, идущим по этому пути, горячими слезами благодарности орошаем могилы павших за светлое дело. Враг еще силен, враг жесток и коварен, много впереди трудов и испытаний, но заветное слово произнесено, и он вырисовывается, как светлое видение, в дымной мгле великих битв, — наш Киев.

Я вспоминаю его таким, каким он был в последний день перед войной. Ночью прошел тихий, благодатный дождь, и город благоухал от испарений свежей мощной летней листвы, как радуга, переливались чудесные киевские цветники, люди были так нарядны, так веселы... Завтра ожидалось открытие нового стадиона, и мы с сынишкой, возвращаясь домой по зсленой, обсаженной каштанами улице Лезина и почти беспрестанно раскланиваясь с друзьями, приятелями, знакомыми, полузнакомыми, горячо обсуждали предстоящее празднество. Об открытии стадиона говорил с нами и встреченный на улице бухгалтер Союза писателей, и добродушный парикмахер, поклонник Гоголя, и в особенности, конечно, его повести «Нос», вышедший покурить на вольном воздухе, в тени каштана, и молодой украинский прозаик, мчавшийся куда-то с теннисной ракеткой под мышкой...

И вот над этим прелестным, сверкающим на солнце городом, над струящимся золотом невиданного урожая разразилась черная гроза. На многие дни затмила она наше небо, окровавила наши дороги, и никли травы наши от печали, и деревья в скорби к земле преклонились...

Я был недавно в освобожденном Харькове. Я видел следы подлой вражеской ноги, видел догоравшие здания, видел страшные развалины и еще более страшные, измученные человеческие лица. Но видел я и то, как в радостном сиянии победы оживают и просветляются эти лица, как радостный и разумный труд вступает в свои права на истерзанных и опоганенных улицах второй столицы Украины, неся ей обновление и преобразование.

Когда настанет день счастья и ликования, когда возвратимся мы в нашу землю обетованную, в наш Киев, когда громы священной освободительной грозы будут катиться все дальше и дальше на запад, много застанем мы в родных своих местах могил, руин, неизбежных мук, неизмеримых печалей, многих не досчитается Тарас в рядах своих друзей и братьев. К этому мы должны быть готовы, как должны быть готовы и к великим трудам восстановления нашего хозяйства, нашего дома, нашего сада... Но и великие плоды принесут труды эти, и снова зазеленеет наш сад, и заколосятся наши нивы, и засверкают белизной и золотом новые здания, и пышным цветом расцветет земля над Днепром и над Днестром.

В часы напряженных боев и трепетного ожидания хочется мне сказать о том, что дети всех народов Советского Союза, спаянные несокрушимой дружбой, мужественно и славно сражаются за освобождение нашей Украины, за наши тихие воды и ясные зори, что неуязвимой славой покрыли себя в этих боях украинские доблестные воины... И еще хочется сказать мне как советскому писателю: не пошли на службу гитлеровским извергам украинская наука, украинское искусство, украинская литература, «наша дума, наша песня»¹, по слову Шевченко. Верно и честно служат они делу борьбы, делу разгрома фашистских полчищ, и в то прекрасное мгновение, когда на израненное чело Украины возложен будет лавровый венок победы, сердечное спасибо скажет им наш прекрасный, наш благородный, наш великий народ!

ДНЕПР

На днепропетровском, на кременчугском, на киевском направлениях наши войска вышли к Днепру. Какие чувства, какие мысли будит в сердце каждого украинца, в сердце каждого патриота советской земли эти слова! Днепр — это история, это жизнь, сила и вся нежность Украины. Армия-освободительница подошла к великому рубежу, делящему нашу республику на две различные по характеру, но единые по душе части — Украину левобережную и правобережную. В грядущих великих боях за Днепр куется воссоединение украинского народа во всей его целостности, и громы, раздающиеся над славной нашей рекой, великим эхом отзываются на берегах Днестра¹, Збруча² и Сана³. Неугасимым гневом, благородной жаждой мщения пылают сердца наших воинов, — какая бы ни вспоила их река, — и сторицей воздадут они немецким разбойникам за сожженные наши дома, за потоптанные наши нивы, за убитых, искалеченных, поруганных, угнанных в неволю наших людей.

О Днепре каждый из нас думает и говорит со всей страстью, со всей любовью, со всей болью, со всей радостью, на какие способен человек. И дорогие воспоминания встают вереницей перед взором, воспоминания о прошлом, в которых таится светлая радость грядущего...

Я знал знаменитые Днепровские пороги по вдохновенным строкам Шевченко — «б'ють пороги, місяць сходити⁴, як і перше сходитв...», — но увидеть это поистине замечательное зрелище привелось мне только летом 1928 года. Мы побывали в Днепропетровске у известного знатока и страстного любителя запорожской старины Д. Эварницкого (Яворницького)⁵, создателя замечательного музея. Его небольшой уютный домик тоже был своего рода музеем: мы входили в переднюю, где на сте-

Максим Рильський серед учасників Першого антифашистського мітингу представників українського народу. Саратов, 26 листопада 1941 р.

Під час перебування на фронті під Харковом. Зліва направо: Леонід Первомайський, Леопід Булаховський, Максим Рильський, Андрій Малшко, Любомір Дмитерко, Дем'ян Коротченко. 23 серпня 1943 р.

Максим Рильський серед виборців села Романівки на Житомирщині. 1946 р.

Максим Рильський виступає на V пленумі правління Сіілки пшсьменшків України. Донецьк, 22 грудня 1950 р.

не была написана маслом картина — отъезд на Сечь Тараса Бульбы с сыновьями, где стоял большой сундук — скрыня — с изображением усатого запорожца па крышке, и нас охватывала атмосфера героического прошлого Украины, атмосфера, которую поддерживали и подогревали тихие, задушевные, увлекательные речи гостеприимного старика — рассказы о курганах и их раскопках, о запорожских кладах, о «свычаях и обычаях» казацкой вольницы. Возле домика был небольшой сад, тоже в своем роде достопримечательность: в нем не было ни одного растения, не фигурирующего в украинских песнях, сказках, легендах... Там росли вишня, тополя, калина, рута-мята, капуста, любисток, шалфей («шавлія»), — все это так естественно, мило, скромно, как полевая песня... Что теперь с этим домом, с этим садиком?

Показывая нам садик и услышав, что мы собираемся на пороги, Дмитрий Иванович встрепенулся, расцвел, «неначе знов помолодів»⁶, по слову Шевченко. Он, конечно, советовал нам переехать пороги в лодке («па байдаку»), и не по обводным каналам, а по тем водным путям, которыми пользовались еще запорожские казаки. Сам он, по его словам, совершал это путешествие каждое лето, и за все это время с ним случилось только три «шпиритности»: он трижды сломал себе во время спуска шип по реке ногу. Это только звучало очаровательно, но и все же как человек глубоко сухопутный, хотя и пламенный поклонник воды, предпочел, невзирая на храбрую решимость моих спутников, полюбоваться порогами с берега.

Мы сели в громадную степную арбу и поехали. Степь, зной, стрекотанье кузнечиков, суслики, любопытно выглядывающие из норок, хищные птицы, плавно парящие в густо-синем горячем небе, серебряное марево на горизонте... «Черт вас возьми, степи, как вы хороши!»⁷ И вот он перед нами — «Днепр при тихой погоде»⁸, вольно и плавно мчащийся полные воды свои...

Повеяло живительной свежестью, лошади наши заржали, как конь князя Игоря⁹, уловивший жадными ноздрями далекий запах Дога... И мы увидели их, эти каменные гряды, преграждающие мощное течение Днепра, увидели белую, серебряную, радужную, клубящуюся пепу, услышали чудесный глухой, таинственный гул порогов. Мы видели, как ловкий рыбак, чудом каким-то взобравшийся на скаму, опускал в кипящую, клокочу-

щую воду примитивную снасть — «паучок» и время от времени выхватывал рыб. И видели мы зрелище, которое заставило меня в глубине души назвать себя трусом: молодой лодман плыл вниз через один из самых опасных порогов в небольшой лодке, а у ног его сидел мальчик, сынишка, которого отец приучал не бояться своего кормильца Днепра.

Я не могу сейчас припомнить названий порогов, но одно из них — Ненасытец, присвоенное самому страшному, кажется мне особенно красноречивым. Немало, очевидно, человеческих жертв поглотил когда-то здесь расвирепевший Днепр...

Побывали мы в тот день и в одном из лодманских сел. Все мужичины в этих селах красивые, могучие, статные, как на подбор, потомки запорожцев, спокон веков занимались лодманским промыслом, и рассказы их о трудах и опасностях этого дела были очень любопытны и увлекательны...

А вечером — певывала по силе, настоящая степная гроза, с непрерывным сверканием молний и гулом грома, со страшным, сокрушительным ветром и ливнем... Какая мощь, какая красота!

Когда начались работы по сооружению Днепровской гидроэлектростанции — Днепрогэса, то у меня иногда, — нечего греха таить! — возникало смутное романтическое сожаление, что исчезнут под водою эти каменные немые свидетели давних лет, это великолепие прихотливо мчащейся и бушующей пены... Но чувство это неизменно уступало место другому, в сто раз более сильному: сознанию мощи человеческого разума, величия воли человека. Все, кто хоть раз побывал на Днепровской электростанции, изумительной по чистоте, красоте и отчетливости работы, все, кто хоть раз видел бурную жизнь приводимых этой станцией в движение заводов, все, кто знает, какие чудотворные изменения принес в сельское хозяйство Украины и должен был в дальнейшем привести Днепрогэс, поймут ту гордость, с которой писал я стихотворные строки:

І ти, людино, в себе у ногах
Побачиш постать гордої природи.

Днепрогэс — это дивное творение рук советского человека, пришлось нам — да, нам! — уничтожить во имя борьбы, во имя победы над наглым захватчиком. Мы

уничтожили Днепрогэс, чтобы после поражения врага в дни светлого будущего на месте его возник новый неизмеримо более прекрасный Днепрогэс!

И второе воспоминание. Я совершил поездку из Киева в Одессу по водному пути. Сверкающий на солнце золотом куполов, купающийся в зелени садов и парков бессмертный Киев, Подол со старинной станцией, от которой когда-то отходили diligencы. Пристань, прощание с пейзажным налетом светлой грусти... И плывет по синей — вдали, желто-бурой — вблизи, ласковой днепровской воде наш белый пароход, и уходят назад строения, люди, тополя и вербы, отражающиеся в воде, копны зеленого душистого сена и стройные, смуглолицы, звонко-голосые девушки, сгребавшие и шевелявшие граблями свежескошенную луговую траву. Кулики звенят на песчаных отмелях, чибис — «чайка» по-украински — плачет, купаясь в волнах летнего воздуха, мартыны (чайки) с криком носятся над водой, где-то вдали заливается крошнеч...

Во время этого волшебного путешествия мы заезжали в замечательный степной заповедник, настоящий оазис среди выжженной солнцем равнины — Аскания-Нова¹⁰, видели стадо пасущихся на свободе антилоп и прекрасных возрожденных серых украинских волов, регулирующих по дорожкам сада журавлей, фазанов, перелетывающих уток и куликов разнообразнейших пород, слышали рассказы о глубоко интересных опытах по скрещиванию диких и сельскохозяйственных животных и даже имели счастье погладить — сквозь железные прутья — единственное в мире животное, чудесный гибрид зебры и дикой лошади Пржевальского¹¹... И снова — горделивое сознание величия и силы человеческого ума и труда!

И эту красу, эту гордость нашу потоптали, уничтожили, испоганили, разорили наглые, отвратительные пришельцы, насильники, чье имя во все века будет произноситься для обозначения всего мерзкого, всего гнусного, всего подлого!..

Но настанет час, и сетью великолепных заповедников покроется снова земля наша, и будут там советские люди охранять и культивировать роскошные ее плоды...

А разве можно забыть то благоуханное раннее утро, когда мы в лучах отдохнувшего за ночь, искупавшегося где-то в море солнца спускались по днепровгэсовским

плюзам, и перед нами внизу струился помолодевший синеводый Днепр, и рисовались а тумане те берега, с которых вышльвали на легких своих челнах — «чайках» — отважные запорожцы в сказочные свои морские походы? Разве можно забывать бело-зеленый, дремлющий на солнцепеке Херсон, где совершили мы пересадку па большой «океанский» пароход, который доставил нас в полную романтического морского очарования Одессу?

И — весна 1939 года, шевченковский пленум, когда певцы всех народов Советского Союза — акыны, ашуги, сказители, кобзари — благоговейно положили к ногам бессмертного певца Украины цветы и колосья с родных своих полей... Незабвенная соловьиная ночь, поездка по Днепру, к священной могиле, великие слова дружбы, слова «правды и любви», по выражению Тараса... Сам Днепр, казалось, вслушивался в эти слова и нес их, радостный и гордый, в Черное море, и передавало их Черное море другим морям и океанам, и по всему миру звенела радость наша и наша слава...

А летом того же года — открытие памятника великому поэту, и слова поэты, драматурги, прозаики народов Союза в братском единении, и толпы народа из близких и далеких градов и весей, стекающиеся, как волны, к подножью бронзового Тараса.[...] И задушевные звуки «Заповита», и мощная волна песни о партии, и покрытый снующими туда и сюда челнами родной Днепр...

Я говорю о своих личных воспоминаниях, но для кого же из украинцев не является слово Днепр символом всего дорогого, всего прекрасного в его жизни, символом могущества, величия и свободы украинского народа!

Не о нем ли, о Днепре, говорит Шевченко в первой своей напечатанной строке «Рече та стогне Дніпр широкий!»¹² Не ему ли, Днепру, посвятил Гоголь одну из самых вдохновенных своих страниц. Днепр — это душа украинской земли, и когда мы говорим о том, что единым дыханием, единым биением сердца живут русский и украинский народы, то мы выражаемся так: Днепр и Волга — брат и сестра.

Настала лихая година, палетели злые коршуны клевать и терзать цветущее тело Украины, ясные очи выпивать у наших матерей и отцов, сестер и братьев, сыновей и дочерей, помутился Днепр, закровавился и нашей родвой кровью, и кровью злых супостатов. Но знали мы

и неизбежно верили, что никто не может выпить Днепр, никто не властен выплескать море, верили мы и в нашу победу,— и всю жизнь, всю силу, всю кровь свою готовы были отдать и отдают сыны Украины и их братья да побратимы за наш Киев, за наш Днепр, за нашу честь и свободу; и наступает этот радостный, этот ликующий, этот священный час, час освобождения и воскресения. Чуют кони наших воинов сладкую влагу Днепра, гремят наши громы, неся кару и смерть подлым немецким полчищам.

То, о чем сказал когда-то Кобзарь,— «Настане суд, заговорять і Дніпро і гори»¹³,— свершается. «Дніпро заговорив», грозный суд начался, беспощадная расплата близится, справедливое возмездие, жаждою которого пылают сердца наших бойцов, идет.

«Когда же пойдут горами по небу синие тучи¹⁴, черный лес шатается до корня, дубы трещат, и молнии, изламываясь между туч, разом осветят целый мир,— страшен тогда Днепр!»

Страшен Днепр для всех, кто посягнет на цветущую, вольную Советскую Украину. Молния наших побед, изламываясь между туч великой битвы, освещает целый мир, и до корня шатается черный лес — черная вражья сила!

УКРАИНА ОСВОБОЖДАЕТСЯ

Украина освобождается — в этих двух словах величайшее мыслимое на земле счастье. Освобождается земля, вся история которой в прошлые века заключалась в неустанной борьбе против всех захватчиков, добытчиков и грабителей, посягавших на ее честь, на ее свободу и достоинство. Освобождается народ, который в нерушимом союзе с народом русским, закрепленном мудрой политикой славного Богдана Хмельницкого, неустанно стремился к вольности и радости и, осененный знаменем Ленина, достиг вольности и радости. Освобождаются нивы, потоптанные и оскверненные ногами гитлеровских злодеев, залитые кровью невинных детей и немощных стариков; освобождаются города и села, которые грабила, уничтожала, повивала дымом пожаров кровавая фашистская рука. Как вешний колокольный звон, звенит-гремит над Пселом, Десной и Днепром, над Киевом, Харьковом, Черниговом, Полтавой слава Красной Армии — армии-освободительнице, слава бойцам и генералам. Для новой жизни, для бессмертия воскресает страпа, родившая Хмельницкого и Щорса, Зализняка и Боженко, Сквороду и Шевченко, Короленко и Гоголя, Лесю Украинку и Ивана Франко, Заньковецкую и Саксаганского, Максимовича и Потебню, Стаханова и Кривоноса, — страна, которая пышным цветом расцвела, засверкала всеми цветами радуги, звонкими песнями на весь мир зазвенела, страна осуществленного социализма.

Эхо великих освободительных битв отзывается над Збручем, Днестром и Саном, провозвещая воссоединение могучего и вольного украинского народа в недрах своего государства, неотъемлемой части великого Советского Союза.

Земле моей, моему родному народу —
земной мой поклон!

Земля моя! Народ многострадальный!
 Сожженные селенья! Города,
 Где призраками черными встают
 Развалины цемье светлых зданий!
 Детей и девушек святые лица,
 Тоской изборожденные и скорбью!
 Рыдания неутешных матерей!
 Нет слов таких, и нет таких мелодий,
 И красок нет, что были б вас достойны!
 Растерзанные дети! Старики,
 Убитые у собственных порогов
 И кровью обгагрившие горячей
 Свой дом, свой дол, свой дедовский очаг!
 С благоговешьем преклоняю я
 Пред вашим прахом дорогим колени!
 Но час настал — и чаша правосудья
 Склонилась низко, и взметнулся меч
 Карающей десницы... Трелещи,
 Коварный враг! Гремят поля родные
 Грозой освобожденья. Оживают
 Родные села. В девичьих глазах
 Я красных воинов читаю славу,
 И мстители пародные, как буря,
 На темнокрылых носятся конях.
 Верта возмездия святое дело.

Великие певцы и мыслители славянских народов — Пушкин, Тютчев¹, Мицкевич, Шевченко, Шафарык, Коллар² — всегда твердили, что истинная свобода и счастье могут быть достигнуты только в братском единении славянских народов. На незыблемой дружбе украинского народа с народами русским и белорусским основано все величие, добытое Украиной в тяжелых боях и испытаниях. Трудящиеся Украины веками боролись с польской шляхтой, но всегда готовы были они в отношении польского трудового народа произнести слова, обращенные Тарасом Шевченко к польскому поэту: «Подай же руку козакові і серце чистее подай», — и не раз, начиная со времени Богдана Хмельницкого и Костки Наперского³, да и еще более отдаленных, являли примеры дружбы и братства. Все передовые люди славянских стран видят здесь, на Востоке, где неугасимым светочем пылает золото Кремля, путеводную свою звезду.

В дни решительной схватки двух сил, темной и светлой, зверя и человека, в дни боев за нашу свободу, за уничтожение врага всего человечества — гитлеризма — теснее сплотим ряды, братья славяне! В крепком нашем союзе залог грядущей победы. Да осуществится пожела-

ние великого Тараса «щоб усі слов'яни стали добрими братами!»⁴

Славяне, братья, други, побратимы!
Тесней ряды, рукопожатья крепче!
Да сбудутся великие слова
Тараса, Александра и Адама,
И в час, когда воскрес наш гордый
Харьков,
Когда в дыму решительного боя
Видением встает великолепным
Наш мильный Киев над Днепром-рекой,
Когда несется клич наш до Карпат,
А слава наша через океаны
Летит, как стая белых лебедей,—
Да просияют дружбой нерушимой
Наш Дон, наш Днепр, и Волга, и Дунай,
И быстрый Днестр, и Висла голубая,
И волны Адриатики лазурной
Пусть морю Черному пошлют свой зов,
И клич паш пусть единым будет кличем!
Да сгинет враг! Да здравствует свобода!

СЛАВА АРМИИ-ОСВОБОДИТЕЛЬНИЦЕ!

Еще одна славная победа! Еще одна великая радость! Днепропетровск — город большого и яркого прошлого, Днепропетровск — город мощной советской индустрии, Днепропетровск, столько времени изнывавший под нестерпимо тяжелым немецким игом, освобожден нашей доблестной Красной Армией. Красавец город, гордый лик которого отражается в светлых и мощных водах нашего бессмертного Днестра, снова наш — навеки наш! Неудержимой, несокрушимой лавиной движется на запад светлая рать-освободительница, неся свободу украинскому правобережью, неся месть и кару подлым захватчикам. Эхо днепропетровской победы разнесется далеко, отзвуки ее слышим и в сердце украинской земли — златоглавом Киеве, и в овеянной морским ветром Одессе, и в землях Волинии, и во Львове, и в Черновицах, и на седых вершинах Карпат. Слава советскому народу! Слава армии-освободительнице, рядовым воинам-героям, храбрым офицерам, умелому генералитету!..

Смерть немецким оккупантам!

КИЕВ

Он снова наш — наша гордость, наша радость, наше славное минувшее, наше светлое грядущее — Киев! Тьмою был повит он, кровью залит, и горькая печаль ходила по берегам синего Днепра, и скорбь неизбежная долу клонила стройные киевские тополя. Но гремят священные громы освободительной войны, идет в багряном сиянии славы Красная Армия, — и падает ниц вражеская сила, и возникает он перед нашим взором в дыму пожаров, во мгле великой битвы, наш, советский Киев, столица социалистической Украины, воскресает для новой, радостной жизни, бессмертный в веках!

Киев бессмертен, как народ, создавший несравненную его красоту. О великих делах мужественных и мудрых предков — Святослава, Владимира¹, Богдана Хмельницкого, навеки закрепившего незыблемую дружбу народов русского и украинского, говорит в нем каждый камень, свидетель неустанной борьбы непреклонного и несокрушимого украинского народа со всеми захватчиками, добытчиками и грабителями, посягавшими на его достоинство, честь и свободу. Навеки запечатлены в наших сердцах образы славных и безымянных героев, сыновей и дочерей зеленокудрого Киева, кровь и жизнь свою отдавших делу освобождения трудящихся, и имена героев краснознаменного «Арсенала»² горячим золотом начертаны в книге веков.

Неувядаемую красоту Киева прославляли певцы всех столетий — и неизвестный автор «Слова о полку Игореве», и слагатели народных песен и дум, и вещице Гоголь, Пушкин, Шевченко. Славу ему поют и поэты, которые живут, трудятся и борются рядом с нами.

В неутомимой борьбе, в тяжелых испытаниях, в перерывном союзе с великими русским и белорусским народами, со всеми братскими народами достиг украинский

народ подлинного человеческого счастья, и стала столица его воистину новым городом, городом разумного и красивого труда, городом могучих фабрик и заводов, городом небывалого расцвета культуры — социалистическим городом. Засверкали на крутых берегах Днепра великолепные здания, зазеленели насажденные нашими руками сады, и дивился мир единодушию нашему в работе, воле нашей в стремлении к вершинам, песням нашим и нашим книгам.

Наступила тяжкая година, черной тучей покрыли Украину среди благодатного, сулившего небывалый урожай лета лукавые враги-насилыники. Кровью невинных детей и немощных стариков залили они цветущую нашу землю, ненасытно грабили они наши поля и сады, разрушали чудесные здания, великолепные памятники, могучие заводы. жгли бессмертные наши книги, цепко впились хищными пальцами в горло нашей вольной, прекрасной нашей песни. Земля содрогалась от злодейств окаянных губителей — и к беспощадному взывала возмездю.

Но прав поэт, сказавший: украинский народ мог быть пленником, но не может быть рабом. Прав поэт, произнесший вешие слова: «Ніколи, ніколи не буде Україна³ рабою німецьких катів». Боролась и борется Украина рядом со всеми своими сестрами по Союзу, боролась и борется украинский народ плечом к плечу с народом русским, белорусским, грузинским, армянским, башкирским, плечом к плечу со всеми детьми советской семьи, против фашистских извергов, против слуг и приспешников кровавого Гитлера — и настали желанные дни освобождения Украины, и старый Киев над Днепром простирает изможденные свои руки навстречу воинам-освободителям, возникая из пепла, как сказочная птица, и снова живет он и дышит полной грудью, и новая неугасимая заря сияет над ним, и гремит превыше облаков слава народу, слава партии.

ДЕНЬ ЛИКОВАНИЯ

Нельзя победить народ, который дышит, живет единой мыслью, единой волей, единым трудом, единым подвигом. Победоносное наступление нашей армии-освободительницы растет, ширится, как река, свергающаяся со снежных высот. И вот сегодня произнесено слово, которого ожидали мы с затаенным дыханием: освобожден от немецких насильников наш Киев! Город неувядаемой славы, столица Советской Украины, ее жемчужина, этот город два с лишним года был под невыносимым немецким игом. Горько, безмерно тяжело было думать о Киеве как о пленнике, но разве угасала когда-нибудь наша вера в победу? Наступило время возмездия! Меч справедливой кары занесен над головой немецких палачей.

Из дыма, из пепла пожаров, посеянных вражеской рукой, возродился наш родной город в зеленых волнах гор, вздымающихся над Днепром, носившим когда-то смуглых усатых запорожцев на славные битвы за вольность отчизны.

Киев — город Шевченко, Леси Украинки, Киев — сердце Советской Украины — свободен! Воины-освободители видят отчие пороги, оскверненные сапогом наглых захватчиков.

Да погибнут захватчики! Да славятся имена освободителей!..

ЖИТИ! РОБИТИ!

У непроглядному тумані переїздили ми через Дніпро, в непроглядному тумані в'їхали в Київ — у те місто, саме ім'я котрого змушує серце битися з більшою силою, мукою і надією. Ось вона, ті рідні нам до болю вулиці, будинки, дерева. Ось вона, прекрасна будівля Верховної Ради, про яку вже через день розказував мені будівник її Володимир Заболотний, що з неї зроблено всередині за час панування німців огидний хлів, канище мерзоти. Ось те, що звалося Хрещатиком — руїни, руїни, руїни... Ось почорнілий університет — хто тільки не згадував про свою молодість, дивлячись на величні його колони. Ось наш дім письменників, ось моя в ньому квартира — голі обідрані стіни, купа недогорілої соломи на долівці...

І все-таки — це Київ. Я стрічаю людей знайомих, напівзнайомих, незнайомих. Запалі щок, голодні очі, землясті обличчя. На питання про майбутнє, про завтрашнє я кажу їм упевнено одне: жити! робити! відбудовувати і воскрешати! А оповідання їх про те, що чинили тут убивці дітей і немощних стариків, грабіжники і дрібні кишенькові злодії, гвалтівники і садисти, об'єднані під прапором маніакально-злочинного фюрера, — оповідання, від яких леденіє кров, я записую в серці, щоб іще більше росли там гнів і ненависть, помста...

Я довідуюсь про те, як знищено в гестапо близьких мені людей, я чую, що племінницю мою, хвору жінку, погнано на каторгу до Німеччини, і я нездатен плакати. Невимовна лють виповнює мою істоту, і я знаю, що такою люттю киплять усі мої брати, і я певен, що буде, буде той час, коли меч правого суду геть відсіче огидну голову змія — і всі сили треба віддати для цього.

А тут, в Києві, де топталась проклята нога гітлерівця, — усі одно: жити! робити! відбудовувати і воскрешати!

Злітаються, як птахи весною на рідну землю, інженери, архітектори, вчені, трудівники з усіх галузей праці, письменники і художники, щоб знову високо піднести його, співучий і дзвінкий Київ, над придніпрянськими просторами. Робота попереду — нелегка. Стиснувши зуби, як стискає їх борець у битві з ненависним ворогом, стаємо ми на битву з розрухою, неладом, руїною, пусткою, самою смертю, станемо, щоб перемогти. Кремнистим шляхом будемо йти, друзі, до заповітної мети. Ця мета — воскресіння соціалістичного Києва, соціалістичної України. Ми, письменники, повинні знати, що справжнє слово є справжнім ділом. Одностайність, безмежна правдивість, самовідданість, творча напруга — ось наші заповіді. Будьмо ж достойні своєї землі, свого народу, свого часу.

ВЕЛИКАЯ СКРИЖАЛЬ

В этот день мы все вспоминали Украину 1941 года — Украину, вошедшую в пышное свое творческое лето, прекрасную в кругу прекрасных своих сестер. Столетия грезилла она об этом дне, отражая удары хищников и разбойников, изнывая под гнетом насильников, — о дне самостоятельной и полной жизни, о том, чтобы не только слыть, а и быть в ряду подобных себе, равной среди равных.

Исполнеше этой вековой мечты принес ей Октябрь, закрепила мудрая Советская Конституция.

Только как полноправный и равноправный с другими член советской семьи, только как неотъемлемая часть нашего великого Союза могла и смогла Украина сделаться мощным государством, сказочно растущим во всех областях науки, творчества, труда. Только в лучах Советской Конституции нашли себе полное выражение все силы народа, воссоединенного в своих этнографических границах...

Стахановцы заводов, шахт и полей показывали миру чудеса разумной работы, ученые раскрывали необозримые перспективы живой творческой мысли, люди слова и музыки, живописцы и зодчие радостно преображали лик земли и окрыляли просторы звонкими песнями.

Народ, которому в недалеком прошлом приходилось отстаивать не только свое право на существование, а и самый язык свой — исповедь пародного сердца, — даже самое свое имя, народ украинский, идя об руку с народами-братьями, народами-друзьями, смело вступил в ряды передовых пародов мира. Донбасс и Киевщина, Чернигов и Львов, Днестр и Днепр овеяны были одной волей, одним стремлением, потому что единое счастье было им дано. Это счастье им дала Советская власть, Советская

Конституция. Оно заключалось не только в праве на полное существование, на хозяйственный и культурный расцвет, а и в широчайших реальных возможностях это право использовать.

Так пришла Украина к 1941-му году. Достаточно было взглянуть на наших людей, чтобы понять: эти люди знают, зачем они живут и во имя чего работают, преодолевая иногда неслыханные трудности. И самое, может быть, замечательное, что было написано на лицах всех детей Украинской Советской Социалистической Республики,— это было чувство гордости и собственного достоинства.

Народ, которому на протяжении веков приходилось терпеть унижение рабства, расправил наконец свои орлиные крылья и осознал это, и гордился этим. Рожденью летать, он не мог и не может ползать. И эту гордость, это сознание собственного достоинства, это понимание глубокой радости и высокой направленности труда дал моему народу советский строй, дала Советская Конституция.

Я вспоминаю занесенную снегом деревню, малышей с серьезными рожицами, спешащих в господствующее над хатами здание с надписью «Школа»; вспоминаю переполненные студенческие аудитории, где слушатели — живые, трепетные, молодые — страстно внимали словам поэта или ученого и страстно на них реагировали; вспоминаю наши украинские театры с их разнообразными творческими лицами,— а давно ли было время, когда украинским актерам запрещено было играть на родном языке в городах родной земли? — вспоминаю великолепные праздники — наше Первое мая, наши октябрьские дни; вспоминаю такие всенародные торжества, как открытие памятников Шевченко в Киеве и Каневе, а наряду с этим — скромное, но горячее торжество по поводу установки бюста великого поэта в каком-нибудь местечке Вчерайщем или селе Кривом, причем бюст этот сделан молодыми скульпторами из этого же местечка или села,— вспоминаю все это великое и малое, в котором отразилось великое, и думаю: это дал нам Октябрь, это дала нам Советская Конституция.

Тяжелой, непроницаемо-черной вражеской волной была залита земля украинская в первые годы Отечественной войны, когда Красная Армия под давлением временно превосходящих сил противника вынуждена была

Максим Рильський і Олександр Кошленко в гостях у одного із зачшпателів колгоспного руху на Україні Макара Песмітного.
1951

Олександр Корпійчук вручає Максимові Рильському Срібну медаль Всесвітньої Ради Миру. Київ, 1959

Депутати Верховної Ради СРСР М. Рильський, О. Гіталов та Г. Шаранова у перерві між засіданнями сесії. Москва, 1960

Максим Рильський і Михайло Шолохов — делегати XXII з'їзду КПРС. Москва, жовтень 1961 р.

отступать на Восток. Теперь идет она, как мать-освободительница, на Запад, и отступает перед бурной ее мощью злая, проклятая волна. Снова — израненная, но живая, измученная, но непобедимая — возникает наша Украина, чтобы цвести и расти беспредельно в кругу милых своих сестер. Залогом этого роста и цветения является великая скрижаль наших прав — Советская Конституция.

СУД НАД ДУШЕГУБАМИ

Киев, Харьков, Полтава, когда-то такие веселые, с бьющей через край жизненной энергией, а теперь похожие на людей, с трудом выздоравливающих от изнурительной, тяжелой болезни, израненные, измученные. Чудесные здания, мощные заводы, превращенные в руины, в развалины, в кучи кирпича и камней... Белые украинские деревни с кудрявыми садами, со светлой тишиной прудов, с высокими «журавлями» у колодцев, возле которых так мило и тепло звенели по вечерам певучие женские голоса,— советские деревни, из которых вражеская рука сделала пустыню...

Я видел это, и это страшно, и это зовет к священной мести.

Но страшнее всего, со мною согласятся все, побывавшие теперь на Украине, не сожженные дома, не разрушенные заводы, не вытоптанное поле, не вырубленные сады и леса, хотя и за это счет, который предъявит Советская страпа немецким негодьям, будет велик,— страшнее всего то, что делали немцы с людьми. О, эти глаза, которые видел я в Харькове, в Киеве, глаза, в которых отразилась такая мука, что нет для нее слов на человеческом языке, глаза людей, которых изо дня в день унижали, травили, топтали, истязали всеми возможными и невозможными физическими и моральными пытками, глаза, видевшие смерть близких, друзей, матерей, сестер, глаза, одно воспоминание о которых терзает сердце наяву и во сне!

Они жили, киевляне, харьковчане, полтавцы, они хотели жить, они боролись за свое существование и достоинство, и многие тысячи дождались того, о чем думали и мечтали тайно и трепетно,— своего освобождения из невыносимой немецкой неволи. Но сколько нужно пристального и любовного внимания к человеку, чтобы из-

гнать из глаз людей, побывавших в фашистском аду, отражение адского пламени!

Я вспомнил, я увидел перед собой эти полные нечеловеческой скорби глаза, читая обвинительное заключение и отчеты судебных заседаний по делу о зверствах немецко-фашистских захватчиков в Харькове, о 30 000 людей, зверски умерщвленных немцами — носителями «нового порядка».

До чего дошли на земле человекоподобные существа, дающие на суде обстоятельные, гнусно-откровенные показания о маленьком ребенке, пристреленном потому, что он не хотел оторваться от трупа своей матери, замученной у него на глазах, о рациональности использования «газовых автомобилей», «душегубок»!..

Наш священный долг — правое возмездие, смерть убийцам, истребление истребителей. Три немца и один предатель, стоящие ныне в Харькове перед судом, видят над собою карающий меч правосудия. Но от этого меча не уйдут и все палачи, убийцы и истязатели украинского, белорусского, русского, — советского народа... Их попытки скрыть следы своих преступлений — торопливое сжигание трупов, неудавшаяся конспирация с «газовыми автомобилями» — только увеличивают количество и тяжесть улик. «Правда-мечь»¹, по слову Шевченко, найдет этих грязных мерзавцев, от самого маленького исполнителя до самого большого вдохновителя, повсюду, найдет на краю земли!

Только путем многолетнего вытраивания всего человеческого можно было выработать тот отвратительный тип гориллы в немецком мундире, который называется фашистом, гестаповцем, эсэсовцем. Он говорит на том же языке, на котором писал Шиллер². Он может для своих гнусных целей выучить и русский, и украинский язык, но, в сущности, у него нет ни одного слова, общего с человеком. Все понятия, которыми мы дорожим, во имя которых живем, трудимся, боремся, ему абсолютно чужды. Он не просто глух к ним, — у него нет органа для их восприятия. Он — не человек, и ему нет места среди людей.

КИЇВ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Говорити про роль Києва в історії української землі, українського народу, це те саме, що говорити про роль серця в людському організмі. Багато було тяжких, трагічних моментів у долі Києва і Київщини. Бували роки й епохи, коли наскоки іноземних загарбників, у боротьбі з якими кияни завжди проявляли безприкладний героїзм, змітали пожежами розкішні будови, в пустиню перетворювали людні колись вулиці. Бували роки й епохи, коли саме ім'я Києва здавалося викресленим з життя і неуважні діти наступних поколінь готові були твердити, начебто в ті гіркі епохи Київ перебував у стані цілковитого запустіння й занепаду... Вони помилялись. Мов річка, яка ховається в землю, щоб знову з-під землі виринути і розлитися ще краще, ще світліше, жив Київ і в ті часи лихоліття потайним, але невмирущим життям, і знову виростав він на синіх придніпрянських горах, і знову линули до нього всі рідні серця, вбачаючи в ньому природне зосередження політичного, економічного і культурного життя країни.

Минуле Києва криється в сивій млі віків. Саме стародавність нашого міста, «матері міст руських»¹ і першої столиці України, саме безліч культурних нашарувань, які мали у Києві місце, є причиною того, що до археологів наших днів дійшло не так багато пам'яток з тих давніх часів, коли на Київських горах існували перші людські поселення. Проте цих пам'яток досить, щоб певно говорити, що вже у старокам'яному віці те місце, де нині стоїть Київ, не було безлюдне, а було ареною примітивного життя й діяльності перших його жителів. Праці таких археологів, як В. Антонович, Хвойка², Біляшівський³ та інші, трохи відкривають перед нами завісу найдавніших часів і речовими доказами підтвер-

джують існування і розвиток людської культури на Київській землі, і в наступні періоди кам'яного віку, і у вік міді та бронзи, і в первісну пору залізного віку. І є якась особлива радість в думці, що там, де височить нині столиця Радянської України, віддавна працювала і боролася людина, підкоряючи собі сили темної природи, удосконалюючи свої знаряддя і ремесла, роблячи перші кроки в мистецтвах.

Вицикнення Київської держави і розквіт Києва як центру, що об'єднував східнослов'янські племена, припадає на IX—X ст. Одному з перших історичних князів, Олегові⁴, приписується визначення Києва як «матері міст руських». Це визначення, кому б воно не належало, дуже знаменне і влучне. Як «Слово о полку Ігоревім» є спільним скарбом для трьох великих народів слов'янського Сходу — великоросів, українців і білорусів, — так і Київ в його первісній історії являє собою спільну коліску російської, української і білоруської історії, громадського ладу, культури.

Обминаючи чаріно-шаівну легенду про творців Києва — братів Кия, Щeka та Хорива і сестру їхню Либідь⁵, — легенду, що є пізнішим осмисленням незрозумілих географічних назв, ми повинні визнати, що походження імені нашого міста і момент вицикнення й утвердження його є предметом учених спорів та здогадок. Та гучно звучало слово Київ в епоху перших відомих нам князів, навки прославилась боротьба жителів Київської землі з ворожими племенами, які завжди нападали на неї, — з хозарами, печенігами, половцями, — і вже Олег, що прибив «свій щит па брамі Цареграда»⁶, утвердив могутність Київської Русі, яка мала сміливість і спроможність воювати з Візантією і в результаті цих воєн укладала з Візантією вигідні торговельні угоди, а незабаром під безпосереднім її впливом стала на шлях невпинного розвитку наук і мистецтв, — спершу як наслідувач, пізніше як самостійний шукач і творець. Держава Рюрикovichів⁷ (за ім'ям легендарного князя Рюрика) стає однією з найбільших і найкультурніших держав не тільки на Сході, але й в усій Європі. До речі тут буде, на мою думку, нагадати про один факт з історії Києва: славетні Золоті ворота⁸ і розкішний храм Софія Київська⁹ збудовані Ярославом¹⁰ на місці перемоги його військ над хизжаками-печенігами. Героїчне позначилося на видатних явищах культури.

Зростанню і піднесенню Києва — центру племені полян, що об'єднало довкола себе східнослов'янські племена і землі,— сприяло його географічне положення на Дніпрі біля «великого шляху з варяг у греки»¹¹ та при схрещенні ряду інших важливих торговельних шляхів того часу. Але не слід, мені здається, забувати і про особисті заслуги перших київських князів та про талановитість народу, який жив у той час на нашій землі.

На вершину свого розвитку підноситься Київська Русь за князів Володимира та за Ярослава, що заслужив титул Мудрого. Запровадження на Русі християнства, що відбулося за князювання Володимира і було для свого часу фактом прогресивного значення, створення за Ярослава таких великих пам'яток архітектури, як свята Софія Київська — пам'яток, від яких у тому вигляді, як вони були створені, дійшли до нас тільки дорогоцінні сліди й уламки; початок в ту епоху книжкового читання і письма; народження і утвердження перших норм законності, що приходили на зміну звичаєвому праву; боротьба з іноплемянними загарбниками, яких завжди вабили і спокушували природні багатства нашої землі та її положення; зростання і розквіт ремесел та мистецтв, що піднеслися до висот техніки того часу; жвава торгівля з іноземними державами, в першу чергу з Візантією, звідки ширилися на Русь також і великі культурні впливи, посилення міжнародного значення Київської Русі, одним з показників якого є шлюби київських князів і дочок їхніх з представниками найзначніших монарших родів Європи — Англії, Франції та ін.,— такі є риси тієї епохи, такі є риси держави Рюриковичів, про яку Карл Маркс сказав: «Як імперія Карла Великого¹² передувала створенню нинішньої Франції, Німеччини й Італії, так і імперія Рюриковичів була попередницею утворення Польщі, Литви, Балтійських поселень, Туреччини і самої Московської держави».

Саме до того періоду відносяться захоплені похвали Києву від іноземців, які називали Київ суперняком Константинополя, милувалися його красою і заявляли (на початку XI ст.), що в Києві «понад 400 церков і 8 ринків»¹³ і що до нього «сходиться сила-силенна іноземців» — та від місцевих жителів, як-от митрополит Іларіон¹⁴, що назвав Київ: «град величеством сияющъ»¹⁵ і з такою гордістю говорив про київських князів, що не в

поганій і не в невідомій землі були вони владарями, а в Руській, про яку знають і чують в усіх кінцях землі.

Київська Русь була ареною зростання і розвитку феодальних відносин на зміну колишніх патріархальних і дедалі гостріших класових суперечностей. У боротьбі цих суперечностей виконувались нові форми життя, але саме життя Київської Русі під корінь підрубали подрібнення її на невеличкі князівства і князівські усобиці, що почалися після смерті Ярослава (1054 р.), а пізніше (1240 р.) — татарське нашествя.

1240 рік нашої ери — один з найстрашніших років, пережитих Києвом. Це рік Батиявого нашествя і погрому¹⁶, що про нього літописець говорить: «Того ж лета взяша Київ¹⁷ татарове і святую Софью, і монастирі всі, і ікони, і хрести чесні, і вся узорочья церковная; а люди від мала до велика вся убиша мечем». Києвом тоді правив воевода Дмитрій¹⁸, призначений князем Данилом Галицьким, боротьба якого з німецькими рицарями і розгром їх у 1238 році під Дорогочином великою славою відкрили ім'я князя. Татарське нашествя було жахливе: в ті дні, як говорить сучасник, «хлеб во уста не ідяшетъ от страха»¹⁹. Та прекрасний був героїзм киян, що до останньої краплі крові захищали своє місто, визначна була особиста доблесть Дмитрія, якого пораненням захопили татари в полон і якому Батий наказав залишити життя «мужества ради его»²⁰.

Проте страшне діло скоїлося. Земля наша поринула в темряву татарської неволі, що на довгий час загальмувала розвиток її життя, її культури. Багато дійшло до нас пісень і переказів про цю неволю, про спустошливі татарські наскоки в наступні віки... Та все ж не слід собі уявляти, що Київ і Київська земля в період татарської неволі були перетворені у зовсім безлюдну і неживу пустиню. Серце нашої землі все ще, хоч і повільніше, билося, світоч культури її ще не цілком згас. І коли в середині XIV ст. Київщина та інші землі теперішньої України підпали під владу Литви, то за висловом Володимира Антоновича, «Західна Русь прилучила литовську народність²¹ до своєї цивілізації»... «Руська» мова, тобто книжна мова, вироблена в землях сучасних України і Білорусії, стала в Литві мовою державною, «русська» культура підпорядкувала своєму впливові культуру литовську, що стояла на нижчому ступені розвитку. Одним з головних і славних творців цієї «русської» — як тоді

розуміли це слово — мови, цієї культури, був, зрозуміло, наш Київ, де вишикло і розвивалось наше письменство.

Сумний був час, коли українська земля піддала під владарювання Польщі, початок якого відноситься до XIV століття та яке тривало, все посилюючись і розширюючись, до 1654 року — року приєднання України до Росії, а для значної частини України і багато довше. Цей період, на протязі якого відбувається процес формування націй з народностей — російської, української і білоруської, є на Україні часом тяжкої та героїчної боротьби проти польського гноблення у сфері політичній, соціальної і культурній, боротьби з польською шляхтою, що обплутувала наш трудовий народ, наше селянство тенетами нестерпного рабства, боротьби з насильно насаджуваною польсько-латинською культурою, боротьби з релігійним гнітом, знярядям якого обрала панська Польща так звану релігійну унію — штучний союз церков православної і католицької під главенством римського папи.

Спочатку центром ідеологічної боротьби з польсько-латинськими впливами були західноукраїнські землі, але в перші десятиліття XVII віку боротьбу цю очолив Київ. Виписав пристрасна і талановита полемічна література, репрезентовапа такими іменами, як Іван Вишенський²², славетний київський учений Мелетій Смотрицький²³, «Слов'янська граматика» якого довгий час була єдиним підручником у школах України, Білорусії і Великої Росії — по ній, до речі, учився Ломоносов, — Захарій Коштынський²⁴ та ін. Народ український в особі його кращих представників стійко захищав свою культурну самостійність, свою мову, свої вірування, свою творчість.

У 1615 році в Києві засновано було релігійно-національне товариство «Братство», що побудувало свою школу і друкарню. Особливого розвитку досягло це «Братство», завдяки київській патріотці Галущі Гулевичівні²⁵, яка подарувала йому свій двір з усіма його прибутками. Незабаром до складу «Братства» записався славетний гетьман Петро Копашевич-Сагайдачний «з усім своїм військом»: це дало «Братству» і нові прибутки, і військову опору. Під час діяльності високоталановитого і культурного митрополита Петра Могили²⁶ школа «Братства» зливається (1631 р.) із школою Києво-Печерського монастиря²⁷. Так виникає славетний Києво-Могилянський колегіум, пізніше — академія. В колегіумі, як

і пізніше в академії, відбувалися диспути і театральні вистави, в яких треба вбачати зародок у нас театрального мистецтва. Для студентів цього учбового закладу створено було інтернат-бурсу, — і хто з нас не пам'ятає мальовничих картин життя цієї бурси і типів бурсаків у поемі Шевченка «Чернець», у Гоголевому «Вії».

Період, про який іде мова, є порою високого піднесення культури на Україні, піднесення, продиктованого саме умовами боротьби, — в ньому вбачаємо ми відродження традиції літописання, що виникла за князівських часів, а пізніше була занемала (ряд козацьких літописів), появу шкільної поезії — головним чином панегіричної — і драми, де поруч з п'єсами релігійного характеру виникають і побутові комедії з живою народною мовою (інтермедії), розвиток художньої прози (перекладної й оригінальної), розквіт архітектури і живопису і — що треба особливо відкрити — чудове піднесення народної творчості. Пісні та думи, що відносяться до цього часу, і тепер є предметом високої гордості українського народу.

Виникнення в середині XVII століття першої київської друкарні при славетному київському монастирі — Києво-Печерській лаврі — і вихід з цієї друкарні перших книг з дуже цікавими гравюрами являють собою надзвичайно важливі події. Це — новий крок, новий етап у розвитку української культури, і той факт, що саме на місці першої київської друкарні бачимо ми вже в наші часи, у радянському Києві, друкарні Академії наук і Державного видавництва УРСР, розміщені в старому будинку початку XIII століття, можна вважати за прекрасний символ безперервності розвитку української культури і ролі Києва як споконвічного вогнища цієї культури.

До періоду польського панування відноситься розвиток і зміцнення на Україні козацтва з його знаменним центром — Запорізькою Січчю²⁸. Козацтво — це був гострий меч, що ним озброїлась багатостраждальна Україна в боротьбі своїй проти татарських наскоків і турецьких зазіхань, в боротьбі проти неправої польської шляхти. Не раз цей меч підносився на оборону Києва, не раз був він — як бачили ми це на прикладі Сагайдачного — опорою та захистом Києва і на культурній арені, але найширше розмахнувся цей меч і найяскравіше заблищав він в руці незабутнього гетьмана Богдана Хмельницького, що очолив велику народну війну середини XVII сто-

ліття, завдав смертельного удару польській Жечі Посполитій²⁹ та привів український народ до здійснення одвічної мрії його — приєднання до братнього російського народу (1654 рік).

Тут до речі буде згадати один епізод з героїчного минулого Києва, що відноситься до часів Хмельницького. У 1651 році на Київ напало військо польсько-литовського магната Радзивілла³⁰. Кияни самі — з розпорядження Богдана — підняли в багатьох місцях місто, щоб «вигурити» з нього ворогів. Київське міщанство цим самовідданим подвигом показало, що воно йде пліч-о-пліч з козацтвом у боротьбі проти загарбників і грабіжників.

Богдан Хмельницький чудово розумів значення Києва як політичного центру України. «Мій Київ, я воєвода київський», — казав він; «місцем своїм столичним» називав він Київ, куди двічі в'їжджав — після перемог над польськими військами — з безприкладним торжеством.

Вороже настроєний до Хмельницького поляк-сучасник у своєму щоденнику змушений був визнати, що населення Києва зустрічає Хмельницького як визволителя, як нового Мойсея³¹. Тут я дозволю собі маленьку автоцитату, а саме вірш з мого циклу «Неопалима кушина», що стосується до даного моменту. Ось він:

Гудуть далекі віщі дзвони,
Народ, мов сотні рік, пливе,
І море жупанів червоне
Кипить і грає, як живе.

І воля корогвами має,
І весь у золоті й вогні
На гребінь хвилі випливає
Богдан на лебеді-коні.

Упала шляхта знавісіла
І покотилася у прах,
І панство горде наша сила
Уздірла в себе у ногах.

Та знає гетьман, що таїться
Звірота в полі і тепер —
І до восточної столиці
Правицю владну він простер.

Після блискучого, хоч і многотрудного часу Хмельницького настав для України ряд потрясінь і чвар, в ході яких наше місто було предметом боротьби між Польщею та Росією і ареною змагання різних політичних партій,

поки наприкінці XVII століття не увійшло у сферу впливу Росії остаточно. Багато пожеж та іншого лиха довелося у XVII і XVIII століттях зазнати нашому містові, багато чудових споруд його назавжди загинуло, але XVII, XVIII і XIX століття є для Києва і періодом посиленого будівництва і нового економічного піднесення.

Небувалий розквіт архітектурного мистецтва в Києві припав на XVIII століття, коли поруч з такими старовинними будовами всесвітньої слави, як Софія Київська і Києво-Печерська лавра, виростають у ньому нові пишні палаци і церковні споруди — вишукана, прозора легка Андріївська церква³² (архітектор Растреллі³³), велична дзвіниця Києво-Печерської лаври³⁴ (архітектор Шедель³⁵) — «білоколонне чудо», за висловом одного українського поета. Коли про старовинні архітектурні пам'ятки Києва знавці кажуть, що, при безперечно сильному впливі на них візантійського мистецтва, можна і слід вбачати в них і ряд самостійних рис, то у згаданий період, коли поширився у нас вплив західного барокко, стиль цей пройшов крізь призму українських естетичних поглядів та смаків, в результаті якого і виникло барокко українське. Українці по крові й культурі, як княгиня Григорович-Барська (1713—1785 р.), лишають нам чудові пам'ятки своєрідної і самобутньої архітектури.

Але, висловлюючись про Київ XVIII ст., підкреслюють сучасники контраст «злиднів та розкоші», існування поруч з пишними храмами і палацами багатів — злиднених халуп бідняків.

Приєднання України до Росії було, безперечно, прогресивним явищем, бо воно здійснювало давні мрії українського народу укласти союз з братнім народом російським і дало Україні можливість уникнути поглинення її Туреччиною або Польщею. Але колоніальна політика царату, що відбирав одно по одному автономні права України, насаджував у ній поміщиків та закріпачував селян, проводив посилену русифікацію школи і культури взагалі, привела кінець кінцем до того, що Україна стала провінцією царської Росії, так влучно названою Леніним «тюрмою народів»³⁶, а Київ, в далекому минулому «мати міст руських» і в недавньому — центр всього українського життя, звичайним губернським містом з великим минулим і досить ординарною сучасністю.

Як про губернське місто царська влада по-своєму піклувалась про Київ: ми бачимо у XIX столітті виникнення

у нашому місті ряду нових будов та утворення цілих нових районів, відкриття в ньому учбових закладів з університетом св. Володимира³⁷ на чолі, зародження преси, зростання торгівлі (тут треба відзначити перенесення з Дубна до Києва так званого контрактного ярмарку³⁸, що відбулось ще наприкінці XVIII ст.) і промисловості (у XIX столітті зароджується і все більш розвивається у нас цукрова промисловість) і т. п. Та все це провадиться під прапором централізму й обрусіння, причому обрусіння скеровується по двох напрямках — боротьба з польськими впливами (характерно, що в першому Київському постійному театрі, заснованому у 1805 році, вистави відбувалися на українській, російській і польській мовах) і з прагненням українського народу до культурної самостійності і самобутності.

Все ж саме Києву і саме «в года глухие»³⁹, вживаючи слова Олександра Блока, довелось бути свідком і головним учасником великого процесу українського національного відродження, що виявилось перш за все у виникненні літератури, яка обрала своїм званням живу народну мову. Якщо в століття XVII та XVIII українські письменники все більше й більше вводили в літературний вжиток елементи живої народної мови, то все ж великий представник української думки XVIII століття Григорій Сковорода більшість своїх творів написав на нелегкій до читання «макаронічній» мові, тобто суміші мов російської, української та старослов'янської з іншими домішками. Нова ера припала на долю XIX століття.

Не Києву судилося стати колыскою нової української літератури, що не народилася, звичайно, несподівано, як Афродіта⁴⁰ з морської піни, а мала своє коріння і в драматичній літературі попередніх століть, і в рукописних сатиричних віршах, і особливо у творчості безіменних, але геніальних творців народних дум, пісень, переказів... «Енеїда» Івана Котляревського, поява якої датується 1798 роком, належить перу полтавчанина; «Малоросійські повісті», переказані Грицьком Основ'яненком⁴¹ (вийшли у 1834 р.), написані були автором їх, Григорієм Квіткою, в Харкові. Але в 40-ві роки минулого століття провідна роль в українській літературі і культурі, в українському громадському русі переходить до Києва. Тут засновується славетне Кирило-Мефодіївське братство з його широкими планами всеслов'янської федерації, глибоким патріотизмом і яскраво виявленими революцій-

но-демократичними тенденціями. Саме про цей час, на фоні якого, наче вогняний стовп, височіла гігантська фігура Тараса Шевченка, говорив пізніше один з учасників «Братства» Пантелеймон Куліш, що це була пора, коли над чолом учасників руху вихопилися, за біблійним висловом, язика полум'я. І якщо на правому крилі «Братства» стояли такі люди, як Костомаров і Куліш, що здали пізніше навіть багато з своїх поміркованих позицій, то ліве його крило очолював геніальний бунтар Тарас Шевченко, чье ім'я написано на прапорі як українського, так і всеросійського революційного руху, як борця не тільки за національну свободу, але й за скинення політичного і соціального гніту у всіх їхніх відмінах.

Геній Шевченка підніс українську літературу на небувалу висоту, творчість його була відправною точкою для таких чудових діячів українського народу, як Франко, Леся Українка, Коцюбинський, Стефаник, Тичина. І хоч полум'яний автор «Кобзаря» більшу частину свого свідомого життя провів поза Київщиною, поза Україною — все ж саме Київ і Київщина з законною гордістю називає його найкращим своїм сипом і найкращим своїм співцем. Саме на підставі київських вражень написав Шевченко ряд своїх найяскравіших революційних творів, що увійшли у цикл «Три літа».

Учасники Кирило-Мефодіївського братства Куліш і Костомаров є блискучими представниками української історичної науки, — до їх імен далі долучилися імена Володимира Антоновича, Олександра Лазаревського, Ореста Левицького та інших.

До початку 60-х років оформлюється у Києві нове громадське об'єднання Громада⁴², багато з учасників якого ввійшли в історію України як видатні діячі науки і літератури: названий уже історик Антонович, блискучий філолог Житецький, вдумливий і надзвичайно працьовитий фольклорист Чубинський⁴³, етнограф і автор перших праць з політичної економії, писаних українською мовою, Тадей Рильський⁴⁴, автор оповідань з народного життя Борис Познанський⁴⁵, в одному з доносів на якого висунуто було обвинувачення його у пропаганді комунізму серед селян, і багато інших.

Хоч загальний характер і пастрої Громади не можна назвати революційними — багато з членів її оберталися в сфері досить неясних прогресивно-демократичних ідей та ідеалів — я все ж думаю, що на підставі офіційних

декларацій членів Громади не можна вносити їм остаточного вироку. Загалом кажучи, діяльність Громади і погляди її членів належать до дуже мало досі вивчених (що й важко через мізерну кількість збережених матеріалів) явищ громадського життя України.

Не зайвим вважаю відмітити тут організацію членами Громади в їх студентський час поруч з легальними недільними, а втім, скоро закритими, першої в Києві нелегальної школи для селянських дітей з українською мовою викладання.

Величезну роль у розвитку української громадськості відіграв у другій половині XIX віку представник лівого флангу української інтелігенції київський історик-фольклорист, публіцист і літературний критик Михайло Драгоманов, який досить рано через урядові переслідування переніс свою діяльність за кордон і дуже багато зробив для популяризації ідеї українського національного відродження і консолідації сил українського і російського визвольного руху.

В 1873 році Київська громада заснувала Південно-Західний відділ імператорського географічного товариства, яке організувало знамениту етнографічну експедицію, семитомник праць якої є і зараз величним пам'ятником української фольклористики та етнографії.

Так зрестала і зміцнювалась українська література, репрезентована до цього часу іменами Котляревського, Квітки, Шевченка, Марка Вовчка, Куліша (який переклав, до речі, на українську мову майже всього Шекспіра), українська наука, українська громадськість. Однак, укази, що видавав царський уряд, ставали на перешкоді цьому могутньому потокові в його вільному русі, будучи для України і її серця — Києва — наче новим Батисвим погромом на громадсько-культурному фронті. Ще в 1863 році міністр Олександра II⁴⁶ Валуєв⁴⁷, автор знаменитих слів: «Малороссийского языка не было, нет и быть не может» — видав указ про обмеження прав українського друкованого слова. Надалі ретельність царської цензури, що керувалася цим указом, була дещо послаблена, чим і скористувалися українські — в основному київські — вчені, письменники, громадські діячі, але в 1876 році в м. Емсі, де відпочивав на курорті цар Олександр II, був підписаний цим останній указ, яким заборонялося ввозити на Україну з-за кордону (переважно з Галичини) українські видання, ставити в театрах

п'єси на українській мові і навіть друкувати українські тексти для музики. Дозволялося друкувати українською мовою лише історичні документи і белетристичні твори. Це останнє привело, до речі сказати, до того, що автори, які хотіли у популярній формі українською мовою викласти для широких мас населення те чи інше питання, повинні були прибирати його у форму оповідання чи розмови, і брошура, наприклад, про боротьбу з дитячими епідеміями, прибирала назву «Від чого вмерла Мелася»⁴⁸, а короткий виклад основ метеорології мав заголовок: «Пригоди на хуторі».

І все ж — навіть у цих неймовірно тяжких умовах, — коли видатний український лінгвіст К. Михальчук змушений був служити бухгалтером на київському пивоварному заводі, а київському студентському хоріві доводилося, кажуть, співати українські пісні французькою мовою, українська думка не згасала, і не замовкала українська мова.

У другій половині XIX століття виступають на українську літературну арену Панас Мирний, Іван Нечуй-Левицький, Коциський⁴⁹, Старицький, пізніше Леся Українка, Самійленко⁵⁰, Коцюбинський, Грінченко⁵¹, Грабовський⁵². Більшість з них — кияни або ж люди, що пайтісніше зв'язані з Києвом і його життям. Літературний український рух, незважаючи на всі цензурні рогатки і перешкоди, неухильно зростає виширш і велиб.

До цього часу відноситься і створення українського театру, високо прославленого блискучими іменами, як Старицький, Кропивницький, Карпенко-Карий, Заньковецька, Садовський, Саксаганський, Затиркевич-Карпинська⁵³ — для старшого покоління українців, зокрема киян, імена ці звучать, як чарівні магичні звуки весни і радості, — і діяльність батька нової української музики Миколи Віталійовича Лисенка, першого професійного українського музиканта (до нього Україна знала тільки таких талановитих дилетантів, як автори музики до «Наталки Полтавки» Котляревського⁵⁴ або ж творець комічної опери «Запорожець за Дунаєм» С. Гулак-Артемовський⁵⁵). Якщо українські театральні групи, роз'їжджаючи з гастролями по Україні, а іноді і за межами її (бували моменти, коли це викликано було урядовою забороною грати на українській мові... на Україні), наприкінці XIX століття і початку XX бували в Києві лише як бажані гості, і тільки згодом удалося Садовському

організувати постійний київський український театр в так званому Будинку товариства грамотності (на Троїцькому майдані⁵⁶), то вся високоталановита багатогранна діяльність Лисенка — композитора, збирача і автора чудових обробок народних пісень, блискучого хорового дирижера, піаніста і педагога, енергійного члена Київської громади і першого голови першого українського клубу⁵⁷, в основному проходила в Києві. Тут саме зроблено йому українською громадськістю як ювілейний подарунок скромний будинок, де Лисенко утворив музично-драматичну школу з першим, знов-таки на Україні, класом української драми і — що теж було явищем зовсім незвичним — класом гри на бандурі, керованим народним кобзарем Кучугурою-Кучеренком⁵⁸. За Радянської влади на базі цієї школи виник музично-драматичний інститут ім. Лисенка, який пізніше злився з консерваторією.

Справжньою перлиною української дореволюційної культури, дійсною енциклопедією українського життя, особливо в його минулому був заснований Ф. Лебединцевим⁵⁹ у 1882 році журнал «Киевская старина»⁶⁰, що виходив у Києві до 1906 року. Кращі сили нашої старої інтелігенції брали в ньому участь, висвітлюючи питання історії краю, етнографії, фольклору, мови, літератури і т. п. Статті з усіх цих питань друкувалися, з огляду на цензурні умови, російською мовою, тільки белегристичні твори публікувалися спочатку безглуздою сумішшю (текст «від автора» по-російському, розмови героїв — по-українському), а пізніше (коли редактором був Науменко⁶¹) українською мовою.

На кінець XIX століття одним із головних центрів українського культурного життя була Галичина, що входила до складу Австро-Угорщини і користувалася деякими дуже поміркованими «свободами», зокрема — головне місто Галичини — Львів. У 1873 році там засноване було Наукове товариство імені Шевченка, що багато років було по суті нашою першою неофіційною Академією наук. З 1898 року у Львові виходив журнал «Літературно-науковий вісник», що довгий час був єдиним органом українського друкованого слова. Душею цього журналу довгий час був великий український поет, прозаїк і вчений Іван Франко. Після революції 1905 року «Літературно-науковий вісник» було перенесено до Києва як старовинного і природного вогнища нашої культури і громадськості, а Наукове товариство⁶², аналогічне львів-

ському, було заспіване і тут. Тут же в Києві почали виходити і газети («Рада»⁶³, «Громадська думка»⁶⁴) і нові журнали («Дзвін»⁶⁵, «Засів»⁶⁶, «Рідний край»⁶⁷, «Українська хата»⁶⁸ та ін.). Це були переважно рулори дрібнобуржуазної думки з більш чи менш яскравим націоналістичним забарвленням, при чому це забарвлення властиве було не лише видавню естетствующих індивідуалістів «Українська хата», а й органі так званої української соціал-демократії⁶⁹ «Дзвін».

Не цим журналам, не їх керівникам і патхенникам судилося бути виразниками заповітних мрій і прагнень українського трудового народу.

Проте безперечно, що перші півтора десятиріччя ХХ віку були для України періодом народження нових талантів, насамперед в галузі літератури, виникнення нових шкіл і напрямків у мистецтві, дальшого поглиблення і розширення загальнокультурного процесу.

Все це було придушене, затопане, приглушене і позбавлене мови у роки першої світової війни. Забороняються українські видання, виганяється звідусіль українська мова, Київ, з якого в той час евакуйовано було чимало установ, в тому числі вищі учбові заклади, стає містом темних спекуляцій, спиртних «земгусарів»⁷⁰, розгулу розгнужаної «чорної сотні»⁷¹...

І ось — знову вдаючись до вислову Олександра Блока — саме в ці «года глухих» визрівають і міцніють сили, яким судилося принести і Києву, і всім містам і селам багатонаціональної і багатостраждальної царської Росії зорю визволення, зорю нового життя. Ці сили — зростання робітничого класу, розвиток революційного руху.

* * *

Київ, свідок, діюча і страждуюча особа багатьох потрясінь, народних рухів та історичних зрушень, що відбулися на протязі віків; Київ, що чув перші тасмні розмови членів Південного товариства⁷² і Товариства об'єднаних слов'ян⁷³ — багато киян пригадують, напевно, будинок на розі вулиці Кірова і Садової з меморіальною дошкою: «Тут збиралися декабристи»; Київ, в якому виразно відчувалися громи польських повстань ХІХ ст.; Київ, в якому проходила діяльність народників різних формацій; ніколи не стихала луна навальних кроків Шевченка і гнівних його слів; Київ, знаменитий Косий

капонір⁷⁴ якого був страшним місцем ув'язнення політичних «алочинців», а Ліса гора⁷⁵ — їх страт, — Київ на кінець XIX і на початок XX століття стає одним з найважливіших центрів революційного руху на Україні.

Передумовами для цього були зростання торгівлі і промисловості, зростання капіталістичного гноблення, з одного боку, і об'єднання робітників для боротьби з цим гнобленням — з другого.

Для характеристики зростання промисловості, а значить і зростання робітничого класу у Києві, наведемо такі цифри: у 1857 році у Києві налічувалось 51 одиниця фабрик і заводів із загальною кількістю робітників 818 чоловік, в 1879 році — 602 одиниці фабрик і заводів в 33 912 робітниками, в 1912 році — великих фабричних заводських підприємств — 91, середніх — 290, дрібних — 1591. В тому ж 1912 році Київщина налічувала 80 цукрових і цукрово-рафінадних заводів.

До того переломного кінця 70-х років відносяться перші у Києві робітничі страйки і виникнення робітничих гуртків, на які мала вплив т. зв. «Молода громада»⁷⁶ із Зібером і Подолинським на чолі. У ці гуртки все глибше і глибше проникало животворне проміння вчення Маркса — Енгельса. Тут хочеться з гордістю відзначити, що фундатором одного з київських марксистських гуртків, що виникли в 90-ті роки, була велика дочка українського народу Леся Українка і що близьку участь в роботі цих гуртків брав майбутній автор найкращого в нашій літературі твору про революцію на селі — «Фата моргана» — Михайло Коцюбинський.

В 1880 р. заснуються на Україні робітничі союзи, а наприкінці XIX і на початку XX століття оформляється ряд політичних партій і починається їхня потайна робота та боротьба між ними. Не вдаючись у послідовний виклад цієї роботи і цієї боротьби, згадаємо тут, що в пам'ятному 1905 році Київ був свідком і учасником ряду страйків, демонстрацій, мітингів та повстань. Хвилі першої революції високо здіймалися в нашому споконвіку славному місті. Велику роль у розвитку революційного руху відіграло київське студентство. Тут до речі нагадати, що в стінах Київського університету, першим ректором якого був блискучий український учений, Шевчепків друг — Максимович, але який згодом бачив на своїх кафедрах поруч з прогресивно і навіть радикально настроєними професорами і цілу фалангу чорносотенців

та русифікаторів,— серед студентства завжди живі були бунтарські прагнення і революційні традиції. Репресій царського уряду за «студентські безпорядки» зазнали свого часу такі великі наші вчені, як покійний академік Тутковський⁷⁷ та живий і нині академік Корчак-Чепурківський⁷⁸.

У 1906 році виходить у Києві два перші і, на жаль, останні номери легального органу тієї партії, яка одна могла привести народи Росії до перемоги революції. Я кажу про більшовицьку газету «Работник»⁷⁹, в першому ж номері якої надруковано було статтю Володимира Ілліча Леніна «Напередодні». З ім'ям Леніна, до речі, зв'язаний скромний будиночок на Лабораторній вулиці⁸⁰ № 12. Там жили один час Марія Іллінічна⁸¹, Ганна Іллінічна⁸² та Дмитрій Ілліч⁸³ Ульянови, що підтримували та здійснювали зв'язки більшовицького закордонного центру з російськими с[оціал]-д[емократичними] організаціями.

Після трагічно прекрасної бурі 1905 року настала на Україні, як і в усій Росії, тяжка піч реакції. Проте революційний рух, загнаний у підпілля, продовжував жити і рости, а культурне життя України набуло ряду нових рис. З'явилися і оформилися в літературі, в живопису та інших галузях мистецтва нові школи і течії — серед них так званий український модернізм. У театрі, що використовував в основному старий репертуар ще 80-х років, зроблено було перші неспіліві спроби постав творів російських і західноєвропейських класиків.

Справжніми охоронцями і продовжувачами демократичних та революційних традицій української літератури того часу були такі письменники, як Леся Українка, Архип Тесленко⁸⁴, Степан Васильченко, діяльність яких найтісніше пов'язана з Києвом, і Михайло Коцюбинський, у житті і праці якого також багато що пояснюється його київськими зв'язками, враженнями та зустріччями.

Коли згадати і зіставити такі факти, як вихід монументальної «Історії України-Руси» Грушевського та роботу цілої плеяди вчених в різних галузях знання, вихід у Києві чотиритомного українсько-російського словника, упорядкованого редакцією «Киевской старини», тобто членами Київської громади і блискуче відредагованого Борисом Грінченком, заснування та діяльність у Києві Наукового товариства (1907) паралельно з більш давнім львівським Товариством, то слід визнати, що українська

наука після 1905 р. і років реакції вступила в нову, цю фазу свого розвитку і що центром її в цей період був Київ. Нема чого й казати, що він був тоді також і центром українського мистецтва, що з ним нерозривними нитками зв'язані були і такі композитори, як Стеценко і Леонтович та художники Пимоненко⁸⁵, Мурашко⁸⁶, Васильківський та багато інших, і те блискуче сузір'я артистів «першого призову», про яке ми говорили раніш і яке поповнилося такими першорядними силами, як Ліницька⁸⁷, Борисоглібська⁸⁸, Левицький, Мар'яненко.

Роки першої світової війни, що спалахнула у 1914 році, були для Києва і для всієї України роками переслідувань українського слова, українського друку. У цей тяжкий час, коли Київ бачив розгул чорносотенної стихії, коли закриті були українські газети й журнали, почались нескінченні арешти і вислання, в робітничих верствах населення і в крайній частині інтелігенції зростало невдоволення війною, що виявлялося у страйках, демонстраціях і т. п., відомий український статистик, етнограф і фольклорист О. О. Русов⁸⁹ написав статтю під характерним заголовком: «Чи є українське життя». Українське життя, звичайно, було. Незабаром судилося йому спалахнути найяскравішим полум'ям.

Великий 1917 рік приніс Україні, як усім областям та краям Росії, зорю нового життя. Але завоювання цього нового життя далось народові нелегко. Він здобув його у битвах і випробуваннях.

Боротьба за Жовтень, боротьба за владу Рад на Україні проходили в особливо гострих формах, і найголовнішим полем дієї боротьби, пам'ятної всім, був Київ. Не вважаючи за можливе зараз послідовно викладати перипетії дієї боротьби, відзначу, що українському трудовому народові довелося не раз скеровувати зброю і проти українських націоналістів, поміщиків, фабрикантів і куркулів, що організовували такі ворожі народові уряди, як генеральний секретаріат Центральної ради⁹⁰, сміховинний гетьманський уряд на чолі з людиною, що мала провіденціальне прізвисько Скоропадський, Директорія⁹¹ на чолі з Петлюрою та Винниченком⁹² і з великодержавними шовіністами з петроградського Тимчасового уряду⁹³ і з іноземними окупантами — німецькими та польськими військами, що спиралися на зрадників народу.

Безсмертною славою відкрили себе в цій боротьбі київські робітники та їхній передовий загін — робітники ге-

роїчного «Арсеналу»⁹⁴, керовані такими незабутніми людьми, як незламний і палкий більшовик Андрій Іванов⁹⁵ і гарячий юнак Горвіц⁹⁶. У вічно пам'ятних битвах із загарбниками та грабіжниками просіяли такі прекрасні імена, як Фрунзе⁹⁷, Ворошилов⁹⁸, Щорс, Пархоменко, Будьонний⁹⁹, Котовський. Братня допомога народів Росії, що визволялася, в першу чергу великого російського народу, мудре керівництво партії більшовиків на чолі з геніальним Леніним допомогли українському народові вибороти свою свободу, своє щастя.

Київ не раз зазнавав хижацьких загарбань, не раз бачив і блискучі перемоги червоних військ, що привели до цілковитого розгрому всіх і всіляких поневолювачів. Над Києвом високо замайорів полум'яний прапор свободи, символ влади Рад, символ перемоги трудящих.

Хоч у перші роки після цієї перемоги політичним центром України був Харків, проте скоро після закінчення громадянської війни почало нечуваними темпами зростати й розвиватися економічне й культурне життя Києва. До речі сказати, заснована в ті буряні часи Академія наук України місцем свого перебування незмінно — до страшного 1941 року — мала Київ.

З переїздом (1934 р.) до Києва Українського Радянського уряду розпочався блискучий ріст нашого міста — столиці української держави, невід'ємної частини Радянського Союзу у всіх напрямках життя. [...]

Літом 1941 року — літом, що обіцяло надзвичайний, казковий урожай, — Київ був найпрекраснішим і найлюднішим містом, де поруч із старовинними будовами, по яких, наче по кам'яній клизі, можна було читати історію віків, виростали чудові нові споруди, збудовані не руками рабів — для папів, а руками вільного народу — для народу. Школи, театри, науково-дослідні інститути, все нові й нові фабрично-заводські підприємства, чудове відродження народного мистецтва, розквіт літератури і науки, високе піднесення економічного добробуту — все це зливалось у могутню симфонію великого міста.

Його, одного з найпрекрасніших міст Союзу, чекали роботи по здійсненню грандіозного плану реконструкції. Напередодні 22 червня кияни готувалися до урочистого відкриття нового стадіону, що мало стати всенародним святом, символом того, що наше місто, наш народ заслужив у боях і трудах право на відпочинок, на красу, на радість, на повне людське щастя. Сталося інше.

У день 22 червня нашому Києву, нашій землі завдано було підлого зрадницького удару. Завдала його рука наймерзевнішого ворога людства — гітлерівської Німеччини. Весь радянський народ як один став на боротьбу з поневолювачами і їх катями. Почалась священна Вітчизняна війна. В ході цієї війни війська Червоної Армії під патиском ворога, що підступно, по-зłodійському з-за рогу папав на нашу країну, змушені були тимчасово залишити столицю Радянської України. Незмірно гірко згадувати про цей день.

Проте ніколи, в найтяжчі хвилини, не втрачали ми віри в нашу перемогу, віри в нашу справедливую справу, і ця сила багатонаціонального радянського народу, всі сили героїчної Червоної Армії скеровані були на визволення областей і міст, захоплених катями з Каїновим ¹⁰⁰ тавром на лобі.

1943 рік день-у-день приносить нам звістки про нові перемоги армії-визволительки, про нові славні діла партизанів Росії, України і Білорусії, про нові трудові подвиги наших робітників і колгоспників, про нові досягнення нашої наукової думки, поставленої на службу справі перемоги. І ось у світлий переддень прекрасного свята Жовтня, наче блискавка пролетіла і засяяла над країною велика звістка: Київ визволено!

Це був день, коли люди на вулицях обнімалися і плакали слізьми радості, коли від людини, що ніколи не була в Києві, могли ви почути з трепетною любов'ю проказане: «Наш рідний Київ», коли огні московського салюту освітили весь світ, а гromи його стозвучною луною відгукнулись у всіх людських серцях.

Він знову наш — наша гордість, наша радість, наше славне минуле, наше світле майбутнє — Київ! Темрявою був він оповитий, кров'ю залитий, гірка печаль ступала по берегах синього Дніпра і скорбота невимовна долу хилила струнки київські тополі. Але гримлять священні гromи визвольної війни, іде в пурпурному сяйві слави Червона Армія, і падає ниць ворожа сила, і постає він перед нашим зором в димі пожеж, в імлі великої битви, наш радянський Київ, столиця соціалістичної України, возз'єднаної у своїх етнографічних кордонах на віки вічні, воскрес для нового радісного життя, безсмертний у віках.

Так, Київ безсмертний, як народ, що створив незрівнянну його красу.[...]

«НА НОВИЙ РІК!»

Ушедший год будет вечно вспоминать Украина как год великих битв за ее освобождение. Первые дни его были днями печали и скорби: наглая нога чужеземного захватчика попирала нашу святыню, отчую нашу землю, и плач матерей горькой рекою лился среди наших зеленокудрых равнин. Но удар за ударом наносила ненавистному врагу армия-освободительница, днем и ночью не давали ему покоя славные партизаны, днем и ночью ковал оружие для победы советский народ, — и в громе славы встречает 1944-й год светоносная Москва, и свободными видят его зарю наш Киев и наш Харьков, Полтава и Чернигов, поля и леса, села и заводы освобожденных земель Советской Украины.

Страшные следы разрушения оставил по себе проклятый фашист-немец. Много работы, много испытаний впереди, — во имя того, чтобы всеми цветами радуги засверкала жизнь нашей страны, нашего народа. Восстановить разрушенное, построить небывалое — вот какова задача, поставленная перед нами. Исполнительский труд предстоит нам, но этот труд будет и величайшим праздником.

Разрушенные дома и заводы, людей с измученными лицами, с глазами, в которых отразилась неизреченная печаль, видел я на родной своей Украине. Нет предела народному гневу: гнев жаждет утolenия, и час утolenия близок.

Двенадцать ударов на кремлевской башне возвещает наступление Нового года, нового счастья. Я вспоминаю, как в наших милых селах, ласково покрытых бело-лазурным сверкающим снегом, от хаты к хате ходили цветущие юноши и девушки, осыпали хозяев крупными золотыми зернами, приговаривая: «На щастя, на здоров'я, на Новий рік! Роди, боже, жито, пшелицю і всяку пашницю!». Милые юноши и девушки моей страны! Многих из

нас замучили презренные захватчики, многих угнали в немецкую землю, в тяжкую неволю... Но в сиянии побед идет на врага неисчислимое наше воинство, юноши и девушки, взявшие в руки светлое оружие освобождения, и вступают они в родные пределы, и звонко говорят на отцовском пороге: «На щастя, на здоров'я, на Новий рік!»

Праздник Нового года всегда был праздником дружбы, праздником надежды. Наша дружба, наше братство крепки ныне как никогда. Никому не разнять наших сплетенных в горячем пожатии рук. От азиатских степей до карпатских буковых лесов переливается волна нашей дружбы, нашего единства. Советский народ в тесном союзе с передовыми народами мира песет освобождение всему миру. Салюты, гремящие в Москве, ликующим эхом отзываются всюду, где быются честные человеческие сердца. Дружба, единство, лучезарная даль грядущего!

В разрушенной Полтаве, в искалеченном Харькове, в изуродованном Киеве видел я пробуждение новой жизни: закипала работа, огнем забытой радости зажигались глаза, детишки спешили в школу, газета и книга на родном языке говорили всем о великих делах наших братьев и сыновей, заводской гудок в утренней тишине призывал к священному труду... А там, дальше, гремели бои, выбивала Красная Рать лютого врага из наших городов и деревень, гнала его прочь с нашей плодородной земли.

Бои продолжаются. Враг не сдается. Он будет уничтожен. В этой надежде, в этой вере встречаем мы Новый год, и ко всем — к русским и белорусам, грузинам и вряям, армянам и азербайджанцам, таджикам и узбекам, башкирам и татарам, ко всем народам советской семьи обращаем наше сердечное украинское: «На щастя, на здоров'я, на Новий рік!»

ГОЛОСА ИЗ-ЗА ОКЕАНА

Она долго плыла через море-океан, эта объемистая и изящная деревянная шкатулка с трогательным и многозначительным даром украинскому народу. Дар этот — толстая книга в красивом переплете, на котором золотыми буквами написаны английские слова, повторенные на титульном листе по-украински: «Привет канадских украинцев украинскому народу по поводу 25-летия освобождения Украины». Начинается приветствие словами: «За разгром и изгнание гитлеровских бандитов и их союзников из Украины!» Дальше идет простое немногословное обращение канадских украинцев к украинскому народу Страны Советов с выражением солидарности в борьбе против фашистского варварства, заканчивающееся возгласом: «За победу над фашизмом! За свободную Украину!» — и стоит дата: ноябрь 1942 года.

Кто же прислал это приветствие, кто его инициаторы, кто подписался под ним? В этой книге 19 000 подписей. Более 200 местностей Канады представлены этими подписями, сбор которых проведен был членами Общества канадских украинцев. Общество это принимает активное участие в борьбе с немецкими захватчиками, многие из его участников воюют в рядах канадской армии. Этому подарку, о котором идет речь, этой воистину золотой книге дружбы сопутствует реальная помощь Советскому Союзу: свыше четверти миллиона долларов собрали члены Общества для этой цели, много послали в нашу страну теплых вещей и пр.

Я перелистываю эту книгу, где колонка за колонкой ядут разнообразнейшие подписи наших заокеанских друзей, где каждый подписавшийся сообщает свой точный адрес и обозначает сумму, внесенную им на общее великое дело, — и теплая волна радости заливают сердце. Дружба и единство победят вероломство и измену!

Читатели помнят, конечно, что не так давно группа мерзких националистических последышей в Канаде позволила себе бормотать что-то о желании Украины отделиться от великого Советского Союза. Гневную отповедь услышали эти негодяи из уст лучших сынов украинского народа — академика, ныне Героя Социалистического труда Александра Богомольца и поэта-академика Павла Тычины. Волна митингов, припавших резолюции солидарности с Советским Союзом в его борьбе против гитлеровских разбойников, прокатилась тогда по Америке. Теперь мы видим новое доказательство крепости нашей дружбы, единства героического украинского народа.

Мне чудится, что я слышу гул голосов, несущийся оттуда, из туманной дали, через синие просторы оксана. Эти люди живут иной жизнью, в иных условиях, чем мы, но знают они, что мы боремся за правое дело, что наша Красная Армия несет на своих штыках освобождение всей земли от фашистской нечисти, мир и спокойствие, что наша борьба священна и цель наша сияет, как солнце. Многие из них давно оторваны от украинской земли, многие и родились там, под небом Америке, и не видели наших сел, утопающих в садах, лучезарного расцвета нашей страны под знаменем Ленина. Но сердца их отзываются на биение наших сердец, дороги им украинская речь и украинская песня, золотыми буквами горят перед ними имена Хмельницкого, Зализняка, Шевченко, Франко, Леси Украинки, верят они в правоту нашей борьбы и в зарю нашей победы. Народ — это единое тело, его нельзя разорвать.

Привет вам, заокеанские братья! Примите пожатие руки от сына Советской Украины, сына великой семьи свободных народов! Фашистский зверь будет уничтожен, а свет нашей правды, свет нашей свободы будет сиять все ярче и ярче, — «слово правди і любові», по выражению Шевченко, — будет звенеть и переливаться над миром.

ВОЗВРАЩАЯСЬ В РОДНОЙ КИЕВ

Невозможно забыть тот момент, когда мы — украинские работники науки, слова, искусства — выезжали, исполняя решение правительства, из Киева. Это было в начале июля 1941 года. Как он был прекрасен в то утро, родной наш город, с которым неразрывно связаны были наша жизнь и наш труд!

Мы не знали, какая судьба ожидает Киев. Мы не знали, какая судьба ожидает нас. Но знали мы, что такое единение и дружба советских народов, что такое народная любовь к отчизне, верили мы в непобедимую силу советского народа. [...]

И вот мы в Уфе. Мы не на чужбине: здесь все та же советская земля, те же советские люди. Интеллигенция Уфы — башкиры, татары, русские, — партийное руководство и правительство Башкирской Автономной Республики встречают нас дружески и ласково, заботятся о нас...

И вот в новых, тесных по сравнению с киевскими, неприиспособленных помещениях возобновляет свою деятельность Академия наук УССР; завязав сразу же дружеские отношения с местными писателями, делает первые организационные шаги Союз советских писателей Украины; горячо готовятся к спектаклям коллективы Киевского оперного театра и Киевской музыкальной комедии, впоследствии по ряду причин переехавшие из Уфы в другие города...

Много было, разумеется, бытовых неполадок. Но все же уже первые месяцы существования на новом месте Академии наук, к работе в которой был привлечен, по инициативе А. А. Богомольца, и ряд писателей, художников, композиторов, показали крепость ее организма и умение ее сотрудников честно и плодотворно трудиться в непривычных и подчас нелегких условиях... Завязавши были крепкие деловые связи с местными научно-исследо-

вательскими учреждениями и промышленными предприятиями, поставленными на службу обороне. Прямые практические задания по увеличению обороноспособности нашей страны, по усилению ее хозяйственной мощи поставлены были правительственными органами перед нашими учеными. Налаживалась непрерывная связь с другими городами и республиками Советского Союза, возобновлены были постоянные отношения с отделенными от нас громадным расстоянием, но всегда помнившими и неустанно заботившимися о нас партийным руководством Украины и ее правительством. Крепкие нити протянуты были к столице Советского Союза, любимой нашей, дорогой Москве.

Если оглянуться на «уфимский период» Академии наук УССР — с июля 1941 года по июль — август 1943 г., — то надо прямо сказать, что работа, проведенная ею, огромна. Не прерывая работы по изучению проблем, поставленных в довоенное время, украинские ученые всю свою энергию направили на службу обороны Родины. Внедрение новых методов в промышленности и земледелии, изучение природных богатств края и способы самого эффективного их использования, увеличение боевой силы нашей армии-освободительницы, новые методы лечения ран и заболеваний, вопросы рационального питания бойцов и трудового населения СССР, перспективы экономического возрождения Украины после грядущего полного разгрома и изгнания ее захватчиков — вот только часть проблем и практических заданий, над которыми работал и работает в дни Отечественной войны коллектив украинских ученых, возглавляемый Академией наук.

Институт языка и литературы осуществляет подготовку издания большого курса истории украинской литературы и трехтомного русско-украинского словаря, Институт истории Украины, работая над большим курсом истории нашей земли и отдельными монографиями, во главу угла поставил темы патриотизма, защиты Отечества, нерушимой дружбы советских народов и извечной борьбы с иноземными захватчиками. Ряд работников институтов общественных наук осуществляет двухтомное научно-популярное издание «Українська культура». Институт народного творчества и искусств, созданный уже в дни эвакуации в Уфе, работает по изучению украинского фольклора и искусства, в первую очередь в дни Отечественной войны, и подготовил к печати ряд работ по

украинскому фольклору и искусству в их историческом развитии.

С переездом в Москву, состоявшемся в 1943 г., диапазон деятельности Академии наук Украины значительно расширился. А сейчас украинские ученые с трепетным волнением готовятся к предстоящему в ближайшем будущем переезду домой, на Украину.

Группа писателей, переехавших в Уфу, с первых же дней начала работу по возобновлению деятельности Союза писателей, по налаживанию связи с товарищами, работающими на фронте, с работниками пера, выехавшими в другие города — Ташкент, Алма-Ату, Саратов и т. п.

Я упомянул о товарищах, работающих на фронте. О них по праву должно быть сказано первое слово. Выполняя важную, нужную, хотя подчас и не заметную для постороннего взгляда работу в армейских и фронтовых газетах, в радиовещании и т. п., а подчас и воюя в прямом, буквальном смысле этого слова, эти люди показали, чем должен быть в дни войны за свободу Родины советский писатель, советский гражданин... Некоторые из них пали смертью храбрых — вечная им память, вечная слава!

Занятые повседневным нелегким трудом, деля с бойцами хлеб и соль, невзгоды и удачи, наши писатели-фронтовики не прерывали линии своего творческого развития, своего участия в общеполитическом процессе. Некоторые из них, как Александр Корнейчук, член Союза писателей Украины, польская писательница Вада Василевская, Микола Бажан, Савва Головановский, оставаясь творцами-художниками, проявили в эти дни блестящие качества публицистов. Леонид Первомайский, Андрей Малышко, Иван Нехода, Михаил Стельмах¹ и ряд других во весь свой творческий рост выпрямились именно в громе освободительной войны. Неустанно и с особенным огнем трудились Иван Ле, Семен Скляренко, Гордиенко, Левада, Шиян², Собко, Дмитерко³, Гончаренко⁴, Усенко, Новиченко⁵, русский писатель Тардов⁶, еврейский поэт Хащеватский⁷...

Фаланга наших писателей-фронтовиков вызывает в наших сердцах законную гордость.

Первой заботой писателей, эвакуированных в Уфу, а это была самая большая по численности группа, был вопрос о создании своего издательства, о привлечении к работе в нем писателей-фронтовиков и товарищей, очу-

тившихся на Урале, в Средней Азии и в других местах Советского Союза. И это было сделано, и когда-нибудь рассказано будет, ценою каких усилий, с преодолением каких трудностей было это сделано.

Какая вайвная радость царила среди нас, когда вышли первые тоненькие книжечки серии «Фронт і тил!». А потом речь зашла и о «толстых» сборниках наших поэтов и прозаиков, и о переиздании классиков — Шевченко, Франко, Коцюбинского, — и о своем альманахе...

За 1941—43 гг. Союзом советских писателей Украины издано около 120 книг. В этот список входят новые вещи названных уже писателей-фронтовиков, сборники и отдельные произведения Павла Тычины, Юрия Яновского, Владимира Сосюры, Петра Панча, Копылепко, Рыбака, Смелянского, Головки, Рыльского, Терещенко, русских поэтов Ушакова⁸ и Городского⁹, еврейского поэта Гофштейна¹⁰ и многих других. Можно смело сказать, что, существуя наряду с Государственным издательством УССР (Укрвидав), работа которого протекала в трудных условиях, но все же дала в последнее время значительные результаты, особенно по изданию наших классиков, издательство Союза писателей Украины сделало очень много для «собираля» литературных наших сил, объединения их и публикации их произведений, овеянных высоким патриотизмом. Особо следует отметить выпуск двух номеров альманаха «Україна в огні» и подготовку к изданию третьего выпуска этого альманаха, посвященного дням побед, освобождения и обновления нашей Родины.

Журнал «Українська література», газета «Література і мистецтво»¹¹, наши большие общественно-политические газеты, наш иллюстрированный журнал «Україна», сатирический журнал «Перець»¹², выходящие в эти годы и теперь переехавшие на Украину, явятся для последующих поколений свидетельством неустанной и подчас самоотверженной работы наших литераторов и журналистов.

Наши театральные коллективы, очутившиеся в Средней Азии, в Сибири, неумоимо работают, пропагандируя украинское советское искусство, расширяя и обогащая свой репертуар новыми произведениями украинских, русских, западноевропейских композиторов и драматургов и подчиняя его все той же великой теме — теме патриотизма, борьбы за Родину, несправедливости к ее угнетателям. Многократные выезды артистических бригад на фронт,

работа их непосредственно среди бойцов заслуживают глубочайшей благодарности.

Я не говорю здесь о других областях искусства, отмечу только, что и в них многое сделано в дни Отечественной войны. Украинская интеллигенция в дни великих испытаний, идя под знаменем Ленина, проявила себя достойной дочерью украинского народа.

Теперь настала желанная пора возвращения на освобожденную Родину. Украинские писатели, ученые, инженеры, композиторы, музыканты, учителя, профессора, артисты, архитекторы, художники, скульпторы готовы к тому пелегкому, но радостному созидательному труду, который ждет их на берегах Днепра и Днестра. Дом наш и сад наш будут восстановлены, свободе и счастью нашего народа отдадим мы все свои силы.

СОЛНЦЕ НАД КАНЕВОМ

Славные и незабываемые дела творятся на нашей славной и бессмертной Украине.

Как два легендарных казака-рыцаря, как Зализняк и Гонта, как Щорс и Боженко, подали друг другу руки войска Первого и Второго украинских фронтов, единодушно нанося смертельные удары смертельному нашему врагу. Страшным, беспощадным кольцом окружили они десять дивизий фашистских разбойников и занесли меч возмездия. Слава им, слава народу!

Названия городов, местечек и сел Украины, освобожденных нашими войсками, священным трепетом наполняют сердца всех детей украинской земли.

Канев, наша высочайшая святыня, город поэта и пророка, город, который царские чиновники и помещики в первые дни после того, как туда перевезен был Тарасов прах, неспроста связывали с мыслью о народном восстании, Канев, в котором мы незадолго перед войной видели представителей всех народностей нашего Союза, объединенных чувством благоговения перед тенью великого и воистину народного поэта, Канев — освобожден. С гневом и с болью узнали мы о том, как изуродовали немцы священные для нас места, прекрасное здание музея. И за это преступление ответят нам немецкие варвары!

Освобождена Звенигородка, где звенит самая прекрасная, самая мелодичная, самая благоуханная украинская речь, звенит тот язык, которым написал полный неутолимой ненависти ко всем поработителям и беспредельной любви к трудовому народу, к человеку и человечности «Кобзарь»!

Освобожден Вогуслав, прославленный в наших песнях и с трогательной любовью описанный Нечуем-Левицким! Освобождены Смела и Лисянка, самые имена которых напоминают нам жгучие страницы «Гайдамак» свободоло-

бивого Тараса! Освобождены Моринцы, где появился на свет наш гениальный бунтарь и певец, освобождено Шевченково, где он распростер впервые свои орлиные крылья для полета в неизведанную высь, в бессмертие!

Каждый день приносит волнующие вести о новых и новых победах наших доблестных войск. За одну только неделю освобождены — Луцк, Ровно, Здолбунов, Апостолово, Марганец, Каменка, Никополь, Шепетовка.

Недалек час, когда от Днестра до Карпат прозвучит слово: свобода! Все народы нашей «семьи великой, вольной, новой», пророчески предсказанной автором «Гайдамак» и «Послания», сражаются в битве за честь, вольность и счастье могучей нашей Родины, великого Советского Союза.

Бойцам, павшим в боях за родину, за землю Хмельницкого и Щорса, Шевченко и Заньковецкой, вечная память и вечная слава! Гром всенародных рукоплесканий да приветствует бойцов, офицеров и генералов, возвращающих советскому украинскому народу его достижения и его святыни!

Слава народу, слава армии-освободительнице!

О НАШЕМ ВОИНЕ

Я хожу по улицам родного, истерзанного, истрадавшегося, искалеченного, оживающего и воскресающего Киева, всматриваюсь в человеческие лица, на которых все явственнее румянится теплота нового дня после кошмарной ночи, вслушиваюсь в голоса, которые звучат все увереннее и звонче. Я вижу школьников, забавных малышей, — они спешат в школу и чирикают, как весенние воробьи. Я наблюдаю, как закипает дружный и ладный труд, труд обновления и созидания... И я думаю о тех людях, на плечи которых легла основная тяжесть в борьбе с фашистскими захватчиками, о людях, которые своей доблестью, своим боевым умением, своей кровью освободили наш Харьков, наш Киев, освободили и освобождают села и города нашей прекрасной земли из тяжелой неволи. Я думаю о наших воинах. Все они — от генерала, решающего и разрешающего сложнейшие стратегические задачи, до рядового бойца, скромно совершающего великое дело самоотверженного служения родине, живы одним духом. Дух этот — любовь к отчизне, органическая, простая, не нуждающаяся в пышной декламации и громких декларациях. Дух этот — ясное сознание своего долга и беспредельная верность ему. Дух этот — воля к победе, творящая чудеса. Дух этот — неразрывная связь с народом. Наш генерал, наш офицер, наш солдат — это прежде всего сын народа, воплощение самых глубоких и самых страстных народных сил. В этом — залог победы, залог непобедимости.

Ни в какой стране нет и не может быть такой любви к своей армии, как в Советском Союзе. Красная Армия и советский народ — одно, единое целое.

Недавно я встретился с Героем Советского Союза, украинским писателем С. Борзенко¹. С искренней простотой, с характерным увлечением рассказывал он о своих боевых делах, которые дали ему — писателю, журналисту, человеку, никогда не готовившемуся к военному поприщу, «рябчику» и «штафирне», как презрительно называли когда-то царские офицеры людей невоенных, — самое высокое и почетное звание в Советском Союзе. Сущность его подвигов заключается в том, что он в трудные минуты, когда приходилось брать на себя и выполнять совершенно непривычные задачи, брался за них и выполнял их с предельной решительностью, сметкой, смелостью и самоотверженностью, без колебаний, по и без отчаянного риска ради риска. Я слушал непритязательные его рассказы, чуждые всякой рисовки и позы, и гордился им, как горжусь и вообще нашими писателями на войне и в дни войны, как горжусь нашей интеллигенцией, не только выдержавшей тяжелые испытания, но и принявшей самое живое, самое действенное участие в освободительной войне.

Мы часто говорим о том, что дружба народов неизмеримо выросла и окрепла именно на полях величайших в мировой истории битв. Это верно, разумеется. Но казах, украинец, русский и башкир, плечо к плечу сражающиеся против немецких полчищ, объединенные службой в одном, скажем, танке, зачастую и не думают, тем более не говорят о том, что они являются воплощением дружбы народов. Крепкая боевая спаянность их, братское доверие друг к другу и единоподушие у них органичны, естественны. Сражаться рядом, сражаться за единую в своем многообразии родину, сражаться за общее прекрасное дело и не чувствовать себя братьями — невозможно. Если позволительно сравнивать великое с малым, то проявляющуюся у нас на каждом шагу дружбу национальностей можно сравнить по естественности с движением курильщика, подходящего на улице к незнакомому человеку прикурить.

Все наши воины — дети великого Советского Союза. Но вместе с тем каждый из них и сын своей земли, каждый облачен, так сказать, в свои национальные цвета. И я с радостью в дни празднования годовщины создания Красной Армии думаю о том, что наши украинские бойцы и генералы — их много, и они покрыли себя неуязвимой славой — принесли в общую военную сокровищницу пря-

медушне Святослава, львиную мощь и мудрость Данила Галицкого, отвагу Нечая², рыцарский дух Богуна³, широту размаха и осмотрительность Хмельняцкого, стойкость и верность Николая Щорса, чудесную простоту Боженко, непоколебимость Пархоменко... В хоре голосов, поющем славу Родине, серебряной волной льется голос Украины, возникающий на берегах Днепра и несущийся к Карпатам, к извечно нашему бескиду.

У РУБЕЖА

Дни великих свершений наступили. Волна народного гнева сметает со своего пути все вражеские преграды. Войска наши вышли к государственной границе СССР. Какой беспредельной радостью отзываются эти слова во всех сердцах верных детей Родины!

Я пишу эти строки, недавно приехав в Москву из древней и прекрасной столицы Украины, города чудесного прошлого и сказочного будущего — Киева. Пишу в объятиях московской полночи, слушая звонкий перезвон кремлевских часов и величественные звуки Государственного Гимна. Пишу, вспоминая то, что я видел в освобожденном Киеве, на освобожденной Украине. А видел я там то, что никакими человеческими словами описать нельзя: возрождение жизни, которая казалась профессиональным убийцам-немцам наповал убитой. Я видел, как розовеют щеки вечно молодой Украины от радостного прилива крови, как напрягаются ее мускулы в великом труде восстановления и созидания, как зажигаются огоньки возвращенной жизни в глазах, которые еще вчера казались потухшими...

Наши победы над гитлеровскими бандитами — это победы света и разума над варварством и тьмой. Бессмертно прекрасен подвиг нашего народа, нашей Родины в борьбе с немецкими разбойниками. Когда я встречаюсь ныне с прославленными Героями Советского Союза; когда вижу наших генералов, сочетающих в своей работе изумительное стратегическое искусство выдающихся полководцев с прекрасной простотой; наших рядовых бойцов, которые всегда и на каждом месте по суворовскому завету «понимают свой маневр»; когда вместе с тем я понимаю, что и генералы наши, и наши рядовые бойцы борются за свою землю и за достигнутое на этой земле счастье,— я

сознаю с предельной ясностью, что наша Красная Армия не может не победить.

Те границы, которые были вероломно попораны немецкими разбойниками в 1941 году, предстали взорам наших воинов в году 1944-м... И пусть на голову немецких разбойников, врагов человечества и человечности, падет кровь, которую они пролили!

ПЫТЛИВЫЙ ВЗОР И ГЛУБОКАЯ ЧУТКОСТЬ

Двадцать пять лет одухотворенного, высокого человеческого труда. Двадцать пять лет руководства верховным органом Советской власти — в первоначальные боевые, тревожные, трудные и героические дни; в славную эпоху пятилеток; в годы священной Отечественной войны... Прекрасные двадцать пять лет!

Соратник Ленина, Михаил Иванович Калинин¹, неуклонно и твердо идет раз намеченным путем как большой государственный деятель. Мне как литератору, как сыну украинской земли хочется сказать о славном юбилею то, что слышал я не раз в самых разнообразных слоях населения, хочется хоть одной-двумя чертами объяснить, почему не только с уважением, с признанием громадных заслуг, но и с особенной теплотой произносят наши землепашцы, шахтеры, рыбаки, бойцы, люди интеллигентного труда эти слова: наш Михаил Иванович, Всесоюзный староста...

Первое, что бросается в глаза, когда присматриваешься к деятельности М. И. Калинина, — это широта его интересов, это умение его быть внимательным к жизни страны во всех этой жизни проявлениях, это глубокое понимание того, что нет мелких дел, нет незначительных явлений, все играет свою роль в жизни страны, обо всем надо думать и обо всем заботиться.

Припомните статьи и речи тов. Калинина и вы согласитесь, что нет такого угла в нашей огромной стране, куда не проникал бы его пытливый взор, нет такого важного участка работы, к которому не приложил бы своих рук неутомимый Всесоюзный староста. И вопросы партийно-организационные, и проблемы, связанные с индустриализацией страны, и вопросы сельского хозяйства, и народное образование, и воспитание молодежи... Этот перечень можно удвоить, утроить, и всюду не только слово,

но и дело, не только мысль, но и исполнение, не только внимание, но и участие.

И вторая черта, вытекающая из первой: глубокая чуткость, простота, человечность. Вот почему так естественно звучит в устах любого советского гражданина, то ли задумавшего какое-либо полезное дело, то ли возмущенного теми или иными неполадками на предприятии, в совхозе, в колхозе, то ли просто жаждающего мудрого совета: напишу Михаилу Ивановичу...

Подлинный большевик, пламенный борец за коммунизм, тов. Калинин является последовательным носителем и выразителем ленинской национальной политики. И в эти торжественные дни, дни освобождения Советской Украины от немецких захватчиков, мне хочется напомнить слова тов. Калинина, произнесенные им при закрытии X Всероссийского съезда Советов 29 декабря 1922 года:

«Здесь есть представители Украины. Это представители того народа, который лишь недавно появился на политическом горизонте, организованный в самостоятельную республику. Даже само название Украина в царской России было запрещено. Как самостоятельное политическое целое совсем недавно появилась Грузия, а также Азербайджан, Армения и маленькая Белоруссия. Разве не ценно для рабочих и крестьян этих стран, что они имеют самостоятельное государственное существование? Разумеется, это имеет огромную ценность. Но глубокое сознание необходимости умножить, увеличить силу сопротивления рабочих и крестьян против наших внешних врагов, поднять мощь рабочих и крестьян во всем мире и улучшить материальное благосостояние наших республик повелительно заставило выдвинуть вопрос об объединении и все эти республики слить в единый союз социалистических республик».

В дни побед, которые одерживает наша воодушевленная единой волей народа доблестная Красная Армия, одерживает именно благодаря тому, что все наши республики слиты в «Союз нерушимый республик свободных», эти слова особенно дороги. И под гром московских салютов нашей героической Красной Армии-освободительнице хочется мне сказать Михаилу Ивановичу Калинин:

— Живіть і працуйте много літ на щастя людям, на славу радянській землі, наш дорогий і любий Всесоюзний старосто!

РУССКОМУ БРАТУ

Недавно мне на одной встрече русских и украинских писателей привелось слышать очень теплое, очень задушевное, очень глубокое слово о дружбе двух великих славянских народов. Говорил Николай Тихонов¹, прекрасный поэт и прекрасный гражданин, один из людей, имена которых горячим золотом вписаны в книгу борьбы и славы Ленинграда. Он говорил о детях Днепра, которые грудью защищали гордый город Ленина, и о детях Невы, которые сражались, не щадя своей крови и жизни, за поля Украины, за наш Киев, наш Харьков, нашу Полтаву, за наши заводы и шахты, за наш Днепр и наш Днепрогэс. О светлом и незабвенном в жизни двух народов говорил Николай Семенович, и горячий отклик пробудили его слова во всех наших сердцах.

Ленинград — бывшая столица царской России и колыбель нашей и вашей, русские братья, свободы, Ленинград, с его строгой, величавой, сказочной красотой, взлелеял и воспитал гений молодого Шевченко, и в Ленинграде угас великий украинский поэт, окруженный любовью всех честных, всех передовых людей России. Там, в Ленинграде, просияли с особенным блеском звезды Марии Заньковецкой, Марка Кропивницкого, Садовского, Саксаганского, Карпенка-Карого: царское правительство запретило им играть на родном языке на Украине, но русский народ раскрыл им гостеприимные объятия в столице России. Там, в Ленинграде, стояли когда-то у подножья Медного Всадника закутанные в один плащ Мицкевич и Пушкин, — и наш Тарас, преклонявшийся перед Пушкиным и глубоко чтивший гениального польского поэта, особенно любил читать наизусть именно стихотворение Пушкина «Мицкевич», где выражена мечта всех трех великих певцов славянства, мечта о том, что

— народы, распри позабыв,
В великую семью соединятся.

Сам Шевченко в своем «Заповіті» тоже ведь говорит о грядущей семье великой, вольной, новой. Мы, дети этой семьи, для которых мечта наших предков стала радостной явью, всю любовь свою и все силы отдаем защите нашей общей многонациональной Родины. Сыновья херсонских степей, донбассовских шахт, зеленых долин Полтавщины, плодородных полей Киевщины, Волины и Подолии мужественно и самоотверженно сражаются за свою Родину — СССР, за наш Ленинград, наш Сталинград, нашу Москву, — а у подножья покрытых вековыми лесами Карпат являют миру бессмертные подвиги ярославцы, москвичи, туляки, ленинградцы, отстаивая честь, независимость и свободу воссоединенной под мудрым руководством партии Украины.

Знаменитой Переяславской Раде предшествовал ряд фактов, ряд движений украинского народа — их тщательно затушевывали националистические историки, — фактов и движений, свидетельствовавших о непреклонном желании украинского народа заключить братский нерушимый союз с народом русским. И если централистическая политика царского правительства много влила обид и горечи в историю Украины как в историю и всех народностей, слившихся пыле в семью великую, вольную, новую, то русский народ делил на протяжении столетий с народом украинским невзгоды и испытания, вместе с ним стонал под ярмом самовластья, вместе с ним боролся за счастье и вольность, вместе с ним выборол их.

Одно из самых блестящих, самых совершенных творений Пушкина — «Полтава» — посвящено замечательному моменту в истории Украины, моменту напряженнейшей борьбы с иноземными оккупантами и изменниками родины. Борьбу эту вел наш народ плечом к плечу с народом русским. Дав грандиозную картину полтавского боя, слава которого поныне жива в народе, Пушкин проявил в поэме и свой эстетический восторг перед красотой нашей земли, выразившийся в знаменитом описании «Тиха украинская ночь», в сравнении девушки с киевским тополем: «как тополь киевских высот»... И не один русский художник слова, кисти, музыки обращает свои взоры к земле вишневых садов, белых хат, ласковых трудолюбивых людей и знойно-прекрасных песен, — а творчество нашего Гоголя является золотым мостом между двумя братскими культурами в такой же степени, в какой «Слово о полку

Игореве» и былины киевского цикла являются общим достоянием народов славянского Востока.

Мы, украинцы, крепко бережем и лелеем, должны беречь и лелеять наше творческое своеобразие, «нашу думу, нашу пісню», которая, по слову Тараса, «не вмре, не загине». Достигнув под знаменем Ленина исполнения вековой мечты своего народа, воссоединения в недрах собственного Советского государства, — а только под этим знаменем эта мечта и могла быть достигнута, — мы все дарования свои, свой мозг, свои мускулы, свою кровь отдаем счастью и цветению родного края. Но мы знаем прекрасно, что лишь в неразрывном единении с народами-братьями, в первую очередь с народом Пушкина и Толстого, Ленина и Плеханова², все достигнутое и достигаемое нами может быть прочно. Шевченко благодолел перед Пушкиным, бессмертными назвал он Гоголя и Щедрина, самых лучших друзей обрел в лице Чернышевского и Добролюбова. Драгоманов и Франко именно в русских писателях видели лучших учителей для западно-украинской интеллигенции. Все мы воспитаны на великой русской литературе, всем нам она дорога так же, как наша родная литература. И хотелось бы, чтобы и русские товарищи в такой же мере знали и так же полюбили наших Ивана Франко, Лесю Украинку, Василя Стефаника, Михайла Коцюбинского, чьи имена сделали бы честь любой литературе, но с переводами и популяризацией произведений которых не все до сих пор обстоит благополучно.

Когда гитлеровская Германия вероломно напала на Советский Союз, она рассчитывала на распри среди народов Союза — и жестоко просчиталась: дружба крепкая, как алмаз, повела против гитлеровской Германии несокрушимую рать. И в эти дни великих побед, в дни освобождения Советской Украины, когда русские воины кладут свои головы за землю Хмельницкого и Шевченко, хочется сказать тебе, русский брат мой: нет силы, которая нас покорила бы, потому что нет силы, которая разъединила бы нас. В величественной поэме, которая называется лепинская дружба народов, сверкает и переливается бессмертная страница, на которой написано: неразрывное братство народов русского и украинского.

ПОД РОДНЫМ НЕБОМ

Хутор Михайловский (кстати сказать, один из очагов партизанского движения) — граница РСФСР и Советской Украины. Мы, советские люди, и в Уфе, и в Москве не чувствовали себя на чужбине, — мы были на Родине, мы окружены были родными советскими людьми, мы принимали посильное участие в борьбе всего советского народа против немецких захватчиков. Все же оно вполне почетно — это чувство, которое выражается двумя словами: опять дома...

На перроне слышна украинская речь, легкая и сочная, и лица впервые встреченных людей кажутся лицами давно знакомыми. Эта лукавинка в глазах, эти неторопливые ответы и вопросы, эти плавные движения, — так до боли родные, сызмальства знакомые и любимые черты!

Поезд идет дальше. Белые хаты, неизменные садики наряду с разрушенными, разбитыми, сожженными зданиями, и — воронки от разорвавшихся снарядов... Останавливаемся почему-то среди поля. Выходим. Жаворонки разливаются в густо-синем небе. Да это те же жаворонки, которых ежедневно слышали мы в детстве, когда для нас были «новы все впечатления бытия!»¹ Еще какой-то необъяснимо волнующий звук доносится издали, приближается. Гуси! Вот их уже не видно, косым клином летящих в бездонной вышине. Милые! Они тоже возвращаются домой к родным гнездовьям.

И снова едем вперед, снова мелькают за окнами леса, — сколько в них разрушений, сколько вырубленных и обожженных деревьев! — перелески, луга, залитые внешней голубой водой. Особенная теплота разливается в сердце, когда видишь в поле живой и животворящий труд. Да, и здесь следы войны: женщина пашет плугом,

в который запряжены удивляющиеся непривычной работе коровы, ей помогает неуклюжий подросток, вернее ребенок. А вон и трактор — один, другой... Жив труд человеческий, жив человек! И вспашем землю, и засеем, и соберем урожай на благословенной Советской Украине!

И вот на горизонте туманно вырисовывается он, наш Киев. Многие из нас не видели его с первых дней войны. Только в мучительных снах возникал он как любимая, незабвенная сказка. Вот ясно видна строгая и стройная лаврская колокольня — единственное, что осталось от великолепной Киево-Печерской лавры, вон еле различимые легкие очертания Андреевской церкви. Могучий днепровский разлив. Невольно вспоминаются шевченковские:

Ой, Дніпрє мій, Дніпрє, широкий *
та дужий!

Багато ти, батьку, у морє посив
Козацької крові,— ще понесеш, друже!
Червоний ти синє, та не напоїв...

Много крови братьев и детей наших понес Днепр в синее море в эти дни, но и вражеской кровью он наполнил его. Наш он снова, и благоуханные сады посадим мы на его опустошенных берегах, и снова, как чистое виденье, возникнет на нем краса и гордость народа — Днепротас.

Подъезжаем к вокзалу. Вечерет. Город окутан мглой, но чувствуется, что он дышит, что он ожил, что он воскрес. И вот мы в Киеве. Ходим по улицам. Третий раз я здесь после изгнания немцев, но свежо, нестерпимо горе мое, горе всех украинцев. Какая острая боль! Крещатик — такой когда-то нарядный, праздничный, шумный, блестящий — превращен в груды развалин. Но на развалинах этих всюду копошатся люди. Они убирают следы разрушений. А местные и приезжие архитекторы уже планируют новый, несказанно прекрасный Крещатик. И это будет сделано нашими людьми, большевиками.

В институтах Академии наук, возвратившихся на Украину и работавших эти годы во имя освобождения Украины, тоже не все устроено, но чувствуется биение огромной жизни. Усталые и неутомимые люди устанавливают привезенные и сохраненные книги, ценные коллекции, научные приборы. Скоро закипит здесь творческая работа. Человеческая мысль, человеческая пыт-

ливость будут прокладывать новые дороги в неизведанные дали.

А в саду набухают на деревьях и начинают зеленеть трепещущие новой жизнью почки. На голой еще ветке какая-то пичужка заливается так самозабвенно, словно в ее крошечной груди вмещается счастье всего мира.

Снова свободный Киев празднует свою весну. Украшенный цветами с родных полей, встречает он прекрасный день 4 Мая.

РОДНАЯ ЗЕМЛЯ

Июнь 1941 года на Украине сулил необычайный урожай на полях и в садах нашей плодородной земли. Новый подъем мысли оживлял наши заводы и фабрики. Культурная жизнь народа входила в свое творческое лето. И вот наступило зловещее утро 22 июня. В цветущую жизнь, в благоуханный и чистый киевский воздух ворвались гул вражеских моторов и разрывы вражеских бомб. Никогда не забыть эту боль при мысли о том, что на нашу землю, на все добытое нашим потом и мозгом, на наш хлеб и нашу книгу посягает злобная, хищная, злодейская лапа немца!

Июльское обращение товарища Сталина к народу мы, группа научных работников, эвакуированных из Киева по решению партии и правительства, слышали уже в вагоне поезда, который должен был отвезти нас в глубь страны для работы на новом месте. Эта речь всколыхнула все честные сердца, соединила в едином порыве руки бойцов и тружеников. Эта речь показала и всю меру опасности, угрожающей Родине, и всю силу пародного гнева, непоколебимой веры в конечную победу нашего правого дела.

Тяжелые и вместе с тем великие это были дни, когда население украинских сел и городов тянулось неудержимым потоком на восток в братские земли, угоняя скот, лошадей, стремясь ничего не оставить ненавистному хищнику. И, претерпевая много лишений, эти люди — подлинные бойцы труда на новых местах — явили примеры неустанной трудовой доблести.

Презрев смерть во имя жизни, наши воины вели неутомимую борьбу, вели с несокрушимой верой в победу, участь на неудачах, окрыляясь удачами.

Много славных имен насчитывает за эти годы Страна Советов, и среди них много сынов украинской земли,

Прекрасен подвиг Гули Королевой, о котором красноармейцы поют теперь песни. Во весь свой рост подвинулась эта прелестная девушка, повела в победоносную атаку дрогнувший было отряд и, перевязывая раненого воина, приняла врагом посланную смерть.

Ленинский комсомол, 25-летие которого на Украине мы празднуем в эти дни, воспитал этих юных героинь. Потрясает душу предсмертное письмо бойца противотанковых войск харьковской комсомолки Земской, сраженной вражеской пулей. В ее кармане найден клочок бумаги, где написаны эти жгучие, эти святые слова:

«Украина моя, мать моя любимая, единственная в мире! Ты лелеяла нас, ты дарила нам лучшие свои дары, ты ничего не жалела для нас. Но нет дара, равного твоей любви, которой ты окружала нас с детства. Я, дочь твоя, дочь украинского народа, клянусь тебе священной памятью нашего Кобзаря, памятью всех погибших братьев и сестер, что буду мстить жестоко и беспощадно. Если вражеский снаряд оторвет мне руку, я буду сражаться одной рукой, если я потеряю ноги, я пополаю, я буду поражать их гранатами. Если мне выбьют глаза, я увижу врага глазами сердца и не промахнусь».

«Глазами сердца» — какие проникновенные слова!

Великое множество мужественных бойцов, великое множество бессмертных героев породила украинская земля. И сражались они на всех фронтах за всю советскую землю. Сыны всех народов Советского Союза и в первую очередь сыны великого из великих русского народа сражались за Киев и Харьков, Чернигов и Полтаву, и все трудящиеся Советского Союза единодушно ковали оружие для победы, для освобождения нашей матери-родины.

Вот отрывок из письма грузинских крестьян к украинским крестьянам:

«В боях за Киев покрыл себя славой дважды орденоносец майор Мегрелишвили. Украинскую землю защищали капитан-орденоносец Гагуа, сержант Квилари, лейтенант В. Гогодзе, Т. Гогодзе и много иных».

А в глубоком тылу, на далеком прекрасном Урале, эвакуированные с Украины заводы доблестно работали. Один из работников такого завода Федор Заяц писал на фронт:

«Иногда возникает мысль: жаль, что у меня только две руки. Мне хотелось бы быть сторуким, чтобы произ-

водительность моя равна была моей неугасимой ненависти к немецким захватчикам».

И закапчивает свое письмо он так:

«Работая в тылу на заводе, я стою в это же время рядом с братом Дмитрием — фронтовиком, грудью защищая свою Родину».

Да, во имя священной защиты Родины ревностно сражались все честные советские люди, от рядового бойца до выдающихся полководцев. Во имя священной защиты Родины ревностно трудились все честные советские люди, от обыкновенного слесаря до таких ученых, как академик Патон, чьи труды имеют громадное значение для увеличения мощности наших бронетанковых сил, академики Богомолец и Палладин, так много сделавшие для народного здоровья, для скорейшего и более верного врачевания раненых воинов.

Прекрасно сказал об этом единодушии советского народа дважды Герой Советского Союза Молодчий, обратившийся перед вылетом на бомбардировку Берлина к своему штурману Куликову с такими словами:

«Ты знаешь, мне пришла в голову такая мысль: вот если бы подойти к любому человеку, к первому встречному и предложить ему лететь бомбардировать Берлин, он с радостью согласился бы».

Советский народ никогда не простит врагу, что вся Украина, до последней пяди, стонала под пятой немецко-фашистских извергов. Плающие города и села, Бабий яр, жуткие душегубки, расстрелы и виселицы, повседневный грабеж и убийства, гонимые в немецкую неволю девушки и юноши, о чьей горькой участи поют ныне молодые их сестры, работая на вновь свободных полях... О, разве есть цена, которой смог бы заплатить за все это немецкий злодей!

За каждым деревом, в каждом кустике подстерегала разбойника неумолимая смерть. Легендарной славой освещены деяния украинских партизан, имена Федорова, Сабурова¹, Попудренко², беспримерно храброго чародея Ковпака³, совершившего беспримерный рейд в Карпаты.

Знаменитая Курская дуга⁴ — вот начало великого освобождения Украины.

Да, немцы в те дни словно сами искали своей гибели, и скоро началось наше победоносное контрнаступление, и в горьком дыму боев засверкал наш освобожденный Харьков, и после тяжелой изнурительной борьбы вздох-

нул вольной грудью старик Днепр, и снова навеки свободны Киев, Полтава, Чернигов, Одесса, Черновицы. Неукротимая волна освобождения заливает западноукраинские земли, которые скоро будут окончательно воссоединены в недрах Украинского Советского государства — неотъемлемой части Советского Союза.

О, родная земля! Из пепла и дыма, из крови и мук возникнешь ты, благословенная, связанная нерушимой дружбой с братьями своими и побратимами. Выходит в поле пахарь, — и белая рубашка его блестит на солнце, как парус, и жаворонок трепещет и звенит над ним в синей бездне, как радостно трепещет душа пахаря. На свободной земле пашет он родное поле! Взмахнул топором плотник — новая хата вырастает на месте сожженной проклятыми немцами, и вот уже белят и украшают ее стройные чернобровые молодки и девушки, распевая звонкие, грустные и ликующие песни. Спускается в родную, снова свою, вчера только ожившую шахту забойщик, и до предела напряжены его мускулы, и черное золото льется на-гора — для жизни, для победы, для Родины. Старики, женщины, дети на улицах наших городов носят, перекликаясь, как вешние птицы, кирпичи для новых подоблачных зданий. Спешат забавные малыши в проснувшиеся после тяжелой летаргии школы; заводские гудки будят по утрам прилежных киевлянок и харьковчанок. Почтенный академик, хозяйственно потирая руки, уходит в здание чудом уцелевшей, но безобразно запущенной при немцах Полтавской обсерватории, и на зеленой лужайке стадиона встречаются в воскресный певучий день московские и киевские футболисты, крепко пожимая друг другу руки.

И над всем этим реет гений народа...

А на западе еще тучи, еще ревет и беснуется в еще опасной ярости недобитый зверь. И преследуют его и отражают его предсмертные судорожные удары сыны Волги и Днепра, херсонских степей и Уральских гор, предгорий тихого Дона и стремительного Енисея, зеленой Подолии и грозного сияющего Кавказа, среднеазиатских просторов и прекрасного непоколебимого Ленинграда. Жизнь свою, свою кровь несут они, наши дети, наша радость, наша надежда, за свободу, за честь, за радость и улыбку Родины. И неумолимые, обветренные, запыленные их лица озаряет алый свет грядущей победы.

И над ними реет жизнь народа...

Кровь и мускулы, сердце и мозг отдадим мы тебе до конца, породившая нас и взлелеявшая нас Родина. Верные твои братья обнимут тебя и осушат на глазах твоих слезы, и звезды кремлевских башен отразятся в плавных синих водах твоего Днепра,— и будешь ты жить, вечно цветущая белой медовой гречихой, переливающаяся золотом пшеницы, зеленеющая буйными садами, сверкающая куполами и колоннами великодушных зданий, породившая и порождающая добрых, ласковых, мужественных, грозных людей, родная советская украинская земля!

НАША АКАДЕМІЯ

Наша Академія. Цим багато сказано. Вона плоть від плоті народу. Служить народові, творить його багатства, культуру. Наша Академія — кажемо ми, українці, наша Академія — кажуть в Москві кривні наші брати-росіяни. І справді віками, з давніх-давен культура обох великих народів розвивалась, взаємно допомагаючи одна одній, єднаючи свої зусилля. Шевченко і великі російські революційні демократи, Горький і Коцюбинський символізують єднання братніх народів.

Російські вчені Шахматов¹, Корп² та ін. постійно приділяли велику увагу історії української мови. Вони любили українське слово, сприяли його розвитку, популяризували його в народі.

Ми згадуємо Москву у дні Вітчизняної війни, коли вона прийняла нас так тепло і щиро. Дала нам теплу оселю і хліб. Ми творили в Москві, плакаючи надію, що з її допомогою швидко повернемося до рідного Києва. В Москві працювала і наша Академія. Їй допомагали найвидатніші російські вчені, уряд нашої Вітчизни. І в роботах, що їх творили наші академіки, професори, молоді науковці під час Вітчизняної війни, в значна частка зусиль братів-росіян.

Війна не обірвала діяльності нашої Академії. Вона ще посилляла свою працю, щоб у ці важкі для Батьківщини дні дати допомогу фронтові, народові. В дні Вітчизняної війни чимало встигли великого, корисного зробити діячі нашої суспільної науки. Тут згадаймо роботу по складанню історії української культури, історії України, історії української літератури та української літературної мови.

Перебуваючи далеко від рідної України, ми посилити вивчення скарбів нашої народної творчості. Адже саме в дні війни при Академії був створений Інститут народного мистецтва, фольклору та етнографії.

Наша Академія пройшла славний шлях за 25 років. Вона славно попрацювала у дні, коли народ Вітчизни рушив грізно на ворога-поневолювача, що мріяв загарбати священні землі нашого народу, зробити його рабом.

Академік Патон допомагав у виробництві танків, академік Богомолець допомагав у лікуванні поранених воїнів, академіки Лейпунський³, Проскура⁴, багато інших наших діячів науки свою патхенну працю віддавали народові для боротьби і перемоги.

Сьогодні свято нашої Академії, свято науки нашого народу. На велике торжество у златоглавому і зеленому Києві з'їхались численні дорогі гості з любимої Москви, Тбілісі, Мінська, з Уфи, з усіх кінців неосяжної нашої землі з'їхались бажані гості.

Ювілей нашої Академії справляємо золоті осні. В степах і садах України зібрано рясний урожай пшениці, усяких плодів. На полі бою хоробрі воїни збирають врожай перемоги.

Це знаменно! Золота наша осінь. Вона багата сонцем. Вона — свято.

СВЯТО РАДЯНСЬКОЇ НАУКИ

Тільки після Великої Жовтневої революції, тільки при Радянській владі українська наука дістала змогу повно розвиватися у всіх галузях. Досягнення за чверть віку — величезні. Багато імен наших учених лунають нині як імена світового значення. Робота всієї Академії в цілому набула такого розмаху, про який до Жовтня і мріяти не можна було. Дослідницька праця таких учених, як академіки Богомолець, Палладін, Патон, Лисенко, Гришко, Чернишов, Стражеско і ряд інших, становить законну гордість українського народу. Нам, українським письменникам, особливо приємно відзначити роботу Академії в галузі українського літературознавства, мовознавства, історії України та української культури, назвавши імена академіків Тичини, Корнійчука, Калиновича, Булаховського, Білецького¹, доктора історичних наук Петровського² і теплим спасибі згадавши самовідданий труд усіх інших працівників гуманітарних наук.

У дні героїчної боротьби народів Радянського Союзу з фашистською навалою наша Академія всі сили і знання свої віддала на зміцнення обороноспроможності країни, на піклування про здоров'я воїнів, про народне господарство і цим вплела в вінок своєї слави найкращий лавр. Тепер стоять перед Академією наук УРСР величезні завдання по відбудові звільненої від німецьких варварів Отчизни.

Хай щастить їй на цьому величному шляху!

СВЯТО МАТЕРІ

1

Ронила сльози у чистім полі,
Стікала кров'ю у темнім гаї,
Несла в неволі нестерпні болі,
В труні лежала — і оживає!

Ти простягала поживкву руку,
Благословляла синів па битву,
Коли німота, мов крук по круку,
Ішла на дику свою ловитву!

Високе серце пазустріч звіру,
Назустріч кату — огонь розплати,
У дні, як вочі, — ветліну віру
Ти зберігала, скорботна мати.

Радій же нині, о всеблагая,
Ключальним зіллям квітчай оселю;
Зарикали коні у темнім гаї,
В стремена дзвонять сини веселі!

Матір'ю ми її звали завжди. Але, може, тільки тепер, за цих страшних і святих років, зрозуміли ми і всю теплоту її голосу, і всю глибочінь її розуму, і всю широчину її сміливості.

Ми читали в книгах про безумні, геніальні морські походи на чайках, про Петра Сагайдачного, про Гамалію¹ та Івана Підкову², так дивовижно змальованих у Шевченка, що здається, ніби до нас долітає міцний дим їх люльок і обризкують нас краплі з козацьких весел-опачин. Ми бачили крізь імлу й темряву високі постаті Богдана й Богуна, Нечая й Кривоноса і чули крізь руїни віків грізне ревіння хвиль народних, повсталих за вільність і честь отчизни. Ми з подивом і шанобою слухали оповідаць про мандрівного дивака з флейтою й книгою, чий ноги вкриті були порохом Європи, чие серце і чий

розум не знали спочинку, кого «мир ловив, але не ввіймав»³. Ми чули віщій сміх Котляревського і ясну, мов небо Полтавщини, пісню його «бойкої» Наталки. Ми читали старосвітські сторінки Квітчиного «Перекотиполя» і «Марусі» — такі людські, такі людяні — і сміялися від щирого серця над його «Солдатським портретом».

Ми клонились, як перед сонцем, перед пам'яттю Тараса — того, хто втілює у собі всю нашу правду, усю нашу волелюбність. Юнацьку любов будив до себе в наших серцях одчайдушний і великодушний характерник Кирило Тур⁴. Гіркоту кріпацтва розкривала перед нами загадкова ясноока жінка з прибраним ім'ям — Марко Вовчок. Осип-Юрій Федькович⁵, прибраний у кольористу гуцульську одягу, водив нас у темні верховини Карпат, де б'ються одважні соколині серця. Відомо нам було, що такий собі урядовець у Полтаві кинув у світ книжку, сама назва якої — «Хіба реветь воли, як ясла повні?»⁶ — стрепенула цілі покоління.

Пишалися ми сталевую Лесею Українкою, тверезо спостережливим Карпенком-Карим, тонким і глибоким до болю Михайлом Коцюбинським — по цім боці кордону, нині навіки зламаного, і невтомним, незламним Іваном Фравком, трагічним у незрівнянній простоті Василем Стефанюком, співучим, як голоси рідних буків і трепет смерек, Марком Черемшиною⁷ — по тім боці.

Були між нас такі, що завнали щастя чути мелодії Лисенка з-під чарівних його пальців, бачити на сцені широкого, як море, Кропивницького, маєстатичного, як пам'ятник, Садовського, стобарвного Саксаганського і найсвятіше втілення української жінки — Заньковецьку-Наймичку, Заньковецьку-Лимерівну...

Знали ми те все і шанували, проте тільки нині справжню зложили тому ціну.

Від Максима Залізняка, що в усі дзвони помсти задзвонив у Мотронинському гаю, і Івана Гонти, що простяг йому дамаську шаблю на знак братерства і згоди, через кремезні постаті Довбуша, Кобилиці⁸, Кармелюка, через розгніване море турбаївських повстанців⁹, через грозові сполохи 1905 року тягся й вирував струмінь великої непокірності, нестримної жадоби волі, аж поки влився в могутнє річище Жовтня, коли робітник викував залізну спілку з ратаєм — супроти пана, багатиря, глита — і привів народ, що випестив на лоні своєму Щорса, Пархоменка, Боженка, до порога нового життя.

Здавна боролися наші народи проти добичників, напасників, людоловів і людожерів і вписали нетлінні сторінки в літописи наші.

У боях з хижачами, у багатовічній боротьбі з царським ярмом і панським гнітом виростала, як повная рожа, дружба українця з росіянином, з білорусом, з усіма тими, кому однакова недоля випала і хто однаково прагнув щастя,— пісня в пісню переливалася, серце браталося з серцем, і Шевченко був другом «киргизам убогим», писав братерські слова другові-поляку, найвірнішого товариша пайшов у Чернишевському, і грузинський поет палко розмовляв з українським про любов до рідного краю, і всі поруч, всі поруч пішли за наших днів під прапором Леніна і переламали земну історію навпіл — саме тому, що йшли поруч, що йшли разом.

І це нам добре було відоме, а всю титанічну, всесвітню могутність оцього поруч, оцього разом аж нині лише відчули ми цілим еством.

Сьогодні — свято нашої матері, свято визволеної України, просімо ж гостей з усіх кінців радянської землі, бо всі вони з нашими братами й синами воювали і воюють попліч, бо всі вони мають право сказати їй, нашій многостраждальній і прекрасній матері, це найсвятіше слово: мати!

2

Застялаймо тисові столи,
Розливаймо по жбанах напої!
Любі гості до нас прибули,
Як потоки води весняної!

Ще недавно тут лихо пройшло,
Ще пожежа недавня димиться,
А гуртом уже білять село
Смаглолиці, ставні молодиці.

Дорогі друзі!

Отож зійшлися ми всі при довгому столі, застєленому білим убрусом. Сидять і гудуть, неначе бджоли на рідній вишні, сини і дочки розлогих херсонських степів, веселих полтавських ланів та лук, чернігівських пущ, де виростала й розцвітала партизанська слава, укритого рясними садами Поділля, воскреслого в творчій напрузі Донбасу, смерекових та букових карпатських лісів, гордого в своїй прадавній красі, пораненого й безсмертного Києва, працюючого Харкова, тихої Полтави, фантастичного Кам'я-

ця, золотого Львова, Франковим генієм оспіваного Дрогобича, освячених славою Кобилянської Чернівців.

Сидять і дорогі та шановні гості — сидять діти народу-керманича, народу-проводиря, народу, що дав світові Пушкіна, Толстого, Леніна, сидять ясноокі білоруси, що таке саме тяжке лихоліття, як і ми, пережили, а так само не погнулись, не піддалися, визволилися і взялися лагодити й будувати хати свої під темними борами, над тихими озерами та чорними лісовими ріками; сидять грузини, вірмени, азербайджанці, татари, башкири, казахи, узбеки, таджики, євреї, люди всіх національностей нашої радянської сім'ї. Всі вони одноставно змагалися — зброєю й працею — за всю нашу неосяжну, мов океан, Отчизну, всіх осяває ореол перемоги й слави. Про вікопомні діла, про нещадну боротьбу з німецькою звіротою — на полі й на морі, на камені городів і під летючими хмарами — згадують вони. Є про що спогадати!

Мед стоїть на столі — ясний липовий і темний гречаний, і лежать червонобокі яблука, жовті та рожеві груші, прозорий виноград.

І перший тост виголошується за того, хто вів і привів нас до перемоги.

І всі встають, і гримить музика, і людські голоси ладнаються до неї, — Гімн Радянського Союзу гримить на весь світ, як на весь світ гримить слава Радянського Союзу.

І другий тост — за преславну Червону Армію, за могучий Червоний Флот, за ридарів-партизанів, за всю нашу світлоносну рать, що від глибокодумних маршалів і генералів, майстрів стратегії й тактики, і до рядових бійців дише єдиним благородним духом.

У мовчанні, повстававши як один, упановуємо ми пам'ять полеглих чесною смертю на полі бою, — вічне їм життя в людських серцях!

Славмо, браття моє миле, дружбу наших народів, дружбу, що всі інші народи світу дивує, і всі народи наші прославимо — хай цвітуть їхні культури, такі розмаїті, наче квітки в хорошому квітнику, а прямовані одною ідеєю до одної високої мети!

Вгору, як запалені факели, підіймаймо іскристі свої келихи за український народ, славний у трудах, у боях, у піснях, за гордість його своїм минулим, за стократну гордість винішнім, за ті безмежні перспективи, що стеляться й переливаються перед ним!

Підійдіть до вікон, друзі, брати й побратими, підійдіть, хороші дочки чесних батьків, погляньте на ці благословенні гори, на широку та вільну смугу Дніпра! Не за горами день, коли пісковаті береги його вкриються світло-зеленими виноградниками, і виникне знов над півною його вологою стрункий і строгий Дніпрогес, і пові Дніпрогеси вкриють нашу країну, і нові співці прийдуть і прославлять землю Тараса, і нові джерела заб'ють із-під ґрунту, орошаючи ниви наші й сади-виногради!

У цій вірі, в цій певності — все наше життя.

ВИЗВОЛЕНА УКРАЇНА

Передо мною портрет Шевченка — і поряд з ним портрети Пушкіна, Руставелі¹, Менделе Мойхер-Сфоріма². І всі вони радісні і благосні. Чому? Тому, що всі вони — не портрети, а ті, з кого ці портрети написані, — всі вони вірили в одне і одному служили. Вірили — в дружбу народів, служили — щастю народів.

Ні один із великих творців, названих мною на початку цього короткого слова, не був ні учасником, ні свідком війни наших днів. Але їх творчість, як величні крила, витала й майоріла за плечима наших бійців — червоноармійців, червонофлотців, партизанів, героїв тилу. І в чудесний, казковий, чарівний день визволення України я, як і всі ми, друзі мої, піднімаю свою чашу, серце своє підношу за оці наші, наші навіки і довіку портрети на стіні.

Україна, Радянська Україна — вільна, щаслива, промениста, бо вільний, щасливий, променистий союз народів боровся за неї — і поборов ворога, і виборов її!

І думаю я про тих негідників і дурнів, які хотіли посварити два великі слов'янські народи. Не розуміли і не можуть зрозуміти ці негідники ні правди історії, ні правди нинішнього дня.

Ніч слухає мої слова. День їх чекає. Отже, те, про що я почав говорити, закінчу такими словами:

Тим ти й сильна, Україно,
Що ти й мати, і сестра,
Що схиляєш ти коліно
До добра, а не до зла.

Що з сусідами-братами
Ката-німця б'єш з плеча,
Що піднесла перед нами
Чародійного меча!

Журавлино, солов'їно
Роздвігається мій край...
Україно, Україно,
Славу партії співай!

НЕЗАБЫВАЕМОЕ

Советская Украина полностью освобождена от немецко-фашистских захватчиков. Украинский народ торжественно отпраздновал это историческое событие.

Я помню,— и можно ли забыть,— тот день, когда мы увидели снова только что освобожденные от захватчиков поля Украины. Это были первые дни великолепного наступательного движения наших войск, положившего начало полному освобождению родной земли.

Всюду видны были следы недавних битв — разбитые, брошенные врагом танки, орудия, автомобили; листва придорожных деревьев покрыта густым слоем пыли, и это придавало ей грустный вид, вид чего-то большого или преждевременно состарившегося.

А над нами сияло неповторимое небо Украины, и уже тянулись по дороге к родным местам повозки с домашним скарбом, и непривычно было видеть запряженных в них коров... Возвращались люди, оторванные оккупантами от родного очага и родного села, домой, а дома-то, может быть, уже и не было.

Мы входили в деревню. Воронки от снарядов, сожженные, обуглившиеся, разрушенные и полуразрушенные хаты. И рядом стояли уцелевшие, со светлыми окошками, окруженные вишнями, грушами и яблонями, мазанки, и их уже белили стройные смуглые женщины, девушки, подростки, белили сообща, переходя от одной хаты к другой. И от этого зрелища радостно дрогнуло сердце. Люди были живы, душа была жива, и она влекла к работе и красоте.

Через несколько дней, в ясное, погожее утро, нам сообщили, что несколько часов тому назад наши войска овладели Харьковом.

И вот мы сидим в быстром, юрком «виллисе». Мелькают деревни, поля, перелески. Снова видим разбитые тапки, машины, трупы фрицев и лошадей по обочинам дороги. Разрушенные мосты, вместо которых с непости-

жимой быстротой сооружают новые наши саперы. И вот он возникает вдали, в сизой мгле, наш милый Харьков — вторая столица Советской Украины. Дымы пожаров стоят над ним. Мы узнаем уже отдельные здания, гордый Дом промышленности. Сколько страшных, потрясающих разрушений! Физически больно видеть эти черные стены, зияющие впадины вместо окон, босформенные глыбы кирпича, разрушенную, искореженную линию трамвайной дороги, срубленные телеграфные столбы. Но на улицах оживленные кучки людей, лица сияют радостью. И вдруг в толпе крик: «Нашла, своего нашла!» Оказывается, одна из женщин с ребенком на руках узпала в подошедшем красноармейце своего мужа, которого не видела с самого начала войны. Он подходит, обнимает жену, берет на руки малютку. Вокруг — сочувственные улыбки, слезы на глазах... А потом — рассказы, все более страстные, все более подробные, о том, как хозяйничали здесь именующие себя людьми гитлеровцы. Жажда справедливой мести горит в сердцах, и несокрушима вера в час полной расплаты.

А разве забыть то седое утро, когда по понтонному мосту переезжали мы через Днепр в наш, навеки наш, Киев! И эти пустынные улицы, и уничтоженный Крещатик, когда-то краса и гордость столицы, и еще дымящиеся здания, и прекрасный университет среди них, и боль невозвратимых потерь, и радость возвращения, и уверенность в том, что близок день полной победы, что над измученной, но непокоренной Родиной засияет алая заря новой жизни.

Теперь, когда я пишу эти строки, за окном, на прекрасной, обсаженной чудесно разросшимися каштанами улице Ленина, гудят гудки автомобилей, озабоченно слушают прохожие, и весь город живет полной жизнью. кипит работы по восстановлению Крещатика. Нет, не по восстановлению, а по созданию нового, неизмеримо более красивого, светлого, радостного! А волны радио приносят новые вести о победах Красной Армии, об успешных операциях наших союзников.

Воистину наступил на нашей улице праздник, и этот праздник ознаменован в наших городах и селах прежде всего созидательной работой. Героический труд в нашей стране достоин героизма наших воинов. От зари до зари работали ныне украинские колхозники, собирая прекрасный урожай возрождения и победы. Понимая, что хлеб —

незаменимое оружие в борьбе с врагом, украинские крестьяне и крестьянки трудятся горячо, самоотверженно. Каждый день растет число передовиков колхозной деревни.

А то, что творится ныне в Донбассе, разве это не бесмертная сказка наших дней! А могучий взлет нашей науки, нашего искусства, нашей литературы, разве это не свидетельство неисчерпаемых народных сил!

Украинский народ, славный в прошлом неуставной своей борьбой со всеми хищниками и захватчиками, славный именами Данила Галицкого, Петра Сагайдачного, Богдана Хмельницкого, Богуня, Нечая и многих-многих других витязей, породил в эту священную Отечественную войну героев, которых не забудет мир. Имена Ковпака, Молодчего, Людмилы Павличенко, Шашло, Любы Земской, Супруна, Перепелицы и множество других имен наших героев заслужили вечную благоговейную память у грядущих поколений.

Освобождение нашей Отчизны и осуществление вековой мечты — воссоединения всех украинских земель в едином мощном государстве — стало возможно только при теснейшем содружестве с другими народами Советского Союза, в первую очередь с народом-кормчим, народом-водителем — русским народом. Как бойцы-украинцы сражались за Сталинград и Ленинград, за Волгу и Кавказ, так и бойцы — русские, белорусы, армяне, казахи, грузины, узбеки, башкиры, татары, евреи — дети всех национальностей советской семьи, сражались за Днепр и Днестр, Киев и Львов, Чернигов и Черновцы. В этом был залог тех побед, которыми восхищается и вечно будет восхищаться мир. В этом залог полной победы, полного разгрома проклятого немецко-фашистского зверя, в этом залог нашей грядущей весны.

Мы, говоря словами Тютчева, посетили сей мир в его минуты роковые¹, и нам, советским людям, привелось, пережив тягчайшие испытания, прийти к величайшим триумфам.

Свободная среди свободных, равная среди равных, стоит Советская Украина на пороге новой незакатной жизни.

ОСВОБОЖДЕННАЯ УКРАИНА

Для истории украинского народа знаменательна одна черта — стремление широких масс к вольному содружеству с братским русским народом. Деятели, шедшие вразрез с этим стремлением, всегда клеймились народом как предатели, и если в литературе (националистической) и были попытки возвеличить Мазепу¹, например, как национального героя, то в народной песне, в народных сказаниях нет ему иного эпитета, как «проклятый». Переяславская рада², на которой решено было присоединение Украины к России, была торжеством «народного мнения», о котором так глубоко сказано в «Борисе Годунове» Пушкина.

Идя рука об руку, украинский и русский народы вошли в светлую эпоху Октября, вместе создавали они прекрасную, новую жизнь. Дружба всех народов Советского Союза — вот залог наших побед в дни Отечественной войны против немецких захватчиков, залог окончательной победы.

И освобождение всей Украины, воссоединение ее в недрах своего государства — это прежде всего, конечно, плод великой братской дружбы народов.

Освобожденная Украина! Какую волну радости, ликования, счастья поднимают эти слова в сердце каждого верного сына Родины! Многонациональная и единая в своей сущности Красная Армия принесла свободу и счастье всей украинской земле.

И над Карпатами, как и над приднепровскими долинами, реет наше красное знамя. Никогда уже не будут оторваны от Украины ее западные области, и исконные украинские города — Львов, Тернополь, Дрогобыч, Чернов-

цы — живут и будут жить одной жизнью с Киевом, Черниговом, Харьковом, Полтавой.

Украинский народ увидел осуществление своей вековой мечты: он воссоединен в едином государстве, и государство это — неотъемлемая часть Советского Союза. Вне Союза самое существование нашего государства невымыслимо.

Украина тяжело изранена, много потеряла она крови и в эти годы. Война еще не окончена, враг еще не добит, но перед нами уже встала великая мирная задача: восстановление, возрождение нашего хозяйства, нашей культуры. Восстановительные работы начались повсюду, и энергия, которую проявляют в них наши люди — те самые, которые били немцев, воюя в рядах Красной Армии и Красного Флота, в партизанских отрядах, те самые, которые ковали оружие для победы в глубоком тылу, — энергия эта поистине изумительна. Достаточно вспомнить чудесное возрождение донбасских шахт, работы по восстановлению Днепрогэса. Наш прекрасный Киев, изуродованный иноземными варварами, как и все города Украины, очищает себя от следов фашистской скверны, поспешно убирает развалины домов, на месте которых возникнут невиданно красивые здания. Свободно звучит в школе родная речь, полным голосом заговорили снова наша литература, наша наука, наше искусство. Проведенная недавно в Киеве юбилейная сессия Академии наук УССР³ была подлинным праздником национальной по форме и социалистической по содержанию культуры. Труд нам предстоит великий, но нет в мире ничего краше и радостнее такого труда.

Великая Отечественная война поставила во весь рост идею единения славянских народов. То, о чем мечтали и говорили Пушкин, Шевченко, Мицкевич, Шафарик, становится на наших глазах действительностью, приобретает осязательные формы. Извечная борьба славянства с немецкой темной силой вспыхнула ярчайшим пламенем. И в борьбе этой рождается и укрепляется братская любовь. Она налагает на нас обязанность — лучше знать друг друга. Нам предстоит деятельный обмен культурными ценностями. Книги сербских, болгарских, польских, чешских писателей, как и писателей всех народов славянства, переведенные на украинский язык, должны появиться на столах нашего читателя, а украинские поэты, прозаики, драматурги откроют соседям и братьям глубину

и красоту души нашего народа. Я говорю о литературе, потому что это дело мне ближе всего, но сказанное относится ко всем областям культуры. Если о дружбе славянских народов и о дружбе всех народов Советского Союза можно сказать в дни войны: «Сим победиши», — то в грядущие дни мира дружба эта должна послужить нам всем для роста нашей культуры и нашего благосостояния.

НАША ВЕЛИЧАЙШАЯ СВЯТЫНЯ

Наши впуки, читая и слушая рассказы о сталинградской битве, о замечательных людях Ленинграда, о Курской дуге, о героических боях за Москву, Украину, за Белоруссию, за все советские земли, вправе будут гордиться своими предками и радостно удивляться их бесстрашию, их стойкости, их е д и н о д у ш и ю. Последнее слово я подчеркнул. История не знает примеров такого тесного, неразрывного единения народов, как то, которое проявлено было советскими людьми в дни священной Отечественной войны против гитлеровских захватчиков.

Это единение, это единодушие имеет свои глубокие корни. Народы Советского Союза боролись за свое выстрадавшее, в тяжелой борьбе добытое счастье. Реальным документом, в котором зафиксировано это счастье, является Советская Конституция.

Ленин учит нас, что существование Украины как самостоятельного и мощного государства возможно только в тесном союзе с братским русским народом, с другими народами нашей страны.

Октябрьская революция освободила народы бывшей царской России от социального и национального гнета. Советская Конституция, золотая хартия вольностей и счастья, закрепила их нерушимые права. Жизнью работников физического и умственного труда управляют и распоряжаются они сами в лице лучших своих представителей.

Кто помнит дореволюционную Украину и знает Украину нынешнюю, не может не изумляться при виде великолепного взлета нашей промышленности, нашего сельского хозяйства, нашей науки, нашей литературы, нашего искусства, происшедшего в такой короткий срок. Цветущие села, бурно растущие города, прекрасные нивы,

сады, огороды, небывалой мощи заводы и фабрики, вдохновенная красота мысли и песни,— вот что представляла собой Украина в 1941 году, когда на нее обрушились гитлеровские банды. И наступили черные дни. [...]

Фашистские полчища заполонили Советскую Украину, потоптали ее цветы, ее колосья, уничтожали и угоняли в неволю ее людей, ее детей. Земля Хмельницкого и Шевченко погрузилась в тьму. Но тьму эту прорезывал сверкающий луч веры в победу, веры в возврат того счастья, права на которое начертаны в Советской Конституции. Во имя победы сражалась многонациональная красная рать — армия-освободительница. На украинской земле боролись с ненавидимыми грабителями и убийцами стар и млад, и как всеобщий лозунг могли быть написаны на знамени сынов Украины слова Леси Украинки: «Умру, не сдамся!»¹ Отдельные личности умирали — вечная память им и слава! — но народ оставался жив, душу народа никто не мог, не может и не сможет убить. Воином бесстрашным и гневным сделался весь советский украинский народ.

Прелестные девушки, которые в мирные дни ткали и вышивали чаровавшие весь свет украинские ковры и пели песни, потрясавшие когда-то сердца Бетховена, Глицки, Гоголя, Шевченко, Чайковского, Лысенко; юноши, силу свою, свой разум отдававшие расцвету и росту отчизны; мужи и жены, знавшие горькое прошлое и не покладая рук работавшие для чудесного настоящего и лучезарного будущего; дети, пытливыми глазенками смотревшие на радостный мир; старики, увидевшие наяву то, что только мерещилось, как неясная мечта, в их молодые годы,— все изо дня в день неустанно и неуклонно боролось со злодоями, насельниками, откровенно поставившими себе цель не только захватить наши земли, но и уничтожить наших людей. В глубине Советского Союза эвакуированные заводы и предприятия с неслыханным в мире напряжением и творческим вдохновением ковали оружие для победы.

Солнце Советской Конституции, солнце социализма, солнце подлинного равноправия народов согревало все эти простые и мужественные сердца, бившиеся в единой вере, надежде и любви.

Украина освобождена. Над ней снова реет красное знамя. Близок час полной победы над немецко-фашистским зверьем. И золотые дали простираются перед взором

освобожденных детей нашей родины. Грядет сказочный расцвет исстрадавшейся и окровавленной, но не побежденной и непобедимой дочери Советского Союза — Советской Украины.

И победа наша, и расцвет этот возможны потому, что храним мы все, как величайшую святыню, скривали нашей правды, нашей свободы, нашего счастья — Советскую Конституцию.

ВИСОКА МІСІЯ

Щастя нам випало — належати до українського народу, що волелюбністю своєю здавна дивував світ, що не раз на кордонах Європи шаблею своєю і своєю кров'ю боронив свої й сусідські землі від нищівних навал, від грабунків і від мороку безкультурності. Щастя, що цей народ увіходить у склад великої радянської сім'ї, що голос із Москви лунає над ним золотою сурмою: тільки-бо в складі Радянського Союзу, тільки попліч із народом російським і з білоруським, з усіма народами нашої єдиної ріднини можливе існування України як держави, можливий справжній розквіт її добробуту й культури.

За наших днів судилося дітям Країни Рад здійснити найвищу місію на землі. Кров'ю, трудом і муками досягли ми викопання цієї місії і сьогодні бачимо вже, як терновий вінок наш обертається в лавровий вінок слави й перемоги.

Тяжкий, непроглядний, чорний, як вугілля, туман налягав на землі Європи. Гасла, які здавалися давно забутими, здавалися лише предметом вивчення, подиву і жаху в школі — як-то, мовляв, страшно колись мислили, почували і діяли люди! — гасла середньовічного варварства з повною серйозністю ідіотів написали на своєму прапорі виродки, що претендували на запровадження в Європі якогось-то «нового ладу», «нового порядку». Порядок цей, як того й не крили його прокляття гідні творці, полягав передовсім у підбитті під ноги фашистській Німеччині всього, що під ті брудні погі можна було підбити, — по-перше, — і у винищенні цілого ряду людностей, буцім-то належних до «нижчої раси», по-друге. Усе, чим жили, в що вірили, для чого працювали найкращі голови Європи протягом сторіч ба й тисячоріч — краса слова, сміливість думки, широчінь мистецтва, заповіді справжньої людської любові, — усе це оголошене було якимось лях-

міттям, котре належало скинути во ім'я панування отієї «білявої бестії».

Фашисти — продукт довголітнього виховання. «Виховані» ці молодці, я б сказав, досконало. Саме слово і де я, як відомо, викликає в них непереборний потяг до револьверного цингля¹. Гуманність, цивілізація — ці слова в їх йолопських устах звучать як лайки. Олов'яним, мертвотним поглядом дивляться вони на світ, і чиста дівоча краса, рядки Байрона, Гюго², Пушкіна, Міцкевича, Шевченка та Гейне, — Гейне, який писав мовою того народу, серед котрого, на тяжку гашьбу йому, вирости гітлерівські нелюди (а не надлюди!) і який гостро непавидів духовних предків цих нелюдів, — щира дружба, прагнення недосягнених верховин, — усе це викликало в олов'яному, мертвому, холодному серці зненависть, глуху, невитравну зненависть каменя до хвилі, ночі до сонця, гада до людини. Убивства дітей, старих, гвалтування дівчат на очах батьків, а жінок — на очах чоловіків, палення книг, нищення прекрасних пам'яток культури, цинічне грабування всього, що можна заграбувати, — це не злочини окремих представників гітлерівської армії, а певна, послідовна і єдина в своїй суті система. Представники і втілювачі цієї системи хотіли завойовати весь світ. Що вийшло — ми бачимо. Що з цього вийде кінець кінцем — ми побачимо завтра, коли прапор нашої перемоги замайорить над Берліном.

Класова суть гітлеризму має в нас бути на оці повсякчасно. Во ім'я чого боровся, бореться і боротиметься весь многонаціональний радянський народ з усіма і всілякими загарбниками — знаємо ми добре. Стоячи на найбільшій вершині, якої будь-коли досягала людськість, ми — радянські люди — можемо нині з гордістю й радістю сказати, що саме нам належить провідна роль у боротьбі, переборенні й подоланні того звіра, який кривавими пазурами вгризся в прехороше тіло Європи і хотів випити її гарячу, її дорогу всім нам кров — її цивілізацію, її культуру, її думку, її пісню.

Не раз і не два боронили народи-брати, народ російський, народ український, народ білоруський та всі вірні їх спільники і свої землі, і землі Західної Європи від хлябських полчищ зі Сходу. Боротьба слов'янства із повсякденною тевтонською загрозою становить одну з найпрекрасніших сторінок світової історії. Але те, що сталося сьогодні, але той подвиг во ім'я всього світу, який явили

діти радянської землі в дні Вітчизняної війни з німецько-фашистськими бандами, не тільки підноситься вище дерева стоячого і хмари ходячої, а й самого сонця сягає в своїй славі та безсмерті.

Що зробили були оті ридарі темної ночі з прекрасною Францією, матір'ю стількох чудових дітей і стількох високих ідей! Окували так, що навіть брязкоту кайданів не було чути і поворухнулись боялись заковані. І не трагічний Тулон, а героїчний Сталінград — теж трагічний, це правда, але обвіяний вітром прийдущої перемоги, — провістив світові зорю нового дня. Коли подумаєш — «без золота, без каменю, без хитрої мови»³, — що саме ми, саме Радянський Союз повернув колесо світової історії в найтяжчу із тяжких її годин, повернув до світла, правди, волі, то хочеться впростатись, підняти голову, гукнути на весь світ: радянська людина — це звучить гордо!

Радянська людина — це людина, яка досягла свого щастя і яка не має вступу в своєму поступі вперед. Хартия її непорушних прав — велика Радянська Конституція. За здобутки, що зафіксовані цим безсмертним документом, борються, вмирають і перемагають сини радянської землі. І разом з тим і тому саме борються, вмирають і перемагають воли во ім'я світового розуму, світової краси, культури, цивілізації, братерства демократичних народів. Наші війська зі Сходу, війська наших союзників з Заходу в залізні лещата взяли огидну змію, що хотіла отруїти все, здобує віками, все, для чого живе і для чого варто жити людині. Голова змії буде розчавлена, годину цього вже написано в книзі життя народів...

ЗА ТОРЖЕСТВО СПРАВЕДЛИВОСТІ

Діло незмірної величі вершиться нині на полях Європи. Це діло визволення з-під гніту й неволі, несених німецькими фашистами та їх прибічниками, волелюбних і невтомних у боротьбі народів. Це — діло возз'єднання цих народів у межах споконвічних своїх земель. Це — діло торжества історичної справедливості.

За торжество справедливості кістками полягло багато синів усіх народів Радянського Союзу і тих народів, що попліч з нами змагались і змагаються проти темної сили. Червоні квіти слави і свободи виростуть на могилах полеглих у бою воїнів. Нев'яучі лаври оповивають чоло живих бійців, чії подвиги гримлять там, на Заході.

У вікопомних битвах зими 1944 року до щасливого кінця йде визволення Закарпатської України. Воїнів-визволителів із сльозами радості зустрічають кривні наші брати, далекі від нас тільки географічною відстанню, але нерозривно близькі з нами своєю історичною долею, своїм характером, своєю культурою, своїми прагненнями.

Воля народу має визначити його долю. Сам народ має перше і єдино рішуче слово в розв'язанні питання, з ким йому йти, як улаштувати своє життя. Це — священне право кожного народу.

Під знаком викоріплення кривд і насильств, зазнаваних народами протягом століть, йде велика визвольна війна. Народи пильно вдивляються в закривавлені сторінки історії, якнайважливіше дослухаються до голосу сучасності. Велику місію, що їй покладено на плечі всіх волелюбних народів світу, треба довести до кінця.

Закарпатська Україна... Давніми днями, давніми битвами, давніми кривдами, давніми подвигами, нетлінною жагою волі, нетлінною братньою любов'ю віє на нас від цього слова. Гірко здумати, скільки людиність отого краю зазнала утисків від своїх сусідів-ворогів, найбільше від

угорського панства. Життя закарпатських українців топтано в усіх його проявах, труд і піт мозолястих їх рук ішов на користь загарбникам і експлуататорам, пісню їх глушено, потяг до просвіти, до книжки, до знання нищено, слово ламано і навертано на чужий копил. І так не рік, не два — сторіччя, сторіччя. Гірко здумати! Але ж і радісно помислити, що ота працьовита й чесна сім'я наших закарпатських братів, які входили за сивої давнини до складу Київської держави, за вільність якої змагалися пізніше війська галицько-волинського князя Лева¹, в найтяжчі свої дні всім серцем, усім єством тяглись в обійми єдиної нашої матері України, всією душею прагнула дружньої злуки з братнім російським народом — тут, на Сході, бачивши жадане своє сонце.

Земля українська, як мало котра із земель Європи, відзначається різноманітністю пейзажу, побуту, праці; звичаїв і вдач. Взяти для прикладу хоч би херсонського степовика, виноградаря з Одещини, гуцула-горянина з мисливським крісом² за плечима... Але одність духу, одність мови, одність історичної долі, одність прагнень об'єднує всіх дітей Шевченка і Фодьковича, Зацьковецької й Франка. Невмируща справа злиття Наддніпрянської України з Україною Наддністрянською завершилася. Цьому здійсненню віковичної мрії плече в долоні вся Радянська Україна, яка недавно ще була «в подертій сорочці, в терновім вінку», за висловом Володимира Сосюри.

Нині звільняється від нестерпного тягару Закарпатська Україна. Вона клекотить, гомін долітає до нас: йдеться про майбутню її долю, про майбутній шлях. Не може бути сумніву, що сьогодні палкіше, ніж будь-коли прагне вона тієї долі, того шляху, за які боролася сотні літ. Воля народу вирішує долю народу. Як український громадянин, як радянський громадянин, син Країни Рад, котра єдина в світі забезпечує свобідний розвиток народів, вірю я й знаю, що прагне вона ввійти навіки в нашу «сім'ю велику, вольну, нову». І вірю, що це здійсниться.

ЗАВЖДИ З НАМИ

У нашій гордій і мудрій Москві грімлять переможні салюти,— а там, на Заході, все далі й далі від нас, все ближче й ближче до самого осередку фашистсько-німецької звіроти, грімлять громи не чуваних у світі переможних битв. Стоячи біля самого виру подій, ми ще не здатні до кінця збагнути всю їх велич, усе їх історично значення, але серця наші повніють такою полуменистою радістю, що дух захоплює.

Вершиться перемога правди над кривдою, вершиться звільнення топтаних і неволених, вершиться відродження країн, залитих кров'ю і темрявою. Настав час остаточної нещадної розплати за кров наших людей, за дим наших пожарів, за стовтані поля, за розбиті серця. Люди прагнуть щастя й миру — сонце щастя і миру все вище й вище спливає на затуманеному ще небі.

В ці дні ми клонимо коліна перед пам'яттю того, хто створив нашу Радянську державу, того, з чийм іменем навіки сполучене те, що ми живемо нині в своїй хаті, де своя і правда, і сила, і воля, а живемо тому, що саме завдяки партії Леніна вільними й рівними ввійшли навіки в «сім'ю велику, сім'ю вольну, нову».

Коли в царській Росії всі народи задихалися під гнітом царя, папа, поміщика, фабриканта,— на нашій Україні люди різних фарб і характерів, різних класових угруповань навперейми «рятували», «визволяли», «любили» Україну. І смиренні культурники, і обережні автономісти, і запальні самостійники, і соціал-демократи типу Баска й Донцова¹ (і Донцов же звав себе соціалістом!). І кого там тільки не було! Навіть граф Бобринський, і той ладен був присягатись у любові до «нецьки».

Що під тим усім крилося, ми тепер усі знаємо, а далеко ж не всі тоді бачили. Найзавзятіші самостійники мріяли тоді якраз про те, про що сьогодні мріють їх духовні

нащадки, всякі оті бандерівці² та подібна наволоч,— про запродаж України іноземним імперіалістам.

Тільки Ленін, тільки партія більшовиків твердо і ясно проголосили право української нації, як і кожної, на самовизначення, право українського народу на незалежне існування. Тільки Ленін, тільки партія більшовиків послідовно твердили, що це право може бути здійснене лише в тіснім єднанні з великим російським народом. Вічна подяка горить у наших серцях.

У впрі громадянської війни зпов-таки познаходилась безліч усяких «рятівників» України — петлюр, винниченків, скоропадських, петлюрепят, винниченят, скоропадєнят. Усі вони гуртом і вроздріб торгували кров'ю і потом українських трудящих і понаводили на нашу землю зграї хижих окупантів. І коли народ устав супроти них за свою вільність, честь, добробут і культуру — саме Ленін закликав російський народ і всі братні народи допомогти звільнюваній Україні, саме Ленін мудрими вказівками поміг нашому народові прогнати напасників і захити свободним життям. Це теж ніколи не буде стерте з нашої вдячної пам'яті.

Коли почався період мирного будівництва і творчого зростання всіх країн Радянського Союзу, коли Україна стала одною з передових соціалістичних республік і воздвигла гідні світового подиву дніпрельстани у всіх ділянках економічного й культурного життя, то хіба ж завдячує цим вона не тій людині, яка в вікопомний січневий день 1924 року виголосила при гробі вчителя, друга, борця — Володимира Леніна клятву, що лунає у всіх наших серцях, як священний заповіт?

Ленінським шляхом ішла, іде і йтиме Україна у неосяжні щасливі далі. І це пам'ятаємо ми, пам'ятатимуть вовіки-віків наші потомки.

ПРО НАШУ НАЦІОНАЛЬНУ ГОРДИСТЬ

В героїчних, пі з чим у світі не зрівняних битвах великий радянський народ перемагає німецько-фашистських окупантів, які заливали кров'ю його поля, гнали в неволю, вбивали й грабували його синів і дочок, камили його славні книги, руйнували його світлі будинки, загрожували не тільки поневолити, але й знищити мирне населення нашої прекрасної країни.

Великий радянський народ перемагає й переможе, розгромить, доб'є ворога завдяки незламній дружбі всіх народів, що населяють нашу землю, завдяки нерозривній єдності фронту і тилу, меча і труда, завдяки тому справедливому соціальному ладові, тій економічній могутності, які принесла йому Жовтнева революція, завдяки мудрому керівництву нашої Комуністичної партії.

Україна, та Україна, яку фашистські «ідеалісти» не вагаючись називали вже «германською землею», Україна, яка палала велетенською пожежею в дні короточасного панування гітлерівських недолюдків, що намагалися висмоктати з неї всі соки, всю кров,— знову вільна, знову в вільній сім'ї радянських народів. Вона возз'єднана в своїх етнографічних межах як єдина вільна і могутня держава. На руїнах зводить вона нові чудові споруди, на згарящах садить веселі сади, радісний плуг зорує засмічені й витоптані хижачами ниви, в могутньому напруженні оживає промисловість, знову звучить вільна мова Шевченка і Франка, до нового розквіту йдуть наша школа, наука, література, мистецтво. Україна вільна, перед нею розстилаються лазурові обрії щасливого життя.

Ми пишаємось тим, що ми, українці, є синами Радянської України — невід'ємної частини великого Радянського Союзу, тобто найпередовішої країни світу, єдиної країни, яка практично знищила пригнічення людини люди-

ною, країни, яка розбила й остаточно добиває огидне гніздо звірства й варварства — фашистську Німеччину. Цим ми пишаємося і на цю гордість ми маємо право.

Хто не гордиться своїм народом, той не гідний свого народу. Однак що може бути спільного у такої гордості зі звірячим шовінізмом тих кретинів, які вигадали для себе «теорію» про «вищу расу?» Що спільного у здорової національної гордості з націоналізмом? Що спільного у нашої гордості нашим народом — народом Івана Вишенського, Сковороди, Шевченка, Лесі Українки, Коцюбинського, Франка, Стефаніка, Кропивницького, Заньковецької, Саксаганського, що спільного з безглуздою чванливістю бандер, бульб, мельників¹, на чіх стінах розвішані портрети їхніх духовних предків: Мазея, Петлюри, Скоропадського?

Націоналісти в практичній своїй діяльності завжди продають свій рідний край. Це по самій своїй природі — торговці батьківщиною. Такий був Петлюра, такий був Скоропадський. Такі й нинішні — бандери, мельники, бульби, стецьки²... Ось ще який, виявляється, вискочив претендент на український трон — Стецько! Очевидно, це той же Стецько, який в п'єсі Квітки-Основ'яненка верещить³:

Харпизяка мене бив,
А я каші ще не їв...

Цим виродкам вдалось у західних областях України повести за собою де-не-де малосвідомих, темних людей, які повірили, ніби ті й справді воюють за «незалежну» Україну.

Яку «самостійну», яку «незалежну?» Ми знаємо, де справді вільна Україна — це наша Радянська Україна, що входить як вільна, рівноправна, суверенна держава в братню сім'ю республік Радянського Союзу, що спираються в своїй свободі на вірну, дружню руку великого російського народу. І тільки в Радянськiм Союзі, тільки в дружбі з російським народом вона знайшла своє щастя і свою свободу. Вороги народу, саме найменування яких — «українсько-німецькі націоналісти» — звучить як назва якогось огидного гібрида, — жалогідні й мерзенні, але вони ще є, останні рештки їх ще ховаються в лісах і схронах західних областей України (і не тільки в лісах і схронах). Українсько-німецький націоналізм — це язва, яку необхідно до кінця і нещадно вицалити.

Українсько-німецькі націоналісти сьогодні не тільки об'єктивно ллють воду на млин пімецького фашизму (млив, на щастя, скоро буде доценту знищений!), але й цілком свідомо служать вірою і правдою гітлерівській Німеччині.

З дня Великої Жовтневої революції українські націоналісти служили багатьом. Сьогодні вони служать фашистам.

Вони пробують спростовувати це, вони говорять тим темним людям, яких ще повели за собою фантомом «незалежної», начебто зброя їхня спрямована і проти фашистської Німеччини, начебто їх переслідували фашисти і т. д.

Д. З. Мануїльський⁴ у своїй доповіді на львівській нараді вчителів західних областей України 6 січня 1945 р. навів багато фактів, з яких цілком ясно, що верховоди бандерівців перебувають на прямій і відкритій службі в фашистського командування.

Ось один із цих фактів:

19 липня 1943 року 5-й батальйон партизанського з'єднання, на чолі якого стояв двічі Герой Радянського Союзу тов. Федоров, розгромив банду українсько-німецьких націоналістів. Негайно ж німці на 15 вантажних автомашинах почали перекидати нове підкріплення цих «підпільників» до місця бою, додавши до них німецьку артилерію, танки і міномети. Все це «підпільне військо» було одягнене в чорні шинелі з німецького сукна з жовтими нарукавними пов'язками, на яких було написано «Бандера».

Взагалі багато було різного роду провокацій та інсценіровок, на які майстри німецькі фашисти. Наприклад, Бандера був (за згодою з ним) арештований гітлерівцями, щоб створити навколо нього ореол «мученика», «борця за ідею», а потім випущений і дістав від гітлерівського командування нові завдання.

Мені особисто розповідав один достовірний свідок про гарячу цілоденну «битву» між фашистами і бандерівцями, в результаті якої не виявилось на «полі бою» жодного не тільки вбитого, але навіть пораненого ні з того, ні з іншого боку!

Верхівка українських націоналістів продалася фашистам, повторюю, свідомо, проте від рядових учасників націоналістичних банд, від несвідомих людей, що підпали під вплив націоналізму і були втягнуті в банди як ошука-

ні, вона це приховувала. Тепер у багатьох із них відкриваються очі. І мені довелось бачити, як з лісів виходили зарослі, патлаті люди, щоб іти з повинною до органів Радянської влади, щоб одним стати в лави Радянської Армії, а другим — чесно працювати і тим змити з себе ганебну пляму.

Доблесна Радянська Армія наближає повний розгром фашистських полчищ. Український народ розгромить і мерзенні рештки українсько-німецьких банд, очистить свою радянську землю від цієї печисті.

Ворога треба бити до кінця. Проти ворожої ідеології теж треба боротися, де б і як би вона не виявлялася, боротися так само несхитно і нещадно, як борються наші воїни на фронті.

Багато дорогих і великих імен у славному минулому нашої України. Наші вороги, націоналісти всіх гатунків і під усякими личинами, намагаються фальсифікувати смисл і значення цих імен. Так відбувається, наприклад, з Шевченком, чий світлий образ священний для нашого народу. Націоналістичні негідники намагаються фальсифікувати творчість великого Шевченка, того Шевченка, який закликав, «щоб усі слов'яни стали добрими братами»⁵, того Шевченка, який провіщав «сім'ю велику, вольпу, нову», того Шевченка, який благоговів перед Пушкіним і Щедріним, того, хто сміливо й рішуче повставав проти антисемітизму, того, який пропонував другу-поляку: «подай же руку козакові і серце чистеє подай», того, чие ім'я навіки зв'язане з славними іменами Чернишевського і Добролюбова.

Ми не дозволимо підлим зрадникам українського народу доторкатися до наших національних святинь! Ми горді цими святинями — вогненным словом Шевченка і Лесі Українки, Коцюбинського і Франка! Ми горді тим, що наш український народ дав людству великих революціонерів-демократів, чия світла думка служить понині прикладом великої любові до народу, великої любові до Батьківщини.

І ми завжди будемо боротися проти національної вузькості, національної близорукості та обмеженості, неспроможності бачити нічого далі «власного запічка».

Хто з нас не знає, що в боях за Радянський Союз, за Україну кров'ю своєю, своїм життям жертвували і росіяни, і українці, і білоруси, і узбеки, і вірмени, і грузини, і азербайджанці, і таджики, і казахи, і євреї, і всі люди

Радянського Союзу! Слова — Україна, український боєць для нас не можуть звучати ізольовано від слів — Радянський Союз, радянський боєць. Ми — діти Радянського Союзу, створеного Леніним, тієї країни, яка іде під проводом Комуністичної партії до небачених перемог і на бойовому, і на трудовому фронті. Це треба завжди пам'ятати.

Поете! Любити свій край не є злочин⁶,—
Коли це для всіх!

Так сказав Павло Тичина, і цими словами він висловив думи всього нашого народу. Коли забути про це, можна скотитись до обожнення галушок і синіх шароварів, можна осліпнути й оглухнути щодо всього сусідського — братнього — прекрасного.

Під Москвою і Сталінградом, на Кавказі і в Фінляндії, на Дону і на Дніпрі, в Карпатах і на Одері ми боролись і боремось за весь Радянський Союз, завдяки якому розцвіла й зміцніла Україна, його невід'ємна складова частина.

Наша українська культура — вияв і витвір генія українського народу, але ця культура — складова частина грандіозної культури всіх народів Радянського Союзу, вона досягла своїх велетенських висот за Радянської влади і завдяки Радянській владі. І хто цього не розуміє, той не розуміє ні природи, ні перспектив розвитку української культури.

Ми пишаємось великими людьми нашого минулого, де височить постать Шевченка, немов огняний стовп. Нам дорогі імена Лесі Українки, Івана Франка. І ми добре пам'ятаємо і знаємо, що кращі ідеали передового людства, ідеали революціонерів-демократів минулого, ідеали Шевченка і Чернишевського, ідеали, що виникли в умовах класового суспільства, експлуатації, соціального і національного гноблення, — ці ідеали знайшли своє єдино справедливе втілення в нашій соціалістичній дійсності. Український народ знає, що Комуністична партія дала трудящому людству мудру і геніальну національну політику, яка забезпечує справжню свободу і розквіт усіх народностей і в тому числі — українського народу.

Тільки озброєні марксистською наукою, можемо ми досягти нових горизонтів, нових висот у творенні своєї культури, національної формою, соціалістичної змістом.

В ім'я щастя і свободи нашої Вітчизни — СРСР, в ім'я дальшого розквіту України, в ім'я нашої національної гордості, в ім'я створення нових національних культурних цінностей ми повинні і будемо боротися з націоналізмом. В ім'я нашої національної гордості ми повинні бути свідомі того, що наша прекрасна радянська українська культура — частина прекрасної культури багатонаціонального радянського народу.

ПРО ВИКЛАДАННЯ ЛІТЕРАТУРИ

«Учитель словесності...». В давній, дореволюційній школі це майже завжди була світла пляма на шкільному тлі. Досить пригадати хоч би ту постать, яку малює в «Истории моего современника» Володимир Короленко. А хіба творчість Пушкіна на все життя не відпромінила лекцій Кошанського? Я говорив на цю тему з одним нашим політичним діячем, і він сказав мені: мій учитель літератури, не будучи сам революціонером, зробив з мене революціонера. Чому ж це так? Очевидно, тому, що він уміло, чесно й талановито знайомив учнів і залюбляв їх у бунтівливу, прекрасну, як діва-свобода, російську літературу (бо ж йдеться саме про дореволюційні часи, коли в нашій середній школі викладали тільки російську літературу).

Уміло, чесно й талановито. Два перших визначення — обов'язкові для викладача. Третє — бажане. А є ще одно: з любов'ю. Коли щось любиш, любов твоя не може не передатися іншим. А любов вимагає своєї мови, якої жодною шкільною програмою не можна передбачити. І саме цієї любові я не так багато бачу у наших викладачів літератури в середній школі, інакше не чув би від наших малят і молодят на запит: як ідуть у вас лекції з мови і літератури? — стереотипної відповіді: нудно.

Я знав за своїх шкільних років чудесного вчителя, який тільки читав нам «Полтаву» і «Мідного всадника» Пушкіна. Без жодного «розбора», аналізу, членування, складання плану і т. п. До речі, я маю за своїми плечима багато років літературної роботи, а й досі не вмію скласти плану ну хоч би «Лиха давнього й сьогочасного» або «Капитанской дочки»: для мене це те саме, що визначити всі лінії скелета у постаті живої прекрасної дівчини. І з цього приводу я згадую те, що говорив покійний польський письменник Бой-Желенський¹ у своїй передмові до

творів Міцкевича. Він казав, що для збудження у школярів любові до художньої літератури треба було б, щоб цю літературу забороняли читати. Сам він, мовляв, тільки тому полюбив Гейле, що йому доводилось читати гейнівські поезії під партою, ховаючись від учителя. Це, звісно, парадокс. Але я стою на тому, що не раз «іманентне» читання художніх творів, зігріте особистим замишуванням педагогів, більше впливає, ніж сухий підхід до тих творів з анатомічним інструментарієм.

Викладач фізики може бути тільки знавцем матеріалу, причому обов'язково знавцем у значно ширшому обсязі, ніж це показане в шкільній програмі, інакше кажучи — знавцем в обсязі сучасних досягнень науки. Це обов'язкове і для вчителя літератури, але цього для нього мало: він повинен бути і сам якоюсь мірою художником слова. Я пригадую одного із моїх шкільних учителів, небіжчика Дмитра Ревуцького². Як умів цей чоловік жвавити свої «уроки» — то розмовою про тенівські лекції з мистецтвознавства, то читанням якогось вірша, зовсім не визначеного в програмі, але пов'язаного з темою лекції, то «скаzywаниєм» бидини, то виконанням думи або пісні. «Скупого рыцаря» Пушкіна на його лекціях ми проходили в живому читанні кількома особами: герцогового сина читав один учень, герцога та інших персонажів — інші учні, самого «скупого рыцаря» — вчитель. І вражень од цієї «напіввистави» — ніколи не забути!

З моєї вчительської практики знаю, яке величезне значення мають учнівські доповіді та реферати на певну літературну тему. Тут, на мою думку, вчитель повинен, давши тему здібному учневі, пустити його, порекомендувавши певні матеріали, на вольну волю, щоб було про що поговорити і посперечатись товаришам по класу, а йому, вчителеві, щоб випала змога дати резюме з аналізом і доповіді, чи реферату, і самого літературного явища, про яке йде мова.

Елемент несподіваності, властивий усякому художньому творові, справді художньому, має неодмінно бути складовою частиною викладання літератури. «А, знаю вже!», «Чули вже!» — ці вигуки, хоч би в думці, зразу ж мертвлять усе, про що хоче сказати вчитель, убивають увагу, і найцильвіший учень починає рахувати мух на стіні замість слухати викладача.

Так само не тільки потрібний, але і необхідний елемент активності учнів: треба, щоб вони весь час вважали,

що самі доходять якоїсь думки, якогось висновку, якоїсь оцінки, щоб ніхто з них ні на хвилину не знав, коли прийде мить йому, саме йому, відгукнутись на якесь питання вчителя чи товариша. Мій учитель латинської мови С. Б. Трибша дасть нам, бувало, уривок із Цезаревих «Записок про галльську війну»³ або із Ціцерона⁴ — і пропонує перекладати. Ми б'ємось, лазимо в словники, підручник граматики, якимось ліпимо неаграбну фразу перекладу, один одному допомагаючи, один одного заперечуючи, — а він, терпеливо вислухавши, узявши з наших пропозицій усе прийнятне, відкинувши неприйнятне і показавши, чому саме його не можна прийняти, робить уже сам належний переклад і точний, і красивий. І ми відчуваємо, що переклад цей зробили ми всі — активно й колективно. Активність і колективність — обов'язкові умови для успішної роботи в класі.

Я не палкий прихильник наших шкільних програм. Мені здається, що над ними надто тяжить тематика. Я розумію, що література — зброя ідейного виховання людей, зокрема молоді. Але часом укладачі програм забувають про критерій художності, невід'ємної і першої прикмети літературного твору. Не закликаю я наших учителів до бунту проти програми, проте вважаю, що розумне розсування горизонтів, усякі літературні паралелі — і з нашої літератури, і з літератур інших — завжди підуть на користь ділу. Треба, щоб учні знали матеріал в обсязі, зазначеному в програмі, — але цього мало. Треба, щоб вони полюбили літературу, щоб їх тягло до книжки. Для цього літературу повинен любити сам учитель. Звичайно, момент примусу є в усякому навчанні, без нього не обійдешся. Навіть геніальним математикам доводиться заучувати, скажімо, таблицю множення або певні алгебраїчні формули. «Зубрити». Але особливо у викладанні літератури цей примус повинен бути побудований так, щоб учень сам хотів себе примусити. До речі: мені здається, що в наших школах мало дають учити напам'ять вірші, ще менше дбають про те, щоб ці вірші проголошено «не так, як пономарь, а с чувством, с толком, с расстановкой»⁵. А уявіть собі, приміром, таке: у класі оголошено конкурс на краще читання, скажімо, Шевченкового «Мені однаково» — можливо навіть з певною реальною премією «Кобзарем», наприклад. Як би це пожвавило лекції, як би це допомогло аналізу шевченківського шедедру!

У старших класах либонь кожної школи є свої початківці-поети, драматурги, прозаїки. Якнайпильніше і якнайменш педантично повинен додивлятися до них учитель. У їхніх неграмотних спробах можуть бути парості того, чим колись учитель пишатиметься! А головне — це теж одна із форм заохотити учнів до літератури, посіяти в них любов до художнього слова.

Це я хотів сказати тим людям, чия робота така дорога всім нам, письменникам, усім нам, батькам, викладачам літератури, в колі котрих пробув я десять незабутніх років.

ОДИН ДЕНЬ

В ніч з 3 на 4 квітня в Буську бандерівці забили групу селян. Ось ці нещасні:

Межвинський Маріян Олександрович — хворий селянин, 54 роки; мати — Марія Антонівна — 54 роки; дочка Юлія — 20 років, працювала в комунгоспі збірщицом плати за електрику; син Антін — 7 років.

Олена Кочинська — 63 роки, син її Іван Миколайович в Червоній Армії з 1940 року. Багато листів від сина одержувала, в яких він писав про те, як б'є німців, і про те, що скоро повернеться додому і буде знищувати ворогів-бандерівців. Читати сама вона не вміла, ходила по кутку до письменних селян, де перечитували її листи. За це її забили.

Юрдига Станіслав Іванович — 41 рік, був десятником, стараяно наділяв землею бідних безземельних селян: дочка Ярослава — 16 років, працювала в райфінвідділі податковим інспектором, готувалася вступити в комсомол; мати Юрдига Степанія Маріянівна — 36 років; син Мечислав — 11 років, учень 3-го класу.

Я бачив їх, тих убитих, тих замордованих звірячою рукою — стареньку, винну в тім, що носила й давала читати людям листи від сина-червоноармійця, — сама-бо читати не вміла, а так хотілося іще, іще раз почути дорогі слова! — ту сім'ю Межвинських з семилітнім хлопчиком, якого злочинець тричі стрілив упритул в маленьке худеньке тільце.

І пам'ять про них не зникне з серця довіку. Хронікальна замітка, яку я наводжу на початку своєї статті, — страшніша за громові статті.

Це було в гарному містечку Буську, на Львівщині, гарного весняного дня. Вони, вбиті, лежали обряджені до

похорону добрими сусідками, і в очах сусідок були і туга, і гнів, і німе питання, і ще щось таке, чого не висловиш. І така подробиця: у самотної Олени Кочинської вшивав сніпками хату селянин, що приїхав, як і чимала група його земляків, із-за Сяну. Він ночував в окремій хатині. Рано-вранці, не відаючи, що в хаті сталося чорне злочинство, виліз він на хату та й узявся до роботи, може, навіть пісні мугикав: сонце сходило, рожево фарбуючи першу мураву, приятні поля слалися навкруги... А в хаті лежав труп. Лежала замордована мати...

То були бідацькі родини, жили в найубогіших на селі халупах, і це зразу впадало в око. Навіть дивно, як змогли злочинці влізти крізь малесеньке віконце до Межвинських, — а влізли, проте, дихаючи страшною, нелюдською злобою.

Убивці дітей! Убивці немощних стариків! От ким стали вони та ким і були по суті, — оті, що ховаються по схронах, по норах, борці за «незалежну», борці за «самостійну!» Той, хто смикав їх за ниточку, німецький пан господар от-от упаде в безодню, підведений туди вмілою стратегією червоного війська і союзників. А вони, найманці і запроданці, ще діють, ще борсаються, ще кривавлять прекрасну землю!...

І от — після страшного видовища — видовище світле, як весна. Це — школа. Енергійні, молоді, веселі, завязаті обличчя вчительок, дитячі та юнацькі очі, дитячі та юнацькі голоси... Ми говоримо про літературу, про шкільне життя, про підручники, про те, чи є тут між учнями початківці-поети — звичайно, є, тільки ховаються! — і розуміється, все кінчається, як і у нас на Київщині чи Полтавщині, піснею. [...]

Далі. Збори районної інтелігенції. Доповідь чи вірніше слово про чесну роль нашої літератури у Вітчизняній війні.

А потім виступає з відповіддю місцевий агроном. Відповідь дуже конкретна. Думка така: література гідно виконує своє призначення в наші дні, але ж і агрономія — теж. І закінчує товариш агроном запевненням, що весняна сівба буде в районі проведена як слід. Серед цих ніби зовсім прозаїчних слів промовець раптом замовкає, ніби йому забракло віддиху, заїкається, говорить якимось приглушеним голосом. Ми придивляємось — у нього сльози на очах...

Після агронома виступає вродлива дівчина. Це комсо-

молка. На згадку про замордованих уночі людей вона каже твердим і ясним голосом: ми працюємо на мирній роботі, але коли треба буде — візьмемо в руки зброю і підемо бити душолюбів.

Це — не фраза, це правда, ясна, як очі й голос у дівчини.

Далі говорить вона про відродження всього нашого краю, про нашу літературу, про наших письменників — вона їх добре знає, — і тепло розливається в серці від її молодого голосу, від її незламної й красивої бадьорості...

Ще була того дня розмова із селянами, що переїхали сюди, до рідних людей, із-за зеленого Сяна. Кожне переселення — нелегка річ. Треба влаштувати як слід гостей, — не гостей, а братів, що приїхали додому після вікової розлуки. До речі, яка приємна, яка мила розмова у цих людей, і скільки доброго розуміння світу в цих памучених серцях! Не знаю, як хто, а я дуже люблю чути діалектні відміни в мові. Для мене це ніби ще якесь потвердження нашої мовної й психологічної єдності.

Найголовніша вимога прибульців — дати їм можливість якнайшвидше сіяти. Землю пригріває сонце, вона починає протряхати і кличе до себе сіячів, і сіячі чують цей клич, і благородна спрага, жадоба роботи горить у їх жилах, напружує м'язисті засмалені руки...

Не все просте і легке на дорогах, що стеляться перед цими людьми. А вони — і от та старенька, і цей дядько (точнісінько такого я бачив у себе на Попільнянщині десь на ярмарку, чи що), і ця балакуча, з нахилом до «книжного почитанія» молодиця — знають про те, серцем знають, що тут, на цій землі, для них, для їхніх дітей та онуків простелиться килим чудесного життя, і що килим цей завойовується працею і боротьбою.

Виходимо. Перед нами колишній маєток графа Бадені¹. Яке знайоме, страшно знайоме прізвисько для всіх, хто хоч трохи знає недавню історію західних земель України! Це ж із цим іменем сполучена пам'ять про жахливі «криваві вибори», про знущання польської шляхти з українського хлопства... Отож один з графів Бадені був власителем цього парку, цієї прудкої річки з містком через неї, цього саду, оражжереї, парників. Тут скрізь метушаться люди, переважно дівчата, — розпушують землю, садять, сіють під ласкавим сонцем, під сві-

жим вітром — на своїй землі, не на графській! І коли не сьогодні, то завтра вони досягнуть того, що ця земля цвістиме такими квітками, які жодним графом у світі не снилися!

Це був десь п'ятого квітня 1945 року. Це було в містечку Буську на Львівщині. Шлю привіт усім добрим людям, що я бачив того дня, із славного міста Києва!

ДРУЖНЯ РУКА

Події незмірної ваги творяться в наші дні. Перемога над німецьким фашизмом розгортає перед очима невидані перспективи. І проблема взаємин наших із близькими сусідами став на всю височінь: ідеться про роки мирного співжиття, ідеться про дійсно добросусідські відносини, ідеться про забезпечення від усяких спроб агресії, нападу, утиску, розбою, ідеться про згоду між народами, зокрема — народами слов'янськими.

У цьому світлі цікаво і повчально приглянутись до наших стосунків з Польщею.

Багато кривавих сторінок вписано в історію взаємин між Польщею і Україною, між Польщею і Росією [...]. Досить пригадати козацькі війни XVII століття, маємо приклади і значно пізніші. Але ж слід пам'ятати, що в епоху Хмельницького український народ, — селянський люд, — воював не проти польського народу, а проти польської шляхти. Слід пам'ятати, що в той же самий час повсталі під проводом Костки Наперського польські селяни боролися проти польських панів-гнобителів, причому є дані, що в цій боротьбі контактувалися вони з Хмельницьким. Слід пам'ятати також заяву великого гетьмана, що в боротьбі зі шляхтою підтримає його і польський простолюд.

А коли взяти голоси найкращих виразників народного духу, поетів Росії, України, Польщі, то побачимо навіть, що три великі слов'янські народи, незважаючи на боротьбу між урядами, між владущими верствами суспільства, тяглися здавна один до одного. Дружба Пушкіна й Міцкевича була не тільки приязню двох геніальних поетів, але і втіленням спільної їх мрії про те, що колись

...народи, распри позабыв,¹
В великую семью соединятся.

По смерті автора «Євгенія Онегіна» згадав його творець «Пана Тадеуша» теплим, дружнім і повним визнання словом. А знамениті рядки Міцкевича, звернені до «приятелів росіян»², де з гарячою любов'ю спогадуються імена Адамових друзів-декабристів, свідчать, що серце Міцкевича, повне зненависті до російського царату, аж ніяк не переносило цієї зненависті на російський народ.

Міцкевич був одним із найпалкіших в Європі проповідників дружби народів. Нехай ця проповідь була в нього затьмарена містякою, польським месіанізмом тощо, але ж зерно її було, кінець кінцем, здорове, і не з одної сторінки редагованого ним французького журналу «Трибуна народів», а власне із статей самого редактора дається бачити ясне розуміння бажаності і коначності спілкування передових народів людства, а поруч із цим — і зненависть до всякого національного гніту.

Ждуть іще свого дослідника теми «Міцкевич і Білорусь», «Словацький і Україна». В усякому разі, не один твір Міцкевича виріс із народної білоруської пісні, а казкова палітра Юлія Словацького багато фарб запозичила у неба, ланів і гаїв України. Отже, стільки кривно близького у наших народів, а які ріки крові не раз і не два роз'єднували їх.

Великий Шевченко писав: «Слава богу, що минуло, а надто, як згадаєш³, що ми одній матері діти, що всі ми слов'яни». Ці слова, як і тирада в цій же «Передмові»: «Нехай житом-пшеницею, як золотом, покрита, не розмежованою останеться навіки од моря й до моря — слов'янська земля», як і знамените послання до сучасника, передового поляка («Ще як були ми козаками»), як і «Бретик» з присвятою Шафарикові, — все це вияви Шевченкового прагнення братства слов'янських народів. Маємо в поета зразки і щирого розуміння дружби народів, а разом і жагучої зненависті до гноблення народів; досить згадати «Кавказ».

Все це я говорю до того, що кращі представники народів наших здавна прагнуть до дружби, до добрих сусідських стосунків, до знищення будь-якого національного гніту і визиску. Сьогодні особливо варто і приємно про це згадати.

Договір про дружбу, взаємну допомогу і післявоєнне співробітництво, укладений між Радянським Союзом і Польською республікою і підписаний 21 квітня 1945 року,

це, розуміється, передовсім акт практичного, політичного значення, вияв глибокої мудрості й далекосягності радянської політики. А що знайшов він собі радісний відгук у серцях всіх чесних поляків, усіх радянських громадян, то це цілком зрозуміло на тлі подій сьогоденності, на тлі боротьби із спільним ворогом — фашистською Німеччиною, з якою заgravали попередні правителі Польщі, — на тлі зросту отих взаємних симпатій народів і передових їх представників, про які казано вище.

Але договору цьому передували знаменні факти реальної, і то величезних розмірів, допомоги, що її подавав сусідам-полякам Радянський Союз, радянський народ. Передовсім це титанічна роль, яку відіграла у визволенні Польщі від фашистсько-німецького гніту наша Червона Армія. Це тема для окремих статей, книг, поем. Такі речі не забуваються. А далі — це наша, радянська участь у відбудуванні Польщі, у відбудуванні столиці її — Варшави.

Руйнувати Варшаву як місто, — а це прекрасне місто, — почали німецькі загарбники ще року 1939. В часи війни 1941—44 років це руйнування набуло нечуваних розмірів.

До війни в Варшаві нараховувалось коло 26 тис. житлових і громадських будинків. Тепер це — судільна руїна, де, як кажуть очевидці, зацілілих домів буквально одиниці, та й то навряд чи є серед них такі, що не потребували б серйозного ремонту. Влітку 1943 року гітлерівці підналили квартали, де було влаштовано ними єврейське гетто. Гетто було огорожене стіною, засипаною скалками битого скла, так що перелізати через неї було неможливо. Пожежа тривала понад два тижні. «Коли дивишся з літака на квартали колишніх багатопверхових домів, де було гетто, — свідчить очевидець, — то бачиш тільки купи дрібного щебеню і величезні воронки від авіаційних бомб».

Це — один із прикладів. А загалом — зруйновано все, що можна було зруйнувати. Знищено, висаджено в повітря міські електростанції і тяглові підстанції трамваю, розбито і спалено трамвайні парки та депо, автобуси всі вивезено до Німеччини, каналізацію розвалено, мости підірвано і завалено в воду і т. д. Не минула страшна рука руйників і пам'яток мистецтва та культури; у прах повернено історичні палаци та прекрасні костьоли, геть

зруйновано пам'ятники Копернику, Понятовському⁴, Шопену (останній ще 1942 року).

Прекрасна вчора, Варшава сьогодні — суцільна руїна. На цій руїні треба будувати нову Варшаву. І от Радянський уряд подає руку демократичній Польщі. Він посилав комісію експертів [...]. Робота стелиться перед очима колосальна, і СРСР бере на себе значну частину цієї роботи. Уже перевозять до Варшави тролейбуси, автомашини, механізми, електрообладнання і т. д. Нова Варшава має бути ще кращою, доладніше розпланованою, ніж була колишня Варшава, комісія [...] бере якнайактивнішу участь у плануванні столиці демократичної Польщі. Потрібні величезні кошти — Радянський уряд бере на себе 50 % витрат на відбудування Варшави. Подібних прикладів не знає історія.

Отже, ідеться не про декларування дружби, а про конкретні вияви її. Стіна непорозумінь, яку силкувались вивести між нашими народами політиками з тих, що лили воду на млин фашистської Німеччини, впала. Руку дружби простягнуто впевнено й щиро, і не може бути сумніву, що вона зустрінє щирий потиск. Дружба ця, очевидна річ, простягнеться і на ту ділянку, яка мені, письменникові, особливо дорога, — на ділянку науки, мистецтва, літератури. Багато цінностей мають у своїй скарбниці народи Радянського Союзу, багато цінностей створив протягом віків народ Коперника, Костюшка, Домбровського, Міцкевича, Словацького, Шопена. Вимін отими цінностями піде, розуміється, на обоїльну користь.

Живемо ми поруч, і справа добросусідських стосунків наших — це справа нашого спокою, нашого творчого розвитку і розквіту. Вона поставлена на реальний ґрунт. Те, що було мрією для Пушкіна, Міцкевича, Шевченка, стає дійсністю, набравши при тому таких форм, які і не снялися ні Пушкіну, ні Міцкевичу, ні Шевченкові. На всьому цьому позначилась велич нашої доби [...].

ВИЗНАЧНИЙ ДОКУМЕНТ

Багато кривавих сторінок вписано в історію взаємин між Польщею і Україною, між Польщею і Росією. Але ніколи не слід забувати, що, скажімо, за часів Хмельниччини український народ воював не з польським народом, а з польським панством, з яким того ж таки часу боролися і польські повстанці, маючи й безпосередній контакт із Хмельницьким. Таких прикладів можна назбирати чимало. Дружба Пушкіна і Міцкевича, любов Шевченка до поезії Міцкевича і його віршоване звернення до представника передової польської інтелігенції Залеського¹ являють високі приклади того, що кращі люди трьох великих слов'янських народів прагнули дружби й добросусідського співжиття.

Щині, коли Червона Армія відіграла таку титанічну роль у визволенні Польщі з-під фашистського гніту, коли про відбудування Варшави піклується Радянський уряд, беручи на себе половину матеріальних витрат, державний акт про дружбу двох держав становить цілком послідовний висновок з попереднього і яскравий вияв мудрої радянської політики. Те, про що мріяли Пушкін і Міцкевич, стоячи дощового петербурзького вечора під одним плащем, те, до чого кликав братів-поляків Шевченко, стає реальною дійсністю. Таке здійснення мрій можливе тільки за нашої [радянської] доби [...].

Укладення радянсько-польського договору відбулося в знаменні дні, коли могутня армія нашої Батьківщини зав'язала бої у передмістях Берліна. Хижий гітлеро-німецький звір конає. Близька наша перемога, перемога благородної справи Об'єднаних націй, справи демократії, миру, дружби, щастя трудового людства світу. Цій великій справі служить радянсько-польський договір.

СЛАВА ДРУЖБЕ НАРОДОВ!

Победа пришла к нам весной. Она — сама весна. Все народы Советского Союза, которые победили потому, что они в союзе, понимают и ощущают эту победу как величайшее счастье. Счастье это добыто кровью и потом, оружием и трудом, и первое слово, которое хочется ныне сказать: слава бойцам, слава труженикам!

Нашу героическую Красную Армию, наш доблестный Красный Флот, весь народ наш, ковавший оружие для победы, привела к сегодняшнему радостному дню великая партия [...].

Перед Украиной, прекрасный лик которой изувечили фашистские звери, стоят большие и прекрасные задачи. Измученная, окровавленная, она должна не только вернуть себе былую красоту и силу, а и новой красотой, новой силой засверкать перед взором человечества. И это будет — будет потому, что и в ведро, как было это в грозу, с нею и за нее все народы Советского Союза, в первую очередь — великий народ Пушкина и Толстого, Глинки и Менделеева, великий народ Ленина. Слава дружбе народов!

ВОЇНАМ ЛЕНІНГРАДСЬКОГО ФРОНТУ

Славні воїни, до вас звертаю я моє слово. Я — гість з української землі, яка одна з перших прийняла удари фашистсько-німецьких зграй, яка пережила нестерпно тяжкі дні окупації. Сини України разом з усіма народами Радянського Союзу, маючи в своєму авангарді великий російський народ, брали участь в остаточному розгромі німецьких загарбників. Ми гірко переживали муки своєї рідної землі, ми безнастанно боролись за її визволення, але знали ми і про муки Ленінграда, про безприкладний героїзм ленінградців, про безсмертні діла Ленінградського фронту, про мужні подвиги бійців і стратегічну мудрість полководців... Ми знали про вас і захоплювались вами — людьми, які грудьми відстояли місто Ленін і Радянську Прибалтику.

Серед вас — багато моїх земляків з Києва, з Чернігова, з Полтави, з наших милих поетичних сіл. Вони боролись за Ленінград, за нашу Прибалтику так само, як ленінградці, москвичі, ярославці, сини Сибіру, Уралу, Кавказу боролись за наш Київ і наш Харків, так само як усі сини Радянського Союзу боролись за всі міста і села, за всіх людей великої нашої багатонаціональної Батьківщини.

У вогні та бурі Вітчизняної війни ще більше загартувалась радянська дружба народів. Славна партія більшовиків привела нас до повної перемоги. Ваша стійкість, ваша свідома мужність, ваша самовідданість, ваша безмежна любов до Вітчизни та безкрая ненависть до поневолювачів Вітчизни ніколи не забудуться, воїни!

Україна обіймає вас, герої Ленінграда!

СЛОВ'ЯНСЬКЕ КОЛО

На столі, в моїй київській робочій кімнаті, стоїть букет польових квітів. То квіти з Грюнвальдського поля, зірвані влітку цього року після урочистого святкування 535-х роковин Грюнвальдської битви. Я згадав про це тут, в Югославії, після майже місячної подорожі по її землях — по Сербії, Хорватії, Словенії, частково Далмації, Чорногорії та Боснії. І скрізь тут — і в зустрічах з окремими селянами, робітниками, молоддю, інтелігенцією, і на різних зборах та мітингах я відчуваю могутню силу і незламність ідеї слов'янського братерства. Отож не дивно, що саме тут згадалися квіти з Грюнвальдського поля. Вони-бо були для мене ніби символом давньої слов'янської слави, співдружби слов'ян, коли наші предки, ставши одностайно, розтрощили свого віковичного лютого ворога — німецьких загарбників, не в переносному, а в буквальному розумінні розтрощили голову і їхньому розбійницькому ватажкові Ульріху фон Юнгінгену¹, якого нацивбожевільний, кровоненажерливий сфрейтор Гітлер називав своїм попередником.

Те, що сталося тепер, під час другої світової війни, в незмірну кількість разів перевищує Грюнвальд. Консолидація сил слов'янських народів була однією з основних причин перемоги над фашистською Німеччиною. На хвилях війни вищлила ідея нового слов'янства, дуже й дуже далека від слов'янофільства та панславізму XIX століття. І якщо слов'яни під Грюнвальдом понад півтисячі років тому показали, чого варта їхня єдність у боротьбі проти нападників, але потім не зуміли скористатися з результатів своєї перемоги і, посварені німцями, западали у взаємну ворожнечу та розбрат, то це має нам сьогодні бути повчальним прикладом. Новий Грюнвальд повинен бути не тільки ділом війни, але й ділом миру.

Кращі, передові люди слов'янства раз у раз кликали до єднання, до незламної дружби. Імена Шафарика, Коллара, Вука Караджича², Прешерна³, Пушкіна, Міцкевича, Шевченка, Старипького — все це імена людей, які розуміли всю могутність народів слов'янських, коли вони стоять опліч, міцно тримаючи один одного за руки. Мені під час перебування в Польщі, Чехословаччині, Югославії не раз доводилося говорити про Шевченка як автора «Єретика» і посвяти Шафарикові, передмови до «Гайдамак», посланія Залеському, про Шевченка, який з нечуваною проникливістю розумів огидну роль німецьких загарбників і поневолювачів слов'янства, який клякав до того, щоб

...усі слов'яни стали
Добрими братами.

Здавна передові люди в слов'янських землях прагнули братання з найбільшим слов'янським народом — російським. Передові люди кликали до єднання, а гнобителі й вороги слов'янства, що хотіли держати його в рабстві, сіяли усобиці, ворожнечу. Десь згадати політику австрійського уряду щодо українців і поляків у Галичині, ставлення офіціальних кіл царської Росії до українського й білоруського національного руху. Павелічі⁴ та недічі⁵ в памі дні нацьковували хорватів на сербів, сербів — на хорватів, інші народності Югославії — одну на другу. І, звичайно, ані на мить ми не забудемо, як німецькі загарбники та поневолювачі вдавалися до найгидкіших і найбрутальніших способів, щоб сіяти між слов'янами розбрат та ворожнечу. Криваві сліди цього бачимо ще й нині.

Подорож наша по Югославії дала змогу навіть побачити, як ідея єднання югославських народів в одній федеративній демократичній державі, ідея братерського співробітництва з усіма слов'янськими народами, ідея незламної дружби з визволителем народів — Радянським Союзом, — як ці ідеї глибоко пройшли тут у народні маси. Кращі митці втілили ці віковічні прагнення народів Югославії у монументальні мистецькі твори. Довелося мені побувати на горі Авала, з якої відкривається чудовий краєвид на мальовничу місцевість. Авалу увінчує пам'ятник-мавзолей, присвячений невідомому юнакові-герою. Споруду цю прикрашують і підтримують вісім жіночих постатей — сербіянка, боснійка, македонка, хорватка, чорногорка, герцоговинка, далматинка, словенка — сим-

вол єднання югославських народів. Це робота чудового скульптора Мештровича ⁶. До речі, скульптурне мистецтво в Югославії взагалі на високому рівні, і серби з законною гордістю називають такі імена, як, наприклад, ім'я Анто-на Августинчича ⁷, тонкого й сильного майстра, який разом з тим є видатним державним діячем.

Нині вся Югославія жваво готується до майбутніх виборів в Установчі збори. Та що там — готується: вона живе цим. Ворожі народові елементи, спираючись на міжнародну реакцію, бойкотують справу виборів, тайкома силкуючись зірвати її. В Белграді виходить орган цих людей, щотижнева газета «Демократія». На її брудних сторінках такі «діячі», як Мілан Грол, усякими підступними способами намагаються дискредитувати маршала Тіто ⁸ й інших проводирів нової Югославії, тенденційно і брехливо висвітлюють вихід з уряду Шубашича ⁹, обстоюють «вільну думку» і т. ін. Але народні маси добре знають ціну їхній «вільній думці». Народ розуміє, що за всіма пишними фразами реакціонерів криється бажання знову поневоляти його; тому він з огидою відкидає балаканину і злісні підшепти отих «демократів», які продавали його не раз гуртом і вроздріб і покладають тепер надії на збройні сили міжнародної реакції, яка б мала їм допомогти приборкати волелюбних югославів.

Довелось розмовляти мені з старим селянином-хорватом. Він приїхав до міста, щоб відправити панакхиду по двох своїх синах, загиблих у боротьбі за вільну Югославію. І цей сивий батько полеглих воїнів не може спокійно слухати про підступи усіх отих мачеків ¹⁰, гролів.

— О, я їх добре знаю. Та як і не знати душителей і запроданців! Це ж Мачек-бо з Цветковичем ¹¹ підписали акт про приєднання Югославії до потрійного фашистського пакту. Це ж Мачек хапав нас за руки, щоб ми не здіймали мечів проти гітлерівських розбишак. А хто, як не він, ще раніш готував змову, щоб віддати всю Югославію на поталу італійським розбишакам? І цей запроданець і кат знову робить підступи проти народу. Найзпас, що у нас він може розраховувати тільки на шибеницю!

Ще звенить у моїх вухах гнівний голос вчителя-серба, який докладно розповів мені про горезвісного Мілана Грола. Цей неодноразовий королівський міністр, один з найзапекліших реакціонерів, здався до фальшувань, щоб опорочити і зірвати вибори в Югославії.

— Реакціонери мріють, щоб чужоземне військо окупувало наш край. А серед імперіалістичних хижаків є ще багато таких, що зазіхають на нашу нафту, мідь і інші багатства. Вони й тепер ладні дивитися на Югославію, як на напівколоніальну країну. Та навіки минулися такі часи, щоб можна було нам нав'язувати чужу волю, — сказав рішуче старий учитель.

Я не тільки стрічався з діячами народного фронту [...], але й бував не раз на масових мітингах, де вони виступали з передвибірними промовами. Я бачив і чув, як приймають цих людей робітники, селяни, трудова інтелігенція, молодь, що грає тут величезну роль, і якщо було для мене, що сподівання назадницьких кіл на якусь підтримку широких мас цілком безпідставні і марні. Всі свої симпатії народ віддає справжнім його друзям і оборонцям — діячам Народного фронту. Доводилось мені бувати з проводирями нової Югославії і не в обстановці офіційних мітингів, а під час цілком випадкових і непередбачуваних зустрічей з робітниками, селянами, представниками розумової праці, і скрізь бачив я цілковите обопільне порозуміння. Це не значить, розуміється, що діячі Народного фронту мають заспокоїтись і зректись активної боротьби з реакційними силами. Ні, ця боротьба триває, реакція не склала зброї, але на чистому боці буде перемога — мені здається ясным.

У розмовах з маршалом Тіто й іншими проводирями Народного фронту я пересвідчився, як піклуються вони про відбудову народного господарства, зруйнованого війною, про інтереси країни, і зрозумів, що це — справжні й чесні виконавці волі народу. Народ це теж розуміє — я бачив тому безліч доказів.

22 вересня я і відповідальний секретар Всеслов'янського комітету у Москві полковник В. В. Мочалов відвідали маршала Тіто. Прийняв він нас у своєму робочому кабінеті. Ми мали з ним довгу бесіду про війну, про єдність Югославії, про дружбу з радянським народом. Маршал розповів нам про ті заходи, яких вживає уряд Югославії, щоб постачати населенню продовольство. Це дуже складна справа, коли врахувати транспортні труднощі. Адже багато мостів зруйновано, дороги побиті, хоч, правда, все це швидкими темпами відбудовується. Головне ж — через небувалу посуху країну спіткав недорід. Маршал Тіто тверезо оцінює обстановку, і нам ясно, що уряд Югославії здатний перебороти всі труднощі.

В кабінеті маршала багато воєнних пам'яток, багато подарунків від трудящих Югославії. Серед них невелика жіноча статуя з срібла та золота, подарунок жінок. Маршал Тіто, щоб ми змогли краще розглянути статую, переїс її досить легко з полиці на стіл. Полковник Мочалов, добренько-таки напружившись, підняв її. Спробував було і я підняти її — і безнадійно махнув рукою.

«Міцний він духом і світлим розумом, міцний і тілом», — мимоволі подумав я про маршала.

Недалеко від ласкавого Адриатичного (по-тутешньому — Ядранського) моря на одній кондитерській прочитали ми комічно зворушливий плакат: «Не хочемо шоколаду, хочемо Югославії». Зрозуміло, що це значить. Тільки міцно з'єднана на основі цілковитої незалежності кожної нації федеративна Югославія, — «Тітова республіка», як тут кажуть, — зможе забезпечити на цій прекрасній, протягом століть кривавленій і шматованій землі справжню волю, справжній поступ.

Слова — Радянський Союз, Червона Армія — лунають тут скрізь поруч з словами: братерство, єдність, Югославія, партизани, Тіто.

«Друже Тіто, коли поїдеш до Москви, то передай привіт російській молоді», — співали дівчата в одному хорватському місті. Молодь являє тут велику, впевнену, надійну силу, вона веде перед. І молодь ця, як і всі передові, свідомі, чесні люди Югославії, розуміє, що чудова місія Радянського Союзу полягає у визволенні народів, у допомозі їм відбудувати «свою хату», в якій, по слову генія, «своя правда, і сила, і воля».

В центрі Шумадії, місті Краєгувці, відбувся великий мітинг. Його учасники, особливо молодь, а з-посеред неї дівчата, наповнюють повітря частими вигуками [...]: «Братерство — єдність, братерство — єдність...» Ці слова не просто вигукуються, їх своєрідно співають (подібне я спостерігав у Польщі). Чути голоси: «Хай живе дружба слов'янських народів», «Хай живе Радянський Союз», «Хай живе Народний фронт».

Після промов, виголошених з балкона і нами, гістьми з радянської землі, і белградцями, і місцевими жителями, — промов про солідарність радянських народів, про боротьбу з фашизмом у всіх його видах і проявах, про героїзм югославських народів, про доблесну Червону Армію, — в небо полинули бадьорі пісні — сербські і російські... «Широка страна моя родная» — яено лється в

синіх сутінках тихого вечора. Особливо хвилюючим було те, що після гімну «Гей, слов'яни», присутні виконали російською мовою Гімн Радянського Союзу. І все це викло цілком стихійно, все це пройнято невідомою щирістю...

Мур стояв між народами СРСР і народами Югославії, Болгарії, Чехословаччини, Польщі. Цей мур створювали реакційні уряди різних беків¹² і михайловців¹³, старанно виконували завдання німецьких та інших хижаків. Нелегко було перелетіти через цей мур нашому слову, нелегко було й братньому слову долетіти до нас. От через що ми ще так мало знаємо один одного. Беру тут найближче мені діло — літературу. Якщо класики російської літератури — Пушкін, Гоголь, Толстой, Гончаров¹⁴, Тургенев, Достоевський¹⁵ досить добре відомі сербам, хорватам, словенцям (як і іншим слов'янським народам), якщо знають тут — не дуже широко — Горького, Блока, Маяковського, російську літературу перших повоєнних років, то з сучасною радянською російською літературою в Югославії обізнані далеко не досить. Не кажу вже про творчість українців і білорусів.

А ми, — що знаємо ми про літературу братів наших і сусідів? На разі я говорю саме за югославські народи. І це тим прикріше, що для людей, які знають, скажімо, російську, українську, білоруську, польську мови, твори, писані по-хорватськи, сербськи, — можуть стати при певному зусиллі приступними і в оригіналі. А втім, і з великою польською літературою у нас дуже й дуже недостатнє знайомство.

Тут до речі буде нагадати за потребу якнайшвидшого видання словників слов'янських мов, зокрема — з правою стороною російською. Справа ця — першорядної ваги.

У зв'язку із сказаним слід підкреслити доконечність утворення в наших університетах кафедр слов'янознавства (у нас надзвичайно малі кадри славістів), а в академіях наших — інститутів слов'янознавства. Почин у цій справі вже зроблено, його треба не тільки привітати, але й підтримати...

Погожого осіннього вечора потрапили ми, мандруючи по Хорватії, в село Пресеку, славне боротьбою партизанів проти фашистських загарбників. Було це в неділю. Приїхали ми зовсім несподівано — і застали чудове видовище: чоловіки, жінки, хлопці, дівчата, діти, побравшись за руки, водили, співаючи, танок — «коло»: дорослі — в широ-

кому колі, дітя — всередині, у вужчому. Коли прибули ми, гості з радянської землі та місцеві діячі визвольного руху, то і нас втягли в коло, і перетворилося воно в своєрідний імпровізований мітинг, присвячений все-слов'янському єднанню та братанню і дружбі з Радянським Союзом. І в той хороший, квітами з дівочих рук завітчаний вечір подумав я, що оце коло, «козарське» коло, по імені гори Козари, славної партизанськими подвигами, є прообраз майбутнього братання слов'янських народів на ґрунті взаємної пошани, взаємного знання, взаємної любові, на ґрунті демократизму і свободи.

БРАТИСЛАВА

Старинный город Словакии, где мне пришлось недавно побывать вместе с представителем Всеславянского комитета, носит чудесное славяпское имя — Братислава. Немцы, конечно, перекрестили его на свой лад, как тот пушкинский «художник-варвар», который «кистью сонной¹ картину гения чернит и свой рисунок беззаконный над ней бессмысленно чертит».

Но свободна ныне от немецких варваров трудолюбивая и свободолобивая Словакия, старое название сверкает над чудесным городом, новым наполненное смыслом.

Братислава... Слава братьям-освободителям, слава воинам Красной Армии — звенит здесь всюду: и в Братиславе, и в «золотой», воистину прекрасной Праге, во всех городах и селах чешского и словацкого народов.

Мы побывали в Братиславском театре. Шел (на словацком языке) «Евгений Онегин». Мы не очень избалованы правдоподобием театральных, в особенности оперных, костюмов. Все же русские крестьяне и крестьянки, делавшие перед старушкой Лариной книксены и одетые почти в такие наряды, какие считали нужным напялить на себя мистер Перкинс и его спутники, приехавшие в страну большевиков², не могли не вызвать у нас улыбку.

Тогда один из местных жителей, бывший в театре вместе с нами, рассказал нам любопытную историю.

В том же театре во время немецкой оккупации шел шиллеровский «Вильгельм Телль». Режиссура одела народ, восстающий против деспотического наместника, в те же самые русские — пускай условно русские — костюмы. Публика поняла это, и правильно поняла — как своеобразную демонстрацию, и оглушительные аплодисменты раздались во всем зале. По этому поводу вспомнили еще один случай. В одном небольшом словацком городе в те же тяжелые дни шла какая-то историческая цеса.

В ней есть восклицание: «Русс идет!»³ А был как раз момент, когда Чехословакия ожидала прихода нашей армии-освободительницы. И вот, когда раздались слова: «Русс идет!», все зрители, как один человек, поднялись с мест, рукоплещая и радуясь. Гордость наполняет наше сердце.

В Братиславу мы приехали, чтобы принять участие в традиционном празднике памяти первоучителей-славян Кирилла и Мефодия⁴. Сейчас этому дню придано значение праздника всеславянского едипения, в связи с чем и прибыли сюда гости из Советского Союза, из Болгарии, из Югославии.

Празднества по исконному обычаю происходили в селе Девине, неподалеку от Братиславы. Самолет, доставивший нас в Братиславу, к сожалению, опоздал, так что мы попали только к концу празднества, к шапочному, так сказать, разбору. Однако и то, что мы видели, было весьма интересно и глубоко нас взволновало. Мы ехали в Девин на машине. Навстречу нам все время попадались легковые автомобили, грузовики, экипажи. То возвращались люди с праздника домой. Все — и машины, и экипажи, и лошади, и люди — было разукрашено разноцветными лентами, которые радостно переливались, колеблемые ветром. Лица ехавших были оживлены, веселы, подлинно праздничны. Всех хотелось приветствовать как знакомых.

Когда мы приехали на место, то оказалось, что не только официальная часть — митинг, но и спектакль, происходивший на открытом воздухе (шла классическая «Проданная невеста» Сметаны⁵), уже окончены. Зрители спектакля расположились в громадном амфитеатре на склоне горы, на вершине которой находятся развалины крепости, очень большую роль сыгравшей в истории Словакии. Амфитеатр вмещает тысяч двадцать людей, и он был весь заполнен. Все было окончено... Нет, не все. Многие люди еще оставались, танцуя и распевая песни на облюбованных ими лужайках, и, словом, праздником, казалось, напоен был воздух. Девин расположен там, где Дунай — к слову сказать, совсем не голубой и не очень тихий, хотя именно голубым и тихим называют его по традиции, — сливается с Моравой.

— Вон там, на том берегу, — показал мне рукою спутник, — уже Австрия, а там, правее, — Венгрия.

Не хотелось при виде этих поющих, пляшущих, нарядных, веселых людей верить, что на плечах словацкого

народа лежат века угнетения и бесправия, что «там, на том берегу», находились гнезда хищников, разорвавших пленительную страну, прекрасный народ.

Очень красивы словацкие народные костюмы. В них есть много общего с украинскими костюмами, что вполне естественно ввиду соседства с Закарпатской Украиной, присоединение которой к Украинскому Советскому государству рассматривают говорившие со мною на эту тему чехи и словаки как справедливый и мудрый политический акт.

В Братиславе много было у нас встреч, носивших теплый, поистине братский характер. Привелось встречаться и в Братиславе, и в других городах Словакии с партизанами, воевавшими против немецких захватчиков. Особенно волнующими были встречи в центре партизанского движения — Брзове и в курортном городке Пестянах. В Пестянах, аборигены которых гордятся тем, что к ним лечатся водами и грязями приезжали люди со всех концов мира, состоялся митинг в честь партизан, на котором очаровательная девочка преподнесла генерал-лейтенанту Гундорову прелестный букет.

После ужина в большой пестянской гостинице были танцы. Многие девушки одеты были в национальные костюмы, и несколько странными казались они в модных и, по совести говоря, скучноватых румбах и фокстротах. Да и самим танцующим партизанам, партизанкам, их друзьям и подругам, кажется, не очень было интересно однообразно ходить по залу под однообразные и, на мой вкус, мало приятные звуки... Вдруг музыка грянула национальный танец. Все волшебным образом преобразилось. Какое оживление, какое своеобразие! Думаю, что, с точки зрения, так сказать, канонической, танцоров можно было во многом упрекнуть. Да какие тут, к черту, каноны, когда каждая пара танцевала что-то свое, свободно, легко и радостно импровизируя! И я подумал, что таким свободным, легким и радостным должно быть подлинное искусство.

Чехословакам нелегко ныне живется. Война разрушила железные дороги, мосты, тоннели. Это особенно отражается на продуктовом снабжении города. Пищевой режим поэтому весьма строг. Но Чехословакия свободна, она строит свою новую жизнь, и люди это понимают, и радость вольного труда горит в их глазах.

Особенно для меня интересной в Братиславе была встреча с товарищами по перу. Мы мало знаем словацкую литературу, как и вообще литературу славянских народов. Этот пробел надо заполнить, взявшись за дело сообща.

Что же касается интереса чехов, словаков, поляков, болгар, сербов и других славянских народов к литературе русской, украинской, белорусской, советской литературе, то он поистине огромен. С какой гордостью приносили мне славянские мои приятели издаваемые на их языке творения Пушкина, Гоголя, Шевченко! К сожалению, мало знают чехи, словаки, поляки советскую литературу последних лет просто потому, что она до них не доходила. Даже у многих писателей сведения о советской поэзии, к примеру, оканчиваются на Сергее Есенине. Дальше так быть не может. Дружба славянских народов на бранном поле была одной из причин великой победы над фашистской Германией. Теперь перед нами расстилается необозримое поле мирного труда. Чем дружнее будут на этом поле работать славянские народы, тем звонче будут на нем перекликаться голоса из разных концов, тем богаче будет урожай, тем скорее исполнится вещее пожелание Шевченко:

Щоб усі слов'яни стали
Добрими братами...

Шевченковскими словами о братстве и хочу закончить свою заметку о Братиславе.

[ЗА МИР ВО ВСЕМ МИРЕ!..]

Товарища, друзья!

Я выступаю от имени свободолюбивого, трудолюбивого и миролюбивого украинского народа — того народа, который в Октябре 1917 года первый пошел вслед за великим русским народом по пути, указанному Владимиром Ильичем Лениным — по пути свободы, правды и справедливости. От имени этого народа я приношу вам братский поклон и братский привет.

Украинская Советская Социалистическая Республика, неотъемлемая часть Советского Союза, тяжелые бедствия перепесла в дни Великой Отечественной войны. Много ран нанесла ей злобная, кровавая, злодейская рука фашистских варваров, мечтавших о перабощении и физическом уничтожении великого народа, народа Хмельницкого и Щорса, народа Тараса Шевченко и Ивана Франко. Но в первые же дни войны прозвучали как выражения народной воли слова поэта Павла Тычины:

Це знову напад, з ворогом двобій?¹
Ми чуєм, нене, ми йдемо на бій!

В первые же дни от имени народа прозвучала клятва поэта Микола Бажана:

Ніколи, ніколи не буде Вкраїна²
Рабою німецьких катів!

На призыв партии встал украинский народ как один человек, огнем, сталью и свинцом встречая захватнические гитлеровские полчища. Сыны Украины рука об руку, плечом к плечу с сынами всех народов Советского Союза, с сынами великого русского народа шли на битвы за честь, свободу и независимость социалистического отечества. В огне и буре войны еще сильнее окрепла наша

дружба, еще сильнее окрепло наше братство. Наша дружба, наше братство — тверды и светлы, как алмаз. Их не сокрушить никакой вражеской руке, их не пошатнуть никакой черной клевете по ту и по эту сторону океана! В огне и буре войны свершилась [...] многовековая мечта украинского народа, свершилось то, что только в пророческих пеленных снах провидели Тарас Шевченко и Иван Франко, — свершилось воссоединение украинского народа по эту и по ту сторону Карпат в едином могучем государстве, составной и неотрывной части непобедимого Советского Союза. Наше отечество — Советский Союз, наше отечество — страна построенного социализма, страна грядущего коммунизма, и никому не отторгнуть нас от нашего отечества!

Украина залечивает раны, нанесенные ей руками фашистских палачей. На пепелищах строит она новые великолепные здания, на вытоптанных вражескими ордами полях разводит она новые культуры, в пышный сад превращая всю свою освобожденную и навеки свободную землю. Каждодневную братскую помощь оказывают ей народы Советского Союза, в первую очередь великий русский народ. Отеческим вниманием окружили ее правительство, партия [...]. Снова шумят наши фабрики и заводы, гудки руками героев-рабочих Донбасса снова прорезают утреннюю тишь, и снова сверкают чудесные огни Днепродзёса. Море золотой пшеницы, напряженная работа творческих умов, радостный перезвон песен — вот какова Украина сегодня, Советская Украина!

Нам ли, украинцам, не присоединиться сегодня к мощному хору голосов, клеймящих презрением поджигателей войны, врагов народа и клеветников, нам ли не присоединиться к набатному кличу — за мир во всем мире?!

За мир у всьому світі —
Це значить: за народ,
За колоски наліті,
За шум весняних вод!

За мир у всьому світі —
Це значить: за життя,
За руки працьовиті,
За матір і дитя!

За мир у світі всьому —
Це значить — проти тих,
Хто в горі вселюдському
Прибутків жде нових.

За мир у світі всьому —
Це за братерства юнич,
За те, щоб дню ясному
Навік зворотн піч.

За мир у всьому світі —
Це за пісні й поля,
Що правдою повіті,
Як голос із Кремля!

Да здоровуєт народ!

Да здоровуєт мир во всем мире!..

«ЗДРАВО, ДРУЖЕ!»

Около месяца путешествовали мы с ответственным секретарем Всеславянского комитета полковником В. В. Мочаловым по землям Югославии — Сербии, Хорватии, Словении. Много мы видели прекрасного — чудесные лесистые горы, светло-зеленые долины, веселые виноградники, желтеющие кукурузные поля, бурные и тихие реки, спокойные озера... Видели в Альпах водопад Савицу, имеющий начало свое на Триглаве, — это такая упоительная красота, такая фантастическая прозрачность зеленой, хрустальной и серебряной воды, такой извечный, думы павевающий шум, что слова становятся бессильными. У подножья этого водопада почудился мне гордый байроновский Манфред, борец за предельную, вернее — за беспредельную свободу человека... Были мы в Постойне (по-итальянски — Постумья), во всемирно знаменитой пещере, к которой идет единственный эпитет: сказочная...

Но всего прекраснее — люди. Здесь много горя, много бедности, много разрушений, причиненных войной. У многих девушек на головах черные платки — знак скорби по утраченным отцам, братьям, возлюбленным... На многих домах реют черные флаги, говоря путнику о том, что все мужчины в этом доме — куче, по-сербски, — погибли, род окончился. Много вдов, много сирот, много инвалидов... Но люди здесь дышат свежим воздухом добытой кровью свободы, и взоры их светлы, руки их трудолюбивы и слова «братство — единство» здесь не праздные слова. О дружественном Советском Союзе, о Москве, о Красной Армии здесь говорят с невыразимой любовью. Идея единения славянских народов, идея дружбы со всеми свободолюбивыми народами мира здесь не только мысль, но и дело...

В хорватском городе Вараждине, где довольно сильно развита индустрия, один молодой рабочий, расспрашивая

меня о восставлении Днепрогэса, выразился так: «Днепрогэс — это наша гордость...».

Много поют здесь русских песен — по-русски, по-сербски, по-хорватски, по-словенски, и поют не только на митингах, собраниях, банкетах, поют, конечно, не только для гостей, а и дома, на улице, в кафе для себя. На одном собрании слышал я и нашу украинскую — «Розпрягайте, хлопці, коні...». Приходилось слышать в исполнении немудреного оркестра в ресторане и другие украинские песни.

В один из последних дней нашего путешествия самолет доставил нас в приморский город Черногория Подгорицу.

Подгорица — совершенно разрушенный город. Сплошные громады камня и кирпичей. Среди этих развалин, в наспех сооруженных, до крайности примитивных жилищах ютятся люди. Трудно представить себе, как они живут, но — живут...

Край очень бедный, «сиромашный», как здесь говорят (совсем украинское слово!), с одеждой, продовольствием дело обстоит плохо (непалаженный транспорт и другие причины), но все полны глубокой веры в новую демократическую федеральную Югославию, в помощь друзей... И нигде не видел я ни тени приниженности, угодничества, лукавства. Гордый и свободолюбивый народ!

Мы шли по улице. Навстречу — совсем маленький мальчик, худо одетый, черноглазый, смуглый, с левой рукой, перевязанной какой-то тряпицей.

— Здраво! (здравствуй!), — обратился к нему мой спутник.

Мальчик свободной поступью приблизился, протянул ему ручонку и серьезно, звонким голосом ответил:

— Здраво, друже!

Мы зашли в одно из убогих жилищ среди развалин. нас встретила старуха хозяйка, мать погибших на войне сыновей. Она показала нам неприглядное свое жилье и что-то шепнула одному из наших товарищей, сербу.

— Что она говорит? — спросили мы.

— Она спрашивает, можно ли нас угостить ракией... — был ответ. (Ракия — водка.)

Гостеприимство здесь не только обычай и традиция. Оно в крови.

Из Подгорицы полетели мы в главный город Боснии — Сараево, где когда-то раздался выстрел, бывший первым

сигналом к мировой войне четырнадцатого года: выстрел юноши Припцина в австрийского эрцгерцога.

Сараево — интересный город. Здесь видим мы стык двух культур — европейской и азиатской. Много жещин в больших белых платках с черными повязками, закрывающими лицо. Особенно странно видеть эти лица в театре (в Сараевском театре шла как раз премьера пьесы Валентина Катаева¹ «Отчий дом»), на митинге. Кто эти женщины? Словенки-мусульманки. Здесь много мусульман.

Нам показали красу местной архитектуры — мечеть, построенную в 1530 г. Она, действительно, большое производит впечатление своей строгостью, выдержанностью, торжественностью. Арабские надписи на стенах славят Аллаха и Магомета — пророка его. Показали нам медресе — магометанскую духовную школу, в которой оккупанты-немцы устроили какой-то склад, показали бывший монастырь дервишей. Осмотрели мы и этнографическое отделение местного музея, где наряду с роскошными восточными тканями, старинным оружием и старинными земледельческими орудиями, наряду с изображением пышной соколиной охоты, заседания мусульманского суда, внутренней гарема и т. п. видели мы и боснийские крестьянские костюмы, и разные вещи из дерева, живо напоминающие нашу Гудульщину... Побывали мы и на шумном рынке со множеством фруктов, сластей.

Все это — старый мир. Но еще с утра над городом летал аэроплан, разбрасывая листовки, призывавшие жителей на митинг, посвященный славянскому единению.

К двенадцати часам площадь и прилегающая к ней улица были запружены народом. Во всех окнах домов виднелись головы — не просто любопытных зрителей, а, как оказалось, активных участников митинга. Всего народу было, как определили опытные люди, не меньше десяти тысяч. Знамена национальные и красные, плакаты, призывающие к братству и единству, провозглашающие славу демократической федеративной Югославии, Советскому Союзу, Красной Армии, комсомолу (последний — на русском языке).

Местные деятели и мы — гости — произносили речи с балкона. Говорить было нам, гостям, и трудно, и легко. Трудно не только потому, что мы не владем сербским языком, а вследствие этого приходилось, говоря по-русски, все время заботиться о выборе наиболее понятных слов

и выражений, но и потому, что почти каждое слово прерывалось восторженными криками и рукоплесканиями. Легко — потому, что сочувствие собравшихся как бы подымало на крыльях...

Было в этой толпе много и девушек-мусульманок в архаических повязках, сквозь которые иногда еле сверкали молодые, задорные глаза... Это было от старого мира, но — новый мир кипел и переливался перед нами, новый мир, победное шествие которого никакой силе не остановить...

И сквозь все возгласы верующих в новую жизнь и творящих ее людей слышались мне звонко-серьезные слова черногорского мальчика:

— Здраво, друже!

[НАША] ДРУЖБА

Помню, как я обрадовался и растрогался, увидев когда-то в Тбилиси, в кабинете грузинского писателя, портрет Шевченко рядом с портретом Руставели. В те же дни, — а было это во время руставелиевского пленума Союза писателей, — мне выпало счастье передать грузинскому народу подарок от женщин и девушек Украины, от певучих полтавчанок, — вышитый ими ковер. Каким взрывом восторга был встречен подарок!

Незадолго до Великой Отечественной войны в моем родном селе на Житомирщине состоялся пушкинский спектакль, организованный, поставленный и сыгранный силами колхозной молодежи. Скептики улыбались, когда на сцену вышел тракторист в роли обольстительного Дон Жуана и доярка в роли доппы Анны, когда монолог царя Бориса читал бригадир полевой бригады, — но какой любовью к русскому гению напоен и овеян был тот вечер!

Я взял примеры из наиболее близкой мне области — области искусства и литературы. Но ведь на всех участках жизни лепинская дружба народов является основой нашего роста, нашего движения.

Война с фашистскими захватчиками показала неслыханную силу этой дружбы. Не так давно я был на кладбище, где похоронены защитники Ленинграда. Там на скромных надгробных табличках начертаны рядом с русскими именами имена украинцев, армян, грузин, белорусов... Для всех них Ленинград — город Ленина — был родным городом; защищая его, они защищали и свой Киев, свой Ереван, свой Тбилиси, свой Минск.

Сталинградская эпопея, о которой говорят в дружественных землях, я не раз слышал это, — как о величайшем в мировой истории подвиге человеческого духа, — сталинградская эпопея является творением детей Советской Родины, говорящих на разных языках, но исполненных единой веры, единой любви, единого порыва.

Враги, пачиная войну, надеялись посеять рознь между племенами, населяющими нашу землю. Они наткнулись на гранитную стену нерушимой дружбы. Больше того: именно в кровавых боях, в тяжчайших испытаниях дружба эта еще углубилась и укрепилась. Она была одной из основных причин нашей победы над чудовищем, в течение ряда лет заливавшим поля Европы кровью, с невиданной быстротой покорявшим государство за государством.

Народы Советского Союза шли в освободительной войне как неразрывная и потому несокрушимая рать. Во главе этой рати шел великий русский народ, веяло над нею бессмертное знамя... Победа озарила наши поля, города и села, но сколько ран и руин увидели мы на святой своей земле! Перед народами Союза встала новая задача: залечивать раны, новые прекрасные здания воздвигать на руинах. И народы справятся с этой задачей, потому что они — единый советский народ, ведомый в мирной работе, как и в бранных подвигах, гением партии.

То, что делается ныне у нас, в Советском Союзе, представляет собою высочайший пример и образец для всех народов. Пострадавшие от немецких оккупантов районы и области возрождаются, получая от братских областей и районов скот, сельскохозяйственные орудия, строительные материалы, действительную помощь. Мы строим новый дом сообща, и потому выстроим его таким красивым и в такие сроки, что это вызовет изумление и восхищение мира...

«Разделяй и властвуй» — такой был девиз царского правительства. «Крепи дружбу» — таков наш девиз. Сплоченные вокруг русского народа, вокруг Москвы, вокруг Кремля, народы Советского Союза создают себе счастливую, радостную жизнь. Предстоящие выборы в Верховный Совет СССР будут яркой демонстрацией дружбы, которую не может разрушить никакая сила в мире.

ВСЕСОЮЗНЫЙ СТАРОСТА

На XII заседании ВЦИК 30 марта 1919 года, поддерживая кандидатуру М. И. Калинина на пост председателя ВЦИК, Владимир Ильич сказал о тов. Калинин: «...он обладает умением подходить к широким слоям трудящихся масс». Прозорливый взгляд великого гения ясно увидел основную черту того человека, который с того дня и по нынешний бесценно стоит на посту руководителя верховного органа Советского государства.

Любовное название — «Всесоюзный староста», еще более интимное — «наш Михаил Иванович» — слышали мы повсюду, среди разнообразнейших слоев населения. Умение подходить к людям, умение говорить с ними об их пуждах и запросах, о делах большого общественного значения и самых мелких житейских трудностях и невзгодах, умение с необычайной ясностью и простотой освещать самые трудные принципиальные вопросы в высокой степени присущи М. И. Калинин.

Почитайте речи и статьи его, относящиеся к довоенным годам, и вы увидите, как настойчиво и упорно заботился председатель Президиума Верховного Совета СССР о подготовке страны к грядущей грозе — подготовке во всех областях народной жизни, как четко и убедительно формулировал он необходимость этой подготовки, как верно и метко указывал ее пути. И эта деятельность М. И. Калинина дала, конечно, свои плоды, о ней с глубокой благодарностью вспоминаем мы ныне, когда пораженный в сердце фашистский зверь лежит у наших ног.

Всегда и всюду стоит Михаил Иванович на страже интересов Советского государства, всегда и всюду общедоступным и доходчивым языком объясняет он эти интересы всем трудящимся страны...

Передо мною снимок, переносящий воображение в далекие бурные годы. На снимке — В. И. Ленин, И. В. Ста-

лин и М. И. Калинин в 1919 году. Смотрю и вспоминаю слова Михаила Ивановича:

«Вся история моей жизни, а по существу и вся история рабочего класса заключается в том, что мы жили и боролись под руководством Ленина...»

Верный ленинец, М. И. Калинин всем своим жизненным подвигом осуществляет заветы великих своих учителей и товарищей.

М. И. Калинин возглавляет верховный орган государственного государства, — государства, построенного на совершенно новых, не виданных в мире началах, государства, в котором воплотилась мечта лучших умов человечества — социализм, государства, которое именно благодаря своему строю, благодаря созданным в нем общественным и экономическим отношениям, сумело и смогло наголову разбить фашистских захватчиков. Поле зрения у человека, занимающего такой пост, как Михаил Иванович, огромно, почти беспредельно. И он, Михаил Иванович, охватывает это поле своим взором. Все стороны народного хозяйства, все части государственного механизма, все разнообразие нашей многонациональной земли известны ему так, как известны, скажем, колхознику его изба, его двор, его сад, его огород, его полевая бригада... Это ли не ленинский стиль работы!

Вопросы всех видов земледелия, животноводства, промышленности, городского хозяйства, науки, литературы, искусства, быта, морали и т. д., и т. п. — все это горячо принимает к сердцу наш Всесоюзный староста, обо всем этом найдет у него в нужный момент пужное слово — веское, твердое, убедительное. И не только слово, разумеется, товарищ Калинин — человек прежде всего практического дела, организатор и руководитель. Хозяйство его велико, но он чувствует себя в нем подлинным хозяином как талантливый и мудрый соратник и ученик Ленина, как сын великого русского народа, как друг всех народов Советского Союза.

В большом хозяйстве есть и то, что называют мелочами. Хороший хозяин внимателен и к мелочам, — внимателен к ним и Михаил Иванович. И уж совсем не «мелочами» считает он заявления, просьбы, ходатайства отдельных людей, стекающихся к нему со всех концов советской земли. В приемной товарища Калинина бывает в день, примерно, 300 посетителей, обращающихся сюда со своими личными обидами, жалобами на учиненную им

кем-либо несправедливость. А сколько приходит ежедневно на его имя писем, зачастую с лаконичным адресом «Москва, Михаилу Ивановичу Калинин». Совершенно ясно, что никто в мире физически не мог бы лично разобраться в этой массе иногда чрезвычайно запутанных дел, в этом потоке человеческих горестей, сомнений, недоумений. Но у Михаила Ивановича есть прекрасно подобранный штат людей, которые ведут всю повседневную работу, а умение подбирать помощников тоже ведь характеризует руководителя! — людей, которые умеют чутко, внимательно и разумно разбираться во всем поступающем материале. Некоторые особенно сложные или трудные дела рассматривает и решает сам Михаил Иванович. В результате — нет ни одного человека, который ушел бы из приемной Всесоюзного старосты, не получив помощи или толкового разъяснения, нет ни одного письма, адресованного товарищу Калинин, которое осталось бы без ответа. Вот почему не раз приходится слышать, что человек, считающий себя в чем-то ущемленным или ставший в тупик перед каким-либо жизненным вопросом, просто и решительно заявляет: «Напишу товарищу Калинин!»». Мне самому, да и многим из моих знакомых известны случаи, когда именно обращение к «нашему Михаилу Ивановичу» делало — и очень скоро — возможным разрешение вопроса, казавшегося дотоле неразрешимым.

В необозримом хозяйстве, которым ведает Всесоюзный староста, много звучит различных языков. Национальный вопрос был одним из самых тяжелых вопросов в дореволюционной России, одной из самых трудных проблем является он и ныне в капиталистических странах. Советский Союз, как мы знаем, этот вопрос разрешил. Эта дружба народов — одна из основных причин нашей победы над фашистскими захватчиками, эта дружба является верным залогом возрождения нашей страны после бурных и трудных военных лет, в ней залог невиданного расцвета. Михаил Иванович всегда стоял и стоит на страже ленинской национальной политики, на страже дружбы народов.

«В старой энциклопедии Белоруссии было посвящено буквально несколько строчек, тогда как Беловежской Пуще несколько столбцов», — отметил товарищ Калинин в речи на юбилейной сессии ЦИК БССР 11 июля 1935 года. Нечего и говорить, что в старых энциклопедиях

совсем не было нынешней Украины (говорилось только об Украине как о «неофициальном названии» «юго-восточных русских земель Речи Посполитой»), а была Малороссия или даже Россия Малая!

Равноправие национальностей, право их на свободное развитие стоит во главе угла нашей национальной политики. Именно отсюда вытекает братская солидарность народов СССР, которую всегда неумолимо подчеркивает Председатель Президиума нашего высшего законодательного органа.

Еще в 1920-м году товарищ Калинин, выступая на 2-й сессии ВЦИК VII созыва, сказал: «Судьбы Российской Советской Республики самыми тесными узами связаны с судьбами Советской Украинской Республики».

За эти годы в трудах и ратных подвигах окрепла дружба народов-братьев — русского и украинского, и мы знаем, что разорвать узы этой дружбы не может никакая сила в мире.

Я вспоминаю 1936-й год, декаду украинского искусства в Москве. Я вспоминаю, как радушно, с какой любовью, с каким доброжелательным вниманием встретили москвичи гастроли Киевской оперы на сцене Большого театра, какими бурными проявлениями дружбы эти гастроли сопровождались. Вскоре работники искусств УССР и работники искусств Казахской ССР, тоже выступавшие в Москве, были награждены орденами, — и вот какие замечательные слова произнес Михаил Иванович при вручении орденов: «Народное искусство одного из народов Советского Союза близко любому другому народу, хотя бы он и не знал этого языка...»

Коснувшись вопроса о ценности народного искусства, товарищ Калинин заметил:

«Самым высоким видом искусства, самым талантливым, самым гениальным является народное искусство, то есть то, что запечатлено народом, сохранено, что народ пронес через столетия».

Волнующие, глубокие слова!

Когда с полей Украины были изгнаны совместными ударами народов Советского Союза наглые фашистско-немецкие грабители и предстоял на этих полях первый, после тяжелого перерыва большевистский сев, Всесоюзный староста обратился к крестьянам и крестьянкам

Украины, горячо призывая их к стойкому и неутомимому труду во имя блага Родины, во имя прекрасного будущего.

Одним из творцов того будущего и является соратник Ленина, сын великого русского народа, труженик, коммунист, государственный деятель, добрый и мудрый человек, наш Михаил Иванович Калинин.

Пожелаем же ему много лет радостной и плодотворной жизни, скажем ему от искреннего сердца за все сделанное им для народа, наше украинское «спасибі»!

НЕЛЮДИ

Влітку цього року був я в Гданську. Бачив там річ, якої довіку не забути: миловарню, де роблено мило з людського жиру, де оброблювано для потреб промисловості людську шкіру. Я бачив акуратно складені в стося — як дрова — голі людські тіла, політі якоюсь рідипою, «щоб не псувалися». Були це трупи в великих скринях — на тих скринях, як мені розказано, спали, їли, грали в карти німецькі солдати. Миловарня була «обладнана за останнім словом техніки». Про це й говорив, оперуючи науковою термінологією, внімалий після визволення Гданська співробітник цього «науково-промислового» закладу. Говорили, кажуть, з незрозумілим тупим спокоем, трохи тільки дивуючись, чому власне цій справі надано такого значення, і то не наукового, не технічного, не промислового, а якогось іншого. Про слово «моральність» він, очевидно, щось чув, навіть читав у доброзвичайних німецьких хрестоматіях, — але що має спільного це слово з миловарінням?

У Варшаві бачився я з одним видатним громадським діячем, що був у прославленому Освенцімському таборі. Він оповідав чимало речей, про які мало сказати — страшні, жахливі і т. д. Наприклад, коли приїздила на станцію свіжа партія полонених, то їх роздягали догола і голих — по морозу — гнали до табору. Особливо вперто практикувався цей спосіб щодо полонених із Радянського Союзу. Питаю оповідача: але ж це була робоча сила, табір же був великим промисловим центром, як же не думало начальство про збитки, про те, що люди заслабнуть, повмирають? На це бесідник одповів: ну, робочої сили там вистачало, не було чого боятись, що її забракує! Умруть, так умруть, а слабих, розуміється, убивали.

Недавно в Германії відбувся процес над однією групою німецьких злочинців. Знаходились люди, що їх боронили, що вигадували якісь юридичні аргументи на захист підсудних. Іноземні кореспонденти — деякі, звісно, — не без прихованого чи неприхованого захоплення описували для ласих на сенсації читачів «білявих бестій», що сиділи на лаві підсудних, особливо, коли це жінка та ще й гарненька. Справді, пікантно: мрійна Гретхен, що зацьковувала собаками людей! Така жінка варта пошани «самого» Ніцше²!

Письменник Леонов³, котрий побував на цьому процесі, пише мені в листі, що ніяк не може отямитись від усієї бридоти, яку там бачив і чув, ходить піби затруєний, книжки не може в руки взяти.

І от ще один процес.

Я не хочу й не можу думати, що йде суд над нацією, над народом. Але не думаю також, що судять окремих осіб, — судять німецький фашизм.

Те, що ми називаємо, ображаючи звірів, німецькими звірствами, логічно випливає з того виховання, котре давали добродійним дітям з німецьких родин їх учителі, починаючи з Бісмарка⁴ і Ніцше — я недурно назвав раніше цього геніального проповідника огидної жорстокості — і кінчаючи Гітлером і його прибічниками. Акуратна жорстокість, канонізований садизм, реєстровані в бухгалтерських гресбухах масові вбивства, торгівля людським жиром, шкірамі, волоссям замордованих жінок, — супроти цього всього варвари давніх віків — суцці невиннята з блакитними очима!

Марна річ доводити тарантулові або кобрі, що, вбиваючи своєю трутизною живу істоту, вони чинять неморальну річ.

Тут єдина рада — розчавити голову.

Але людям, котрі здатні захищати кобр і тарантулів, посилаючись при цьому на параграфи законів і дати під тими законами, може, варт би було замислитись над тим, що вони роблять. Адже справа йде не про покарання того чи того душогуба, а про очищення повітря, яким дихає людство.

Для німецько-фашистських злочинців неточне визначення нелюди.

Це не люди. Це істоти, вироблені й виплекані спеціальною тваринницькою системою, це гомункули, тільки зовні схожі на людей.

Кров убитих, замучених, замордованих, кров Бабиного яру⁵ і розсипаних по всій Європі бабиних ярів кличе до відплати, і відплата ця повинна бути здійснена. Але ширше беручи — ідеться не тільки про відплату, а й про оздоровлення людської атмосфери, про звільнення світу від порожніх до самого дна душ, які гнилим своїм подихом труїли і мертволи все живе, все світле, все, для чого варто жити.

ВЕРНЫЕ СЛУГИ НАРОДА

[...] Наш народ с полным правом гордится тем, что его избранники — депутаты Верховного Совета СССР и УССР с честью выполняли указания партии.

Пройдя суровую школу войны, они показали себя истинными слугами своего народа. Немало среди них людей, своей героической работой в годы войны заслуживших всеобщее признание, любовь и уважение народа.

Мы хотим сегодня рассказать о нескольких депутатах, об их славных делах в дни войны и мира, о делах, в которых мы видим яркое воплощение советского демократизма, неразрывную связь депутатов со своими избирателями в любых условиях.

...Трудящиеся Черниговщины встречались со своим избранником депутатом Верховных Советов СССР и УССР Алексеем Федоровым и в самые мрачные дни немецкой оккупации. Это были не обычные встречи депутата со своими избирателями. Депутат появлялся на территории своего округа во главе партизанского отряда — сколько было радостных встреч! — и люди, которые голосовали за него на выборах, вступали теперь в его отряд, становились под знамя народных мстителей. Народ поддерживал своего депутата всем, чем мог, а депутат сделал все, что требовала от него Родина в те тяжелые дни.

В дни войны с новой силой развернулся организаторский талант депутата. Отряд Федорова, выросший позже в крупное партизанское соединение, контролировал на временно захваченной немцами территории обширные районы и был фактически хозяином положения. Имя Федорова, неустрашимого партизанского генерала Орленко, наводило страх на врага. Из лесов Черниговщины, из родных мест соединение Федорова прошло с тяжелыми

боями на Волынь, совершив героический трехтысячекилометровый рейд по оккупированной немцами территории.

Так в пламени войны, в грохоте битв прогремела слава Алексея Федорова, дважды Героя Советского Союза, советского патриота, который воплотил в своих делах определение государственного деятеля ленинского типа:

— Бесстрашный в бою и беспощадный к врагу народа.

В славной когорте депутатов Верховного Совета — героев Отечественной войны мы встречаем имена прославленного Маршала Советского Союза, трижды Героя Советского Союза Жукова, Маршала Астахова¹, и генералов Еремепко², Герасименко³, Галанина⁴ и многих других бойцов и полководцев Красной Армии.

Иван Козачук.

Это имя очень популярно на Буковине. Здесь вырос этот человек, здесь жил и боролся он против гнета помещиков и фабрикантов во время владычества румынских бояр. Когда Советская власть освободила Буковину, Иван Козачук проявил себя активным организатором, работал в райсовете в Черновцах. Трудящиеся Черновицкого избирательного округа избрали его депутатом Верховного Совета Украины. В первые дни войны Козачук ушел добровольцем на фронт. Долгих четыре года воевал Козачук, был участником многих боев, и о героических подвигах этого искусного разведчика ходила по фронту молва. Бойцы и командиры 77-й гвардейской стрелковой дивизии, с которой Козачук прошел весь боевой путь, крепко полюбили этого мужественного сына Советской Буковины. На войне Козачук вступил в партию большевиков.

Домой, в Черновцы, Иван Козачук вернулся Героем Советского Союза, кавалером шести орденов. В госпитале, где он лежал на излечении после ранения, к нему ежедневно приходили избиратели, приносили гостинцы, цветы и книги... Ныне Герой Советского Союза и посланец народа Буковины в Верховный Совет СССР Иван Козачук снова работает в Черновцах заместителем председателя Ленинского районного Совета депутатов трудящихся.

Академики Богомолец и Филатов⁵, старобешевская трактористка Прасковья Ангелина⁶, знаменитый обер-мастер доменщик И. Г. Коробов⁷, прославленная пяти-сотница Марина Гнатенко⁸, служившая во время войны

в рядах Красной Армии, — депутаты, известные всей стране своей многолетней плодотворной и разносторонней государственной деятельностью, дающие пример самоотверженного служения Родине и своему народу...

Ныне советский народ деятельно готовится к выборам в Верховный Совет СССР. Как и в прошлые выборы, народ пошлет в высший орган социалистического государства лучших своих сынов и дочерей, людей, безгранично преданных делу Ленина, делу социализма...

ПО ЮГОСЛАВИИ

Наше знакомство с Югославией началось с Белграда.

Мы побывали на горе Авала, с которой открывается великолепный вид на холмистые, лесистые окрестности столицы Югославии. Каждое деревцо, каждый кустик, каждый камень связаны здесь с воспоминаниями о героической борьбе югославских партизан против фашистских захватчиков. Много пало здесь жертв, много пролилось крови, много совершено подвигов.

Авалу увенчивает памятник-мавзолей, посвященный неизвестному юнаку (герою). Сооружение украшено восемью жемчужными статуями: сербиянки, македонки, хорватки, словенки, герцеговинки, черногорки, боснийки, далматинки — символ единения югославских народов. Эта работа выполнена замечательным скульптором Мештровичем. Кстати сказать, валяние стоит в Югославии вообще на высоком уровне, и в Сербии с законной гордостью называют такие имена, как, например, имя большого мастера Антона Августинчича. Августинчич является вместе с тем видным государственным деятелем. Участие писателей, художников, ученых в деле управления страной весьма характерно для молодой демократической Югославии.

После мы посетили одно из окружающих город сел. Крестьянские белые хаты (хата, дом — по-сербски «куча»), крытые черепицей, а иногда и соломой, многим напоминают Украину. Да и быт местных крестьян имеет много общего с бытом моих земляков. Я, конечно, имею в виду не столько современную колхозную деревню, сколько деревню моего детства. На стенах, под кровлями, сушатся связки желтой, красной, белой кукурузы. Кукуруза здесь — один из основных видов питания. Именно на нее, на кукурузу, возлагают сейчас большие надежды, потому что в этом году лето вышло очень засушливое, пшеницы и других злаков собрано мало.

Заходим в одну из «куч».

Внутри «кучи» — ткацкий станок. Девушка ткёт ковер. Она учтиво поздоровалась с нами, но не отрывается от работы... Завязывается беседа. Сербские крестьяне, оказывается, говорили во время войны: «Лучше пусть бросают немцы бомбы на нас,— меньше останется для русских». Какие слова!

В селе Даросава посетили мы «кучу», где в подполье, в убежище, сделанном в самой «куче», хранилась «техника» партизан, а подчас прятались и они сами от предателей-четников.

Нас знакомят с девочкой-подростком Лепосавой Лазаревич, которая много помогала партизанам: ходила в разведку, передавала важные известия, прятала раненых и ухаживала за ними. Отец Лепосавы — партизан Михайло Лазаревич...

В центре Шумадии, городе Крагуеваце, состоялся большой митинг. После речей, произнесенных с балкона нами, белградцами и местными жителями,— речей о доблестной Красной Армии, о солидарности славянских народов, о борьбе с фашизмом во всех его видах и проявлениях, о героизме югославских народов, молодые бодрые голоса запели сербские и русские песни, среди них — «Широка страна моя родная». Здесь всюду знают и поют русские песни. Особенно взволновало нас то, что после гимна «Гей, славяне» был исполнен по-русски Гимн Советского Союза...

Через несколько дней после приезда мы были приглашены к маршалу Тито. Маршал встретил нас в своем рабочем кабинете.

Мы долго беседовали о войне, о единстве Югославии, о дружбе с советским народом. Маршал рассказывал нам о мерах, которые принимает правительство Югославии для организации продовольственного снабжения жителей. Задача очень сложная ввиду транспортных затруднений (много разрушенных мостов и приведенных в негодность дорог, которые, правда, спешно и успешно исправляются) и случившегося в этом году, из-за страшной засухи, недорода... Ясный практический ум и твердая воля слышались в его словах.

Во время поездки по городу маршал Тито показал нам домик, где он работал во время войны и в начале войны в качестве подпольщика. Домик был совсем на виду у врагов — это именно облегчало конспирацию.

В город Нови Сад (автономный край Воеводина) мы ехали по ровной, как стол, знаменитой Паннонской долине.

Город Нови Сад называют сербы «Новыми Афинами». Здесь, начиная с XVIII века, было средоточие науки, искусства, культуры. Нам показывают здание первой в славянском мире «матицы» (просветительно-патриотического общества). Основана была эта «матица» в Будапеште. Осматриваем очень интересную библиотеку, портретную и картинную галереи. На память о посещении «матицы» нам дарят две большие тяжелые книги — историю «матицы» и обзор сербского искусства в Воеводине.

В Нови Саде мы встречались с интеллигенцией, с писателями — всюду царит одно и то же настроение дружелюбия и жадного любопытства друг к другу. Нам предстоит много работы по ознакомлению сербов и других народов Югославии с литературой, наукой и культурой Советского Союза. Если русскую литературу, особенно классическую, а также первых послеоктябрьских лет, знают здесь довольно многие и притом неплохо, то дальше дело обстоит гораздо хуже. Не говорю уже, что о литературах украинской, белорусской и других народов Союза имеется у местной интеллигенции весьма смутное представление. С другой стороны, и мы ведь мало еще знаем о литературе сербов, хорватов, словенцев и других югославских народов, а знать следует. Правда, чудеснейшие сербские и этнические песни переводились на русский язык многократно, в числе первых переводчиков сияет имя Пушкина. Переводил их на украинский язык Михайло Старицкий, под их влиянием создала гениальная Леся Украинка поэму «Вила-посестра». Переведены также некоторые произведения Ашкерца¹, Боговича. Но этого мало.

В столицу Хорватии — старинный живописный людный город Загреб — мы ехали поездом. По дороге мы видели из окна вагона выступавшие в мутном тумане осеннего утра развалины домов, кучи кирпичей на месте сожженных и взорванных зданий. Знакомые и все же заставляющие сердце сжаться от боли страшные картины...

В Загребе мы посетили выставку словенских художников-партизан. Зарисовки с натуры — сплошные зарисовки. Скорь матерей, убитые дети и старики, сожженные жилища... Нас поразили тонкая наблюдательность

и высокое мастерство художников, среди которых есть и профессионалы, и талантливые самоучки. Некоторые из них поднялись в своих работах, сделанных наспех, «на колене», на случайном клочке бумаги, до высокого художественного обобщения, которое и является подлинным искусством.

Видели мы и произведения художников, которые жили в Загребе во время оккупации. Это поистине страшно. Потрясает барельеф (кажется, работы скульптора Антунаца), изображающий, как немцы отнимают у матерей их ребят. Эти матери, прижимающие к груди детей своих — свою кровь, свою радость, свою жизнь, — эти дети, жмущиеся к материнской груди, — все это своего рода грозный обвинительный акт.

Бюст Горького, работы Антунаца, вылеплен был в 1935 году. В годы войны бюст сохранялся под землей.

В этнографическом музее видели мы любовно представленную материальную культуру народа во всех ее проявлениях. Все это заботливо собрано и умело экспонировано.

Музей ремесел и искусств раскрыл перед нами прелюбопытные страницы прошлого. Вот, к примеру, старинные церковные книги, печатавшиеся в Киеве...

В музее хранятся колоссальное евангелие, подаренное сербскому монастырю русским царем Петром I², грамота царя Алексея Михайловича³, пожалованная Леповинскому монастырю, чаша, подаренная Иваном Грозным⁴ сербам с тем, чтобы они из нее пили за его здоровье, историография славянских народов, переведенная с итальянского на русский язык и изданная при Петре I.

Много и других экспонатов, любопытных и поучительных.

Мы осмотрели в Загребе и университетскую библиотеку. Здесь много книг по русской и украинской истории и литературе. Между прочим, книга Драгоманова с автографом, «Исторические песни» Антоновича и Драгоманова, Костомаров, редкие издания Шевченко. С особенной гордостью показана была нам рукопись, обнаруженная местным ученым Бодаличем, нашим экскурсоводом. Это наиболее полный вариант знаменитой «Повести о Петре Златые Ключи». Есть в библиотеке и современная советская литература в подлинниках и переводах. Всего библиотека насчитывает около 600 тысяч томов.

На встрече с хорватскими писателями много говори-

лось о русской литературе, о Блоке, о Достоевском. Мне были подарены хорватские книжки о Блоке, с переводами его стихотворений, в том числе и «Двенадцати», и о Достоевском.

Особенно теплой и душевной была наша вечерняя встреча с загребскими рабочими в так называемом «Рабочем доме». Божидар Масларич выступил с содержательным докладом на тему «Советский патриотизм». Доклад слушали весьма внимательно, очень живо реагировали на такие известные здесь и любимые имена, как Гастелло, Зоя Космодемьянская⁵, Олег Кошевой⁶... Слово «Сталинград» здесь, как и всюду, вызывает овацию...

Мы побывали на съезде сербов, живущих в Хорватии. Съезд состоялся в огромном ярмарочном павильоне Загреба и вылился в яркую манифестацию дружбы сербов и хорватов. Большое впечатление произвел своей спокойной и уверенной речью семидесятилетний хорватский поэт-боец Владимир Назор⁷, председатель хорватской скупщины, который вышел к партизанам из Загреба в момент, когда из него, по собственному выражению поэта, «мышь не могла выйти», и благополучно дошел, и делил с партизанами их суровые дни, и написал об этом простые и яркие страницы.

В Загребском театре состоялся концерт славянской музыки, посвященный Всеславянскому комитету в Москве... Открылся концерт Гимном Советского Союза, потом были исполнены «Гей, славяне» (югославский государственный гимн) и национальный хорватский гимн.

Очень хорош был местный хор в разнообразнейших национальных костюмах Югославии (здесь, в сущности, что ни область, что ни село, то и свой оригинальный костюм): перед нами развернута была картина народных обычаев, песен и плясок.

Едем в Загорье. Узенькая речушка отделяет здесь Хорватию от Словении. Мы едем по хорватской земле. У дороги, над которой высятся скалистые, покрытые лесом горы, скромный памятник поэту Михановичу⁸, автору хорватского гимна, сочиненного в 1835 году. На этот гимн, по словам нашего спутника, известного общественного деятеля Божидара Масларича, обратил в свое время внимание и даже перевел его на русский язык Максим Горький.

В пятидесяти четырех километрах от Загреба находится село, где родился Йосип Броз Тито, домик семьи

Броз. Маленькая скромная надпись над дверью... Типичный крестьянский двор...

Затем мы посетили пустую ныне и в значительной степени разрушенную Лепосавскую тюрьму, где пять лет томился в заключении Йосип Броз Тито, не оставлявший и там своей революционной деятельности. Последнее облегчалось тем, что он, как электротехник по специальности, входил во все камеры...

Во дворе тюрьмы засыпанный колодец. В этот колодец в 1945 году фашисты бросили и засыпали землей живыми больше 60 человек местного населения.

Приезжаем в город Вараджин, довольно значительный индустриальный центр... Здесь снова митинг, снова приветствия, снова одушевление, снова сверкающие юношеские, девичьи, детские глаза... Во время данного в честь гостей обеда мой сосед, молодой рабочий, расспрашивал о том, восстанавливается ли Днепрогэс, и сказал слова, которых я никогда не забуду: «Днепрогэс — это наша гордость...»

В городе Глина нам показали развалины православной церкви, где в 1943 году выступал, призывал к восстанию против оккупантов Владимир Назор. В этой церкви усташа зарезали около 800 беззащитных сербов... Площадь, говорят, была красная от крови. Впоследствии работники кинематографической советской группы, делающей фильм о народно-освободительной войне в Югославии, показали нам — среди множеств других — ужасающий снимок: усташ рубит голову югославскому повстанцу и при этом улыбается...

В детском доме, где воспитываются партизанские дети, очень скромная, даже бедная обстановка, но всюду чистота и порядок. Дети с видимым удовольствием спели для нас несколько песен, в том числе и песню, гласящую, что «область наша чиста от усташа»...

Много в этих местах развалин, много руин... Строятся новые дома, новые деревни. Своеобразным символом дружбы народов, которых враги старались рассорить, является постройка сербского села Влаховичи: ею заняты хорваты из столицы Хорватии — Загреба. Загреб финансирует строительство и снабжает материалами.

Мы заходили в одну из уцелевших крестьянских «куч»... Бедность, бедность... От нее только теперь начинают избавляться здесь люди в новой, демократической Югославии. «Куча» построена в два этажа: в первом по-

мещается скот, во втором — живут люди. Новые жалища строятся более светлые, просторные, удобные, для скота отводятся отдельные помещения. Хозяйка «кучи» выглядит совсем старухой, хотя ей всего 46 лет. Два сына ее погибли на войне.

Город Топуско — знаменитый курорт, где лечат серной водой ревматизм, ишиас, женские болезни... Рассказывают чудеса о благотворном влиянии этой воды... В этих местах вообще немало горячих целебных источников. Конечно, война много принесла разрушений югославским курортам, много предстоит работы по их восстановлению и расширению.

К слову, о работе. Югославы, вообще говоря, весьма трудолюбивы, но положительно всюду говорят с завистью: «Мы не умеем работать так, как советские люди...» Слова «Стаханов», «стахановское движение», «стахановские методы и темпы работы» произносятся с восхищением.

Во время этой поездки мы наблюдали исполнение «козарского кола» (по имени горы Козара, прочно вошедшей в историю партизанской войны)...

Мы побывали также в столице Словении — Любляне. Не буду повторять, как нас встретили. Мы, конечно, не ободряемся: встречали с неизменной радостью и любовью не нас персонально, а представителей Советского Союза...

Первое, что бросилось мне в глаза в Любляне, — памятник замечательному словенскому поэту XIX века Прешерну, которого переводил на русский язык знаменитый филолог и лингвист Федор Корш (переводы эти местной интеллигенции, разумеется, известны).

Мы посетили здесь дом председателя Временной народной скупщины Словении, критика и переводчика Иосифа Видмара⁹. Видмар много сделал для ознакомления словенской публики с русской литературой: он перевел роман Гончарова «Обломов», произведения Толстого и других классиков. Сейчас он работает, насколько удается урвать часок-другой от государственной деятельности, над переводом «Горе от ума» Грибоедова¹⁰.

В городе Крапье мы видели на очень чистом, любовно охраняемом кладбище могилу Прешерна; на надгробном памятнике вырезаны слова поэта: «Одно твоё желание исполнилось — тело твоё покоится на родной земле...» Тут же, вблизи, могила и памятник поэта Симона Енко¹¹, автора текста словенского национального гимна...

В городе Всеинцы мы осмотрели крупный, по здешним масштабам, металлургический завод (около 3 тысяч рабочих). Рабочие жадно расспрашивали нас о Советском Союзе. Некоторые из них побывали в России во время первой мировой войны... Теперь бы они нашу родину, конечно, не узнали.

Во дворе завода навес, под которым стоят велосипеды рабочих. Велосипеды здесь вообще в большом ходу. Ими пользуются и школьники, и рабочие, и крестьянки, и городские домохозяйки, едущие на рынок.

По дороге в город Марибор встретили мы отряды людей, шедших со знаменами и плакатами на площадь. На одном из плакатов надпись: «Будь ударником». На другом — такая приблизительно: «Безделье — позор, работа — честь». Интересно, что один отряд состоял из югославских и итальянских партизан, рядом сражавшихся против фашистов. Лозунги о единстве Югославии, о республике, о дружбе с Советским Союзом, о братстве славянских народов — повсюду.

В городе за радующим сердце парадом труда мы увидели парад войск, эффектный и внушительный... Все залито чудесным южным солнцем, народ радуется и ликует...

Страшным кажутся на фоне радостной, праздничной толпы одинокие какие-то фигуры, бочком пробирающиеся куда-то по каким-то своим делам и не то с испугом, не то с ненавистью — при внешнем равнодушии — искоса поглядывающие на народ. Такие фигуры, конечно, еще есть. Реакция существует, она ведет свою пропаганду, она даже издает в Белграде еженедельную газету с обманчивым названием «Демократия», но она тает перед лицом народа, как воск на солнце.

После многолюдного митинга на стадионе начались народные игры. Показана была во всех ее наивно пленительных красках крестьянская свадьба, продемонстрированная символический сбор осенних плодов и т. д. Разнообразие народных костюмов и неподдельное веселье участников тешили взор и сердце.

Побывали мы на химическом заводе под Марибором и осматривали мощную, хорошо оборудованную и содержимую в большой чистоте (что живо напомнило мне наш Днепротэс) гидроэлектростанцию на реке Драве. Затем мы совершили поездку в горы, носящие общее название — Рог...

На Роге был штаб народно-освободительного движения Словении. Место это как бы специально создано для того, чтобы скрывать партизан: густой, внизу лиственный, вверху еловый лес, всюду торчащие причудливые камни, овраги — все это способствовало тому, что немцы, бывавшие очень близко, так сюда и не провикли...

Маленькие, предельно простые дощатые домики... Вот здесь помещался исполнительный комитет, здесь был ЦК партии, здесь жил нынешний председатель скупщины. Вон в том овраге своя электростанция. Там зимовали партизанские копи... А там боц, рядом с кухней, «приемный зал», где принимались союзные военные миссии, состоялись важные заседания...

Воздух свеж и резок, ярко пылает костер, «бойцы вспоминают мигувшие дни»...

Девятого октября мы побывали в Постойне, известной в учебниках географии под итальянским именем Постумии. Здесь величайшая, кажется, в мире пещера. Часть дороги в этой пещере мы проехали в специальном поезде, в открытых вагончиках, часть — очень значительную — прошли. Внутренность пещеры — это симфония линий, красок, причудливых фигур и групп, напоминающих то людей, то зверей, то птиц, то деревья, то какие-то непонятные чудовища.

Один из гротов пещеры — огромный концертный зал, где не раз состоялись симфонические концерты.

Видели мы еще многое. Видели разрушенные здания с лаконической надписью: «Это — дело фашистов». А есть на одной кондитерской и такая трогательно-комическая надпись: «Не хотим шоколада, хотим Югославию...» Речь идет об единой Югославии как федеративном демократическом государстве. Слыхали мы, как маленькие девочки и мальчики пели в одном городке над ласково голубым Адриатическим морем по-хорватски «По долинам и по взгорьям»: советские песни всюду разнесли югославские партизаны, партизаны же являются и переводчиками их.

Словения радует взоры очень разнообразной красотой и обильна природными богатствами (между прочим, маршал Тито, когда мы были у него, показал нам коллекцию горных пород Югославии, в том числе жильное золото). Но уделом большинства населения Словении, в особенности крестьян, была до сих пор крайняя бедность. Живя среди роскошной природы, питались они преимущественно мучной похлебкой да луком...

Новая жизнь открылась перед народами Югославии. Пожелаем им успеха в этой жизни: они вполне заслужили этого героической своей борьбой против фашистских полчищ; скажем искренне спасибо милым, ласковым людям, оказавшим нам гостеприимство в этой прекрасной стране, и воскликнем:

— Да будет крепка дружба славянских народов, закаленная в боях!

ЛЮБОВЬ К ЧЕЛОВЕКУ

Недавно на одной встрече кандидата в Верховный Совет Союза с избирателями предложен был состав рабочего президиума, который и был принят единогласно. Состав этот представляется мне очень интересным и характерным. Первой была названа колхозница — свинарка, следующим — рабочий кожевенного завода, за ним — учительница, дальше — работница-комсомолка, которая будет голосовать в этом году впервые, затем — инженер, директор завода, после этого — генерал Красной Армии, следующим — студент учительского института и так дальше. Жителю капиталистической страны такой список показался бы странным. Свинарка — и генерал, рабочий и инженер — за одним столом, за одним делом большой общественной важности!

На этом же собрании выступил плановик кожевенного завода, человек сугубо прозаической специальности. Он произнес свою речь в стихах. Пусть были в этих стихах промахи, срывы, неловкости, но они, эти вышедшие из-под неумелой руки стихотворные строки, согреты были настоящей человеческой теплотой, а значит — и поэтичны. Мне это тоже показалось весьма примечательным.

У нас нет, мы все уже привыкли к этому, уважаемых и неуважаемых профессий. Всякая профессия достойна уважения, если носитель ее честно служит народу. И нет у нас замыкания в узком круге своей специальности. Мне рассказывали на днях: у немецких ученых до того дифференцированы отрасли науки, что, к примеру, физиолог, занимающийся какой-нибудь определенной отраслью физиологии, оказывается совершенным профаном в соседней отрасли той же физиологии. У нас это было бы совершенно невозможным.

Мы привыкли к чудесам, совершившимся с человеком в Советском Союзе. Мы не всегда даже вполне сознаем,

что грани между физическим и умственным трудом, между городом и деревней стираются с каждым днем, с каждой минутой, что мощный поток культуры заливает самые отдаленные и глухие уголки нашей Родины, что участие в делах управления страной принимают все жители страны, что советская женщина, равная в правах с мужчиной, разделяет с ним славу героических трудовых подвигов, что никакие книжные тиражи — баснословные в сравнении с дореволюционными — не в состоянии удовлетворить жажду наших читателей, и так далее, и так далее.

Просматривая списки кандидатов в депутаты Верховного Совета, вы увидите там и величайших государственных деятелей, и писателей, и воинов, и труженников от станка и от плуга, и ученых, и работников искусства. Все эти люди облечены доверием народа, потому что они плоть от плоти и кость от кости народа, потому что их труд направлен к единой цели — возрождению и дальнейшему расцвету нашей страны. И они оправдают народное доверие как посланцы в советский парламент. Они будут верными слугами народа, — это ведь не только высочайший долг, но и высочайшее счастье.

Я посетил недавно родную деревню, колхозники которой вместе с работниками МТС выставили мою кандидатуру в депутаты Совета Национальностей. На предвыборном собрании выступили старый колхозник Иван Климацкий, давний мой приятель, один из передовых людей деревни. Он просто, безыскусственно рассказал присутствующим о том, как проходили когда-то выборы в Государственную думу. Молодые девушки и парни, которым предстоит вскоре впервые подойти к избирательным урнам, слушали его с широко раскрытыми глазами. Повстине — два мира! И к старому миру нет возврата.

Много было сказано теплых, душевных слов и на этом собрании, и в менее официальной обстановке, в хате одного из моих земляков. Но характерно, что среди этих душевных речей мы обсуждали и вопрос о разведении зеркального карпа в местных прудах, и проект разбивки большого фруктового сада, а директор местной МТС тихонько вручил мне список необходимых для станции запасных частей с просьбой похлопотать о них в Киеве. Когда я рассказал об этом виднейшему государственному деятелю Украины, он рассмеялся и сказал: «Да, это народ практический!»

Практический — в благороднейшем смысле этого слова. Проходивший недавно в Киеве съезд передовиков сельского хозяйства показал, как много сил, талантов, инициативы, любви к делу у нашего народа. Трудности восстановительного периода велики, непростительная ошибка — умышленно не замечать их и не сознаваться в них. Но советский народ, разгромивший фашистскую Германию на поле битвы, выйдет победителем и на трудовом фронте. Наша любовь к делу — это любовь к Родине, это любовь к человеку. Любовью к Родине, любовью к человеку согрета деятельность наших ученых, которые, работая в своих кабинетах и лабораториях, широко применяя принцип кооперирования разных областей знания и принцип коллективного труда, непрестанно приходят на помощь государству и обществу практическими результатами своих изысканий. Любовью к Родине и к человеку овеяны у нас труд колхозника, рабочих, самоотверженных шахтеров, неутомимых учителей, писателей, артистов, художников, инженеров. О строителях Днепротэса, о людях, возрождающих Донбасс, о простых хлебопашцах, изобретающих и проводящих в жизнь новые способы повышения урожайности, должны быть написаны, наряду с поэмами и романами о величии и славе нашей Красной Армии, наших рыцарей-партизан, величественные поэмы и романы. И они будут написаны. Эпиграфом ко всем этим книгам можно поставить слова — любовь к человеку.

Я сказал, что не следует преуменьшать стоящие перед нами трудности. В равной степени следует признать, что и в вопросах культуры, быта, морали — последнее можно, пожалуй, особенно подчеркнуть — при всех совершившихся сдвигах не все еще благополучно. За подлинно новую жизнь, за высокие моральные качества должны мы все неуклонно и неутомимо бороться. Грядущая победа и в этой области представляется мне несомненной.

Несколько раз употребил я выражение — советский народ. Это, опять-таки, новое понятие. Советский народ многонационален, причем каждая национальность развивает свою жизнь, свою культуру во всю меру и силу своих возможностей. Но советский народ един в своих чаяниях, стремлениях, целях. Дружба народов была одной из основных движущих сил в Отечественной войне, одной из причин нашей полной блистательной победы. Казахи, целовавшие освобожденную украинскую землю, украинцы, павшие в боях за Москву и Ленинград, русские,

мужественно сражавшиеся за Львов и Черновцы,— все это дети одной великой Советской Родины, все это люди, которые отдавали свою кровь и жизнь за общее дело. Помощь областям и районам, пострадавшим от немецкой оккупации, оказываемая в очень широких размерах соседями и братьями по Союзу,— это проявление той же дружбы, непоколебимой и неугасимой, закаленной в боях и трудах.

У Леонида Первомайского есть написанное в дни войны стихотворение о павшем бойце, у которого пашли возле сердца партийный билет. Заканчивается стихотворение так:

Друзья мои! И мы на поле боя¹,
Быть может, встретим свой последний час.
Встает рассвет за далью голубую,
Дымок сражений обвеивает нас.
Встает рассвет, тревогами объятый,
За рошицей стрекочет пулемет,
И по пути бессмертья и расплаты
Лавиною полки идут вперед.

Всегда вперед идти в бою открыто!
Мы поклялись сражаться до конца
Над партбилетом, пулею пробитым,
Что был в бою на сердце у бойца.

(Перевод Маргариты Алигер²)

Вот оно — слово! Партбилет! Партия коммунистов, большевиков, партия Ленина — она привела нас к победе над фашистскими разбойниками, насильниками и палачами, она приведет нас к победе на трудовом поле. Блок коммунистов и беспартийных, под знаком которого проходит подготовка к выборам в Верховный Совет Союза Советских Социалистических Республик и пройдут выборы, знаменует беспредельное доверие народа партии Ленина и доверие партии народу. Это радостно сознавать, в этом залог нашей силы, нашего роста, нашего расцвета.

Быть слугой народа — не только обязанность, не только честь, но и счастье. Пусть же каждый человек, удостоенный этой чести, этого счастья, все силы отдаст для чести и счастья Родины! Пусть каждый помнит высокий завет: любовь к человеку!

В КРЕМЛЕ

Когдаходишь в Кремль, невольно испытываешь чувство благоговейного восторга: эту сказочную красоту, эту фантастическую симфонию линий и красок создавали человеческие руки на протяжении веков! Словно очарованный странник, идешь в синеющем вечернем полумраке мимо этих то строгих, то причудливыхзданий, с каждым из которых связаны воспоминания — мрачные и суровые, величественные и героические... Сама историяглядит из этих окон, и веянием ее здесь полно все.

Но несравненно больший восторг охватывает при мысли, что именно в наши дни здесь творятся самые большие дела в истории народов советской земли, что сегодня Кремль — не твердыня московских царей, каким он был в седую старину, и не место для прогулок любителей турistik, каким он был недавно, а центр и средоточие Советского Союза, цитадель поистине пародной власти, прочно здесь утвердившейся и неуклонно вершащей волю свободных и равных народов любимой нашей страны. Именно здесь, в Кремле, был разработан гениальный план великой победоносной битвы с фашистскими агрессорами, осуществленный нашими братьями и детьми на полях Отечественной войны. Именно здесь созрел грандиозный план мирного возрождения нашей прекрасной родины...

Нынче здесь собрались народные посланцы со всех концов советской земли, дети народа и слуги народа. Я представляю себе, как где-нибудь в рязанской деревушке, в белом украинском селе, в сожженном Минске, разрушенном бессмертном Севастополе, на уральских рудниках, в аулах и кишлаках, в юртах и кибитках, в степях и лесах, на шахтах и заводах нашей Родины чутко прислушиваются к голосу из Кремля, к голосу тех, кто был избран 10 февраля в советский парламент, чтобы

осуществить желания и чаяния своих избирателей, чтоб к новым вершинам вести свой народ, свою страну.

Я вижу здесь, в зале заседаний, и моих земляков-украинцев, и знаменитых на весь мир лучших сынов великого русского народа, и казахов, и грузин, и белорусов, и азербайджанцев, и таджиков, и представителей других национальностей, и я чувствую и я знаю, что воля всех народов сегодня так же едина, устремлена к одной цели — возрождению и укреплению нашего материального и культурного хозяйства.

И эта воля непобедима.

[ВОЛЯ К ВОЗРОЖДЕНИЮ]

Товарищи депутаты!

Мы имеем счастье быть не только свидетелями, но и участниками великих исторических событий. Посланные сюда со всех концов необъятного Советского Союза вершить волю народа, мы твердо знаем, в чем эта воля заключается. Вчера это была воля к победе над полчищами фашистских захватчиков, грабителей и убийц, — и волю эту исполнили наши воины и наши трудящиеся; победа человека над зверем, победа света над тьмой ослепительным блеском залила мир. Сегодня эта воля к возрождению, воля к укреплению мощи нашего народного хозяйства и наших оборонных сил, воля к победе на трудовом фронте. Мы не сомневаемся, что и эта воля будет осуществлена, потому что ведь осуществляет ее сам советский народ — прекрасная в своем единстве семья народов Советского Союза, та «семья великая, вольная, новая», которую провидел и предсказывал когда-то гениальный поэт Украины Тарас Шевченко, то свободное содружество наций, о котором мечтали и Пушкин, и Цетрели, и все подлинно великие, то есть подлинно народные поэты. Воля эта осуществится потому, что залогом ее осуществления является наш государственный и общественный строй, вне которых немислима была и наша победа на поле битвы — воля эта осуществится потому, что нас неуклонно ведет вперед и ввысь партия Ленина...

Славны будут в веках деяния наших красных воинов на суше и на море, наших орлов-летчиков, наших рыцарей-партизан, бывших и разбиивших войска захватчиков и освободивших не только родную землю, но и земли дружественных соседей. Славны и деяния наших рабочих, ковавших оружие для победы, и деяния наших колхозников, в поте лица трудившихся, чтобы снабжать хлебом и Красную Рать, и Советскую страну. Славны и деяния

нашей трудовой интеллигенции — ученых, всю силу своих знаний и таланта отдававших на укрепление оборонной, и экономической, и технической мощи страны, на скорейшее излечение раненых, на то, чтобы рост и развитие научной мысли не прекращались и в тяжелых условиях войны; писателей, композиторов, артистов, художников, отражавших в своем творчестве великие подвиги народа, звавших его на новые подвиги, а зачастую и сражавшихся с оружием в руках, как советские солдаты. Теперь все силы наших рабочих, наших колхозников, нашей интеллигенции должны быть приложены к тому, чтобы не только возродить, но и к новым высотам повести наше народное хозяйство, — повести по дороге, в конце которой высится врага с сияющей надписью: коммунизм.

Закоп о пятилетнем плане восстановления и развития народного хозяйства СССР на 1946—1950 гг., являющийся ныне предметом нашего обсуждения, представляется мне величественной поэмой. Она написана скупой деловой прозой и сухими цифрами, но за этой прозой и этими цифрами виднеются сверкающие дали, необозримые горизонты. Герой этой поэмы — народ.

Товарищи депутаты! Меня послали сюда люди Украины, и я буду говорить о своей отчизне, земле, которая много веков отстаивала свои права в борьбе с иноземными захватчиками, о земле, где к восстанию против царя и панов, к топору призывал народ Тарас Шевченко, земле, где прозвучал клич Ивана Франко — «кувати ясну зброю замість пут»¹, ковать светлое оружие вместо оков, земле, где в темную царскую ночь заявила мужественная Леся Украинка: умру — не сдамся!

На одной из площадей столицы Украины высится памятник Богдану Хмельницкому. Гетман простирает свою булаву по направлению к «восточной столице» — Москве, и этот жест символизирует извечное стремление украинского народа к единению с великим русским народом. Мы знаем, что много лет боролся украинский народ плечо-о-плечо с народом русским против царского, помещичьего, капиталистического гнета и произвола; мы знаем, что именно благодаря братской помощи русского народа увидела над собой украинская земля благодатное солнце Октября. Мы знаем, что в 1917 году и в последующие годы, когда украинские националисты хотели пролать Украину в иноземное ярмо, когда к ней простирались хищные лапы денкиных², врангелей³, когда она

была предметом воцелений иноземных аггессоров, к ней неизменно приходил на помощь братский русский народ, неизменно приходил на помощь лично великий Ленин... За это — безграницная благодарность украинского народа!

Когда на Украину вероломно напали в 1941-м году фашистские немецкие войска, когда она временно подпала под безмерно тяжкое немецкое иго, великий русский народ, все народы Советского Союза пришли на помощь в борьбе ее против насильников и габрителей, и благодаря этой помощи борьба закомпчилась освобождением и победой. Может ли это забыть украинский народ? Делами, а не словами отблагодарит она друзей и братьев за дружескую и братскую помощь. Теперь, в результате Отечественной войны, осуществилась заветная многовековая мечта украинского народа: он воссоединен в этнографических своих пределах как единое мощное государство. Дело это осуществилось благодаря братской помощи русского народа и других народов Советского Союза... и за нее говорит наш народ свое искреннее украинское «спасибі!». Мы все знаем, что мощное и свободное украинское государство мыслимо и возможно только в составе Советского Союза! Легче верблюду пройти сквозь игольное ушко, чем какой-бы то ни было внешней силе — и откровенным врагам, и сомнительным друзьям — разорвать нерушимую дружбу народов, возникшую в результате ленинской национальной политики.

Великая работа кипит сегодня на Украине. Достаточно назвать грядущее восстановление Днепрогэса, героические подвиги по восстановлению Донбасса, самоотверженный труд наших пахарей на полях, которые испоганили и истерзали немецкие захватчики. Великая работа кипит и у труженников культурного фронта. Я уже говорил: много сделала в дни войны украинская наука, высочайшей цитаделью которой является Академия наук Украины, где сияют имена академиков Богомольца, Патона, Палладина и многих других подлинных сынов [народа], верных его слуг. Перед коллективом научных работников нашей Академии стоят огромные задачи по осуществлению помощи государству в деле укрепления экономической и технической мощи страны, в деле изучения истории, языка, литературы, искусства, фольклора, быта нашей родины. Прошу сессию Верховного Совета при обсуждении плана четвертой пятилетки помнить, сколько

разрушений нашей науке нанесла в дни войны вражеская рука, уничтожая и расхищая наше лабораторное и техническое оборудование и книгохранилища, и до возможных пределов увеличить ассигнования на работу Академии наук Украины.

Огромные задачи по восстановлению израненных и искалеченных войною городов и сел наших возложены на наших архитекторов, высший орган которых — Украинская Академия архитектуры. Я прошу учесть грандиозность этих задач, обсуждая план четвертой пятилетки.

Наши театры, наши кинотеатры, наши консерватории и художественные институты, наши художественные и музыкальные училища много беды претерпели от фашистских варваров. Я прошу при обсуждении ассигнований на очаги украинского искусства учесть нанесенные ему разрушения и огромную важность искусства, национального по форме и социалистического по содержанию, в деле культурного развития народа.

В конце своего выступления я хочу, товарища депутаты, остановиться на самом дорогом, самом родном для меня деле — на литературе. Украинская советская литература, представляемая такими именами, как Тычина, Корнейчук, Бажан, Первомайский, Сосюра, Яновский, Кочерга и много, много других, проявила себя в дни Отечественной войны поистине героически. Не так давно в Киев доставлена пропзенная пулей книга. Это — повесть украинского писателя Юрия Яновского «Всадники». Она была найдена на груди у павшего смертью храбрых бойца. Случаев, когда красные воины в самые тяжкие минуты не могли все же никак расстаться с любимой книгой, мы знаем очень много. В письмах, которые получали эвакуированные в глубь страны писатели, всегда звучит одна просьба, одно требование: книг, книг, книг!

Читательская жажда у нас на Украине, как и во всем Советском Союзе, неизмеримо велика. На писателях Украины, как и всего Советского Союза, лежит грандиозная задача отобразить в художественной форме боевые и трудовые подвиги народа в дни Отечественной войны и в дни мирного возрождения страны. Между тем выпуск книжной продукции у нас далеко не соответствует читательскому спросу и поставленным перед писателями задачам. Книжные издания довоенного времени, в том числе и издания наших классиков, расхищены и сожжены немедкими разбойниками. Новые книги, написанные совет-

скими украинскими писателями, нередко безнадежно долго лежат в типографиях или же в «портфелях» издательств. Дело в том, что полиграфическая база была во время немецкого хозяйничанья подвергнута страшному, ужасающему опустошению. Очень поредели ряды умелых работников полиграфического дела. Поэтому, товарищи, я вношу предложение всемерно увеличить ассигнования на полиграфическое хозяйство Украины и на воспитание квалифицированных полиграфических работников.

В целом я предлагаю голосовать за принятие закона о пятилетнем плане восстановления и развития народного хозяйства Союза Советских Социалистических Республик.

Да здравствует наш многонациональный советский народ, народ-победитель!

Да здравствует ленинская дружба народов!

Да здравствует партия Ленина!

ВО ИМЯ РАДОСТИ

Я — человек того поколения, которое еще помнит, как царская полиция разгоняла первомайские собрания трудящихся. И я видел первомайские демонстрации в первые годы после Октябрьской революции, когда открылись наши глаза на преобразование мира, принесенное партией Ленина. Я праздновал 1 Мая в городе Уфе, куда мы были эвакуированы во время Отечественной войны, и видел я слезы на глазах моих земляков, твердо веривших в то, что снова в Киеве, снова в Харькове, снова во Львове будут они праздновать этот день.

1 Мая прошлого года было светлым предвестником Дня победы. 1 Мая нынешнего года — венок весенних цветов, возложенный на голову народа, победившего фашистского змия и возрождающего свой светлый град, имя которому завтра будет Град Коммунизма.

1 Мая 1946 года — это песня о грядущей радости, это песня во славу народа, партии...

Много ран на теле Украины — их нанесли страшные, отвратительные враги.

Но прошел на Украине благодатный весенний дождь, и зеленеет она, как первозданная земля, и дети наши звонко перекликаются по дороге в родную школу, и песня в объятии с трудом веселит наши сердца.

Новую пятилетку уже выполняют наши пахари и шахтеры, кузнецы и ученые, поэты и инженеры. Пятилетний план восстановления и развития народного хозяйства СССР является блестящим выявлением воли народа. [...]

Когда потомки будут читать летопись наших дней, они благоговежно преклонятся перед единством воли народа и воли партии, перед единством, которое осуществилось только в наши дни, только в нашей стране. Этой стране дал новую жизнь Ленин.

Невиданными садами и виноградниками расцветет наша Советская Украина, Донбасс и Днепродзержинск явят миру чудеса, перед которыми мифическое возникновение фееникса из пепла — лишь рассказ для детей. Дружба народов Советского Союза породит такую науку, такую литературу, такое искусство, которые в самых лучших снах виделись нашим предкам, виделись нашему Максиму Горькому.

Вот о чем хочется сказать в первомайское утро 1946 года.

ПРАЗДНИК СЛАВЯНСТВА

Великий обычай — ежегодно в день Первого мая не только радоваться встрече с голубой весной, но и внимательным взглядом пройтись по боевым рядам трудящихся, защищающих дело мира, демократии, свободы.

Хочется сегодня поглядеть на ряды великой армии славянских народов.

Победа над фашистской Германией принесла, среди прочих результатов, полное и окончательное освобождение славянских народов от немецких поработителей. Мудростью и оружием великой Красной Армии, волей и храбростью славянских народов, дальновидностью всех демократических стран враг свободы и демократии — гитлеровская Германия поставлена на колени.

Сейчас еще трудно во всем объеме представить значение совершившегося возмездия над этой страной, когда которой в продолжение многих веков терзали тело славянских народов. Вспомним, что в древности славяне занимали огромную территорию от Балтики до Адриатики, от реки Лабь (Эльбы) до Уральского хребта. На этой равнине, пересеченной реками и горными кряжами, жили русские, украинцы, белорусы, поляки, чехи, словаки, болгары, сербы, хорваты, словенцы и македонцы. Великая, мирная, трудолюбивая талантливая семья.

Но мира не знали славяне. Уже с VII столетия прекрасная земля славян стала предметом вождлений германских хищников. После четырехвековой борьбы немцам удалось наступить ногой на землю полабских и поморских славян. С какой жестокостью расправились они с населением! Физическое уничтожение людей шло наряду с уничтожением их культуры. Из памяти народа немцы старались навсегда вытравить даже славянские названия поселений.

Не будем сегодня подробно перечислять достаточно известные события: жадное стремление немцев на север, восток, юг, «колонизацию» славянских земель с помощью огня и меча. Но вспомним сегодня битву на Чудском озере, борьбу Ивана Грозного с Ливонским орденом¹, блестящий удар, нанесенный немцам под Грюнвальдом объединенными силами русских, украинцев, поляков, литовцев, белорусов, чехов. Вспомним, что всегда, когда славянские народы выступали вместе, дружно, они одерживали победы.

Но не всегда руководители народов верны были великому началу дружбы, и жизнь сурово наказывала тех, кто прельщался обещаниям врага. К концу XVIII столетия малые славянские народы оказались под немецким игом. И все же, несмотря на беспримерную жестокость поработителей, славянам удалось пронести сквозь века свою речь, свою культуру, свои обычаи и песни. Это особенно поразительно, если учесть, что, скажем, в Тридцатилетней войне² население Чехии уменьшилось в несколько раз, что население Сербии за кровавое двадцатилетие 1718—1739 гг. уменьшилось вдвое³.

Пусть Лаба стала на время Эльбой, Крулевец назвали Кенигсбергом, Гданськ — Данцигом, Щецин — Штеттин, Любиче — Любеком, Бранибор — Бранденбург, Каменец — Хемницем, Липек — Лейпцигом, Львов — Лембергом. Могло ли это кого-либо обмануть? Железом, даже каленым, нельзя вытравить правды и права. И если на географических картах и в путеводителях названия славянских городов, рек, провинций были заменены немецкими, эти названия сохранились в сердцах. Наконец, как можно отрицать, что в 1348 году в столице Чехии Праге был основан первый в Средней и Восточной Европе университет! Как можно забыть о том, что, несмотря на физическое, экономическое и моральное угнетение, дух славянских народов ничем и никому не удалось сломить, и что в черной ночи бесправия славянские народы рождали своих великих борцов за свободу, поэтов, философов, художников, музыкантов, передававших, как эстафету, — из рук в руки, от поколения к поколению — светоч правды, любовь к своей национальности, веру в победу и освобождение.

Сейчас на Нюрнбергском процессе⁴ судьи подводят черту под преступлениями, совершенными немцами. Еще недавно Гитлер с пеной у рта пзывал к своей солдатне

и к своим промышленным королям: «Если мы хотим создать нашу великую Германию, мы должны прежде всего вытеснить и истребить славянские народы: русских, поляков, чехов, словаков, болгар, украинцев, белорусов. Нет никакой причины не сделать этого».

Вот оно, признание на века!

Не забудем же этого никогда. И будем настороже.

Нам трудно еще в полном объеме оценить все, что добыто нами в Великой Отечественной войне. Но одно ясно: славянский мир расщепил сведенные у горла пальцы насильника, повалил на землю гадищу, терзавшую не только славян, составляющих половину населения Европы, но и другие народы Европы.

История рассказывает о том, как боролись народы за свое освобождение. Но история, кроме того, учит, как надо закреплять победу, чтобы враг не смог снова подняться на ноги. И в этих мудрых предметных уроках на первом месте стоит проповедь дружбы между победителями. Воспользуемся же этой проповедью, мудрость которой проверили века!

От Баренцова до Адриатического моря цепью стоят, взявшись за руки, бойцы-славяне. Часовые зорко вглядываются в даль. А за этой цепью воинов, охраняющих освобожденные земли, демократические народы Европы отдаются созидательному, творческому труду.

И пусть труд этот принесет всем людям великое счастье. Пусть сокровищница науки, литературы и искусства щедро наполняется ценными дарами — для нас и потомков наших, славян и неславян, чтобы мир мог процветать, радуясь великому благу природы — жизни.

Пусть осуществляются слова великого русского поэта, сказанные в стихотворении о великом поэте польском:

...народы, распри позабыв,
В великую семью соединятся.

Пусть претворится в действительность мечта великого поэта украинского, посвятившего свою поэму «Еретик» «чеху-любомудру» Шафарьку:

Щоб усі слов'яни стали
Добрими братами!

[СЛАВА СЛОВ'ЯНСЬКІЙ ЗЕМЛІ]

Дорогі друзі!

Дозвольте мені, синові Радянської України, принести вам у радісну річницю визволення слов'янських земель з-під фашистсько-німецького ярма, щирий привіт і низький уклін! Привіт вам, вільні мешканці золотої, безсмертним сонцем слави осяяної Праги! Привіт вам, вільні чехи і словаки, що будете на своїй землі, своїми руками нове життя, нову радість, нове щастя! Великий будинок будете ви, і на фронті цього будинку гарячим золотом палають слова: слава праці, слава трудящим рукам, слава мечеві, піднятому на оборону країни!

Привіт вам, вільні народи Югославії, привіт вам, болгари, поляки, росіяни, білоруси, низький уклін усій слов'янській землі!

Я, українець, гордий, що найбільший поетичний геній нашого народу — Тарас Шевченко — проповідував ще в середині минулого сторіччя єднання слов'ян, що саме він, присвячуючи свою поему про Яна Гуса славному Шафарикові¹, сказав:

Слава тобі, Шафаряку
Вовіки і віки!
Що звів еси в одно море
Слов'янські ріки!

Я гордий, що саме нашому Шевченкові належить побажання,

...щоб усі слов'яни стали
Добрими братами!

Я, слов'янин, гордий, що кращі уми наших народів завжди прагнули єднання і братерства, що великий росіянин Пушкін і великий поляк Міцкевич разом мріяли про ті часи, коли

...народы, распри позабыв,
В великую семью соединятся.

Я, громадянин Радянського Союзу, з радістю побачив, якою пошаною оточена в прекрасній Празі та скромна кімната, в якій року 1912-го головував на партійному з'їзді Володимир Ленін². Це ж його заповітя, заповіти Леніна, дали змогу народам Радянського Союзу, дали змогу преславній Червоній Армії і героїчним партизанам визволити наші землі і допомогти визволитись землям сусідським і братнім від фашистського звіра, зламавши його силу на віки вічні!

На полі крові, в неказаних муках, у нечуваних і невиданих на світі подвигах зміцніла тверда, як алмаз, наша дружба, брати-слов'яни! Ніяким брудним, ворожим рукам не розняти наших міцно стиснутих рук! Коли простягнуться до нас ті ворожі руки — хай гострий меч відсіче їх, брати-слов'яни!

За нами — славні битви. Перед нами — славна дорога праці, мирного розвою, радісного добросусідського життя. Хай же цвітуть і колосяться наші сади, наші ниви, огрівані щедрим сонцем і поливані благодатними дощами, хай живуть і радіють на наших землях селяни, робітники, люди розумової праці! Хай жодна хмаришка, жодна тінь непорозуміння чи незгоди не потьмарить нашого сонця, «сонця правди», як сказав Тарас Шевченко! Слава народові, слава воїнам, слава слов'янській землі!

САДІВНИК

Я знав його, коли був сам ще маленьким хлопчиком. Мені здавався він чародієм. Узимку в оранжереї щепив він яблуні й груші, посаджені в вазончики, пояснюючи: весною ніколи буде. Зовсім не баченим, не чуваним способом садив він молоді овочеві дерева,— проти цього методу вельми повставали садівники на якомусь-то своєму з'їзді, а Осип Якович Магомет¹ боронив його з усім палом новатора і піонера, властивим йому тоді, замолоду, властивим і тепер, коли садівник дійшов похилого віку... Врешті, слова «похилий вік» зовсім не пасують до цієї людини, яка не вмє просто, розмірено ходити, а завжди кудись бурно мчить, завжди поспішає, завжди летить, до людини, яка завжди готова спалахнути, захищаючи улюблену ідею, до людини, очі в якій горять, як свічки, коли мова йде про селекцію, про гібриди, про нові сорти овочів, городяни, ягід, квітів...

Не знаю, чи зостався Осип Якович і досі при тому методі, але за тих давніх часів засадив він тим методом величезний сад у селі Кривому — і сад той нині дає цвіт і плід на радість кривинському колгоспові.

Після того я зустрівся з Магометом (чистим, до речі, українцем, якому доля накинула таке химерне прізвище) як з працівником земства у місті Сквирі. Маленький шматочок землі біля свого дімка засадив Осип Якович полуницями і помідорами. Полуниці своїх сортів («Ленінка», «доктор Юркевич»), помідори своїх сортів. Виявилося, що цей скромний і невтомний чоловік не тільки вмільий і досвідчений садівник та городник, але й чудесний творець нових рослин, людина такого типу, як Мічурін (з котрим мій приятель і провадив листування), Бербанк², Кащенко³.

Осип Якович багато вже років керує в тій же таки Сквирі селекційною станцією. Під час війни працював

він, евакуйований, серед братнього російського народу, де полюбили його сердечно і де робив він своє хороше діло так само пильно та дбайливо, як робить його все життя. Тепер він знов у Сквирі.

Перед війною я був у гостях у Осипа Яковича. Пригощаючи маринованими помідорами, господар не казав: «покуштуйте цього помідора», а говорив: «спробуйте цього гібрида». З гордістю показував він твори Дарвіна⁴ в книжній шафі й промовляв: «Це всіх нас учитель!»

Я привіз од нього для своєї ірпінської дачі кілька прекрасних трояндових кущів та чудесні полуниці — «Ленінка», «доктор Юрневич». Троянди й полуниці посаджено, — троянди пишно цвіли вікопомного літа 1941 року, а перший урожай полуниць я зібрав уже тоді, коли над Україною гриміли перші громи війни. Нічого солодшого та ароматнішого, ніж ті ягоди, ні я, ні мої друзі ніколи не їли.

Справжній ентузіазм завжди заражає. Від Осипа Яковича Магомета пішла по місту Сквирі справжня полесть сортівництва. Той нові тюльпани вирощує, той над малиною мудрує, а приятель мій по листуванню, товариш Пасічник, вивів оце недавно новий сорт слив — «Марина Раскова»⁵. Кілька «Марин» посадив цими днями і я в своїм садку, зразковий стан якого і розміри нагадують знаменитий «баобаб» добряги й фантаста Тартарена.

Творча робота Осипа Яковича Магомета, як і інших його колег по роботі, — і прославлених, і невідомих — це вогонь, який і світить, і гріє, вогонь, від якого розіллється незабаром прекрасне сяйво по всій нашій оновленій землі.

УЧЕНИЙ, ГРОМАДЯНИН, ЛЮДИНА

Незадовго до смерті Олександра Олександровича Богомольця був у нього працівник одного з наших видавництв. Зайшла мова про літературу — і хворий, виснажений, змучений тривалою злою педугою вчений з запалом говорив про шляхи її розвитку, про потребу ширше подавати нашому читачеві переклади з іноземних письменників. Зокрема, радив він видати збірку американських новел ХІХ сторіччя — і при цьому жваво, з блиском в очах переказав зміст деяких із них...

Коли я, за який тиждень до страшної події, так само одвідав Олександра Олександровича, то перші запити його були про Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії, котрим я керую в Академії наук УРСР, і мене вразило, які подробиці про життя й роботу інституту — подробиці сьогоднішнього дня — знав керівник Академії, котрого вже чимало часу тому прирекли лікарі до постельного режиму, категорично заборонивши будь-яку працю, будь-яке втручання в справі Академії.

Співробітники Академії наук добре пам'ятають і ніколи не забудуть засідань Президії Академії під головуванням Олександра Олександровича. Глибокий спеціаліст у своїй галузі знання, де був він невтомним новатором, ненаситним шукачем і знахідником нових обріїв, він був неабияк обізнаний і в інших науках, і то не тільки в біологічних, а й ніби далеких від його ділянки, як-от суспільствознавчі, гуманітарні науки. Не раз робив він тонкі зауваження про плани, приміром, Інституту літератури, про висвітлення тих чи інших явищ і постатей у письменстві, і з цими зауваженнями раз у раз мусили погоджуватися фахівці-літературознавці. Одного разу зайшла мова про запровадження у відділі мистецтвознавства спеціального підвідділу лісенкознавства — і Олександр Олександрович виголосив дуже глибоку і повчальну характеристи-

ку великого нашого композитора, підкресливши його громадську роль і вагу. Як справжній amator і знавець музики, провів він паралель між «Майской ночью» Римського-Корсакова¹ та «Утопленою» Лисенка — і, справедливо віддаючи перевагу майстерності першого твору, підкреслив глибоку народність і щирий ліризм другого.

Близькі стосунки лучили замолоду Олександра Олександровича з корифеями українського дожовтневого театру — братами Тобілевичами, Заньковецькою, надто з останньою. Ім'я Марії Костянтинівни вимовляв він завжди з особливою теплотою й ніжністю...

Людина надзвичайно широких знань, був Олександр Олександрович і великим знавцем людей. Це допомагало йому керувати таким незвичайно складним організмом, як Академія наук, це допомогло йому піднести авторитет Української Академії на небувало високій рівень.

Великий учений і прекрасний організатор, був Олександр Олександрович передовсім громадянином. Якось у приватній розмові сказав він, що міг би вважати весь багаторічний період керування Академією своїм кандидатським партійним стажем. І з цим не можна було не погодитись.

Ми пам'ятаємо часи евакуації — Уфу, потім Москву. Всю роботу Академії наук повернув її президент на службу народові у великій визвольній війні, скерувавши в цей бік не тільки свої власні та свого інституту дослідні й досягнення, але й інтерес усіх інститутів. Отже, не тільки швидке вигоєння ран та недуг червоних воїнів, не тільки проблеми раціонального живлення організмів, але й посилення економічної та воєної потужності Радянського Союзу стояли в центрі уваги всієї Академії. А разом з тим чудово розумів небіжчик усю вагу нашої гуманітарної культури, нашої літератури, нашого мистецтва, що теж служили народові в дні війни, як служать йому в дні миру, і саме в Уфі, саме з ініціативи Олександра Олександровича притягнуто до роботи в Академії наших письменників, художників, музикантів, саме там зароджується новий в системі Академії Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії, саме там, а далі в Москві провадиться пильна робота по редагуванню великого російсько-українського словника.

Після повернення Академії наук до Києва всі сили свого розуму й свого організаторського хисту віддав

Олександр Олександрович поновленню роботи найвищої нашої наукової установи, дальшому її поширенню і зростанню. Чимало доводилось переборювати труднощів, але Олександр Олександрович боровся з ними, довен юнацького запалу та сивої мудрості,— і перемагав.

Вся радянська земля знає Богомольця не тільки як великого вченого, але й як видатного громадського діяча, депутата й заступника голови Верховної Ради УРСР, депутата Верховної Ради СРСР. І на цих високих громадських постах, як і на посту керівника Академії, був він справжнім сином і слугою народу, був він справжнім більшовиком.

На гарматному лафеті, як славного воїна, відпроваджено Олександра Олександровича Богомольця в останню путь — і весь величезний потовп людей, що супроводив його, розумів: так, це справді був славний воїн, воїн за щастя, честь і волю радянського народу. Таким і увійшов він у народну пам'ять на віки вічні.

ЗНАК ВІЧНОЇ ДРУЖБИ

Історія польського народу і історія народу українського тісно переплетені між собою. Багато гіркого в спільних наших споминах. Справедливо сказала якось одна з найвидатніших сучасних польських письменниць, що в минулому лежали між нашими народами криваві ріки і що завдання чесних українців і поляків — якнайміцніше перекинути мости через русла цих, на щастя, вже висохлих рік, тісною сьогоднішньою дружбою і справедливими добросусідськими стосунками загладити пам'ять кривавих чвар минулого. Це збігається з високою мрією, висловленою ще Шевченком в його передмові до «Гайдамаків», де він каже в пророчому піднесенні:

«Слава богу, що минуло, а надто, як згадаєш, що ми одної матері діти, що всі ми слов'яни. Серце болить, а розказувать треба: нехай бачать сини і онуки, що батьки їх помилялись, нехай братаються знову із своїми ворогами. Нехай житом-пшеницею, як золотом, покрита, не розмежованою останеться навіки од моря і до моря — слов'янська земля».

Звичайно, вчувається в цих словах поета відголос сучасних йому панславистських теорій, але зерно, закладене в них, — поклик до єднання слов'янських народів, за яким не можна не йти, і багато ширший поклик до єднання всіх передових, демократичних, волелюбних народів світу, — це зерно здорове й життєдайне, і ми його з любов'ю приймаємо на своїй оновленій землі.

Палкий поклонник Адама Міцкевича, знайомий з творами польського історика і громадського діяча Лелевеля¹, Шевченко близько заприятелювався на засланні з борцями за польську вільність Броніславом Залеським і Едуардом Желіговським² (Антонієм Совою). Виявом цієї приязні в літературному доробку поета є вірш «Ще як були ми козаками» із знаменитим закликком до поляка — «по-

дай же руку козакові і серце чистес подай» та вірш, який звичайно позначають у заголовку «Подражаніє Едуардові Сові», але який є, за твердженням істориків літератури, переспівом польського таки ж поета Чечота, присвяченим Антонію Сові (Едуардові Желіговському).

Інтерес і симпатії найвидатнішого польського поета Адама Міцкевича до України, українського народу, української мови засвідчені як споминами сучасників, так і власною творчістю поета. Нема що вже й говорити про українські мотиви в творчості геніального сина кременецького вчителя — Юліуша Словацького, про існування в польській літературі своєрідної романтичної «української» школи, вплив якої на того ж таки Шевченка (як і вплив Міцкевича) переконаливо відзначають літературознавці. Я говорю про ці широковідомі факти — а їх можна було б навести значно більше, пригадавши, наприклад, стосунки Франка з польським письменством і громадськістю, роботи польських учених з поля української фольклористики та етнографії, переклади Старицького, одного з провісників і проповідників слов'янського єднання, з Міцкевича, Словацького, Сирокомлі³, роботу в цьому напрямі радянських українських поетів, — говорю про ці факти для того, щоб показати, що передові культурні верстви двох слов'янських народів здавна і широко тяглися одна до одної.

Тяглися одна до одної — у спільнім прагненні волі й справедливості — трудящі маси наших народів. За приклад можна взяти зносини ватажка польського селянського повстання XVII ст. Костки Наперського з Богданом Хмельницьким і слова козацького гетьмана про те, що він, воюючи проти польського панства, підійме проти нього і польських бідарів. Таких свідчень теж можна було б навести чимало.

Хто ж сварив два братніх народи? Владупці класи своїх і сусідніх народів. Польська шляхта з давніх-давен, а далі і польська буржуазія були тією силою, що змушувала трудящих з-над Дніпра і з-над Вісли обочільно проливати кров і перешкодила розвитку мирних добросусідських стосунків — в ім'я чийх інтересів? В ім'я інтересів експлуататорів, визискувачів.

Гнобительська політика царської Росії, а надто лукава політика монархічної Австрії з її постійним нацькуванням народу на народ глибокі проводили борозни між нами, і заорює ці борозни лише нова доба.

В крові й полум'ї священної війни проти фашистської Німеччини, під час якої польські пани й фабриканти, сидючи в Лондоні, зазіхали на предковічні землі українського народу, а підлі агенти фашизму, українсько-німецькі націоналісти, покриті вселюдним прокляттям бандерівці, творили свою мерзенну, запроданську роботу, сідали наклепи і розбрат, — в крові і полум'ї визвольної війни родилися два факти величезного історичного значення: силами могутньої Червоної Армії — визволительки, в якій багато було синів України, та героїчними зусиллями кращих своїх патріотів Польща здобула собі волю і виростає як нова демократична Польща; Україна не тільки визволепа була з-під тимчасового, та довіку пам'ятного тяжкого ярма фашистських загарбників, але й унерше за багато століть побачила здійснення многовікової мрії — об'єдналась в єдиній могутній державі, окресленій прадавніми етнографічними берегами.

Народи двох держав — демократичної Польщі і Радянської України, складової частини великого Радянського Союзу, — стоять тепер на своїх полях, як сусіди й друзі, і простягають один одному руки на знак вічної дружби. І польський, і український народи, зміцнюючи цю дружбу, знають і пам'ятають, що вона здобута і завойована насамперед героїчною боротьбою братнього великого російського народу, його визвольною місією.

Ми не могли домовитися з польськими багатіями-загарбниками, з пілсудчиками, з тими людьми, які оце недавно вимагали собі устами партії Миколайчика⁴ (ПСЛ) «левиної пайки» в керуванні країною і дістали таку ганебну для себе відсіч від широких мас польського народу. Наслідки недавно проведеного в Польщі референдуму навіч показують, на чісму боці думка й воля польського народу, яскраво свідчать, що межує з українським полем справді нова, демократична Польща. І з цією Польщею ми не можемо не домовитися.

Освенцімами і майданеками, руїнами, пожарами, масовими вбивствами, тьмою й неволею вкривали землю Костюшка й Міцкевича німецькі хижакі, з якими польські панове в Лондоні потаємно і непотаємно лили воду на один мляк. Я бачив жахливі руїни Варшави, бачив у польському спрадавна Гданську — тому Гданську, про який один із героїв Міцкевича пророче сказав: «був наш і буде наш» — фабрику для вироблення мила з людського жиру та шкіряних виробів із людської шкіри, я розмовляв

з людьми, що дивом вирвалися з Освенціма, з Майданека⁵... Жаром і холодом обсипають ті спомини. Але ж я бачив і земляків моїх, що поруч з польськими воїнами несли визволення Польщі, бачив Грюнвальдське поле, пам'ятник слов'янської слави і пророчий пагад нам на вічні віки, бачив польських робітників, селян, інтелігенцію, що, закачавши рукави, взялись до труда очищення і оновлення рідного краю, і я зрозумів, що перед мною відродження Польща, в якій немає повернення до старого...

Допомога у відбудові Варшави, яку так широко, так великодушно здійснює наша країна, сама поранена і пошарпана руками гітлерівців, укладення торгових та економічних угод між двома країнами, репатріація поляків, що жили на Україні, і українців, що жили в Польщі,— все це прояви могутнього потоку нашої дружби, все це свідчення й заорука добросусідських стосунків.

На всю височінь стоїть перед нами і справа дружніх відносин на полі культури, обміну культурними цінностями, взаємного пізнання і взаємної допомоги, в галузі науки, літератури, мистецтва.

Війна завдала Польщі страшних ударів і по її культурі. Під кованим німецьким чоботом, в блюзнірських фашистських вогнищах загинуло багато культурних скарбів польського народу. Чимало з цього загиблого вже не воскресити — та на допомогу другові і в цій справі приходить друг, зацікавлений у відбудові і дальшому плодотворному розвитку дружньої, братньої культури.

Дійсність сучасної Польщі переконаливо засвідчує, що там при владі стоять сили, спроможні повністю забезпечити дальший демократичний розвиток країни. Вірного й широго друга має польський народ в особі Радянського Союзу; польсько-радянська дружба є умовою й заорукою для перетворення нової Польщі в справді могутню й передову європейську державу.

У великій допомозі, яку подає Радянська Україна братній Польщі в справі відбудови Варшави, в численних інших фактах знаходить свій вияв все міцніюче польсько-українське співробітництво на полі мирного труда, на полі науки і культури. Це співробітництво могло стати реальним і всеосяжним тільки тепер, коли в Польщі біля державного керма стоять народно-демократичні сили. Про яке культурне співробітництво могла бути мова з Польщею рачкевичів, соснковських, арцишевських⁶, які були і є патентованими агентами іноземних імперіалістів,

які п'яні добирають наймерзевніших способів, щоб підпалити пову війну проти власної країни та її великого й вірного союзника. Вороги свого народу, носіпаки міжнародної реакції, наскрізь пройняті фашистською людо-неправисницькою «ідеологією» рачкевичі, соснковські та арцишевські, коли б добралися до влади, спрямовували б свої зусилля не на економічне та культурне співробітництво двох братніх народів, а на організацію підступів і змов проти СРСР заради інтересів імперіалістичних хижаків. Тим-то волею трудових мас вони зметені з польської землі — хоч ще живуть і творять свою підлу справу їхні агенти; тим-то тепер польський народ дістав змогу здійснити свою давню мрію про щирі і вірні дружбу з братніми російським, українським та білоруським народами. Одним з яскравих виявів цієї дружби є передача урядом Радянської України культурних цінностей польському народові.

В недавню опублікованому комюніке уряду УРСР «Про передачу культурних цінностей польському урядові» читаємо:

«...Уряд Української РСР, враховуючи, що репатріацію польських громадян з території УРСР закінчено, ухвалив на знак вічної дружби між нашими братніми країнами передати польському народові цінності львівського книгосховища «Осолінеум», «Рацлавицьку панораму», картини видатних художників, численні музейні експонати, цінні рукописи, а також інші художні й історичні пам'ятки, що стосуються історії польської національної культури, науки і мистецтва.

Народ Радянської України впевнений, що плідна дружба і солідарність між радянським і польським народами, загартована протягом другої світової війни в спільній боротьбі проти запеклого ворога всіх слов'ян — гітлерівської Німеччини, в умовах мирного часу буде рости й міцніти на благо й розквіт наших країн».

Знаменні й благородні слова! Прекрасний і далекосяжний намір! Цей намір здійснюється. Для передачі цінностей, — а їх дуже стисло перелічено в комюніке, вони становлять у цілому колосальний скарб, — відряджено до Варшави урядову делегацію від Радянської України.

Братерське сприяження двох культур, штучно і нахабно роз'єднуваних раніше ворожими руками, і братерський обмін культурними цінностями — я мислю тут взаємні переклади наукової, художньої, публіцистичної

літератури, улаштування концертів, театральних вистав, мистецьких виставок і інші форми спілкування та взаємної допомоги,— все це сприятиме ростові нашої культурної, а відтак і економічної та політичної дружби.

Усе ширший, усе променистіший міст підноситиметься над проваллям, яке творили руки гнобителів усіх мастей і сортів, проваллям, через яке здавна тяглися один до одного два волещобних слов'янських народи, і радужними вогнями буде переливатись на тому мості нарис: вічна дружба.

ПОДОРОЖ ДО ДРУЗІВ

Давня й тепла дружба лучить нас з білоруськими письменниками. Я з великою радістю прийняв постанову Президії Спілки радянських письменників України про те, що ми вдвох з Петром Панчем повинні поїхати до Мінська — привітати з сорокаліттям творчої діяльності поета, громадського діяча, вченого Білорусії — Якуба Коласа¹.

Ювілей, за газетними відомостями, мав одбутись третього листопада. Ми поїхали, будиши певні, що у нас великий запас часу. На пересадочній станції — в Барановичах — ми зв'язалися з Мінськом і дізналися, що наші білоруські друзі зробили безпрецедентну в історії перестановку, перенесли ювілей на день раніше! Словом, до Мінська ми прибули буквально на шапкобрання. Все-таки ми ще застали в передлокої милого ювіляра, він запросив нас на другий день зайти до нього.

Третє листопада — день народження Костянтина Михайловича Міцкевича — Якуба Коласа. Ми побували в його затишній квартирі, передали поздоровлення і подарунки від нашої Спілки, від Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії Академії наук України. Ми побачили обличчя тісно спаяних дружбаю й любов'ю, овіяних патріотизмом білоруських поетів і прозаїків, і серед святкових розмов у нас зав'язалися й ділові. Ці останні — ділові — знайшли собі конкретну кінцівку на другий день, коли ми у Державному видавництві Білорусії накреслили план видання білоруською мовою антології української поезії та української новели радянського часу — і пообіцяли аналогічні переклади з білоруської літератури здійснити на Україні.

Увечері побували ми в Спілці радянських письменників Білорусії, де я і Петро Палч розповіли нашим дорогим сусідам і братам про наші літературні діла, радощі й болю.

Поїхали ми з Мінська з щасливим відчуттям закріплення тієї дружби, яка є незламною запорукою дальшого розквіту двох братніх літератур, з глибоким уклоном старійшині білоруського письменства поетові-громадяниву Якубу Коласу, чия творчість віддзеркалює і тяжке минуле білоруського народу, і світле його сучасне життя, і героїку днів Великої Вітчизняної війни, і героїку відродження сплюндрованої фашистами країни, і райдужне майбуття. Поїхали ми, везучи з собою коштовні подарунки,— книжки письменників Радянської Білорусії, чия одностайність і дружність нам здається гідною наслідування. Думаю, що свої зобов'язання перед братньою літературою наші працівники перевиконають.

СПІВ ЩАСЛИВОГО НАРОДУ

Під широким міпливим небом — бездопю блакитним весняним, синім, аж око потонає, літнім, щедрим на урожаї й радоді, сапфіровим осіннім, недоторканно голубим зимовим — розкинулась наша прекрасна українська земля. Зелені, хвилясті степи і моря золотої пшениці Херсонщини, лагідні левади і квітучі пиви Полтавщини, чудесні садки Віпниччини й Київщини, поля ще так недавно повитої непроглядним сумом галицької, за давньою назвою, землі, дорогоцінні копалини на лісовій Житомирщині — скарби, про цінність яких ми тільки тепер почали як слід думати, виноградники й соляні та вугільні копальні Закарпаття, певтомні й пенокасні вогні Донбасу, горда творчість Києва, Харкова, Львова, лани, де ростуть плекані руками наших героїв-колгоспників пові культури... Та хіба я хоч частину назвав того, чим питається щипі наша Україна?

Україна... Земля безсмертної краси і повичерпної сили. Україна, що стогнала колись: «Витонгала орда кіньми маленькії діти»¹... Земля, що поруч з іншими землями лашої Батьківщини грудьми обороняла Європу од кровожерних хижаків зі Сходу. Україна, яка недавно поруч з народами-братами протистояла в переможній боротьбі кровожерним хижакам із Заходу... Україна, що вікопомною своєю переяславською присягою на вірність і дружбу російському народові одвернула від себе лихі туні з султанської Туреччини і шляхетської Польщі і ствердила на віки вічні пезламну спілку двох нерозривних серць, двох перозлучних душ, двох ясногордих мислей!

Україна... Так ще недавно країна вільної, як вітер, пісні і підневільної, як тюремний труд, праці! Україна, про панщизняні муки якої і про царські, панські, фабрикантські знущання з якої стільки пекучих слів кров'ю своєю написали Тарас Шевченко, Іван Франко, Михай-

ло Коцюбинський, Василь Стефаник... Україна, добром і честю якої торгували огидні запродавці, на зразок Виговського та Мазепи, Грушевського та Петлюри... Україна, народ якої — лев у боротьбі і Микула Селянинович — у роботі. Україна, народ якої перший услід за народом російським ступив на зоряну дорогу Жовтня, назмаченовану Леніним. Україна, яка заповіт дружби Шевченка і Коцюбинського з Чернишевським і Горьким взяла собі в історичну путь, як заповіт правди і щастя! Україна говорить сьогодні — говорить чесними і чистими устами: «Я — Радянська Україна. В цьому слові, в цьому ділі я знайшла своє щастя, виміряне віками».

Так говорить земля моїх батьків і дідів, так скажуть наші сини і внуки. Радянська Україна! Нехай хтось попробує змити це слово — радянська! Він змиє те щастя, про яке мріяв, якого жадав і якого досяг народ Хмельницького і Шевченка. Та не діжде жоден ворог змити ці букви! Воля нетлінним вогнем напечаталі на нашим знаменні!

Друзі мої, рідні мої! До України промовляють вірні її снини:

Живи, Україно, прекрасна і сильна,
В Радянськїм Союзі ти щастя знайшла,
Між рівними рівна, між вільними вільна,
Під сонцем свободи, як пвіт, розцвіла.

Тут, у цих словах гімну нашої держави, кожне слово уважено не тільки на терезах думки, а й на терезах живого серця. Щастя довго шукала Україна, — а тільки ж у Радянськїм Союзі, в союзі вільних і рівних народів вона його справді знайшла. «Між рівними рівна...» Лише під промінням ленінської національної політики, побудованої на ленінській теорії, зникла нерівність націй — великих і «малых». Кожна нація несе у скарбницю людства — а все найбільш передове в людстві втілює Радянськїй Союз, — усю свою внутрішню могутність, що в наших умовах побудованого соціалізму служить найвищій меті: комунізму. Це розумів сивий Джамбул, що назвав українців у дні воз'єднання нашого в єдиній Радянськїй державі кровними братами, і це розуміє школяр далекого від нас географічного народу комі, чий батько із Шевченковим внуком вершить у Верховній Раді Союзу державні справи.

«Між вільними вільна...» — вільна, бо разом з усіма народами СРСР виборола собі волю і відстояла її в свя-

ЄДНІСТЬ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ

Історія слов'янських народів протягом багатьох століть являє книгу пенеставної боротьби з іноземними загарбниками, які раз у раз підбивали під себе окремі племена й землі, грабували й пљондрували населення, намагалися приглушити голос народу, пригасити барви його своєрідного життя, поглинути народ фізично й морально. Сумно перегортати сторінки цієї книги. Ось кілька цих сторінок:

658 року частину чехо-моравських земель завоювали німці — і під німецьким ярмом пробули ці землі до кінця IX сторіччя. Але й потім не припиняли німецькі хизаки своїх розбійних лападів на новоутворене Велико-моравське князівство, а на початку XVII сторіччя підпадають чехи на три сотні літ під австро-німецьку кормигу. Тільки аж у 1918 році скидає з себе Чехія цю кормигу і утворює свою державу. Південна частина Велико-моравського князівства протягом багатьох століть була під угорською владою — і знов-таки, лише в 1918 році цю владу струснула з плечей.

Німецька нога довгі, довгі часи топтала прекрасну Словенію, нині складову частину Югославії. У загарбницьких угорських руках не рік, не два томилась Хорватія. Співуча Сербія чотиреста літ задихалася в далеко не ласкавих турецьких обіймах. Дві неволі зазнала Болгарія: неволю візантійську і неволю турецьку, а опріч того довгий час була ареною для нападів німецьких хрестоносців, та й за нашого часу тільки недавно вибилася з-під згубного впливу новітніх «псів-рицарів», гітлерівських песяголовців. Полабські і прибалтійські слов'яни зазнали не тільки поневолення, але й понічечення. До речі, справедливо зауважує академік Державін¹, що коли німецькі фашисти хизуються своєю «арійською» чистотою, то слід би прихильникам божевільної расової теорії пам'я-

тати, що не менше як половина сучасної Німеччини (це говорилося ще за війни) — онімечені слов'яни.

Я говорив про слов'ян західних — міг би ще згадати і Польщу, що на її тілі теж чимало сліду від німецьких хижацьких зубів за давнього часу і що гітлерівська Німеччина залила їх кров'ю за наших днів — і про слов'ян південних. А скільки можна б сказати про наше минуле, минуле східних слов'ян, про татарське ярмо, про віковічну боротьбу з загарбниками і насильниками!

Так, сумні сторінки...

Але гордістю сповнюється серце, коли спогадаєш про незабутнє Льодове побоїще, де розбивалась німецька папаницька сила об силу руську, коли спогадаєш славию перемогу над німцями князя Данила Галицького під Дорогичином, року 1238-го, — перемогу, так велично оспівану Миколою Бажаном², — коли спогадаєш Лівонську війну Івана Грозного, коли помислиш, що і німецька інтервенція на Україні 1918 року закінчилась — при великодушній допомозі нам братнього російського народу — поразкою розбійницьких ватаг, і віроломний напад гітлерівців на Радянський Союз року 1941 був одбитий з величезною силою і закінчився незмірно прекрасною перемогою цілого правого діла.

Гордістю сповнюється серце, коли помислиш, як завзято боролися чехи, народ вільного мислителя Яна Гуса³ і народного полководця Яна Жижки⁴, за збереження своєї національної культури. Прага, столиця Чехії, так влучно й красиво названа золотою Прагою, справедливо пишається своїм старовинним університетом, першим у середній Європі, справедливо пишається тим, що коли згорів — у недавні порівнюючі часи — її театр, то його знов відбудовано на збиранні між громадянством гроші, і над сценою театру красується напис: чеський народ — сам собі. А німці ж докладали всіх зусиль, щоб онімечити, звівлювати, духовно каструвати чеський народ, і то протягом століть!

Гордістю сповнюється серце, коли подумаєш, що маленький кількісно народ мальовничої Словенії в тихому підгірному селі Верба породив великого поета Прешерна, одного з провідників ідеї слов'янської єдності, чії сонети нині в його рідному селі читають напам'ять милі завітчані словенські діти, майбутні громадяни вільної, незалежної Словенії.

Гордістю сповнюється серце, коли подумаєш, що серед мученого і терзаного сербського народу з'явилася постать Вука Караджича, котрий вібрав і явив світові неопіненні скарби сербської народної творчості, що Хорватія за наших уже днів може пишатися таким поетом і громадянином, як Володимир Назор, котрий, будучи у вельми похилому віці, з підупалим здоров'ям, вирвався із захопленого ворогами Загреба, вирвався тоді, коли, за його власними словами, миша не могла вийти із Загреба, прийшов до партизанів і разом з ними, під проводом славного Тіто, довершив не чуваючий у світі героїчний похід.

Гордістю сповнюється серце, коли подумаєш, що передові люди всіх слов'янських народів — поети, учені, філософи — здавна прагнули єднання слов'ян і проповідували його, що бачили вони оплот свободи тут, на Сході, у нас, — не у царській Росії, ні, куди звертали очі, а голвне — руки для подачок — реакційні панслависти, — а в російським народі, у волелюбних його поривах і ділах.

Але... Доводиться відкрити зпов сумпу сторінку.

Велике лихо становив раз у раз для слов'янських народів розбрат між ними, розбрат, який цілком свідомо сіяли його вороги, зокрема пімці, здавна вірні принципові: *divide et impera*, розділяй і володій. Досить згадати хоч би довгочасну ворожнечу між такими близькими не тільки географічно, а й крєвно і морально країнами, як Сербія та Болгарія. Роз'єднавши братів, били й поневолювали їх вороги поодинаці. Прекрасно розумів оцю політику лихих сусідів наш Шевченко, коли в присвяті свого «Єретика» відомому чеському діячеві Шафаріку чи, вірніше, Шафаржику писав:

Отак німота запалила
Велику хату. І сім'ю,
Сім'ю слов'ян роз'єднала
І тихо, тихо упустила
Усобищ лютую змію.

А тим часом історія з давніх-давен показувала приклади того, що сім'я слов'ян непереможна, коли діє єдино-стайно. Згадаймо славетцу битву під Грюнвальдом і Танненбергом року 1410 г., коли з'єднані сили росіян, білорусів, українців, поляків, чехів, литовців упень розгрозили залізноквані лави хрестоносців.

Ідея слов'янської єдності не раз і не два запалювала людей. Одним із перших її проповідників був хорват Юрій Крижанич⁵, що в середині XVII ст. побував на Україні, а потім у Москві, накликав на себе сміливими

своїми висловлюваннями невдоволення царського уряду — і опинився в Сибіру, де продовжував свою наукову й публіцистичну діяльність. Особливого розвитку набула ідея слов'янської єдності в ХІХ столітті, в час підйому національно-визвольних рухів по слов'янських землях і бурхливого культурного їх зростання. Але справжнє своє втілення дістала вона аж у дні Великої Вітчизняної війни, коли саме солідарність слов'ян була однією з істотних причин перемоги над гітлерівською Німеччиною. Це ж братня допомога передовсім великого російського народу, народів українського та білоруського, разом з допомогою всіх народів Радянського Союзу, — допомога, що йшла назустріч волелюбному рухові західних і південних братів та їхньому єднанню во ім'я великої справи, уможливила визволення Польщі, Чехословакії, Югославії, Болгарії...

Ще 29 листопада 1941 року газета «Правда» писала: «Гитлер задумал истребить и поработить славянские народы, но никогда славяне не будут рабами! Нет таких сил, которые могли бы заставить русский, украинский, белорусский народы, поляков, чехов, сербов отказаться от непримиримой борьбы с немецко-фашистскими захватчиками. Эта борьба идет не на жизнь, а на смерть. Она будет доведена до своего конца — до полного разгрома оккупантов, до полного их истребления. В этой борьбе на стороне славянских народов, в союзе с нами все свободлюбивые народы мира, крупнейшие демократические государства».

Ми знаємо, як блискуче ці слова справдилися.

А в передовій тої ж таки «Правди» від 9-го квітня 1942 року читаємо (цитую в українському перекладі):

«Слов'яни знають, на гіркому досвіді історії вони відчували, що їх споконвічний пещадний ворог — це німецькі «пси-рицарі», кровожерні тевтонці, прусьські князі та юнкери і, нарешті, їхні теперішні нащадки — гітлерівські бандити. Слов'яни знають і пам'ятають, що всі ці покоління вбивць і розбійників могли бити і знищувати слов'янські племена і народи тільки поодинці, розрізнено, але були биті слов'янами, коли слов'яни об'єднувалися для боротьби проти загарбників. Об'єднаному, єдиному фронтові слов'ян не страшні ніякі «непереможні» ворожі армії. Нема тієї сили, яка могла б зломати і покорити мужніх, волелюбних слов'ян, коли вони разом, дружньо зустрічають знахабнілого ворога».

Кращі голови й серця минулих часів розуміли й відчували це — згадаймо слова чеського поета XIX ст. Яна Неруди (цитую в російському перекладі):

Если славянство стало на страже⁶,—
Кто б нарушителем мира не будь,
Как бы он ни был хитер и отважен,
Грудь разобьет о славянскую грудь.

Говорячи про Велику Вітчизняну війну, ми повинні не випускати з уваги класового характеру цієї війни, повинні не забувати, що вороги народу завжди є не тільки поза країною, але і в самій країні...

Слов'янське об'єднання за наших днів — це запорука мирного життя не тільки слов'янських народів, а й інших народів світу. Про це один із найвидатніших діячів сучасної демократичної Польщі Осубка-Моравський⁷ висловився так:

«Коли ми (слов'яни.— *М. Р.*) будемо жити в сердечній дружбі⁸ і співробітництві... тоді в міцному мирі й безпеці будемо жити не тільки ми, але й усі народи Європи і світу».

Я назвав століття XIX часом національно-визвольних рухів і культурного відродження слов'янських країн. Це безперечно так. Ідея слов'янського єднання зміцніла й виросла як у Росії, так і по західних та південних слов'янських землях. Але треба розрізнити дві супротивні течії в розвитку цієї ідеї — реакційну й прогресивну. Російське слов'янофільство з його теорією цілковитої самобутності Росії, якої, за словом Тютчева, «умом не понять, аршином общим не измерить»⁹, з його культом «православия, самодержавия и народности» нічого не має спільного з передовою ідеєю єднання слов'ян. Панславізм як рух до об'єднання всіх слов'янських народів в одну державу під скипетром російського царя викликав до себе справедливе різке негативне ставлення Маркса і Енгельса. Але були в слов'янських землях і сильні паростки здорового, прогресивного тяжіння до єдності — під прапором боротьби з насильством і гнітом. Цікаво розповідає про це в одній із своїх праць відомий чеський учений і політичний діяч, професор Зденек Неєдлі¹⁰. Стаття його присвячена відгукам у Чехії на російську революцію 1905 року, але починає він здалека.

«З давніх часів, — пише шаповний професор, до речі, давній друг Росії та України, — з часів середньовіччя,

можна простежити, як зароджувались і зміцнялись узи дружби, що зв'язують чехів з братнім російським народом». Далі йдуть історичні спомини, акцентується піднесення цієї дружби в ХІХ ст. І тут підкреслює автор, що «руссофіли» ХІХ ст. подіялись на два табори — «царєфілів» і ворогів царизму, тобто «друзів» російського народу у лапках, по суті ворогів,— і справжніх друзів...

Кароль Гавлічек¹¹, котрий один час був викладачем у Росії, виступав з гнівними статтями проти царату.

Відомий учений і політичний діяч Палацький¹² писав 1848 р., що «не могло б бути для людства жахливішого нещастя, як універсальна Російська монархія».

Особливо зросли симпатії до визвольного руху в Росії в кінці ХІХ ст., і завдяки цим симпатіям Ленін, виїхавши 1900 р. за кордон, налагоджує листування з російськими друзями-революціонерами саме через Прагу, а в 1902 р. і відвідує Прагу.

Кожен акт царського гніту й свавілля в Росії викликає низку протестів у Чехії, особливо серед студентської та робітничої молоді. Року 1904-го Модрачек (на ім'я котрого, до речі, і велось листування Леніна) і в котрого квартири Ленін у Празі спинявся) і Соукуп випускають брошуру «Російсько-японська війна», де говориться про майбутню федерацію в Росію і де читаємо такі слова: «Ми всі віримо в велику майбутність і всесвітню місію Росії».

Коли революція 1905 р. була прибита до землі царсько-жандармським чоботом, ми бачимо у передових чехів непохитну віру в кіпечне торжество визвольної справи, в Чехії виходять спеціальні журнали, присвячені Росії.

1912 року відбулася в Празі конференція соціал-демократичної партії під головуванням Леніна. Конференція ця проходила в так званій рожевій залі Народного дому, її наслідком було вигнання із партії меншовиків і обрання Центрального Комітету на чолі з Леніним...

Я з товарищами не так давно мав щастя побувати в цій Рожевій залі і побачити, якою пошаною оточують її трудящі Чехії, передові її люди. А коли пригадати, що того ж дня були ми свідками, як урочисто зустрічав празький народ радянських маршалів Конєва¹³ і Рибалко¹⁴, яке це було справді народне свято, то серце б'ється сильніше з гордості за свій радянський народ, за нашу армію-визволительку...

Багато кривавих рік розлилося за давнини між Росією і Польщею, між Польщею й Україною. Змалювавши одну з найкривавіших сторінок нашої історії, Шевченко в передмові-післямові до «Гайдамак» пише:

«Весело подивитись на сліпого кобзаря, як він собі сидить з хлопцем, сліпий, під типом, і весело послухать його, як він заспіває думу про те, що давно діялось, як боролися ляхи з козаками,— весело... а все-таки скажеш: — Слава богу, що минуло,— а надто як згадаєш, що ми одної матері діти, що всі ми слов'яни. Серце болить, а розказувать треба: нехай бачать сини і внуки, що батьки їх помилялись, нехай братуються знову з своїми ворогами. Нехай житом-пшеницею, як золотом, покрита, не розмежованою останеться навіки од моря і до моря — слов'янская земля...»

Шевченко був настільки ж послідовним ворогом царсько-поміщицького ладу, як і послідовним та палким прихильником слов'янського єднання. Поему свою про славетного борця чеського народу за волю й незалежність, Яна Гуса, він присвятив Шафарикові, дещо, видима річ, приблизивши його значення в відомих рядках:

Слава тобі, Шафаріку,
Воліки і віки!
Що звів esi в одне море
Слов'янські ріки,—

і закликаючи в кінці присвяти,—

Щоб усі слов'яни стали
Добрими братами!

У засланні сприявнився Шевченко з поляками Залеським і Желіговським, і з великою силою та щирістю пролунали його слова:

Подай же руку козакові
І серце чистеє подай!

Міцкевич був улюбленим поетом Шевченка, і особливо любив поет проказувати вірш теж улюбленця свого Пушкіна про Міцкевича, де стоять знаменні слова:

Он говорил о временах грядущих,
Когда народы, распри позабыв,
В великую семью соединятся.

Про стосунки Шевченка з революційно-демократичною російською інтелігенцією, з Добролюбовим, з Чернишев-

ським, про ставлення його до Гоголя, Салтиков-Щедріна, Герцена¹⁵ — не треба й говорити: це факти загальновідомі.

Коли великого польського поета Адама Міцкевича за участь у волелюбнім товаристві заслано до Росії, то передові люди Петербурга й Москви оточили його великою пошаною, теплотою й захватом. Глибокодумний поет Баратинський¹⁶ звертався до Міцкевича, котрий захоплювався Байроном:

Когда тебя, Мицкевич вдохновенный¹⁷,
Я застаю у Байроновых ног,
Я думаю: поклонник униженный,
Встань, встань и вспомни: сам ты бог.

Він здружився з Рилсєвим¹⁸, з Бєстужєвим¹⁹, з Пушкіним, у сміливих розмовах і запальних мріях ширився й міцнішав його кругогляд. Один із новіших дослідників життя й творчості Міцкевича, польський письменник Бой-Желєнський, по-звірячому замордований німецькими фашистами, твердив, що для розвитку поетичного генія Міцкевича вислання до Росії було по суті позитивним, а не негативним фактором. Свою розмову «під одним плащем» біля пам'ятника Петрові Першому із Олександром Пушкіним польський поет обєзсмертив у таких рядках:

Два други молоді стояли під дощем²⁰,
Одним по-братському накрившись плащем.
Один був скараний неправим царським гнівом
І з Заходу прибув вигнанцем нещасливим;
А другий — росіян улюблений співєць,
Що слави змолоду прийняв ясний вінець.
Недавно зналися, та глибоко спізналися,
Тому за кілька днів так щиро побраталися.
Байдуже до земних було їм перешкод,
Їх душі — піби дві альпійські верховини,
Що, хоч роз'єднані потоком темних вод,
Та шум їх ворога до них і не долине,
І там, в височині, схиляється гора
Одна до одної, як до сестри — сестра.

Про ставлення Пушкіна до Міцкевича промовляють і свідчення сучасників, і цитований уже вірш «Мицкевич» із гірким, на жаль, закінченням, що спричинєне було політичним розходженням друзів. Менш відомо, що саме про Міцкевича говориться — як це переконливо доводить проф. Благой²¹ — у цьому-от пушкінському вірші:

В прохладе сладостной фонтанов²²
И стев, обрызганных кругом,
Поэт бывало тешил ханов
Стихов гремучим жемчугом.

На нити праздного веселья
Низал он хитрою рукой
Прозрачной лести ожерелья
И четки мудрости алатой.

Любили Крым птенцы Саади²³;
Порой восточный краснобай
Здесь развивал свои тетради
И удивлял Бахчисарай²⁴.

Его рассказы расстилались,
Как эриванские ковры,
И ими ярко украшались
Гиреев²⁵ ханские пиры.

Но ни один волшебник милый,
Владелец умственных даров,
Не вымышлял с такою силой
Так хитро сказок и стихов,

Как прозорливый и крылатый
Поэт тут чудной стороны,
Где мужи грозны и косматы,
А жещы гуриям равны.

Так — великі поети схиляються один до одного, як альпійські верховини, роз'єднані потоком темних вод. Те ж саме можна сказати і про народи, що їх сварять між собою владуці класи. У час кривавих битв між військом польського папства і повсталим козацтвом та селянством, у добу Хмельниччини зав'язував Богдан Хмельницький стосунки з проводирем польських повсталих селян Косткою Наперським і погрожував польським панам, що підійме проти них польську голоту... Це особливо хочеться згадати нині, коли зайшли ми з демократичною Польщею в справді добросусідські стосунки, коли не тільки допомогли їй скинути з себе ярмо німецьких людоджерів, а й дружньою рукою помагаємо зміцнити добробут матеріальний і моральний... Це особливо хочеться згадати нині, коли агенти світової реакції хочуть знову посіяти розбрат між дружніми народами, хочуть бачити криваві ріки там, де ми хочемо бачити мирні поля, світлі села, пишні міста, щасливих людей...

Купка фашистських верховодів усіляко сварила болгарів із югославами, з Радянським Союзом. Але народ скинув хижаків із своїх рамен — і по-братерськи хилиться до своїх кривних, до своїх друзів...

У 1941 році відбувся в Москві перший антифашистський мітинг слов'ян. Пробачте мені автоцитату — я хо-

чу згадати слова, з якими я звернувся тоді до мітцягу,
пославши їх з далекої Уфи:

В присмерковій пісні колисковій,
В оповіді синій про походи,
Про походи, подвиги безсмертні,
В солов'їній співанці весільній
Біл дзвенів не раз, переливався,
Спокоєвничний голубий Дунай.

Сном весняним, плеском лебединим,
Давніх літ переказом кривавим,
Скорбною легендою про розбрат
Ще й бувальщиною побратимства
Вів шумів, і серце молоде
Чарував солодким тихим полем,
Всеслов'янський голубий Дунай!

В ньому всі ми скулані, слов'янд,
Ним усі колихані, слов'яни,
І в борні священній, грозівій,
Як один, підносимо чашу дружби,
Як один, підносимо чашу клятви,
Чашу волі, слави і братерства —
Хай загине ворог наш навик.

Не за кривду ми йдемо, за правду
На високий, чесний ратний подвиг,
Щоб на древлю Прагу золотую,
На Кремлівську гордую твердню,
На мовчанья Вавеля²⁶ суворе,
На задуму Мінська лісового
Волі вітер віяв-повівав.

Як ворожа сила налягала
На Москву, неначе чорпа хмара, —
Всі народи братського Союзу
Одноставно стали їй на захист —
І грудьми її оборонили.
Ой, чи це ж то, браття, та не приклад,
Не вірець хоробрості високий,
Не зразок єднання та братання?

Тож підносимо вище чашу дружби,
Тож підносимо вище чашу клятви,
Хай загине ворог наш лукавий,
Хай шумлять єдиним світлим шумом
Синій Дніпр і срібновода Вісла,
Вольна Волга в славному роздоллі,
Світ слов'янський — голубий Дунай!

Мені радісно згадати, що і мій голос приєднався тоді
до гнівного грому збраного слов'янства.

Всеслов'янський комітет у Москві проробив роботу, значення якої важко переоцінити. Консолідація слов'ян у боротьбі з фашистською Німеччиною була його основним завданням, і передові представники тимчасово повоєнних слов'янських країн бачили в ньому свій осередок, свій рідний дім. Тепер перед комітетом стоять нові завдання, для яких, можливо, потрібні будуть і нові організаційні форми. Мітинги слов'ян у Москві, зокрема мітинг слов'ян-воїнів року 1944-го, з'їзди слов'ян в США, конгрес слов'ян у Лондоні і т. ін. — все це факти, які промовляють самі за себе. Рух передового демократичного слов'янства до єдності й братерства росте з кожною годиною. Нема країни, де б не було утворено слов'янського комітету. Скрізь закладені і діють товариства культурного зв'язку з Радянським Союзом. Незабаром у Белграді, місті безсмертної героїчної слави, відбудеться всеслов'янський конгрес.

Мені, разом з іншими товаришами, пощастило побувати за останні роки в Югославії, Чехословачії, Польщі. Я заздрю Павлові Григоровичу Тичині, що був у Болгарії і вивіз відтіля спогади про щиру любов болгарського народу до народу нашого та до російського народу — і прекрасні книжки демократичних поетів Болгарії, котрих, до речі, ще в ХІХ сторіччі охоче перекладали наші поети. Біля Белграда, в Югославії, побували ми на горі Авала, де стоїть пам'ятник-мавзолей «невідомому юнакові». Пам'ятник, прикрашений вісьмома жіночими статуями — сербійки, македонки, хорватки, словенки, герцоговинки, черногорки, боснійки, далматинки. Як тільки не намагалися вороги розсварити ці народи, міцно злиті тепер у федеративну Югославську республіку! Ще сліди крові видно там, де молодчики хорватського квіслінга Павеліча різали безневинних сербських стариків, жінок і дітей, а молодчики сербського квіслінга Недіча мордували стариків, жінок і дітей хорватських!

Це минуло — і навіки. Югослави, «распри позабыв, в великую семью соединились».

По містах і селах Югославії, Чехословачії, Польщі численні натовпи по-святковому вистровних і настроєних людей вітали нас, людей з Радянської країни, кривих і духовних братів, синів держави-визволительки, землі Леніна...

Біля стародавньої фортеці Девін, у Словачії, були ми на щорічному святі всеслов'янського єднання, присвяче-

ному пам'яті первоучителів слов'янства Кирила і Мефодія, що саме тут починали свою просвітительську діяльність. Чехи і словаки веселилися в спільній радості, і під відкритим небом, перед величезним, зробленим на схилі гори амфітеатром показана була учасникам свята опера геніального чеського композитора Сметани — «Продана наречена».

Друзі-словаки розказували нам, що коли під час фашистсько-німецької окупації поставлена була в одному з їхніх театрів якась історична п'єса, і там за ходом дії один із героїв гукнув: «Русс іде!», то всі глядачі як один устали, плещучи в долоні.

Сербські жінки під час нальотів німецьких літаків говорили: «Хай більше падає бомб на нас, менше зостанеться для руських».

У сербським місті Крагуєвці під час мітингу весь натовп заспівав раптом по-російськи «Широка страна моя родная», а на зміну югославського гімну залунав Гімн Радянського Союзу.

Наші партизанські пісні, перекладені словенським партизанами на їх рідну мову, чули ми на березі ласкавого, лазурового Адріатичного моря.

Ми були в Польщі на слав'яному Грюнвальдському боювищі — і слава нового, незмірно більшого Грюнвальда гріла нам серця безсмертним полум'ям, і тіні Міцкевича й Словацького обіймалися з тінями Шевченка і Пушкіна.

У золотій Празі, на темноводій Влтаві, бачили ми пароплав з пазвою «Сталінград». Мости, споруджені нашими бійцями на ріках визволених країн, здавалися нам символами тих мостів, які перекинуті від народу до народу і які ми всіма силами повинні зміцнити й захищати.

У зруйнованому черногорському місті босоногий хлопчик, побачивши секретаря Всеслов'янського комітету в Москві Валєптіна Мочалова в військовій радянській формі, перебіг вулицю і з вигуком «Здорово, друже!» простяг йому своє рученятко.

Цим вигуком «Здорово, друже!» я й хотів би закінчити свій виступ, але дозвольтє ще одно слово.

Рух слов'ян до єдності й братерства — це складова частина руху до єдності й братерства всіх трудящих людей. Хай же цей поклик — «Здорово, друже!» — пролунає до всіх чесних трудящих людей світу!

СВЕТОЧ МИРА

Мы подъезжали к Белграду. На одной из станций нас, гостей из советской земли, встретили празднично настроенные, взволнованные люди.. «Да здравствует дружба славянских народов!», «Да здравствует Красная Армия!», «Да здравствует Советский Союз!», — звенели голоса. Это полуговорилось, полупелось очень ритмично, словно там был какой-то дирижер. Впрочем, мне раз на подобном митинге довелось наблюдать: в каждой группе молодежи, пылкой югославской молодежи, кто-нибудь с особо горячей инициативой и волей брал в свои руки управление — и до самозабвения размахивал руками, руководя ритмичным провозглашением любимого лозунга. Но главный, верховный дирижер на таких собраниях — единое чувство, единое сердце, большая, искренняя любовь к своей родине, к свободе, к Советскому Союзу. Любовь к Родине и любовь к Советскому Союзу — теснейшим образом сплелись во всех честных славянских сердцах. Не только политические деятели, но и рядовые, обыкновенные жители Югославии, Болгарии, Чехословакии, Польши — даже какой-нибудь мальчишка в маленьком городке Черногории, даже морщинистая, ветхая старуха где-нибудь в глухом шумадийском селе — прекрасно понимают все значение, которое имеет для них Советский Союз, понимают, что своей свободой и независимостью они обязаны в первую очередь нашей Советской Армии, нашему мужественному и великодушному народу...

Когда едешь в Чехословакию по новому мосту и читаешь над этим мостом надпись «Сооружен по приказу маршала Конева бойцами Красной Армии», — то не только испытываешь гордость за свою страну, за свой народ, но и думаешь, что этот мост — символ подлинной дружбы, подлинного братства славянских народов. Об этой друж-

бе, об этом братстве мечтали как об ослепительно сказочном счастье лучшие люди всех славянских земель, поэты и мыслители. Теперь эту мечту реально осуществляют на земле народы, и впереди всех народов-братьев идут славянские народы Советского Союза — русский, украинский, белорусский...

Люди в дружественных славянских землях знают, что Советский Союз — не только их освободитель, но и самый надежный хранитель и оплот мира во всем мире. Они знают, что Советскому Союзу чужды какие бы то ни были агрессивные намерения, что он стоит на страже свободы и независимости славянских государств, что, только сплотясь вокруг него, можно быть уверенным в спокойной, трудовой, творческой жизни, в росте экономического благосостояния, в цветении родной культуры.

Ведущую роль Советского Союза на фронте культурном тоже прекрасно сознают и ценят наши зарубежные друзья. С самым пристальным вниманием относятся они к литературе наших народов, к нашему искусству, к нашей науке. Повсеместную жажду советской книги далеко не удовлетворяют те наши организации, от которых это зависит. Я не устану это повторять в надежде, что «капля долбит и камень».

В Белграде давала концерт народная артистка СССР великолепная белорусская певица Лариса Помпеевна Александровская¹ — член нашей советской делегации. Она пела с подкупающей задумчивостью и редкой простотой романсы Чайковского, Рахманинова², советских композиторов, произведения западноевропейских классиков, белорусские пародные песни... Как ей внимали! Как ее понимали! И я с особенной остротой почувствовал то, что сознавал всегда: искусство — это один из самых прочных, самых надежных мостов между народами, и дело обмена ценностями искусства между нами и нашими соседями нужно всемерно расширять и укреплять. Достижения наших театров, нашей музыки, наших изобразительных искусств должны стать достоянием и наших друзей.

Но и нам следует еще пристальнее всмотреться в то, что они сделали и что они делают. Достаточно одного примера: мы знаем гениального чешского композитора, автора многочисленных опер, симфонических, вокальных и инструментальных произведений Сметану почти исключительно по его — прекрасной, правда, — опере «Проданная невеста». Этого, разумеется, мало.

И на I-ом послевоенном Всеславянском конгрессе в Белграде, и в разговорах с гостями из других славянских земель, и во время поездок по Югославии, и в столице Болгарии Софии,— всюду чувствовали мы, что на нашу многонациональную, единую волей и духом страну, страну-освободительницу, хранительницу мира во всем мире, образец поистине демократического строя, сокровищницу величайших культурных ценностей,— на Советский Союз обращены все взоры, как на лучезарное солнце. И чем чернее клевета наших врагов,— они еще есть, их еще немало,— тем краше лучи этого солнца, тем светлее дружба народов Советского Союза, зовущих к такой же дружбе все демократические народы мира.

Советский Союз — гордостью полнится сердце, когда произносишь эти слова,— это подлинный светоч мира, и сияние его неугасимо.

НА СЛОВ'ЯНСЬКОМУ КОНГРЕСІ В БЕЛГРАДІ

Я знову побував в Югославії — країні, якої не можна не полюбити всім серцем, хоч раз побачивши її чудесні красиви, хоч раз говоривши з її благородними, великодушними, мужніми людьми. Наш поїзд ішов через Румунію і вночі прибув до Белграда. Це перший поїзд, що переїхав через новозбудований на Дунаї міст, і було приємно, що саме в цьому першому поїзді була радянська делегація на I-й післявоєнний Слов'янський конгрес. На пероні одної із станцій перед Белградом нас вітав святочно настроєний натовп. Ми вже наперед знали, як зустрінуть югослави гостей з Радянського Союзу; проте я знову, разом з тими товаришами, які їхали до Югославії, відчув непереможне хвилювання, що від нього солодкий біль стискає серце і очі туманить сльоза, яку соромливо ховаєш від друга, що так само чомусь одвертається від тебе...

Молодь, «омладина»... Здається, я ніде не бачив країни, де б так красиво, так природно на передній край сцени виступала саме молодь. Слово «юнак» ми вживаємо в розумінні «молодик», «молодий хлопець»; сербською мовою це слово означає «герой», «богатыр». Мені здається, що теперішнє югославське юнацтво знаменує собою обидва значення слова. Перед ним — світла майбутність оповленої, демократичної Югославії, і воно гідне тієї майбутності, бо самовіддано їй служить.

Гучно вітають присутні генерал-лейтенанта Олександра Гундорова, добре тут знаного і любленого голову Всеслов'янського комітету, народну артистку СРСР, чудесну співачку, гордість білоруського народу — Ларису Александровську. Поява легендарного героя партизанської війни, генерал-майора Сидора Ковпака, викликає бурю оплесків, незмірний захват, майже дитячий ентузіазм. Лунають слова, які супроводять нас ввесь час як

прекрасний лейтмотив: «Братство — єдинство!», «Братство — єдинство!» Відбувається імпровізований мітинг.

До нашого вагона входять представники Слов'янського комітету в Белграді. Я пізнаю й вітаю добрих знайомих: секретаря комітету професора Радована Лалича, що викладає в Белградському університеті російську літературу і (ні разу не побувавши в СРСР) бездоганно володіє російською мовою, генерала Саву Оровича, генерала Швоба, радника радянського посольства Сахарова...

У Белграді — знову знайомі обличчя, але й незнайомі здаються знайомими: скільки світиться в них щирої приязні й любові! Мені простягає руку якийсь генерал з малепькими підстриженими вусиками — тільки по голосу пізнаю запального Божидара Масларича, величезні колись вуса якого серби з любовною гордістю називали вусами Тараса Бульби (до речі, одного з улюблених героїв і в Югославії, і в Чехословаччині) та Марка Королевича. Але й без усів він той самий — простий, рішучий, приязний, завзятий. Нині його обрано на голову Вєсслєв'янського комітету в Белграді — комітету, про призначення й функції якого говоритиму далі.

Радянська делегація — росіяни, українці, білоруси — прибула до Белграда першою; незабаром почали злітатися гості з інших слов'янських земель: чехи та словаки, болгары, поляки. Прибули й кровні брати з-за моря-океану; з Канади, Сполучених Штатів Америки, південноамериканських країн, з Австралії, Нової Зеландії.

Характерні слова сказав потім представник австралійських слов'ян Іван Косович, вітаючи конгрес від імені своїх земляків-переселенців: «Я проїхав майже шістнадцять тисяч кілометрів і переплив два океани для того, щоб бути присутнім тут. Запевняю вас, що коли б ентузіазм можна було зміряти довжиною, то кожен метр цієї дороги був би вкритий ентузіазмом слов'янських переселенців в Австралії з приводу цього з'їзду і слов'янської єдності».

Як і завжди під час з'їздів та конгресів, велике значення мали, так би мовити, кулуарні аустрічі й розмови. Багато говорив я з представниками Польщі про той обмін культурними цінностями, зокрема літературними перекладами, який вже відбувається у нас і має чимдалі зростати. Представник Болгарії, професор Дмитров, виявляється, спеціально цікавиться історією болгарсько-україн-

ських культурних взаємин. Він розпитував мене, де йому шукати на Україні архів Марка Вовчка: на його небезпідставну гадку, наша письменниця повинна була листуватися з видатними болгарськими письменниками... Давній наш друг, видатний чеський вчений і громадський діяч Зденек Несдлий, згадував про постановку «Проданої нареченої» Сметани, яку він бачив у Києві, і говорив про дальші культурні зв'язки двох споріднених народів.

Велике зацікавлення викликали роздавані учасникам конгресу «Слов'янські балади» Леоніда Первомайського. Я щасливий був дарувати приятелям-слов'янам «Сербські пісні» в своїх перекладах і упорядкований спільними силами радянських українських поетів томик «Вибраних творів» Адама Міцкевича. Один чеський делегат привіз мені лист від гуртка празької молоді, який працює над антологією української літератури від Котляревського до наших днів у чеському перекладі. Чимало для тієї антології вже зроблено. Болгари дуже раді були почути, що готуються переклади болгарської поезії на українську мову.

Слід відзначити, що хоч вітрини книжкових магазинів і в Югославії, і в Чехословаччині, і в Болгарії, і в Польщі рясніють перекладами з радянської, зокрема російської літератури, тут перекладають багатьох російських письменників, проте скрізь доводиться чути: «Давайте нам більше радянських книжок!» Попит на радянську книгу скрізь величезний, але задовольняється він дуже малою мірою.

Під час нашого перебування в Белграді один із славних оборонців Сталінграда, інженер сталінградського заводу Степанов і представник України, робітник київської «Ленкузні» Ничипір Карпенко побували на підприємствах Югославії, де мали цікаві й дружні розмови з робітниками, а наша колгоспниця Фесенко разом з білоруськими товаришами відвідала сербське село. Її чисту українську мову, якою вона з захватом розповідала про досягнення свого колгоспу-мільйонера, чудесно розуміли добродушні сербські селяни. Вогнем любові і братерства, братерства по духу, крові і по зброї дихали зустрічі генерал-майора Ковпака й інженера Степанова з югославськими партизанами. Слава Сталінграда і слава наших партизанів тут незмірно великі. Вони на устах у всіх.

Ректор Ленінградського університету проф. Вознесенський і академік Греков¹ мали по кілька публічних

лекцій та зустрічей з місцевими вченими. Під час цих зустрічей виникла думка, гаряче підтримана учасниками конгресу: скликати всеслов'янський з'їзд учених-славістів. Цілком слушно слідом за цією думкою виникла й інша — зібрати для спільної розмови письменників усіх слов'янських країн...

Щодо самого конгресу, то всю його історичну вагу нам, сучасникам і учасникам його, збагнути так само нелегко, як нелегко визначити височінь гори тому, хто стоїть біля самого її підніжжя.

Відкрив конгрес ректор Белградського університету, голова Югославського Слов'янського комітету Стеван Яковлевич. Він дуже влучно вказав:

— Вперше в своїй довгій і тяжкій історії слов'янські народи зустрічаються разом, щоб консолідувати свої прагнення, розповісти про наслідки своїх зусиль, відзначити свій вклад у справу загального миру та культури і звернути погляд на краще і щасливіше майбутнє. Слов'янські народи готові вині докласти всіх сил для створення якнайкращих стосунків між народами світу і забезпечити змученому людству найтриваліший і найдемократичніший мир.

Увесь конгрес проходив під знаком дружби слов'ян — справжньої, а не декларативної дружби, під знаком солідарності, співробітництва і повної взаємної пошани. Представник слов'янських організацій Сполучених Штатів Америки Златко Балакович запалив усю залу натхненними словами:

— Нема тієї атомної енергії, яка могла б розірвати братерство і солідарність слов'ян.

Дружба слов'янських народів — це цілком реальна сила, створена не тільки почуттям кровної й культурної їх спорідненості, але й найреальнішими мотивами. Про це виразно заявив словацький державний діяч Густав Гусак²:

— Тільки єднання з усіма слов'янами, а передусім з найбільшими слов'янськими народами — російським, українським та білоруським — забезпечить наше існування.

Дружба слов'ян, продовжую я вже від себе, — дружба, що була одною з основних передумов перемоги над фашистською Німеччиною та її сателітами, — ця дружба лежить в основі того величного явища, яке ми звемо — новий слов'янський рух.

Учасники конгресу не раз підкреслювали (особливо яскраво зробив це голова радянської делегації, генерал-лейтенант Олександр Гундоров), що цей рух не має нічого спільного з реакційним панславізмом ХІХ сторіччя, який гостро і справедливо засуджували Маркс та Енгельс. Там було намагання під прапором «визволення слов'ян» підкорити їх царському престолові; ми ж передусім виходимо з цілковитого права всіх народів — і великих кількісно, і малих — на самостійне існування в межах своєї держави.

До речі, про терміни «великі» й «малі» народи. Велич народу змірюється не його кількісним складом, а тими подвигами, які він являє світові, тим, що він вносить у скарбницю людства. Маленький словенський народ дав світові Прешерна. Про велич нечисленного чорногорського народу ми читали ще у Пушкіна: «Бонапарт³ і чорногорці». Сербія подарувала вікам і поколінням епічні пісні, художню силу яких порівнюють із силою «Іліади»⁴ та «Одіссеї»⁵. Із гуцини словацького народу, що лише недавно, яку-небудь сотню літ тому, заявив своє право на самостійне існування і почав свідомо творити власну національну культуру, вийшли світового значення діячі — Коллар і Шафарик. Героїзм югославських народів у боротьбі проти агресорів прогрімів по всій землі.

Воля й рівноправність — ось золоті слова, що були написані на наших прапорах у великій визвольній війні. Цих слів ми не зраджували ніколи, і це добре знають слов'яни.

Цілковито слушно процитував генерал Гундоров слова товариша Сталіна, сказані ним у листопаді 1941 року:

«У нас немає і не може бути таких цілей війни, як нав'язування своєї волі і свого режиму слов'янським та іншим поневоленим народам Європи, які чекають від нас допомоги. Наша мета полягає в тому, щоб допомогти цим народам в їх визвольній боротьбі проти гітлерівської тиранії і потім дати їм цілком вільно влаштуватися на своїй землі так, як вони хочуть».

Відома річ — реакційні елементи Європи й Америки зовсім інакше трактують справу, але ми знаємо, на чому боці правда. Реакціонерам, фашистам, профашистам та їже з ними хотілося б посіяти розбрат між слов'янами, щоб мати з того зиск і вигоду. Для цього використовується найвірніший, на погляд тих людей, засіб: брехня.

Але чим темніша ніч, тим ясніші зорі. І чим більше зводитимуть на нас наклепів журналісти й промовці з ворожого табору, тим світліше сяятиме нам наша несхибна провідна зоря.

Велику вагу для нового слов'янського руху мав Всеслов'янський комітет у Москві, зародження якого збігається з першим, у Москві ж таки, 1941 року, всеслов'янським мітингом...

Конгрес високо оцінив значення п'ятирічної діяльності Всеслов'янського комітету в Москві, де представлено було все слов'янство. Величезну роль відіграли і слов'янські комітети в Польщі, Болгарії, Чехії, Словаччині, Югославії та за межами слов'янських держав. Віднині вони мають об'єднуватися навколо одного центру — Всеслов'янського комітету в Белграді, до складу якого входять представники всіх слов'янських країн — по рівному числу від кожної країни, незалежно від кількості її населення.

Саме такий модус представництва характерний для нового слов'янського руху.

Цей рух передусім прогресивний і демократичний. Учасники конгресу підкресливали, що коли в минулому ідея слов'янської єдності була мрією окремих великих людей — Крижанича, Вука Караджича, Прешерна, Коллара, Шафарика, Неруди⁶, Міцкевича, Пушкіна, Шевченка, Христо Ботева⁷, то тепер вона стала реальністю, здійснюваною народами.

Волелюбність — ось яка риса об'єднувала слов'ян у спільній боротьбі проти тих, хто ніс їм ярмо і тьму середньовіччя. Чудово сказав колись про борця за волю великий болгарський поет і громадянин Христо Ботев:

Той, хто у битві упав за свободу⁸,
Не умира, бо за ним вболівають
Небо і поле, звір і природа,
Співи про нього люди складають.

Про неоціненний вклад слов'ян у скарбницю світової культури говорив академік Греков, якого доповнили представники Польщі, Болгарії, Югославії, Чехословаччини. Мені припала честь з високої трибуни конгресу говорити про українську культуру, що має не одне славне ім'я в минулому, але тільки під сонцем Жовтня дістала змогу розцвісти повним цвітом.

Новий слов'янський рух не має ніякої тенденції замикатися в своєму колі, йому аж ніяк не властива племінна відокремленість і відчуженість від інших народів світу. Тим більше чужі йому будь-які агресивні наміри. Навпаки: мир у всьому світі, дружба й співробітництво з усіма демократичними народами — от його девіз. Про це яскраво говорив радянський делегат Леонід Варанов...

Під час конгресу була влаштована в Белграді велика виставка, присвячена визвольній боротьбі слов'ян. І знов-таки найбільшу увагу привертала, найдужче захоплювала радянська частина виставки, де блискуче показано безсмертні подвиги Радянської Армії, наших партизанів, народів СРСР. Я читав книгу відзвітів про виставку. Одним огнем захоплення палають там слова професорів, міністрів, робітників, генералів, рядових солдатів, селян, студентів, — огнем захоплення Україною Рад.

Під знаком незмірної любові і вдячності до Радянського Союзу пройшла вся робота конгресу. Бурхлива овація, якою делегати зустріли маршала Толбухіна⁹, була не тільки овацією на честь визначного радянського полководця, але й виявом глибокої щастя та любові до світо-ча людства — СРСР, до Радянської Армії...

Під час подорожі по Югославії, влаштованої по конгресі, були ми в столиці Словенії Люблянї. Увечері йшли ми пішки з готелю до вокзалу. Обабіч вулиці вишикувались люди з факелами; факели трепетали й грали в оксамитному темному повітрі, і дзвінкі голоси омладини, молоді, разом з помолоділими голосами статечних чоловіків та жінок, вітали гостей співучими, ритмічними вигуками...

І Гімн Радянського Союзу підносився до ясних зір, і радісно було знати, що ти — громадянин СРСР.

Повертаючись додому, побували ми — на жаль, дуже короткочасно — і в столиці Болгарії, Софії, де мені довелося побачити близько і голову болгарського уряду Георгія Димитрова¹⁰. У театрі в Софії відбувся багатолюдний мітинг; той дух, яким дихала на мітингу вся зала, павіч показав, що Димитров мав підстави гордо заявити: болгарський народ ніколи не був сателітом фашистської Німеччини.

Віддала наша делегація шану і пам'ятникові героїчної слави російської зброї — Плевні.

Давня, історична приязнь лучить наші народи, якими

ще так недавно керували ворожі їм, егоїстичні уряди, але які завжди тяглись один до одного, які завжди — свідомо в умах своїх поетів і мислителів, несвідомо в неосвічених тоді, темних масах — прагнули братерства і єднання.

Нову правду, нове слово несемо ми світові. Теперішній слов'янський рух — прообраз всесвітнього руху демократичних народів до братання та єднання.

Велика честь і велике щастя — служити такій справі!

ВЕЛИКАЯ СЛАВЯНСКАЯ СЕМЬЯ

От имени украинской делегации припошу Славянскому конгрессу сердечный привет. Нет ни малейшего сомнения, что работы конгресса дадут многое делу дальнейшего, еще более прочного, еще более глубокого единения славянских народов. «Мы дети одной матери, все мы славяне», — сказал когда-то Тарас Шевченко. Но детей одной матери не раз ссорили между собой враги во имя своих разбойничьих целей, и дети одной матери ипогда забывали великий пример Грюнвальдской битвы, когда они выступали как единая сила, и только когда они об этом забывали, их можно было побеждать — непобедимых. Священная война против фашистской Германии и ее прихвостней показала всю неодолимую мощь единой великой славянской семьи. Наша дружба скреплена кровью наших братьев, сыновей, отцов, пролитой во имя свободы и правды. И никаким агентам мировой реакции, никаким проповедникам мракобесия, никаким апостолам тьмы не разорвать этой дружбы вовеки!

Адам Мицкевич сравнил себя и Александра Пушкина¹ с двумя альпийскими скалами, которые тянутся друг к другу своими вершинами, не обращая внимания на поток бурной воды, который их разделяет внизу. Так тянутся друг к другу и сердца свободолюбивых народов. Когда украинские казаки и крестьяне боролись в XVII столетии против польских панов, то вождь восставших, гетман Богдан Хмельницкий посылал дружеские письма вождю польских крестьян-повстанцев — Костке Наперскому. В отрядах Степана Разина² рядом с братьями русскими сражались против насилия и гнета украинские казаки. Один из первых проповедников единения славянских народов хорват Юрий Крижанич едет на Украину и в Москву искать пути для осуществления своей идеи. Таких примеров история знает много.

Когда мы хотим кратко охарактеризовать гений народа, мы называем имена его великих поэтов, великих писателей.

Радостно подумать, что именно эти люди, которые воплощают, конденсируют в себе народный гений, — поэты, писатели наших народов издавна тянулись друг к другу, как альпийские вершины. Пушкин и Мицкевич, Чернышевский и Шевченко, разве их хоть на мгновение разделяла темная вода, которая шумела и у их ног и хотела их разъединить? Наоборот, наличие общего врага звало их к общей борьбе. Именно поэты, писатели и ученые, светочи человечества, были в самые тяжелые, самые мрачные времена глашатаями и борниками той великой славянской семьи, которая только в наши дни осуществляет их мечты и показала миру подвиг бессмертной славы.

Пушкин, Коллар, Шафарик, Неруда, Вук Караджич, Прешперн, Шевченко, Мицкевич, Христо Ботев, Янка Купала³ — разве это не те альпийские вершины, которые воплощают в себе влечение народных славянских сердец друг к другу. Разве в наши дни украинский поэт Павло Тычина не раскрывает во всю ширь свой талант, чтобы прославить чувство семьи единой.

Мы слышали здесь прекрасные слова о том вкладе, который внесли в сокровищницу мировой культуры славянские народы. Думаю, что одной из причин, почему этот вклад был внесен, было именно чувство славянского единения, чувство семьи единой. Как обеднела бы мировая культурная сокровищница без этого вклада!

Хочу несколько шире остановиться на участии в этом вкладе украинского народа — народа, чьи песенные мелодии использовали в своем творчестве не только его композиторы Лысенко, Леонтович и другие, но и такие мировые гении, как Глинка, Бетховен, Римский-Корсаков, Мусоргский⁴, Чайковский, — народа, который никогда и ни под каким гнетом не терял своей яркой самобытности, который только в составе могучего Советского Союза осуществил свою вековую мечту: объединился в одном мощном государстве и на своей земле, среди народов-братьев, кует свое счастье.

Я заговорил прежде всего о народных песнях потому, что именно они, именно творения народного искусства, являются лучшим воплощением народной души. Это понимал Мицкевич, когда устами вайделота⁵ в «Конраде

Валленроде» провозгласил бессмертную славу народной песне. Это понимал Вук Караджич, когда собрав воедино жемчужины народного творчества, воздвиг героическому прошлому сербского народа памятник, перед которым преклоняются и будут преклоняться века и народы. И педаром сказал наш Шевченко:

Наша дума, наша пісня
Не вмере, не загибе...
От де, люде, наша слава,
Слава Україна!

Из песни и вырос Шевченко, тот, кто обращением своим к поляку Залесскому, а через него к польскому народу проложил золотой мост дружбы через давнюю кровавую реку раздоров, тот, кто поэмой об Яне Гусе и посвящением ее славному Шафарыку на весь мир провозгласил дружбу чешского и украинского народов, дружбу всех славянских народов и беспощадную борьбу с врагами этой дружбы. Образ матери-страдальницы, который проходит сквозь все творчество величайшего украинского поэта, — один из наиболее трогательных и глубоких в мировой литературе, а неугасимая мятежность его свободолюбивого духа — прекрасный образец для всех поэтов, которые хотят служить народу.

Тут правильно назвали Ивана Франко как поэта. Я хотел бы прибавить, что Франко, ученик крупнейшего славянского филолога хорвата Ягича⁶, — друг многих русских, чешских, польских писателей и ученых. Будучи пропагандистом русской революционно-демократической литературы в Западной Украине, Франко был также одним из самых выдающихся ученых своего времени, автором трудов по истории, истории литературы, фольклористике, этнографии, без которых и теперь не может обойтись серьезный исследователь в этих областях.

Тут правильно назвали писателя Кодлюбинского, кстати, одного из ближайших друзей Максима Горького. Я хотел бы еще вспомнить трагического новеллиста Василия Стефанюка, имя которого широко известно за пределами нашей Родины, особенно в Америке. Мировые тьмы поднимала и своеобразно разрешала в своем творчестве гениальная Леся Украинка. И только историческими условиями можно объяснить то, что она до сих пор не заняла в мировой литературе того места, которого безусловно заслуживает. Ее трактовка донжуановской легенды в драме

«Каменный хозяин» представляет совершенно новый этап в развитии такого рода сюжета, и историки литературы не могут это обойти молчанием.

История философии вряд ли может обойтись без такой колоритной фигуры, как украинский мудрец XVIII столетия Григорий Сковорода, чье влияние на ряд мыслителей и поэтов не поддается сомнению.

Украина родила великого филолога-мыслителя Потебню, который открыл широчайшие горизонты перед наукой, и немало других ученых мирового масштаба.

Но только теперь Украина — свободная в семье свободных народов Советского Союза — стала во весь свой рост. За недолгое время ее достижения в литературе, искусстве, науке взлетели так высоко, что сделались известными далеко за пределами Советского Союза. Нашего поэта Павла Тычину английская и французская критика ставит в первый ряд современных поэтов. Пьесы Корнейчука обошли цепи Европы и Америки. Выступления наших певцов и музыкантов за границей не раз превращались в сплошной триумф.

Советская Украина говорит миру свое великое слово. Это прежде всего слово любви к славянским народам, к великому русскому народу в первую очередь, ко всем передовым народам мира.

Золотые мосты строим мы, братья-славяне, там, где в прошлом текли кровавые реки. И горе тому, кто поднимет руку на эти мосты!

«ПАСАЖИР — ТЕЖ ЛЮДИНА»

Шановний товаришу редакторе!

Прошу Вас надрукувати цього листа.

Мені часто доводиться їздити прямиськими поїздами лінії Київ — Тетерів. Поїзди ці складаються переважно з товарних вагонів — хай і так, труднощі повоєнного часу! Хоча дивно, що ці труднощі вирости в 1947-му році супроти 1946-го, коли пасажирське сполучення по вказаній лінії поставлеце було значно краще.

Але з товарними вагонами доводиться миритись — очевидно, тут є поважні причини, яких ми, звичайні пасажиря, не знаємо. Що ж... Одначе несмілива спроба поставити в тих вагонах сякі-такі дерев'яні лавочки, очевидно, здалася комусь надзвичайною розкішшю, і людям доводиться їздити в тих вагонах за принципом — «сідай, на чому стоїш». Цього мало: залізничне начальство вважає зайвою розкішшю навіть приступки, східці до цих вагонів, і біля них теліпаються якісь стремена, більш придатні для повітряних циркових гімнастів, ніж для жінок з дітьми, стариків та й взагалі звичайних людей, що їздять цими поїздами на роботу в Київ, обробляти приміські городи під Києвом, а то й перебути день відпочинку десь серед природи.

Я написав цього листа, щоб нагадати залізничному начальству (для залізничників, до речі, в кожному такому поїзді є класний вагон), що, як сказав один письменник, «Пасажир — теж людина»! Хотілось би повірити, що цей лист дасть якісь наслідки.

[ПЛАМЕННЫЙ ПРИВЕТ]

Югославским друзьям, героическим и трудолюбивым народам Югославии в третью годовщину освобождения силами Советской Армии и Народно-освободительной армии Югославии славного города Белграда от фашистских захватчиков я шлю пламенный привет.

Мое неоднократное пребывание в Сербии, Хорватии, Черногории, Боснии и Герцеговине в качестве гостя из советской украинской земли, мое знакомство с мужественными и неутомимыми людьми Югославии, с ее чудесным искусством, с ее кипучей научной мыслью, с ее замечательным народным творчеством и прекрасной литературой, с ее неуклонной борьбой за великие принципы демократии и свободы, оставили во мне неизгладимое впечатление.

Высящийся на горе Авала памятник неизвестному воину вошел навеки в мое сознание как величественный символ нерушимого единства народов Югославии.

История этих народов — это история многовековой борьбы с иноземными захватчиками и поработителями и со своими деспотами и угнетателями.

Духом свободолюбия, духом верности отчизне проникнут и овеян сербский народный эпос, проникнуты и овеяны литературы народов Югославии, ярчайшее выражение народных чаяний и стремлений.

В дружбе с великим русским народом, с народами украинским и белорусским всегда видели передовые люди югославских народов залог независимости, свободы, счастья. Но если правительство царской России преследовало, помогая сербам и другим балканским славянам, корыстные, захватнические цели, то народы Советского Союза подали им поистине дружескую руку помощи в тяжчайшие дни войны с немецко-фашистскими захватчиками.

Никогда не забудутся подвиги югославских партизан, сражавшихся в эти дни, как львы, за свою независимость, за свою честь, за свое счастье... Никогда не забудутся подвиги Советской Армии, силу свою, кровь свою, воинское искусство славных полководцев и воинскую доблесть славных бойцов посвятившей делу освобождения братских народов.

День освобождения Белграда — это был день радости и для вас, и для нас, братья югославы!

Новая, демократическая Югославия возникла «на обломках самовластья», выражаясь словами великого русского поэта Пушкина. Призыв великого украинского поэта Шевченка к единению славян, осуществился в наши дни.

Пусть же процветает свободная, независимая, единая, демократическая Югославия, пусть идет она по избранному пути — пути осуществления лучших идеалов человечества!

Да здравствует прекрасный город Белград!

Да здравствуют народы Югославии!..

Да здравствует дружба славянских народов — прообраз дружбы всех трудящихся мира!..

ПИСЬМО В РЕДАКЦИЮ «ИЗВЕСТИЙ»

Очень прошу уважаемую редакцию напечатать в своей газете это мое письмо по вопросу, имеющему очень большое значение для народного хозяйства страны.

В № 168 «Известий» (от 19 июля 1947 г.) я прочел интересную статью начальника Главного управления по делам охотничьего хозяйства при Совете Министров РСФСР, генерал-майора Кузнецова¹ — «Всемерно развивать охотничье хозяйство».

Горячо поддерживаю мысль о том, что разумное использование охотничьих богатств Советского Союза может дать очень прибыльную статью в нашем бюджете. Земля наша изобилует пернатой дичью, копытным и пушным зверем и т. п., хотя, к сожалению, слово изобилует применимо теперь далеко не ко всем уголкам нашего государства. Вот это-то последнее, оговоренное мною обстоятельство и принуждает меня высказать несколько мыслей по поводу нашего охотничьего хозяйства. Автор названной статьи подчеркивает необходимость более планомерного добывания пушнины, дичи и т. п. и только как-то вскользь говорит об охране и разведении ценных зверей и птиц, — а именно об этом следует подумать раньше всего. Мы чрезвычайно часто сталкиваемся в повседневной жизни с грубым несоблюдением государственных законов об охоте со стрельбой, производимой задолго до указанных сроков, с запретными способами добывания, с массовым сбором яиц, особенно водоплавающей птицы, и т. п. Все это ведет к быстрому, иногда прямо катастрофическому истощению природных ресурсов страны. Я не буду уже говорить о планомерном разведении ценных пород зверя, о питомниках чернобурых лисиц и т. д., — все это у нас есть, но этого, как и заказников и заповедников по отношению к общей площади земли, у нас, разумеется, еще мало. Однако без строгой и не-

уклонной борьбы с браконьерством, с прямым нарушением законов, без разъяснительной, пропагандистской работы на местах (здесь может быть значительной, к слову сказать, роль сельских учителей, агрономов и т. д.) общее количество птицы и зверя из года в год будет уменьшаться. Такие простые мероприятия, как охрана и подкормка зимой, скажем, серых куропаток, — не говорю уже об очень нехитром разведении этих чудесных птиц, — могут дать значительный эффект. У нас, на Украине, следует подумать о фазаньих хозяйствах, — были когда-то такие у помещиков, почему не может быть их у советского народа? Об этих и подобных вопросах должны высказаться наши охотоведы. Охота не только здоровый и увлекательный спорт, навевавший поэтические страницы Тургеневу, Толстому, Некрасову и многим другим замечательным писателям, дававший отдых Владимиру Ильичу Ленину, окрасивший, по собственному признанию А. К. Толстого², в мажорный, светлый тон всю его поэзию, питающий чудесное творчество М. Пришвина³, — охота очень серьезная отрасль народной жизни и народного хозяйства. Мы должны оберегать и лелеять наши угодья, мы должны не только охранять нашу фауну, но и всемерно заботиться об увеличении количества полезных зверей и птиц.

Не могу здесь не коснуться рыбного нашего хозяйства. И здесь должна иметь место беспощадная борьба с его расхитителями, с такими безобразными явлениями, как повсеместно распространенное преступное «глушение» рыбы и т. п. Кроме того, дело разведения ценных пород рыбы в наших прудах, озерах и реках должно быть всюду поставлено на надлежащую высоту, — производимые затраты окупятся с громадной лихвой. Будем любить, охранять, лелеять нашу чудесную природу, будем разумными, бережливыми, энергичными хозяевами нашей прекрасной земли!

СЛАВА МОСКВИ

Нема такого серця на всій неосяжній радянській землі, яке б не забилося з особливим трепетом при слові: Москва. Москва — це вісімсотлітній символ могутньої сили великого російського народу, що, грудьми стоячи не раз і не два супроти іноземних ванасників, щоразу одбивав, відганяв і розтращував їх орди, народу, що в тяжких умовах давнього гніту і безправ'я творив свою культуру, боровся за свою волю і своє щастя, іншим народам високий даючи приклад. Москва — це колишній «мал град древлян», вишклий, як потім молодший її брат — Петербург, «из тьмы лесов», що чарує нині і вабить око прибулого і дивнокрасними пропорціями старовинних будов, серед яких найяснішим алмазом виблискує Кремль і величними лініями та велетенськими масштабами будов нових, що ростуть на землі московській. Москва — це місто, де тасмну раду радили, поряд із петербурзькими своїми братами, «перші провозвісники волі»¹ — декабристи, де на Воробйових горах клятву вірності народу дали юні Герцен і Огарьов². Москва — це місто старовинного університету, звідки розгорнули крила для польоту в світ Фонвізін³, Новиков⁴, Радищев⁵, Грибоедов, Чаадаєв⁶, Лермонтов, Бєліньський⁷, Герцен, Огарьов, Пирогов, Ключевський⁸, Сеченов, Тімірязєв⁹. Москва — це місто ненастанної боротьби супроти темного царства, змальованого Островським¹⁰ і схарактеризованого Добролюбовим, за світле царство, в яке ввійшли ми. Москва — це місто найвищої в світі театральної культури, культури Щєпкіна¹¹ і Станіславського¹². Москва — це місто, по морозних вечірніх вулицях якого проходив колись Лев Толстой, а незнайомі перехожі, здалека побачивши його, скидали перед ним шапку. Москва — це місто революційного робітництва, що, ведене Володимиром Іллічем Леніним, — вождєм партії більшовиків, неспинно, невтомно й самовіддапо, ор-

ганізуюючи страйки й повстання, ішло до Жовтня. Москва — з 1918 року столиця Радянської держави, цитадель нового світу, гранітна скеля, об яку розбивалися завжди каламутні вали всіх явних і потайних контрреволюційних згай, світоч передового людства. Москва — це серце й мозок пашої землі. Із неї, з Москви, із її яспо-чолого Кремля лунав голос Леніна — мудрість народу, сила народу, велич народу.

Під час найбільшого в світі іспиту — Великої Вітчизняної війни всі люди радянські як одия стали залізною лавою на оборону своєї столиці, бо знали вопи, що коли живе Москва — живе вся земля наша, і відстояли столицю, і Московська битва ¹³ була початком переможної битви, що закінчилася повним розгромом фашистських полчищ.

Москва рідна нам усім. Слово це голосно лунає і глосно відлунується у всіх чесних серцях по всьому світі.

«Ім'я Москви, — пише прем'єр-міністр Чехословацької республіки Клемєнт Готвальд ¹⁴, — символізує пам, чехам і словакам, як і всім слов'янським народам, великий братній російський народ і всю могутню Радянську країну, завдяки якій ми визволені від гітлерівського поневолення і можемо тепер вільно і спокійно будувати щасливе життя своєї вітчизни. Ім'я Москви символізує колосальну й ненастанну боротьбу за соціальний прогрес, демократію й мирне співробітництво народів, здійснюване Радянським Союзом як соціалістичною державою».

І такі голоси чуються по всіх найдальших закутках земної кулі, і глушать вони сичання й завивання ворожих голосів, і всесвітня слава Москви дзвенить і котиться попід хмарами.

Ми, письменники Радянської України, любимо свою Москву і пишаємося нею, як і всі громадяни Радянського Союзу. Але є в нас для неї, для Москви Пушкіна, Грибєдова, Лєрмонтова, Некрасова, Толстого, Горького, Маяковського, — є ще й своя особлива любов і гордість. Це ж тут, у Москві, відбувся перший з'їзд Спілки радянських письменників, де мудрий свій заповіт дав нам зачинатель нової радянської літератури Олексій Максимович Горький, де в ясній і твердій доповіді А. О. Жданова ¹⁵ чітко накреслені шляхи розвитку нашого письменства як ненастанного служіння народів, служіння соціалістичній Батьківщині, служіння ідеалам комунізму. Це ж тут, у Москві, збиралися ми перед війною, збиралися в най-

суворіші, залізні дні війни, збираємося нині з усіх кінців Союзу, щоб у палких і дружніх розмовах, у чесних товариських суперечках шукати дальших троп угору, до верхів'їв мистецтва. Тут вимінюються своїм творчим досвідом українець з узбеком, росіянин з грузином, таджик з білорусом, башкир з казахом,— і всі ми тут, біля кремлівського підніжжя,— одна сім'я, одної матері діти. [...]

Слава Москві, слава народові!

СОНЦЕ ВСІЄЇ ЗЕМЛІ

Коли інженери, робітники, хлібороби, письменники, вчені, митці з усіх кінців Радянського Союзу збираються в Москву, то відчувають тут з особливою силою, що всі вони — діти єдиної Вітчизни і що серце й мозок Вітчизни — тут, у Москві, в зореносім її Кремлі.

Поговоріть з юнаком чи дівчиною десь на Поділлі, в Білорусії, Казахстані, в Мурманську, — де хочете, промовте слово Москва — і ви побачите, як спалахнуть очі вашого співбесідника чи співбесідниці, і ви пересвідчитесь, що побувати в Москві — це їх найпалкіша мрія. А коли юнак чи дівчина вже бували там, то скільки чудесних спогадів ви почуєте, а закінчатся вони неодмінним рефреном: от би знову побувати в Москві! [...]

Ми клонимо чоло перед величчю Москви, перед стійкістю й мужністю російського народу, що завжди відстоював, не спиняючись перед найтяжчими жертвами, свою вітчизну від усіх ворожих нападів і підступів.

«Священна пам'ять дванадцатого года»¹, за висловом Пушкіна, овиває вулиці й майдани Москви. Коли йдеш вечірньою, шумною й блискотливою Московою й чуєш передзвін кремлівських курантів — тих курантів, що продзвонили всьому світу вість перемоги над фашистсько-пімецькими полчищами, і заходиш в одиє із старовинних тихих провулків, то думаєш: а чи не вийде часом із-за того он рогу геніальний сатирик, великий патріот Гриб'єдов? Чи не сидять за тим он освітленим вікном невсипущий вихованець Московського університету Белінський, читаючи з блискучими очима рядки улюбленого поета? А він, найбільший з великих, Олександр Пушкін, чи не декламує оце зараз там, у тім он особнячку, гуртку волелюбної молоді, з якої вирости декабристи, вірші про вільність? І в голубих одсвітах вечора проходять юні Герцен і Огарьов, і Шевченко та Міцкевич, так тепло вітані й

огрівані гостинними москвичами, перетинають пам шлях, а вже чути молоду, бадьору, невтомну ходу Горького, і розмашисто ступив через майдан Володимир Маяковський... І Щепкін, колишній кріпак Щепкін, возлюбленик муз і грацій, найдушевніший друг Шевченка, перегукується із Малого театру² з друзями своїми в театрі Художнім³...

Золоті сторінки вписала Москва в історію революційного руху. Робітництво її, що вело запевняту боротьбу із стародавніми Титами Титовичами⁴ і Рябушинськими⁵, з царями і царятами, робітництво, що прорекло перемогу революції, воістину може бути назване героїчним. Інтелігенція Москви, що наперекір злій волі царського уряду творила найвищу в світі культуру, укрила себе — з Ломоносова, Радіцева, Новикова починаючи, — нетлінною славою.

Так, ми клонимо чоло перед величчям Москви. В останні три десятки років, які починаються приходом до Кремля Радянської влади, полвою в його старовинних стінах творця нової доби — Леніна, — в ці три десятки років Москва сягнула незмірно більших верховин, ніж досягла вона за попередні 770 років.

Нинішня Москва — це символ і світоч братерства народів, це сонце всієї землі; вона рідна і мені, українцеві, і тобі, грузини, і тобі, таджику, і тобі, білорусе, і тим людям з далеких наших північних земель, які ще вчора не мали свого письма, а сьогодні мають свою культуру, свою науку, свою літературу. Московський університет, що випустив у світ Пирогова, Сеченова, Ключевського, приймає в свої стіни і увінчує титулом докторів наук дітей колись пригнічених царатом народів. Пісня узбечки лунає в залі Московської філармонії, і український поет читає свої вірші російським друзям у тому домі, який традиція зв'язує з Толстим, з «Войной и миром». У великій світлій кремлівській залі збираються посланці трудящих усієї багатонаціональної, єдиної духом країни вершити високі державні справи.

Гіганти-заводи, на яких керують найповішою технікою майстри праці [...], Мавзолей Леніна, до якого стікаються ріки людські вклонитися прахові Безсмертного, повні жадою служити його ідеям; Красна площа, на якій відбуваються паради нашої армії-визволительки, відбуваються народні маніфестації, подібні широкому райдужному морю, демонстрації любові і вірності народів, урядо-

ві, партії — все це Москва. Вона живе в наших серцях, як наша радість, наша гордість, наше велике минуле, наша прекрасна сучасність, наша незгасна майбутність. Колгоспниця, яка із зворушливою теплотою [співає патетичну пісню] і вчепий, що саме в Москві, в Кремлі шукає відповіді на питання — чи правильно він розв'язав велику наукову проблему, — дивлять однією пристрасною, однією любов'ю, однією надією.

У твій вісімсотий день народження від щирого серця вітаємо тебе, столице радянської землі, визволителько народів, світоче людства, рідна наша Москва!

СЕЛО ЧЕРВОНА СЛОБОДА ЗА ТРИДЦАТЬ ЛЕТ

Двигаясь вместе с Эсмлей, мы не замечаем ее движения. Участники процесса культурной революции в нашей стране как следствия Великого Октября, мы зачастую не замечаем тех сдвигов, которые совершились в городе и деревне, мы не видим во всем объеме того нового, что пришло в нашу жизнь за тридцать лет советской власти. Радиоточка в крестьянской избе и старик колхозник, неуклонно слушающий в определенные часы Москву; сельская девушка, старательно выполняющая свои трудовые, а по вечерам готовящаяся к поступлению в университет; трактор среди того поля, которое на моей еще памяти запахивали примитивнейшим орудием — «ралом» (тип сохи); тракторист, в часы отдыха жадно поглощающий книги и сам причастный к литературе (у него есть заветная тетрадь стихов); «Каменный гость» Пушкина на сцене деревенского клуба — все это явления повседневные, мы к ним привыкли, мы им не удивляемся.

А в селе Червона Слобода Черкасского района Киевской области Украинской ССР, монографическое изучение которого проведено сотрудниками руководимого мной Института искусствоведения, фольклора и этнографии Академии наук УССР, — в селе этом еще жив старик, который ходил до революции только в грубой домотканной одежде, обрабатывал землю самодельным «ралом», хлебал борщ только самодельной ложкой и тому подобное.

Колхоз этого села «Пролетар» — колхоз-миллионер. Его председатель С. А. Кузнец — колоритнейшая фигура новой, советской деревни. Мысль товарища Кузнеця, как и мысль его товарищей по работе, неустанно работает над усовершенствованием агротехники, над выращиванием все больших урожаев. С. А. Кузнец — изобретатель сельскохозяйственных машин и орудий, человек большого опыта и практической сметки.

Широко известны в стране имена знатных каучуководов товарищей Фесенко и Овчаренко. С товарищем Фесенко мне пришлось быть в прошлом году на Славянском конгрессе в Белграде. У нее была встреча с сербскими крестьянами, и с каким увлечением, с каким упоением рассказывала она о новой на Украине культуре — кок-сагызе, — рассказывала на чудесном красочном украинском языке! И сербы ее понимали и радостно кивали головами: какая это замечательная страна — СССР!

Да, в изумительную эпоху мы живем! А перед нами сверкающие головокружительные высоты. И мы их достигнем, потому что этого хочет народ.

[ЦВІТ-ЯСНОЦВІТ]

I

Символом щастя, символом творчості, символом радості є для всіх народів весна. Найкращі пісні, найпівнічі слова присвячено їй, світлосяйній. І найвищий, найпрекрасніший день весни — Перше травня, свято трудящих усього світу. Батьки наші святкували цей день всупереч жандармерії й поліції Кривавого Миколи¹, і голос правди й волі дзвенів над лазуровими водами Волги, Дніпра, Кури, Дона, Єнісея, всіх рік, що про свободу рокотали «на ранній весні, напровесні». Нині ми, громадяни Радянського Союзу, опромінені ленінським сонцем, святкуємо цей день всенародно і одностайно, святкуємо разом з нашим урядом, воістину народним урядом, і червоні більшовицькі прапори мають на площах усіх міст і сіл нашої великої Вітчизни, всіх звеселяючи і ogrіваючи.

ЯСНОЦВІТ

Весна розлилася зелена
По вивах, садах і містах,—
І мають, і грають знамена,
І цвіт-ясноцвіт у серцях.

Які простяглися дороги!
Які розкрилися дні!
Цей місяць вінок перемоги
Привіс Вітчизняній війні.

Ми в маї-розмаї вітаєм
Велику радянську сім'ю.
Хай квітне земля урожаєм
У нашім стоцвітнім краю!

Шляхом ідемо ми несхибним
На подвиг, на бій трудовий,
І в злагоді з молотом срібним
Виблискує серп золотий.

Лихі сили капіталістичного світу по цей і по той бік океану злобно сичать на нас, клеветою чорною прагнучи викликати нову війну.

Але радянський народ, переможець фашистського звіра, знає, що всі чесні трудівницькі серця б'ються разом із його серцем, знає, що нині всі шляхи ведуть до комунізму, знає, що у великому світовому поєдинок правди і кривди переможе — правда! Привіт роботящим рукам, роботящим умам усього світу шлемо ми з пахучим травневим вітром у цей радісний день! Як сурми журавлів, що линуть у піднебессі, нехай лунають наші першотравневі пісні, пісні творчого труда і творчого щастя!

Лунай, наша пісне,
На весь виднокруг!
Хай руку нам стисне
Далекий наш друг!

Хай слава могутня
Летить за моря,
Що в нас п'ятикутня
Сіле зоря!

Великі роботи — відбудовчі і повобудовчі — киплять по всій країні нашій, і гудки Донбасу відлунюються на Уралі, на Закавказзі, на порослих смереками узгір'ях Карпат, і вогні Дніпрогесу відбиваються в Чорному морі, в Каспії, в Байкалі, і самовіддана праця наших колгоспників-хліборобів золотими зірками прикрашає їх чесні гарячі груди.

Шістнадцять зірок палає-виграє в нашому радянському сузір'ї, і перша з них — зірка великого російського народу, народу-проводиря, рідного й незрадлого брата українського народу. Шістнадцять зірок, і в кожній своє сльиво, а всі вони багатобарвним вінком заплелися навкруг непоборного Кремля... Шістнадцять зірок, і кожна з них сильна тим, що палає в нерозривному навік-віків сузір'ї. Слава ж їм, слава нашій непогасній зірці — Радянській Україні!

Ми всі з радістю чуємо й читаємо про успіхи в проведенні газопроводу Дашава — Київ. І не тільки тому ми радіємо, що ця велетенська споруда поліпшить добробут нас, киян. Радіємо ми й тому, і це головне, що лінія Дашава — Київ — одна з ознак єдності українського народу, що спрадавна слов'янські Карпати щедрою рукою посилають свій дар наддніпрянській землі, що саме за нашого часу

під проводом партії збулася заповітна мрія українського народу — воз'єднання в єдиній могутній державі. Заквітчана рясом, фіалками і конваліями, одягнена в білу, гаптовану золотом одягу, засмагла від радісної праці і прекрасна красою вічної молодості, святкує сьогодні Радянська Україна, незрадича сестра всіх радянських республік, своє весняне свято, свій першотравневий день. Килимом зеленим прослалась озимина на неозорих її ланах, весело сходять, ждучи благодатних дощів, ярові її засіви, серце бадьорять пові, не видані в нас технічні культури, розцвітають сади-виногради обабіч Дніпра, а все ж це зробили благословенні руки наших колгоспниць і колгоспників, за все це дяка нашому урядові, нашій партії!.. Про нові й нові перемоги рапортують наші заводи, наші фабрики й шахти, — а все ж це зробили благословенні руки наших робітниць і робітників, за все це дяка нашому урядові, нашій партії!..

Як же не співати, не радіти
У такий животворящий час?
Світоч наш палає гордовитий,
Що в пайтижчі бурі не погас.

Проти бурі — наше сонце ясне,
Слово правди — на ворожий крик! —
Світоч наш довіку не погасне,
Бо його тримає — більшовик!

Як діамантами дорогими, приоздобилась наша земля трудовими подвигами, трудовими перемогами. Учений і шахтар, сільський учитель і інженер-винахідник, робітник-металіст і актор столичного театру, дівчина, що з голосною піснею на устах пропонує поруч із такими ж співучими подругами колгоспну бурякову плантацію — і поет, що в тиші нічного міста обмислює поему про безсмертні діла нашого народу, — всі вони живуть одною думкою, всі вони творять одну справу. І тому з переповненими щастям грудьми виходять пині на майдани й вулиці нашого прекрасного, неопалимого Києва стар і молод. Це — наше свято, свято вільного труда, свято нахненної думки, свято нетлінної молодості — наш трудівничий, наш радянський Первомай!

Ми воля єдина,
Ми сила одна —
Радянська країна,
Труда сторона!

Огонь Церетелі²,
Шевченківський грім
У нашій оселі
Злилися в однім.

І нашим будовам
Розпростує стан
Із Пушкіна словом
Палкий Туманяп³.

Ми квітнем, як віти
В зеленій сім'ї,—
Купальні діти,
Сини Павої⁴.

І молодість плуга,
І шахти зоря,—
В патхненні апуга,
В струні кобзаря.

Лукай, папа мого,
Дзвени, наша річ.
Це Леніна слово,
Це партії ключ.

Сім'я ми орлица —
І в вільній сім'ї
Цвіте Україна,
Дзвенять солов'ї!

Із серцем відкритим
Радій і співай!
Як сонце, пад світом
Устав Первомай!

II

Знов сьогодні по тому Хрещатику, який так підступно, так по-звірячому зруйнували вороги, але душі якого не вбити нікому, величюю річкою потече першотравлева демонстрація. Грізними, сталевими лавами пройдуть бійці Радянської Армії — тієї армії, яка, керована генієм партії, розстрожила фашистсько-німецьку навалу, тієї армії, яка великодушно подала руку допомоги демократичним країнам, світу, що визволялися з-під фашистського ярма, тієї армії, що стоїть на сторожі наших кордонів, обороняючи наш труд, наш спокій, наше щастя. Це — наші брати і діти, це — цвіт нашого народу. Відблиск перемог, сяєво Ленінграда і Сталінграда, боїв під Москвою, в Курській дузі, під Харковом і Кисвом палає на наших війнах, лаври здобуття Берліна, пам'ять про які ми будемо вшановувати завтра, увінчують їх голови.

Немає дорожчого слова,
Як слово — радянський солдат.
Зоря перемог пурпурова
На ньому сіле стократ.

Немає тих слів бистролетих,
Щоб славний прославити шлях,
Бо воля — на наших багнетах,
Бо правда — на наших шаблях.

Гарматникам, пішим, кінноті
І флотові — слава й любов:
Це плоть від народної плоти,
Від крові народної кров.

Про льотчиків слава лунає
По світу з кінця у кінець...
Дорожчого слова немає,
Як слово — радянський борець!

А за військовою армією рушить друга армія — армія трудова. Працівники заводів і підприємств, учні й студенти, люди розумового труда, представники мистецтва виступлять стрункими рядами. Замають стрічки й квіти на святково одягнених дівчатах — на тих килинках, яких іще Шевченко з такою любов'ю назвав «чепурними», засяють очі, звернені до трибуни, на якій стрічають демонстрацію керівники уряду і партії, залунають молоді, сильні, веселі голоси, пісня доганятиме пісню. Та й чим же, як не пісню, висловити радість і гордість, що до краю словноють груди?

Адже сьогодні трудящі нашої столиці, як і трудящі всієї нашої республіки, всього нашого Союзу рапортують про великі перемоги у всіх ділянках народного господарства і культури. Прапори, плакати, портрети знатних людей, наочні приклади здобутків чесної й розумної, стаханівської праці засвідчать ці перемоги трудової раті. Але не заспокояться наші невтомні люди на досягнутому: нові перспективи, нові далі стеляться перед їх очима, і живі руки нещастинно прагнуть живого діла.

ПЕРШОТРАВНЕВИЙ КИЇВ

Як геція людського ваяв,
Як волі втілення живе,
Стоїть зеленокудрий Київ,
Життя світкуючи пове.

Не всі загоспо ще рани,
Печаль пожарищ і руїн,—
Та він, як правда, нездоланний,
Та молодий, як вічність, він.

Даремно заздрить хижий ворог,
Дарма підступники кленуть:
Сади на предковічних горах
Для нас, а не для них цвітуть.

Діла народу достославні
За океани, над зірки
Гримлять у нашім Першотравні,
Переливаються в віки...

Безсмертні подвиги арсенальців золотими літерами написані в твоєму літописі, Києве, і заповіти їх луною одгукуються у всіх ділах і всіх будовах твоїх: і в «Ленкузні», і на заводі «Більшовик», і в університеті, і в Академії наук, і скрізь, де шумує гаряча творча робота, лунають від усього серця слова: ми — учні Леніна, ми — більшовики! Вся наша зненависть — старому світові, світові визиску й неправди. Вся наша любов — новому світові, світові соціалістичної дійсності і комуністичного прийдешнього. І саме цією любов'ю напоєні сьогодні всі серця, як високі кришталеві кубки — іскристим запахущим вином, і саме на славу новому світові цвітуть сьогодні всі квіти нашої країни, лунають усі наші пісні.

Цвіти ж, розливайся всіма барвами райдуги, веселе, святкове море київського люду!

Під керівництвом Радянського уряду іде наш народ від перемоги до перемоги! І квітом невиданої краси розцвітає над величним Дніпром величний Київ, і з усіх грудей рвуться слова: слава народові! Слава партії!..

У ВИПУСКНИКІВ

В урочистий для кожного юнака день одержання атестатів зрілості по середніх школах столиці відбулися випускні вечори за участю студентів та учнів мистецьких навчальних закладів.

В 13-й жіночій школі виступила бригада вокалістів-випускників музичного училища.

Хороше враження справив концерт у 49-й школі імені П. Г. Тичини. Студентка консерваторії В. Федорова щиро, з м'якою задушевністю проспівала ряд українських народних пісень. Її голос, лірико-колоратурне сопрано, має надзвичайно приємний тембр.

Вихованці хореографічної школи, учні заслуженої артистки УРСР Г. Березової Р. Іванушкіна з В. Іващенко виконали адажіо з балету Чайковського «Щелкунчик», Л. Самгіна станцювала старовинний гавот. Хороший стиль школи позначився на її учнях.

Наприкінці концерту з заслуженим успіхом виступили солістка театру опери та балету З. Купшнарєва, студент музичного училища бандурист К. Баштан і поет П. Воронько¹.

Така творча дружба середніх навчальних закладів дуже цінна. Хотілося, щоб вона зростала і міцніла. Хай би частіше юні митці виступали перед учнями, це дало б велику взаємну користь.

Майбутні артисти при звичаювалися б до сцени і прилюдних виступів, а школи ознайомилися б з роботою мистецьких навчальних закладів. Будемо сподіватись, що новий навчальний рік принесе багато таких цікавих творчих зустрічей.

ДВА СВІТИ

З численних описів та портретів я уявляю собі пана Черчілля¹ як товсту, заплиту жиром людину з маленькими злими очима, в сигарою в зубах. Ця людина виймає з рота сигару тільки для чергової чарки коньяку та чергового наклепу або лайки на Радянський Союз. Є ще, правда, чутка, ніби пан Черчілль — чудовий спінінгіст. Дуже жаль, що він не віддас цьому спортові всього свого невгамовного темпераменту, виявляючи непоборний нахил до іншої, далеко не такої невинної забави — розпалювання нової світової війни.

Відповідно до тільки що поданого образу малюється мені і увесь світ фашистських та профашистських ненажер, бульдожі щелепи яких — чисто черчіллівські щелепи — клацають на світ трудящих, на світ творців нового життя, на радянський народ і всі ті народи, що йдуть дорогою нової демократії.

Проводити найжорстокішу колоніальну політику, досягати в расовій зненависті і класовій несправедливості найдальших меж, будувати бізнес і розкіш небагатьох на нещадній експлуатації мільйонів, із кам'яною байдужістю, з цинічним презирством викидати на брук безробітних і хвалитися своїм демократизмом, — хіба це не шахрайство найвищої марки? Зробити пресу, друковане слово предметом купівлі-продажі, на систематичних підкупках побудувати всю машину виборів до керівних державних установ і пишатися волею слова та совісті своїх громадян, — хіба це не віртуозний шарлатанський трюк? А втім, хто, власне, таким трюком вірить?

Вони, папове з черчіллівськими щелепами, полюбляють слово гуманність. Навіть до фашистських генералів, які ще вчора катували Європу, мають вони жаль ... Та що там — навіть до фашистських генералів! Саме до них.

Це ж такі певні малючки, оті гітлерівські виродки, такі симпатичні собі чоловічки, вони так славно, так ловко вішали, розстрілювали, гноїли робітників і селян в концтаборах, вони б, чого доброго, могли знадобитись і тепер для такої самої «чистої» роботи ...

Гуманність ... Яке це прекрасне слово — і як можна його спалювати!

Недавно я прочитав у газетах про обговорення і голосування в Парижі, на засіданнях Комітету в соціальних, гуманітарних та культурних справах Організації Об'єднаних Націй, 3-ої статті проекту Декларації прав людини.

Як відомо, радянська делегація запропонувала свою редакцію названої статті. Проти першої фрази цієї редакції — «Кожна людина має право на життя» — ніхто не заперечив. Ще б пак! Щоправда, практика расової дискримінації в далеких країнах показує, що в дійсності це «право на життя» має там чималі обмеження, а безробітні Нью-Йорка та Лондона могли б швидше ствердити, що їм досить щедрою рукою дано право на смерть... А проте ну як же ти заперечиш, будучи одягнений хоч би і в дуже забруднену тогу гуманіста, це елементарне твердження! Не можна ж заперечити, приміром, право землі на обертання круг сонця!

А от уже речення: «Держава повинна забезпечити кожній людині захист від злочинних на неї замахів» — дістало голоси 10 делегацій за, 26 делегацій — проти, а утрималось від голосування 9 делегацій. Я навіть спершу не повірив своїм очам, прочитавши це. Хіба не обов'язок кожної держави оберігати своїх підлеглих від злочинців і злочинів? Хіба це не аксіома! Виявляється, ні. Виявляється, є злочини, яким держава має право потурати. От тобі й «права людини»!

Я згадав, якими східцями йшов до верховин державної влади дехто, скажімо, в США, — ну, приміром, богобоязливий пан Трумен², і мені трохи прояснилося в голові. Очевидно, корисні для капіталістичної держави злочини і злочинці. Не те що корисні, — дорогоцінні! І бувають підлегли, злочинні замаху на яких не тільки не варті покарання, а навпаки, заслуговують нагород. От як мислять державні мужі капіталістичного світу, — того світу «справжньої вільності», «справжньої рівності», «справжнього демократизму», якому спати не дає «комуністична загроза»!

Пропозиція зобов'язати кожну державу «забезпечити умови, що запобігають загрозі смерті від голоду та виснаження», також зібрала велику кількість голосів проти. Тут я вже й не здивувався. Як можна заважати підданам умирати з голоду та виснаження. Це ж — втручання в їх особисте життя, це просто неделікатно!

Думаю про це все, і мені здається, що це про них, про отих безмірно брехливих «гуманістів» загнилого до дна капіталістичного світу, сказав поет гнівно-пекучі слова:

Ви любите на братові
Шкуру, а не душу!³

Здається, що про них гірко говорив він:

Орють лихо,
Лихом засівають.

Здається, що це їх грізно перестерігав:

А що вродить? Побачите,
Які будуть жлива!

І озираюсь я навколо себе. І бачу я творіння нового, прекрасного світу, який будують «мільйон мільйонів мускулястих рук». Чую гудки воскреслих Дніпрогесу й Донбасу, бачу навкруги неозорі колгоспні ниви, вслухаюся в дзвінкі голоси за моїм вікном — то після Ленінського комсомолу, що святкує свій славний ювілей.

Ну, хіба ж наших дітей, наше юнацтво, наш народ хоч на якусь частину секунди могли б ошукати брехливі слова пройдисвітів і дурисвітів з буржуазного світу? Хіба кожен із нас, від старого до малого, не знає, не відчуває всім серцем, де правда, де дійсна любов до людини, де справжній високий гуманізм? Хіба кінець кінцем у народів світу не втрачають з кожною хвилиною довіру до себе панове з бульдожими щелепами?

На столі у мене лежить газета з відповідями на запитання кореспондентів «Правди», відповідями, що їх дав Йосиф Віссаріонович Сталін. На останнє з цих питань про сучасне міжнародне становище, на питання: «Чим усе це може скінчитися!» — товариш Сталін відповів:

«Це може скінчитися лише ганебним провалом паліїв нової війни⁴. Черчилль, головний палій нової війни, вже добився того, що позбавив себе довір'я своєї нації і демократичних сил усього світу. Така ж доля чекає всіх ін-

ших пам'яток війни. Надто живі в пам'яті народів страхоти недавньої війни і надто великі громадські сили, які стоять за мир, щоб учні Черчілля по агресії могли їх подолати і повернути в сторону нової війни».

Всі народи Радянського Союзу, міцно сплівши свої руки навколо променистого Кремля в єдиній волі і радості, знають мету свою і дорогу. Дорогу ту осяває сонце грядущого комунізму, воно перед нами, друзі!

ЖИВОТВОРНА ДРУЖБА

У цьому році наша громадськість відзначає 150 років з дня появи на світ першої ластівки нової української літератури — «Енеїди» Котляревського. В березні 1949 року будемо за прекрасною традицією згадувати ім'я великого нашого Тараса Шевченка. І «Енеїда» Котляревського, і перший друкований твір Шевченка — «Причина» — написані чотиристопним ямбом, який має на собі безсумнівну печать хорошої виучки в російській літературній школі.

Я почав з формального моменту. А коли говорити про істотне, про внутрішнє, про ідейні зв'язки, то неможливо і мислити собі українську літературу без органічного зв'язку з літературою російською, неможливо і мислити собі українську літературу без могутнього благотворного впливу на неї літератури великого російського народу. Палка любов Шевченка до російської літератури, до Пушкіна, Гоголя, Щедрина, що виявилась і в «Журналі» (щоденнику) поета, і в його листуванні, і в таких його поезіях, як «Гоголю» («За думою дума...»), відома всім. Франко пишався тим, що його картають за велику прихильність до російських письменників, і його літературна діяльність — діяльність людини, що чудово була обізнана із світовою літературою, — являє собою яскраве свідчення благотворного впливу саме російської літератури. Маємо і ряд визнань про велич, красу і благородство творів російських письменників у Василя Стефаника. Про це недавно писав син нашого великого новеліста — Семен Стефаник¹.

Ми горді тим, що єсть у нас така своєрідна, така самобутня письменниця, як Леся Українка. Безперечно, однак, що той жанр, у якому найсильніше виявився її величезний талант — жанр драматичних поем — своїм існуванням завдячує «маленьким трагедіям» Пушкіна.

Справедливо говорять про плідність дружби Михайла Коцюбинського з Максимом Горьким. Вона, ця дружба, поглибила й скріпила багато чого в літературному доробку Коцюбинського. Але треба пам'ятати і про ту творчу спорідненість, яку мав Коцюбинський з Чеховим, автор «Лялечки» з автором оповідання «На подводе».

Коли ми з любовною увагою дивимось такі п'єси Івана Карпенка-Карого, як «Хазяїн» або «Сто тисяч», то, визнаючи всю оригінальність драматурга, ми, проте, не можемо, не хочемо, не повинні забувати про глибокий його зв'язок із драматургією Островського — письменника, в «Доходном месте» якого молодий Іван Тобілевич нахпенно грав роль Жадова.

Досі говорив я про нашу дожовтнєву літературу. Коли ж торкнутись літератури радянського часу, то важко назвати прозаїка, поета, драматурга, який би не мав серед своїх учителів і друзів у першу чергу прозаїків, поетів, драматургів російських. І в революційних боях, і в літературних справах великий російський народ завжди перший приходив на братерську допомогу народові українському. Якщо ми згадуємо про розмову Пушкіна і Міцкевича біля пам'ятника Петрові Першому, в якій поети «під одним плащем» говорили «о временах грядущих, когда народы, распри позабыв, в великую семью соединятся», то пам'ятаємо ми і той момент, коли радянський український поет Павло Тичина, стояв в Одесі перед пам'ятником Пушкіна — і з його грудей вирвалось: «Здоров будь, Пушкін мій², землі орган могучий!» Саме так — Пушкіну мій — тільки і міг сказати поет.

Ми всі, ідучи на Другий з'їзд радянських письменників України, пам'ятаємо про основоположника радянської літератури і засновника Спілки радянських письменників Максима Горького. Він був не тільки другом Михайла Коцюбинського, він був другом і улюбленим письменником українського народу. Його висловлювання про Шевченка, якого він назвав «радостным явлением», та про Миколу Лисенка свідчать про величезну увагу його до української культури. Його світлим іменем, іменем друга Леніна, я й хочу закінчити своє слово. Нехай живе велика культура великого братнього народу!

ХАЙ МІЦНІШАЄ ДРУЖБА

Дружба національних літератур — одна з істотних ознак радянської культури. Ненастанно йде у нас взаємозбагачення, обмін скарбами — і разом з тим голос кожної літератури зберігає свій своєрідний тембр, набираючи все більшої звучності.

Вечір російської радянської поезії в українських перекладах, що відбувся недавно в Київському клубі письменників, показав, як багатьох російських поетів, «хороших і різних», добре і по-різному віддають українською мовою наші поети-перекладачі. Значною подією в нашій літературі, не відзначеною, на жаль, як слід у пресі, був вихід антології білоруської поезії, що, безперечно, стоїть за своєю оригінальністю, багатством фарб і ширістю на одному з перших місць у Радянському Союзі.

Всі знають, яку велику роботу в галузі перекладання з братніх мов провадять такі майстри слова, як Тичина і Бажан. Переклад «Будинку при дорозі» Твардовського, виконаний Андрієм Малышком, викликає великий інтерес у широких читацьких колах. Сумлінно працюють ті робітники пера, які основним своїм фахом мають саме поетичний переклад (Зісман² — «Прапор над сільрадою» Недогонова³, Дроб'язко⁴, Бобир). Словом, робиться багато. А хочеться більшого — хочеться постійного й планомирного ознайомлення наших читачів із тим новим, цікавим і значним, що весь час з'являється в братніх радянських літературах.

Будемо відверті: хочеться, щоб і в братніх республіках також відбувалося більш планомирне ознайомлення і з нашою, українською літературою.

Та, звичайно, не тільки в обоюсторонніх перекладах може виявлятися спілкування братніх літератур. Не так давно хтось із товаришів справедливо зауважив, що вельми плідним є використання тематики з життя інших наро-

дів СРСР. Приклади такого використання ми вже маємо — згадаймо про грузинського прозаїка Лордкіпанідзе⁵, що свого часу обрав собі тему із життя Радянської Білорусії, поезію Самеда Вургун⁶ про українських партизанів, тихоновські та бажанові поезії на грузинські теми і т. д. Число прикладів можна збільшити. Їх, проте, мало, особливо в прозі.

Більше, ніж досі, активного інтересу повинні ми виявляти до літератур країн нової демократії — Чехословаччини, Польщі, Болгарії, а також до передових письменників Західної Європи та Америки. Це останнє мусять іти опліч з нещадною боротьбою проти схиляння перед загнилою культурою буржуазного Заходу.

У нас немало зроблено в галузі перекладання класичних творів російської літератури та літератур Заходу і Сходу. Пушкін, Некрасов, Грибоедов, Шота Руставелі, Нізамі⁷, Навої, Абовян⁸, Гейне, Шекспір, Мольєр⁹, Гюго, Міцкевич заговорили українською мовою. Це добре, але й тут перед нами лежить широке поле і жде сіячів.

Звичайно, теми, яких я тут торкнувся, — лише незначна частина тої великої творчої розмови, якою має бути Другий з'їзд радянських письменників України. Проте я вважаю корисним їх піднести.

БРАТСКОЕ ЕДИНЕНИЕ ЛИТЕРАТУРЫ

Второго съезда советских писателей Украины мы ждали с радостным нетерпением. Это, по моему глубокому убеждению, будет хороший, большой, серьезный разговор о нашем кровном деле — литературе. Бои, которые даны были всяческим проявлениям враждебной идеологии, — персяжиткам буржуазного пационализма, преклонению перед загнивающей культурой буржуазного запада, космополитизму, формализму, — бои, в которых по справедливости досталось за ошибки и нищущему эти строки, дали, несомненно, свои хорошие последствия для нашего литературного процесса.

Растет и развивается наша литература под благотворным влиянием партии Ленина, в дружеском общении с литературами братских народов, в первую очередь с литературой великого русского народа, и именно об этом творческом единении я собираюсь говорить на съезде. Единение это раньше всего выражается во взаимных переводах, которые, я думаю, надо сделать более планомерным, систематическим делом, чем это было до сих пор.

Но переводы — это только одна сторона вопроса, хотя и весьма существенная. Мне хочется поговорить и о том явлении, которое пока что носит случайный характер. Я имею в виду использование нашими писателями тематики из жизни братских советских народов. «Чувство единой семьи», по выражению Павла Тычины, должно еще ярче пронизывать нашу работу.

НЕРУШИМАЯ ДРУЖБА

Горький — человек, воплотивший в себе все прекрасные черты классической русской литературы, человек, которого мы по праву называем основоположником советской литературы, — назвал однажды трех величайших поэтов славянства — Пушкина, Шевченко, Мицкевича — радостными явлениями¹. Имена не случайны. Не случайно и определение. Личная судьба Пушкина, Мицкевича, Шевченко была трагической, много трагического было в жизни народов, их породивших, но эти гениальные поэты несли народу величайшую радость, непоколебимую веру в грядущее счастье, чувство дружбы народов.

С только что сказанным, естественно, сочетается другое: народность творчества наших любимых поэтов, их неразрывная связь с устной поэзией народа. Шевченко вырос из народной украинской песни. Это понятно: поэт-крестьянин. А поэт-дворянин Пушкин? Разве возможно было его творчество без сказок Арины Родионовны, разве не имел права Пушкин, подобно королю Лиру, заявившему: «Во мне каждый дюйм — король», сказать: «Во мне каждый дюйм — русский народ»? А Мицкевич так говорил о значении, о красоте, о величии народного творчества, народной песни:

О, зван былин! Ты, как ковчег завета²,
Над прошлым и грядущим поколеньем!
Ты меч народа, блеск его отсвета,
Ты дум ковер и чувств его цветенье.
Ковчег завета, неподвластный самым
Безудержным ударам силы вражьей;
О, песнь народа, ты стоишь на страже
Перед его воспоминаний храмом,
Архангела крылами овева
И меч его подчас в руке взвивая.

Перевел Н. Асеев³

Все прекрасное, написанное Адамом Мицкевичем, вытекает из народного творчества. Недаром он так усиленно подчеркивал в подзаголовках своих баллад: «Из народной песни», «Литовское сказание», «Украинская баллада». А разве его величайшее произведение — польская национальная эпопея «Пан Тадеуш», задуманная и написанная «на парижской мостовой» после трагически-неудачного польского восстания 1830 года, не является гениальным отзвуком тех простодушных рассказов новгородских стариков, мелких шляхтичей, панских слуг, крестьян, которых со сверкающими глазами слушал юный Адаш?

Мицкевич был одним из самых блестящих импровизаторов, которых знал мир. Это ведь о нем, после одной из его импровизаций, со свойственной великим людям несправедливостью к самим себе, воскликнул Пушкин: «Что я в сравнении с ним»⁴. И вот эти свои изумительные импровизации Мицкевич пламеннее всего творил, когда ему аккомпанировали на простой деревенской свирели.

Мицкевич неотделим от польского народа. Он неотделим и от народа русского. Гонимый русским правительством, он был беспредельно любим передовыми русскими людьми. Его дружба с Пушкиным, Вяземским⁵, Жуковским⁶, братьями Полевыми⁷, глубокий восторг, с которым отзывались о нем Гоголь, Герцег, Белинский, Лев Толстой, Горький — общеизвестны. О нем, о Мицкевиче, горячем поклоннике Байрона, сказал один из замечательных поэтов России — Евгений Баратынский:

Когда тебя, Мицкевич вдохновенный,
Я застаю у Байроновых ног,
Я думаю: поклонник униженный.
Восстань, восстань — и вспомни: сам ты бог!

Родным поэтом является Мицкевич и для нас, украинцев. И не только потому, что он тепло вспоминал про Украину в поэме «Пан Тадеуш» (о липе в имени Головинских над Росью — липе, под сенью которой «могли танцевать сто юношей и сто девушек»), не только потому, что он, по свидетельству Максимовича, пристально интересовался украинским народным творчеством, не только потому, что его любовно переводили Боровиковский⁸, Гулак-Артемовский, Франко, Старицкий, любовно переводят ныне советские украинские поэты. Не только поэтому. Нам радостно подумать, что Адам Мицкевич

был одним из любимейших поэтов величайшего нашего национального гения — Тараса Шевченко. Глубокий почитатель Пушкина, Шевченко особенно любил читать наизусть то стихотворение его, посвященное Мицкевичу, в котором звучат потрясающие строки:

Он говорил о временах грядущих⁹,
Когда народы, распри позабыв,
В великую семью соединятся.

Осуществление этой пророческой мечты мы видим в наши дни, в Советском Союзе, под знаменем Ленина. Дружба наша с новой демократической Польшей — нерушима. Слава дружбе народов, бессмертная слава поэта, которые свое творчество, свою жизнь отдали за осуществление этой дружбы!

[БРАТСКИЙ ПОКЛОН]

Прекрасные слова передовой польской интеллигенции, боровшейся в первой половине XIX столетия за освобождение Польши, — Польши, преданной польскими феодалами русскому царю, немецкому и австрийскому кайзерам, — «за вашу и нашу свободу» — золотыми буквами вписаны в историю отношений польского народа с народами бывшей царской России, ныне — Советского Союза. Учитель и наставник Адама Мицкевича Иоахим Лелевель провозгласил эти знаменательные слова.

Мне не привелось узнать, о чем говорил Лев Толстой с Лелевелем во время своих зарубежных поездок, но несомненно горячее сочувствие великого писателя земли русской к польскому национально-освободительному движению. Сочувствие это особенно ярко выразилось в замечательном рассказе Толстого «За что?», имеющем подзаголовок «Рассказ из времен польских восстаний».

Дружба наших народов — русского, украинского, белорусского, всех народов Советского Союза с народом польским коренится в далеком прошлом. Старая украинская поговорка — «від Кисва до Кракова — всюди біла однакова» — свидетельствует о глубокой солидарности польских и украинских бедняков в минувшие времена. Солидарность эту прекрасно понимал Богдан Хмельницкий, когда, возглавив народное восстание против польских помещиков на Украине, заявил, что его поддержит польская «чернь», т. е. польский трудовой народ. Польские крестьяне, предводимые Косткой Наперским, как раз в то же время восстали против своих угнетателей — помещиков, и Хмельницкий вел с Наперским переписку о совместных действиях.

Величайший поэт Польши и один из величайших поэтов мира Адам Мицкевич был связан узами тесной дружбы с русскими революционерами Рылеевым и

Бестужевым-Марлинским, он любил братской любовью Александра Пушкина. Хочется отметить в этой связи, что влюбленный в русский язык и в русскую литературу недавно упокоившийся изумительный польский поэт и переводчик Юлиан Тувим¹ открыл свою книгу «Лютня Пушкина» не своим, а мицкевичевским переводом стихотворения «Воспоминание» («Когда для смертного умолкнет шумный день»). Пушкинские переводы из Мицкевича — вступление к «Конраду Валленроду», «Воевода» («Czaty»), «Будрыс и его сыновья» («Trzech Budrysów») — общеизвестны.

Участие в польском национально-освободительном восстании 60-х годов украинца Андрея Потебни и белоруса Кастуся Калиновского² является одним из свидетельств прочной и верной дружбы народов.

Особое место занимает в истории братских литератур восторженное внимание Тараса Шевченко, друга польских революционеров Бронислава Залесского и Сигизмунда Сераковского³, к поэзии Адама Мицкевича. Внутренняя связь поэмы Шевченко «Сон» с «Добавлением» к поэме Мицкевича «Dziady» («Поминки») — несомненна. Имеются сведения, что Шевченко через одного из участников Кирилло-Мефодиевского братства передал за границу Мицкевичу свою поэму, острие которой было направлено против царской колонизаторской политики, — «Кавказ».

Герцен и Чернышевский были глубокими и искренними друзьями польского народа. Великий Ленин заявил, что «свобода Польши невозможна без свободы России»*.

Мне, украинскому писателю, особенно отрадно отметить любовь к польской культуре, которую выразили в своих переводах, перелетах и высказываниях Иван Франко, Леся Украинка, Михаил Коцюбинский, Михаил Старицкий. Франко был одним из первых украинских переводчиков и интерпретаторов творчества Мицкевича, он с искренней любовью и уважением относился к Элизе Ожешко⁴ и Марии Конопницкой⁵. Стихотворения Мицкевича, Словацкого, Сырокомли проникновенно переводили Леся Украинка, Коцюбинский, Старицкий, Грабовский, творчество Мицкевича вдохновляло композиторский дар Миколы Лысенко. С глубочайшим восторгом относились к Мицкевичу русские поэты, — кроме уже названного и

* В. И. Ленин. Соч., т. 15, стр. 241.

ни с кем не сравнимого — Пушкина — Жуковский, Вяземский, Лермонтов, Фет ⁶, Мей ⁷ и многие другие, — композиторы такого роста, как Римский-Корсаков... Классики белорусской литературы — Янка Купала и Якуб Колас — несомненно ученики Пушкина, Шевченко и Мицкевича, которых назвал основоположник пролетарской литературы Максим Горький «радостными явлениями».

Я бывал в новой демократической Польше. Я видел Варшаву в руинах, я видел Краков, бывший когда-то городом клерикалов и обскурантов. И я видел возрожденную Варшаву, новый, рабочий Краков, я видел Польшу, созидающую прекрасные города, фабрики, заводы, шахты, строящую на своей земле царство социализма — царство справедливости. Я видел Польшу, восторженно воспеваемую в прелестных стихах Леопольда Стаффа ⁸, Юлиана Тувима, Ярослава Ивашкевича ⁹, Владислава Броневского ¹⁰, Мечислава Яструна ¹¹, Адама Важика ¹², Ежи Путрамента ¹³, Виктора Ворошильского, Юлиана Пшибося...

И я безмерно счастлив и горд, что в освобождении Польши от фашистского ига, в ее возрождении и бурном весеннем росте принял прямое, пламенно-дружеское участие мой родной многонациональный советский народ, твердой поступью идущий под руководством Коммунистической партии к сверкающим вершинам коммунизма. Шлю от себя и моих соотечественников низкий братский поклон польскому народу!

ВІДРОДЖЕНА ПОЛЬЩА

Один український поет вигукнув колись: «Яка краса — відродження країни!» Справді, коли народ, коли країна, скинувши пута національної неволі й соціальної несправедливості, розкрилоє свої руки для нового життя, — це прекрасно, це схоже на весну з бурхливими потоками, на свіжу зелень гаїв, на біло-рожевий цвіт у садах, на пісні жайворонків і солов'їв, на журавлині ключі в блакиті, на радість орачів і сіячів, на передавін молотів у кузні, це схоже на пісню, на любов, на благодатні грози і сонцем залиті ранки... Це — краса!

Ми всі знаємо героїчну й трагічну історію Польщі, країни, яка пережила нечувані в літописах людства поділи між державами-хикаками і зберегла, проте, єдність духу і силу духу. Ми всі клонимось перед героями польських повстань XIX століття, повстань, гарячий голос за правду яких підніс Герцен, повстань, яким належну високу ціну зложив Ленін. Ми всі знаємо, що й давня історична Польща, і Польща часів свого поневолення мала побудоване на соціальній нерівності й кривді суспільство, але з іменами Йоахіма Лелевеля, Станіслава Ворцеля¹, Ярослава Домбровського, Людвіка Варинського², Валерія Врублевського³, Рози Люксембург⁴, Фелікса Кона⁵, Юліана Мархлевського⁶, Фелікса Дзержинського⁷ ми розв'язуємо уяву про революційну, демократичну, народну Польщу робітників і хліборобів, про Польщу великої правди. Пам'ятаємо ми добре, що в період між двома російськими революціями, напередодні першої світової війни, брати наші поляки справді по-братерському приймали дорогого свого гостя і безсмертного вчителя, вождя трудящих усього світу — Володимира Леніна. Нашої дружби, нашої вірності не погасити нікому!

Як держава нового часу, підпала Польща на перших кроках свого існування під несправедливу пансько-бур-

жуазну владу, топтав її підкований залізом чобіт Пілсудського⁸, зазіхали на неї й кривавили її жорстокі сусіді-загарбники... У багряному полумені війни, зазнавши невимовних мук, виявивши незламну твердість волі, виборов собі польський народ у спілці з народами Радянського Союзу, при братерській допомозі Радянській Армії нову, демократичну Польщу, — ту Польщу, яка справді заслуговує імені Польщі відродженої...

Для нового життя, для будівництва соціалістичного суспільства воскрес польський народ. Пишним квітом розцвіла на руїнах, спричинених другою світовою війною, Варшава, новими вогнями засяяв староденний Краків, у творчій праці й творчих подвигах живуть польські робітники, селяни, трудова інтелігенція.

Глибокою шаную оточує сучасна Польща імена великих своїх людей — Коперника і Міцкевича, Словацького і Монюшка⁹, Матейка¹⁰ і Шопена. Але до невиданих обріїв летить на потужних крилах сучасна польська наука, сучасне польське мистецтво, сучасна польська література.

Росте з кожним днем, з кожною годиною господарська міць Польщі, добробут її населення, зміцнюються тісні економічні й культурні зв'язки з добрими сусідами, передовсім з багатонаціональним Радянським Союзом, з багатонаціональним і нерозривним у своїй єдності радянським народом. Та щира приязнь, яка лучила колись Шевченка з Броніславом Залеським, з Зигмунтом Сераковським, Франка і Стефаніка з багатьма діячами польської культури, це паросток, з якого в наші дні виросло могутнє дерево дружби. Цього дерева ніяким вітрам не зламати!

Слава тобі, прекрасна, молода, пародна Польща! Слава твоєму народові-титанові, народові-герою, народові-творцеві! Прийми ці слова, як низький уклін від радянського громадянина, від сина вільної української землі, від друга і брата!

СЛАВНЫМ ВОИНАМ МАРШАЛА РОКОССОВСКОГО

Дорогие товарищи!

Вы стоите на страже мира, вы стоите на страже дружбы народов. Вы — дети той «семьи великой, вольной, новой», о которой мечтал Тарас Шевченко. Мечта поэта смогла осуществиться только под мощным дупованием Октябрьской революции, только под животворными лучами солнца Ленина.

Нет такой силы, которая смогла бы разорвать единство народов Советского Союза.

Дружескую руку мы протягиваем я всем передовым народам мира. Страны повой демократии возникли на пожарище второй мировой войны, и никогда не забудут их народы той братской помощи, которую оказала им в деле освобождения от фашистского ига доблестная Советская Армия.

Вы — солдаты Советской Родины. Не может быть более почетного звания, чем это. Вы — любимые сыны советского народа. Не может быть счастья выше, чем это!

В украинской советской литературе, как и в литературе русской, как во всех литературах народов Советского Союза, особенно любовное внимание уделяется образу советского воина, делам и подвигам Советской Армии. Наши поэты, прозаики, драматурги много прекрасных вещей написали о Великой Отечественной войне, о героизме, мужестве, уме наших солдат, офицеров, генералов. Некоторые произведения украинской советской литературы сыграли большую роль в дни Отечественной войны, — достаточно вспомнить стихи Тычины, Бажана, Сосюры, Первомайского, пьесы Корнейчука «Партизаны в степях Украины» и в особенности «Фронт». И все же мы, совет-

ские писатели, думаем, что наш долг перед родной Советской Армией далеко не полностью оплачен. Перед нами еще много работы. Я глубоко уверен, что эта работа будет с честью выполнена.

Да здравствует Советская Армия, да здравствует советский народ, да здравствует дружба народов! Да здравствует партия большевиков!

БРАТНЯ БАШКИРІЯ

Року 1941 значна група українських письменників та працівників мистецтва і вся Академія наук УРСР опинилися в столиці Радянської Башкирії, Уфі. Це були люди, які евакуювалися в глибину країни під час Великої Вітчизняної війни. Я належав до цих людей, і гадаю, що висловлю спільну нашу думку, коли скажу, що в ті великі й многотрудні дні ми особливо відчули усю силу й красу лєнінської дружби народів.

Ми були далеко від рідного Дніпра, від рідних міст і сіл, але ми не почували себе над рікою Білою на чужині: радянська земля була в нас під ногами, радянські люди зустріли нас і прийняли нас до себе.

Я пам'ятаю одну виставу, яку показав уфїмчанам Київський оперний театр, — «Запорожець за Дунаєм». У фіналі цієї наївно прекрасної опери Шевченкового друга Семена Артемовського¹ є зворушливі слова про любов до рідного краю — і коли ці слова залунали в чудовій музикальній інтерпретації Марії Іванівни Литвиненко-Вольгемут та Івана Сергійовича Паторжинського, то заплакав увесь театр: глядачі — росіяни, башкири, українці, татари — і самі виконавці. Це були сльози безмежної чистоти й щирості, патріотичні сльози, сльози не тільки великої печалі, але й безмежної віри в правоту нашого діла, в грядущу велику перемогу. І віра ця гранітною підставою мала собі «чуття єдиної родини», незламну силу дружби вільних і рівних радянських народів.

Ми, українці, горді, що пророком «сім'ї вільної, великої, нової» був наш Тарас Шевченко. Але й башкири можуть пишатися, що їх славний борець за народне щастя, сподвижник Пугачова², воїн і поет Салават Юлаєв³ сказав колись:

Я не знаю Пугачева⁴,
Не видал его лица,
Он привнес к нам в степи с Дона.

Кто же он? Казак — ли, царь?
Все равно. Батыр он русский,
За народ он. Сердцем яр.
(Переклад В. Філова)

Невидячи всім серцем царську владу й панський гніт, такі люда, як Салават Юлаєв, усім серцем любили російських «батирів», що стояли за народ, любили російський народ, який справедливо заслужив собі ім'я народу-проводиря, народу-прапороносця.

Живучи в Уфі, обертаючись серед башкирських письменників, учених, митців, ми всі не могли не милуватись буйним розквітом башкирської культури в усіх галузях, зокрема — літератури башкирської. Внаслідок цього з'явився ряд перекладів з башкирських прозаїків та поетів, виконаний моїми товаришами по перу. Особливо визначну роль відіграв у зближенні двох братніх культур Павло Григорович Тичина. Саме йому, крім низки перекладів з башкирської мови, належить цінна монографія про творчість класика башкирської й татарської літератури Мажита Гафурі⁶. Уже сама назва красномовно говорить про суть цієї роботи: «Патріотизм у творчості Мажита Гафурі». Ясна річ, що йдеться в ній не про обмежений, вузький патріотизм, не про національний егоїзм, а про той патріотизм, який ми плекаємо і яким ми пишаємось, — патріотизм радянський.

З глибоким співчуттям цитує Павло Тичина слова Гафурі, сказані в 1932 році: «Я — безмежний патріот, але при одній умові: щоб тільки радянською була батьківщина». І цей заповіт Мажита Гафурі узяла собі за гасло вся передова башкирська інтелігенція.

У того ж таки Мажита Гафурі читасмо ми слова:

Нельзя сказать— «она» была мертва⁶,
Хоть и живой она была едва...
«Она» жила, «она» несла весь век
Ярмо скота, была же — человек.
(Переклад А. Шпірга)

«Она» в даному вірші — це башкирська жінка, але слова ці можна прикласти і до всієї Башкирії, яка в царському ярмі так само болісно прагнула «людьми зватися», як прагнули цього — по слову Янки Купали — наші брати-білоруси, як прагнули цього всі народи Росії. І прагнення це золоту чашу волі й правди знайшло тільки в огнистому сльозі Жовтня, і поет далі, говорячи знов-

таки про жінку, каже разом з тим і про рідну свою країну:

Те два прошли. И прежняя «она»
Встречает уважение и почет.
Теперь гордится ею вся страна
И с ней она в грядущее идет.

Якщо «она» в нашому тлумаченні — Радянська Башкирія, то «вся страна», розуміється, — Радянський Союз, який не може не цінитись подвигами башкирських воїнів-багирів у грізних бурях Вітчизняної війни і славними ділами башкирських учених, письменників, митців, робітників і колгоспників у величній справі мирного будівництва.

Є скромний будиночок в місті Уфі, в якому жила колись родина Леніна, «дім Ілліча». Про цей дім такими глибоко зворушливими словами говорить один з найвидатніших поетів Радянської Башкирії, Сайфі Кудаш:

Пронесутся столетья в сиянии счастья и славы,
Но, храня для народа немеркнущий облик родной,
Светлый дом Ильича будет так же стоять величавый,
Голубой, деревянный, простой.

(Переклад В. Філова)

Так — справді в тім «голубім, дерев'янім, простім» будиночку визрівала думка вселюдського генія, що на уламках царської самовлади засвітив для всіх народів «зарю пленительного счастья». Вона, негасна, сіяє в величному Московському Кремлі, справжньому серці і мозку народів і про неї, про нашу рідну, радянську, більшовицьку Москву промовляє поет Гайнан Амірі⁹:

О, Москва! О, город, сердцу милый!¹⁰
Все тебе, родной, я отдаю:
Все мечты, все творческие силы,
Все надежды, страсть и мысль мою.
Если в нас горит огонь свободы,
Он зажжен, Москва, твоей рукой.
И зовешь ты к счастью все народы,
Прав и честен мирный голос твой...

[ХАЙ ДЗВЕНИТЬ НАШ СЕРЦІ]

Товариші!

Світ — цілий світ — переживає нині один із найбільш напружених моментів своєї історії. Питання стоїть так: війна чи мир? Торжество творчої праці чи колосальне кровопролиття, пожежа на всій земній кулі, пожежа, біля якої хочуть погріти руки спритні бізнесмени з капіталістичного табору? Питання стоїть так: дальший рух людства вперед, до здійснення найсвітліших його ідеалів, чи буяння тупах і темних сил реакції, гніту і неправди? Ні в одному чесному радянському серці, ні в одному з ваших сердець, товариші, нема й найменшого зернятка сумніву в тому, що коли криваві загарбницькі лапи посміють досягнути на священні рубежі радянської землі, то лапи будуть відрубані мечем радянського народу. Але світ, світ простих людей, світ трудівників хоче не війни, а миру! І чим більше наклепів зводять на нас продажні брехуні, оптом і нарізно куповані Уолл-стрітом¹, тим ясніше стає всім роботящим умам, роботящим серцям, що саме Радянський Союз твердо й послідовно очолює всесвітню боротьбу за мир. Мені як науковому робітникові і літераторові особливо радісно відзначати, що представниками світових конгресів захисників миру є в великій кількості наші вчені, наші письменники, — діти народу і слуги народу. Заокеанські панове скажено гонять виготовлення зброї, б'ють поклони перед атомною бомбою, а Радянський Союз асигнує нечувані кошти на господарче й культурне будівництво, веселим шумом тракторів, новобудов, заводів, фабрик, натхненних пісень відповідає на огидний вереск паліїв і провокаторів нової світової війни. Палії можуть бути певні, що в разі нападу на нас знайдеться місце їм на наших полях «среди нечуждых им гробов», але ж усі чесні, прості люди світу бачать нашу емблему — серп і молот, усі народи світу — народи, а не їх

панівні класи — з нами, бо вони хочуть миру й справедливості, творчої праці й людської радості.

Оголошена нині четверта позиція має на меті допомогу відновленню і розвитку народного господарства СРСР. Радянський народ — господар своєї землі. Він хоче, щоб земля ця була прекрасна, як прекрасна його душа, душа народу! Тому кожен радянський громадянин з такою радістю несе свої трудові копійки на велике, безсмертне діло. Хай дзвенить наш серп, хай співає наш молот!

Слава радянському народу! У всіх серцях, на всі віки — слава великій партії!

НАРОДИ БОРЮТЬСЯ ЗА МИР

Ми добре пам'ятаємо те місце в одній з поезій великого російського поета і патріота Лермонтова, де автор, після кривавої сутички російського загону з кавказькими гоянами, роздумує:

И с грустью тайной и сердечной¹
Я думал: жалкий человек,
Чего он хочет!.. Небо ясно,
Под небом места много всем,
Но беспрестанно и напрасно
Один воюет он — зачем?

З цими словами ніби перекликається великий поет і патріот український, Шевченко, даючи в одному з розділів поеми «Гайдамаки» прегарний опис весни — «Встала й весна, чорпу землю сонну розбудила», — а далі гірко вигукує:

Рай, та й годі! А для кого?
Для людей... А люди
Не хотять на його й глянуть,
А глянуть — огудять.
Треба кров'ю домалювать,
Освітить пожаром.

На цьому самому протиставленні нібито завжди мирної природи з войовничою людиною побудоване закінчення вступу до поеми «Конрад Валленрод» великого польського поета й патріота Міцкевича. Змалювавши Неман, що розділяє «Литву й тевтонів», ріку, по один бік якої

...видно юрби литвинів понурих
У шапках рясцях, в медвежих шкурах,
що з луками і гострими списами
за панцерними стежать ворогами,—

а по другий бік німецький рицар

...пильно оглядаючи границю,
то чотки лічить, то ладна рущицю,—

поет подає картину надніманської природи:

Лиш хміль литовський надить красою
Тополя прусська, рівна та зелена,
І по гілках він пнеться над водою,
На той бік простираючи рамена.
Там, через річку перебравшись ясну,
Він любку обціма свою прекрасну.
Лиш солов'ї з литовської діброви
З братами запушанськими своїми
Співають разом, сповнені любові,
Чи, стрепенувши крилами легкими,
Летять на спільний острів для розмови.

Що й казати — отой ідилічний «мир» у природі зовсім не відповідає, звісно, реальній дійсності. Але в усіх наведених цитатах з геніальних поетів минулого ми бачимо напружену жадо́бу миру між людьми. Найвищого ступеня досягає ця жа́доба у висловленій Пушкінім обоюдною мрією його та Міцкевича про ті часи, коли

народи, расири позабыл,
В великую семью соединятся.

Подібних прикладів можна б навести багато. Я хочу згадати тільки ще два місця із геніальної епопеї про боротьбу російського народу із наполеонівською загарбницькою навалою, — із «Войны и мира» Толстого. Перше — це опис розмови між Ніколаєм Ростовим та пімцем, що чистив свою коровню. Розмова ця кінчається тим, що пімець, розмахуючи своїм ковпаком над головою, весело кричить: «Und die ganze Welt noch!» («І нехай живе весь світ!»), а Ростов, так само розмахуючи над головою офіцерським своїм кашкетом, відповідає сміючись: «Und vivat die ganze Welt!» («І віват усьому світові!»). Друге — це зворушлива сцена, де партизани загону Василя Денисова, на несміливе прохання Петі Ростова, зогрівають і годують полоненого хлопчика-француза Вінсента, якого вони тут же перейменовують на «Весеннего». І поруч із тим Толстой показує усю безпощадність боротьби тих же партизанів із загарбниками, безпощадність, без якої неможлива була б перемога, без якої російська земля була б поневолепа «дванадцятьма язиками».

Великі люди минулого палко мріяли про мир між людьми. Але не бачили вони, не могли бачити справжніх причин того, чому «безпрестанно» воює «жалкий человек», шукаючи тих причин у моральній недосконало́сті

людини, у злій волі окремих одиниць і т. д. Не усвідомлювали вони і не могли усвідомити до кінця, що в світі, де панує визиск і гноблення людини людиною, в світі, побудованому на соціальній нерівності й неправді, в світі, де владущі верхівки жадають, без кінця жадають на живи, в світі, де пануючі класи нізачо не погодились би, що «под небом места много всем», непастанно мріючи, як за наших часів фашисти й профашисти всіх кольорів, про «життєві просторища» інших народів, не схиляючись перед одвертим знищенням цілих народів і одверто проповідуючи це знищення,— в такому світі війни неминучі. Не бачили вони, що коли для «раба», тобто трудящого, війна непотрібна й неприємна, то для «пана», тобто для експлуататора, війна потрібна й корисна як спосіб багатіти. Серцем тільки вони відчували, що буває війна і війна, що війна панства проти панства — руками підлеглих задля здобичі — злочин, а повстання, скажімо, гайдамаків проти гнобителів-магнатів, боротьба за визволення негрів із рабства, всенародне рушення Росії проти Наполеона во ім'я національної незалежності — подвиг.

Тільки наука Маркса — Енгельса — Леніна принесла людству справжнє, правильне розуміння історичного процесу. Тільки Велика Жовтнева соціалістична революція показала світові справжню дружбу народів, яка поєднала всі народності колишньої царської Росії, непастанно нацькуювані урядом одна проти одної, в «сім'ю велику, вольцу, пову», якої не роз'єднати ніколи й нікому. Ця дружба народів не баченим на протязі всієї історії цвітом розцвіла в подум'ї Великої Вітчизняної війни. Сам визволений із вікової неволі, народ радянський, ведений партією, виступив на світову арену як визволитель інших народів — і за це чує він собі подяку і славу в полів Польщі, Чехословачії, Болгарії, Румунії, і польські селяни прибувають у гості до українських колгоспників, а ті — до тамтих. Ця дружба уможливила здійснення віковичної мрії українського народу про возз'єднання в одній вольній державі, за що повік вдячним буде український народ усім народам-братом, передовсім великому російському народові, Радянському урядові, невламній партії Леніна.

Хіба ж не ясно, що саме радянський народ повинен був стати на чолі боротьби за мир у всьому світі! І він став на чолі цієї священної боротьби.

Андрій Малишко² в одній із своїх поезій про Америку пригадує двох негрів, які співали «Катюшу — ту, що Ісаковський³ написав». Кожен, хто бував за кордоном, може навести приклади того, що «наша душа, наша пісня» лунає всюди на устах трудящих, лунає по всій землі, бо це дума й пісня вільного багатонаціонального народу, бо це дума й пісня народу, що несе на своїх знаменах велику людську правду, бо це дума й пісня народу, що здійснив найзаповітніші мрії людства і йде впевненою дорогою до видимих уже верховин, які тільки снитися могли найбільшим геніям минулого.

Палії війни, злісні наклепники на наш Союз, знають це. Тим більша їх злоба. Вони хочуть виконати те, на що в жабиній лютоїсті наважився був маніяк Гітлер. Що ж! На цьому шляху їм уготована та ж сама прірва, в яку впав Гітлер з усіма прихвослями.

Але по всьому світу лунає, всупереч гавкотні та сичанню бізнесменів, багатіїв із бульдожими щелепами, брехунів та підбріхувачів капіталістичної зграї, могутнє гасло: «За мир у всьому світі!» Лунає воно із уст тих, що руками своїми творять усі цінності на землі, — із уст робітників, селян, трудової інтелігенції. Боротьба за мир — це священна війна, у якій поруч і опліч стоять усі трудівники, усі чесні люди світу. Сила цього війська росте з хвилини на хвилину. Вона ясна й прекрасна, як сонце. І совце поборе тьму!

ЗА МИР У ВСЬОМУ СВІТІ!

Мир у всьому світі — таке гасло, під яким об'єднуються всі передові люди світу. В боротьбі за здійснення й зміцнення, за чистоту, незайманість цього гасла перед веде многонаціональний і єдиний у своїй силі та волі народ Радянського Союзу. Саме у нас, в Радянському Союзі, збулась віковична мрія великих мислителів, громадських і культурних діячів минулого, саме у нас цілком і остаточно розв'язано національне питання, саме наш Союз являє спілку вільних і рівних народів, серед яких великий російський народ — *primus inter pares*, перший серед рівних. Всі народи — і великі чисельно, і малі — не тільки мають у нас однакове право рости й розвиватись, але й цілковиту змогу цим правом користуватись, і на всю широчінь цим правом користуються. Деякі народи колишньої царської Росії не мали до Великої Жовтневої соціалістичної революції навіть своєї письменності, — тепер вони мають її, тепер вони навчаються рідною своєю мовою в нижчих, середніх і вищих школах, тепер вони розвивають і рухають уперед свою науку, свою літературу, свій театр, свою культуру в усіх її галузях. Ясна річ, що саме у нас викликають глибоке обурення факти расової дискримінації, які мають собі місце в країнах Західної Європи та Америки. Ясна річ, що саме радянські громадяни з глибоким гнівом ставляться до тих спроб розпалити нову війну, які нещастливо, підло й підступно продовжують робити в капіталістичних країнах різні фашистські й профашистські мракобіси та спритні ділки, що хотіли б погріти брудні свої руки на пожарі нової світової війни. Ясна річ, що саме у радянських людей глибоке презирство родять мерзенні наклепи на вартового миру у всьому світі — Радянський Союз.

Народи Радянського Союзу, нерозривна згуртованість яких, цілковита єдність і однотайність явила світові

незламну силу, розбивши у недавній світовій війні, яку ми справедливо звемо Великою Вітчизняною, орди фашистської Німеччини та її мерзенних союзників,— народи наші хочуть мирно й чесно працювати на своїх полях, по своїх шахтах і заводах, у своїх містах і селах, з дня на день підвищуючи свій матеріальний добробут і культурний рівень. Розуміється, при всякій ворожій спробі порушити рубежі радянської землі, скаламутити і залити кров'ю наше життя радянські народи готові знову встати проти ворога грізною стіною, оборонити спокій і життя наших батьків і матерів, захистити радість і щастя наших дітей, відстояти наші золоті пиви й квітучі сади, наші університети й науково-дослідні заклади, наші книги, наше мистецтво, наш натхненний труд. Горе буде тому, хто підійме па нас меч!

Я як літератор гордий тим, що в перших лавах борців за мир у всьому світі стоять письменники, стоять учені, стоять люди мистецтва. Ми, радянські письменники, свято бережемо заповіді основоположника радянської літератури, вірного друга Лепіна, великого Максима Горького. Це він, Горький, колись запитав заокеанських робітників пера: з ким ви, майстри культури? Це він, світовий письменник, зв'язаний узами приязні з Анатолем Франсом¹, Роменом Ролланом² і багатьма іншими діячами світової культури, з нещадною справедливістю викривав усю брехливість і облудність тих, що кричать про «свободу друку» в капіталістичних країнах, валіво й пацраво продаючи — аби дорожче — свій «вільний дух», свою «вільну думку» тому, кому вигідно їх купити. У самій постановці питання, зробленій Горьким, криється й відповідь на нього: майстри культури, справжні майстри культури не можуть бути на боці гнобителів — проти гноблених, вони можуть бути тільки на боці гноблених проти гнобителів.

Ми, радянські письменники, вірою й правдою служачи радянському народові, разом з ним, із своїм народом, кидаємо світові клич: за мир у всьому світі! За справжню демократію, за справжній гуманізм! Разом з великим російським поетом Олександром Пушкіним ми проголошуємо:

Хай славиться сонце, хай зникне пітьма!

[МЫ ХОТИМ МИРА!..]

Мир во всем мире — таков клич всех честных людей на земном шаре. Ужасы войны, на которой зарабатывают — зарабатывают на человеческой крови! — капиталисты, не должны повториться. Великолепное достижение человеческого разума — власть над атомной энергией — должно служить жизни, а не смерти. Никакие уолл-стритовские лжецы не убедят нас, что Советский Союз хочет войны. Факты свидетельствуют: Советский Союз стоит на страже мира. Мир и справедливость — вот что несет человечеству паша страла, страна осуществленного социализма, страна, где нет расовой ненависти, страна, где нет антагонистических классов. Капиталистов и грязных их прислужников ничем, разумеется, не убедишь. Они клеветают на нас, сами зная, что клеветают. Они жаждут мировой бойни, которая, по их убеждению, обогатит их. Какие глухие, в конечном счете, люди! Как эту глупость ненасытной жадности глубоко понял когда-то и с потрясающей силой осмел великий Максим Горький! Разумеется, не к капиталистам и их приспешникам обращаю я свое слово. К вам зываю я, сталевары и шахтеры, хлебопашцы и садоводы, виноградари и художники, ученые и поэты, певцы и камнетесы. К вам зываю я, люди всех наций, люди всех рас, в ком живо трепетное человеческое сердце, у кого не затемнен светлый человеческий разум. Скажем, друзья, твердо и уверенно: мы не допустим войны! Мы хотим мира! Наши честные трудовые руки никогда не послужат постыдному делу порабощения и грабежа!

Да здравствует человеческая совесть!

СЛОВО ПРО ВОЛЮ НАРОДНУ

Довгі роки, цілі століття прекрасне, живе тіло України було пошматоване на кілька частин.

Я хочу нагадати, як жила та частина нашого народу, якій довше за інші довелося бути в неволі.

Брати наші по той бік Збруча, по той і цей бік Карпат, попад Дунаєм і понад Дністром мучилися під чоботом австро-угорських правителів, польських поміщиків та румунських бояр. Згадайте разючі своєю гіркою життєвою правдою оповідання Василя Стефаника про галицьке село. Марко Черемшина висловився про те ж село з трагічною лаконічністю. Він назвав свою книгу просто й страшно: «Село вигибає».

Згадайте оповідання й повісті Івана Франка з селянського й робітничого побуту. Перечитайте їх сьогодні. Це такі, як казав автор, «образки життя робочого люду», від яких мороз проймає. Злидні, безправ'я, темнота, нещадна експлуатація, моральне знущання — от риси галицького, буковинського, закарпатського недавнього минулого... Про це гірке минуле говорять і недавно надрукована повість сучасного радянського письменника Петра Колланюка¹ «Юрко Крук».

Восторжествував соціалізм на землі нашої Вітчизни. Впали кайдани соціального та національного гніту. Вільно розвивалася, міцніла й мужвіла Українська Радянська держава — чудесний витвір лєнінської національної політики. А біля західних рубежів радянської землі, поза Збручем та Дністром, історія наче зупинилася. Страшним нагадуванням про колишню долю України, вічним нагадуванням про те, що зловмишляли проти українського радянського народу чорні сили старого світу і буржуазно-націоналістичні підлі запродавці, було життя наших єдинокровних братів трохи більше, як десять років тому.

Не можна вбити живу душу народну. Не можна витра-

вити в людській вічне прагнення до свободи, до щастя. Частина нашого народу за Збручем та Дністром жила і поведена творила горду й волелюбну пісню.

Завжди жило незгасне прагнення до єдності з рідною Вітчизною. Пригноблений народ розправляв плечі і гримів повстаннями Олекси Довбуша та Лук'яна Кобилиці, рідних братів нашого Устима Кармалюка.

З вуст Івана Франка звучало пророче звернення до всього українського народу:

...прийде час, і ти вогненным видом²
Засяєш у народів вольних колі,
Труснеш Кавказ, вперешся Бескидом,
Покотити Чорним морем гомін волі
І глянеш, як хазяїн домовитий,
По своїй хаті і по своїм полі.

Це була мрія народу. Очі йому були зав'язані, але він уперто повертався на Схід, де рокотали грізні струни поезії Тараса Шевченка, де на чолі з великими російськими братами його придніпровські брати підводилися проти спільного ворога — царя, поміщика, фабриканта.

Могутній грім Жовтня до підвалин потряс будову старого світу. Сонце свободи народів зійшло на Сході. Почалась дійсно славна епоха великострадної історії українського народу — епоха його цвітіння і нового життя під зорею радянської влади.

Щасливу свою долю творила Радянська Україна разом з усіма братами — народами СРСР. І ще з більшою силою тягнулися з Заходу до Вітчизни, до великої соціалістичної Батьківщини, руки наших єдинокровних братів.

Безможно вірили прості люди Західної України, Буковини, Закарпаття в торжество єдності та свободи.

Ми пам'ятаємо день 17 вересня 1939 року³, коли Вітчизна віддала наказ своїм воїнам посліпити на допомогу нашим єдинокровним братам.

«Ми йдемо не як завойовники, а як визволителі наших українських і білоруських братів. Ми визволимо українців і білорусів раз і назавжди від усякого гніту та експлуатації, від поміщиків та капіталістів», — говоралося в наказі військам українського фронту.

Як воїнів нового світу, вісників Великого Жовтня, визволителів, друзів і братів зустрічали наших воїнів єдинокровні брати по той бік Збруча. Радянська Армія, армія багатонаціональної і єдиної радянської країни, арміє-ви-

зволителько, створена Леніним,— вічно тебе славитимуть
свободні народи!

Микола Бажан замалював таку хвилюючу і глибоко
символічну сцену зустрічі наших воїнів:

Мале дитя, як щирий знак привіту⁴,
В блідних худеньких зморених руках
Принесло жмуток вересневий цвіту,
Який розцвів на галицьких полях.

Радянські воїни зупинили фашистську навалу, що ко-
тилася з Заходу, Бійці, яким діти дарували жмутки верес-
невих квітів, бійці, яких обіймали й цілували молоді та
старі, принесли трудящим західноукраїнських земель
можливість виявити свою волю.

І народ цю волю виявив. Його полум'яне прохання бу-
ло задоволене урядом Радянського Союзу і Радянської
України.

Нове життя почалося на древній галицькій землі. Поет
і прозаїк Степан Тудор⁵ висловив почуття галицької
дівчини-селянки:

Іду я з поля,— моє вже поле⁶,
Панське було, тепер моє.
Не буде панським вже ніколи —
Співає серце моє.[...]

«Союз незламний республік вільних» —
так названо наш Радянський Союз у рідному всім нам
гімні. Ми знаємо, що сила цього Союзу полягає в нероз-
ривній єдності вільних республік, у тій ленінській дружбі
народів, яка стала законом нашого життя.

Коли 22 червня 1941 року фашистські орди підступно
напали на нашу землю, то однією з ставок ворога у цій
жахливій грі була надія посварити, роз'єднати наші наро-
ди. Ставка ця збавкрутувала, як і всі інші плани гітле-
рівців. У громоносній битві з фашизмом ще більше зміц-
ніла, ще тісніше спаялася наша дружба — підвалина на-
шої перемоги. Ніяка сила не може її не тільки зломити,
а хоч би надломити, і коли цього не розуміють наші тру-
мени й черчілли, то тим гірше для них. Захищаючи грудь-
ми свою радянську Батьківщину, наша павіки славна
армія не тільки вигнала з рідних полів полчища загарб-
ників, не тільки цілком розгромила їх, а й подала руку
братерської допомоги народам-сусідам, поля й сади яких
толтали, міста й села палили, дітей і старих замучували,

дівчат і жінок гвалтували безсоромні, безсердечні тупі поневолювачі.

Славу армії-визволительки народів завоювала собі в світі наша армія. Чи може бути вища слава!? Виросли країни нової, народної демократії. Братні добросусідські відносини об'єднують народи Радянського Союзу, об'єднують, зокрема, український народ з народами цих країн. Здійснюється благородне бажання Шевченка — «щоб усі слов'яни стали добрими братами», бажання, в якому приховується й ширша мрія поетова — щоб усі трудящі світу стали добрими братами.

Не ворожі, а дружні кордони відокремлюють нашу землю від земель сусідських. Квітне дружба народів, наче море переливаючись через рубежі.

Делегація польських селян, що приїжджала до нас на Україну вчитися будівництва нового життя, відвідала село Червону Слободу Черкаського району на Київщині. Сердечно прийняли гостей наші колгоспники і на прощання просівали пісню, в якій звучали такі слова:

До побачення, будьте здорові,
Хай щастить вам у новім житті!
Піднімайте велику будову
На широкій і світлій путі!

Щасливим життям, повним, наче золотий зернистий пшеничний колос на нашому загальнодержавному гербі, живуть народи Радянського Союзу, живе народ воз'єднаної Радянської України. Про радість нашого життя писав Михайло Стельмах:

Чому села в нас веселі,
В сонці полонини?
Бо живуть в сім'ї великій
Діти України.

Як же не радіти, коли таке чудесне сьогоднішнє життя? Широко йде колективізація в західних областях України. Вона несе з собою нову техніку, нову агрокультуру. Це відбивається в пісні:

Подивіться ви у поле,
Як засіяні лани,
Тракторами все зорали,
Більш не буде діляни.
Тільки мріє степ широкий,
Як по морю хвилі йдуть:

Комсомольці-комбайнери
Золотисті ниви жнуть.

А от як співають прямі потомки тих, про гірке життя яких колись писав Іван Франко,— радянські шахтарі:

Ой, шахтарю, шахтаріку,
Йди до забою!
Вся країна позирає
На роботу твою.
Ой, копай, копай вугілля,
На-гора відкачай,
Бо ж то золото народве,
Свій народ збагачуй.

«Свій народ збагачуй» — як це добре сказано про най-полум'яніше бажання радянських людей,— бачити свою Вітчизну ще сильнішою й багатшою!

Праця — радість, праця — гордість, праця — служіння Вітчизні торжествує на наших полях, кує на заводах возз'єднаної України нову нашу індустріальну силу. З волі партії та радянського уряду Львів стає величезним промисловим містом. Від Дашави до Кисва пролягла величезна споруда — газопровід. В країні нашій напрочуд велично розцвітає культура, ростуть з року в рік школи, інститути, університети. Радують серця успіхи театрів, відображають у своїй творчості барви нового життя художники, скульптори, письменники. Поруч з мистецтвом професіональним втілює силу народного таланту самодіяльне мистецтво, величезне значення якого для нашого руху вперед важко переоцінити.

У піснях, складених українським народом, відтворюється почуття, що зогріває й кличе на подвиги серця всіх радянських людей.

Коли ми уклін земний приносимо любимому старшому братові — великому російському народові і всім народам СРСР за допомогу у здійсненні мрії нашої, мрії дідів і батьків наших — возз'єднання українського народу у могутній Радянській державі, коли ми від усього вдячного серця славимо наш Радянський уряд, коли ми співаємо хвалу партії більшовиків, партії Леніна, під керівництвом якої ми побудували соціалізм і йдемо до сяючих верховин комунізму,— ми всім тим кажемо:

— Слава й палке спасибі рідній партії!

РУССКОМУ НАРОДУ — СЕРДЕЧНОЕ СПАСИБО

Знаменательное событие в жизни украинского народа — воссоединение его в едином Украинском Советском государстве, неотъемлемой части Советского Союза, — является подлинным торжеством ленинской национальной политики. Когда в сентябре 1939 года войска доблестной Советской Армии по воле народа, по воле советского правительства, по воле большевистской партии, двинулись освобождать томившиеся в неволе земли Западной Украины и Белоруссии, то в приказе по войскам подчеркнуто было, что войны наши идут не как завоеватели, а как освободители.

Иначе и быть не могло. Советская Армия никогда не шла и никогда не пойдет на завоевание народов. Освобождение народов — вот ее высокая миссия, которую она так блистательно выполнила в дни Великой Отечественной войны, принесла свободу вольнолюбивым народам Чехословакии, Польши, Болгарии. И ныне с народами этих стран, ставших на путь социалистического развития, нас связывает братская дружба.

Как освободителей, как братьев, принесших дар счастья и любви, встречало в 1939 году наших бойцов население западных областей Украины. На Народном собрании изъявлена была непреклонная воля украинцев по ту сторону Збруча — слиться в едином Советском государстве с единокровными братьями-надднепрянцами. Воля эта была удовлетворена Верховным Советом УССР и Верховным Советом СССР.

Свершилась многовековая мечта украинского народа, свершилось то, чего чаяли и о чем в проникновенных своих творениях писали Шевченко и Франко, Коцюбинский и Стефаник. Мощной волной полились по Украине народные песни, воспевавшие это событие. Радость народа

отразили в своих стихотворениях украинские поэты Микола Бажан и Павло Тычина, Владимир Сосюра и Андрей Малышко...

Да что исчислять! Нет, пожалуй, ни одного украинского советского поэта, который не посвятил бы от сердца идущих строк этим незабвенным дням. К голосам поэтов украинских присоединились голоса русских поэтов — кто не помнит стихов о тех днях Лебедева-Кумача ¹, Михаила Исаковского! — и голоса поэтов других народов Советского Союза. Старый Джамбул ² прислал из степей Казахстана приветствие, в котором с присущей ему мудростью оценил значение событий и назвал украинцев «кровными братьями».

Да, это было торжество ленинской национальной политики, это было торжество ленинской дружбы народов! Вот почему нынешний праздник, праздник десятилетия воссоединения Украины, является праздником не только для нас, украинцев, а и всенародным советским праздником.

На этом празднике в первую очередь провозглашаем мы здравицу в честь великого русского народа. Это поистине самый близкий, самый верный брат народа украинского, друг его и наставник. К нему обратились взоры наших предков в исторический день Переяславской Рады, когда восставший против панско-шляхетского ига народ, предводимый Богданом Хмельницким, заявил свою непреклонную волю объединиться с единокровными братьями.

Вместе с русским народом изнывал народ украинский под тяжелым бичом самодержавия, под игом помещиков и капиталистов, вместе с ним он боролся против этого ига. Вслед за русским народом первым пошел украинский народ по славному пути Октября, и это дало ему свободу и счастье.

Неисчислимы случаи, когда русский народ приходил на помощь украинскому народу. Так было в дни гражданской войны, в дни борьбы с иноземными интервентами и с предателями народа — петлюрами и скоропадскими, грушевскими ³ и винниченками. Так было в дни Отечественной войны, когда во главе всех народов Советского Союза, осененных знаменем Ленина, шел именно русский народ...

Так было и тогда, когда воссоединились украинские земли, так оно есть и теперь, когда и добрым делом, и

мудрым словом помогает русский народ украинскому в великом деле восстановления, в великом деле созидания. Спасибо ему сердечное!

Уверенными шагами идет вместе со всеми народами Советского Союза народ украинский к сверкающим высотам коммунизма. Дружба всех народов Советского Союза, крепко и единодушно стоящих на страже мира, неизмеримо окрепла в дни Великой Отечественной войны. Нет силы, которая могла бы нарушить эту дружбу. Это знают зарубежные наши добрые соседи — они вместе с нами радуются нашей радостью. Это знают и враги наши, и тем злобнее клеветают они на нас. Да падет на их головы проклятие, да не минет их справедливая кара!

Привет вам и дружеское рукопожатие, братья-народы!

цінних битвах Великої Вітчизняної війни! Вільна, бо на обороні своєї вільності стоїть вона поруч з усіма народами Радянського Союзу, перед яким веде народ-пропоросеносець — народ російський! Вільна, бо її, як і увесь світ, осяває Москва, бо її, як і увесь світ, опромінює рубіновими зорями Кремль.

Слава Союзу Радянському, слава,
Слава Вітчизні народів-братів!
Живи, Україно, Радянська державо,
Возз'єднаний краю навіки-віків!

Україна — суверенна держава. Ця держава на весь світ заявляє: «Я разом з друзями; я проти паліїв війни; я за мир; я творю долю на своїй землі, — руки геть від мене, запродавці і загарбники!» І знає вона, Українська Радянська держава, безсмертне дитя Леніна, що її світла путь — це путь усіх народів колишньої царської Росії, які, у прах повергнувши трони й корони, творять нове життя, являючи приклад усім «роботящим рукам, роботящим умам» світу! Вона возз'єднана, вона в береги свої прийняла всі українські землі по цей і по той бік Збруча, понад Дністром і Дунаєм[...]. Вона возз'єднана, — а хіба ж могло б статися це возз'єднання, хіба могла б здійснитися ця висока одвічна мрія народу, якби не безмежна потужність Радянського Союзу, веденого генієм партії:

Нам завжди у битвах за долю народу
Був другом і братом російський народ...

Ці слова гімну говорять про найглибшу історичну правду. Спасибі тобі, великий російський народе, що в темні ночі безправ'я, страждаючи разом із нами, разом із нами й боровся! У загонах Степана Разіна билися проти гнобителів українські бідарі, і не було такої хвилини, щоб чесний росіянин-трудівник сказав чесному трудівникові-українцеві: ось моя дорога, а ось твоя... Спільні були дороги, єдина осявала їх мета! Некрасов оплакав Шевченка, як рідного брата, і як брата пригорнув Горький Коцюбинського. Побратимство Шевченка й Чернишевського — хоч як їх хотіли розбратати жалюгідні націоналісти! — це як побратимство Києва й Москви: нерозривне!

Спасибі тобі, великий російський народе, за могутню допомогу в дні Жовтня, а потім у дні громадянської вій-

ни, коли слово і діло Леніна, коли твоя братня рука врятували нас від ненаситної загарбницької навали! Спасибі тобі, російський народ, за те, що, очолюючи народи Радянського Союзу у незабутній повік-віків боротьбі проти фашистської навали, ти разом з нами водрузив стяг незламної вільності на нашому колосистому полі! Спасибі тобі, що словом і ділом помагаєш ти нам відновлювати і воскрешати наші лани і міста, наш Дніпрогес і наш Донбас, що після твоя перед веде у величному хорі народів Союзу!

Ти для нас приклад і взірець, російський народ! Твоя література, твоє мистецтво, твоя наука, твої ідеї — найпердовіші в світі, і це знаємо не тільки ми, це знають усі чесні люди світу. Твій Пушкін — наш Пушкін, твій Толстой — наш Толстой, а за щастя назвати своїм Леніна кожен трудовий народ готов на благородне змагання.

Розіб'ємо всі ми ворожі навали
Народного гніву священним мечем.

Ми їх багато бачили, ворожих навал. Кров і неволю несли вони. Єдність багатонаціонального і єдиного духом радянського народу ламала їх і трощила. Партія Леніна була нам світочем у грозові дні боїв за Вітчизну. З такою силою — ніяка нам сила не страшна!

Палії війни зводять на нас нечувані в своїй підлоті паклепи. Панове трумени і черчіллі виють на нас по-вовчому [...]. Даремна праця! Всі чесні люди світу стоять за мир у всьому світі, а на чолі їх підвівся на весь зріст усесвітній богатир, народ-правдолюбець, народ-правдовосець, народ-визволитель — радянський народ! Він ходить за плугом, він будує нові домни, він садить гаї й сади, і горе тому, хто здійме на нього меча!

Нас лякають атомною енергією, а ми кажемо: на радість людству, а не на смерть людям обернемо ми цю енергію. Але як посягне знов на наш труд і піт підступницька рука, — чорна смерть, яку готуєте ви нам, панове палії, на вашу смерть обернеться во ім'я людства і людини! Всі шляхи нині ведуть до комунізму — це ви почувли вчора, цього ви не розумієте сьогодні, це ви зрозумієте завтра!

Так говорить сьогодні наша Україна, бо вона — Україна Радянська. Вона теше, вона кує, вона сіє, вона будує, — хай буде благословен її мирний труд!

Україна не тільки теше, кує, сіє, будує. Вона мислить і співає. Світ знає її думки, світ чує її сліви. А думки ростуть, а пісні розкрилюються, і немає меж нашому росту, і немає сил, щоб наші крила спинити! Ми —

...в світ комунізму велично ідем.

Що означають ці слова нашого Державного гімну? Вони означають, що ми стоїмо на порозі здійснення найпрекраснішої мрії людства, що ми живемо напередодні доби, коли це тільки буде знищена експлуатація людини людиною — вона у нас вже знищена, а ще пишніше розцвіте людська творчість у всій своїй багатогранності на основах справжньої свободи й рівності, на основі тих безсмертних ідеалів, що подарували роду людському великі Маркс, Енгельс, Ленін.

Слава Союзу Радянському, слава,
Слава вітчизні народів-братів!
Живи, Україно, Радянська державо,
Возз'єднаний краю навіки віків!

Живи, Україно! [...]

НАРОДНА ГОРДИСТЬ, РАДЯНСЬКА СЛАВА

Ми — не свідки, ми — учасники найвеличніших подій в історії людства. Саме тому ми іноді не помічало у всій силі титанічного розмаху цих подій, саме тому ми часом не добачаємо, як прекрасне вчора переростає в незмірно прекрасніше сьогодні, завтра. Темп зросту нашої соціалістичної Батьківщини — це темп нашого власного зростання. Безперервність розвитку, безкопечність висхідної лінії — такий закон нашого життя. Це життя дала нам, усім трудящим людям Радянського Союзу, Велика Жовтнева соціалістична революція, дала партія Леніна, дав Ленін.

Наближається прекрасний день виборів до нашої рідної радянської Верховної Ради, до радянського парламенту, всією своєю суттю протилежного парламентам-гоюрийльням капіталістичних країн. Чийого серця не схвилювало, чийіх думок не окрило звернення Центрального Комітету Всесоюзної Комуністичної партії (більшовиків) до всіх виборців — трудівників нашої мпогонаціональної країни, які на полі і в пишних садах, по гомінких фабриках і заводах, у глибині земних надр, на височині спіжистях гір, у тиші світлих лабораторій і мовчазних бібліотек, у слові й пісні, на новобудовах і в далеких одважних мандрівках, у лавах мужньої Радянської Армії і серед чистих шкільних стін роблять разом і одпостайно одне велике діло! Це звернення — велично спокійний огляд пройдепого нашим радянським народом шляху. На кожному повороті цього шляху негасимими буквами начертано слова: партія Леніна. Збройна боротьба за владу Рад, палке, в грозах і бурях будівництво нового життя, пещадна війна проти хижаків і загарбників, чудесне оновлення землі, побудування соціалістичної дійсності і гордий похід у недалеке вже комуністичне майбутнє, великодушна допомога країнам народної демократії, неохит-

на оборона миру у всьому світі,— хіба над усім цим ми не читаємо найбільших у світі слів: партія Леніна!

Село, яке показує світові невидані подвиги натхненної, творчої, радісної праці, село колгоспне, село радянське — таке село навіть у снах не ввижалося великим поетам минулих віків. І кипуче, гомінке, соціалістичне місто наше — як живий доказ незмірної переваги стоїть воно перед містами капіталістичних країн, де в жахливому сусідстві неймовірні розкоші небагатьох і неймовірні злидні переважної більшості.

Місто і село! Дедалі стирається межа між ними. Мисль ученого-агронома і практика колгоспника діють як єдине ціле, взаємно доповняючись... Хто це зробив, хто цього досяг? Партія Леніна!

Дружба народів, що, як прекрасне марево, видилась Пушкіну, Шевченкові, Міцкевичу, стала в нашій Вітчизні живою реальністю, вона являє могутню за поруку нашої непереможності, вона — та грапітна скеля, об яку розбивалися і завжди розбиватимуться всі ворожі хвилі. Ця дружба живить і запліднює нашу радісну роботу, що преображає лице землі; вона становить високий приклад для всіх передових, чесних людей світу. Хто дав вам цю дружбу? Партія Леніна!

Звернення більшовицької партії закликає нас, виборців, голосувати за кандидатів блоку комуністів і безпартійних. Так, ми голосуватимемо за цей блок! Ми голосуватимемо за радянський народ, за правду партії Леніна... В це я вірю і це я знаю.

ДНІПРО-СЛАВУТА

Дніпро... Яке російське, українське, білоруське серце не здригнеться при цьому слові? Київ — колиска трьох великих народностей східного слов'янства, Дніпро — чиста їх купіль. Як поетичні образи «Слова о полку Ігоревім» однаково рідні й милі і росіянинові, і білорусові, і українцеві, бо малюють спільне героїчне минуле їх народів, так шум Дніпрових вод найглибші струни зачіпає у братніх душах.

Це ж тут, над Дніпром, поліг у битві з печенігами хоробрий і великодушний князь Святослав. Це ж береги Дніпра-Славути росилися кров'ю у вікопомних битвах із хижими нападами, і нижче гримучих камінних порогів осіла була на довгі часи запорозька вольниця, що завдавала страху татарським ордам і шарпала турецькі береги, на легких чайках та байдарках дивом дивним перепливаючи грізне Чорне море. Це ж Січ-мати та Великий Луг-батько викохали нездоланного в боях отамана Сірка, труну з прахом якого, як оповідає переказ, возили з собою по його смерті запорожці, вбачаючи в ній зпоруку перемог. Це ж відсіля вилетіли під проводом Богдана Хмельницького орли супроти польських панів-магнатів, щоб разом із українським та польським селянством боротися за волю. Це ж вітер з Дніпра підхопив і розніс по світу благородний клич українського народу про його возз'єднання з кривим і рідним народом російським, щоб, долаючи гніт і неправду, ішли народи пліч-о-пліч до світлого майбутнього, до непогасного дня. І той день настав. У жовтні безсмертного 1917 року народ український перший пішов слідом за російським народом за владу Рад, за праве діло, за волю й рівність, і нині живе він новим, променистим життям у вільній сім'ї вільних народів...

Хто з нас не читав і не вивчав ще на шкільній лаві гоголівського опису Дніпра? «Красен Дніпро ясної погоди»¹ — і страшний він у чорну бурю... Найтарячіші

фарби взяв Гоголь для свого дніпровського пейзажу. Пейзаж цей — романтичний, ми навіть усміхавось, читаючи, що «мало який птах долетить до середини Дніпра», але разом з тим усе в цьому пейзажі — правда, бо все в ньому голос незмірної любові.

Великий поет України Шевченко перший свій опублікований твір почав з рядків про Дніпро: «Рече та стогне Дніпр широкий...» І образ Дніпра проходить крізь уся його творчість. Він стоїть перед очима поета-засланця в глухих тоді азіатських степах. У «Заповіті» своєму просить наш Кобзар поховати його серед степу широкого на Україні милій, над ревучим Дніпром. І народ виконав волю свого безсмертного співця. На мальовничій горі під Каневом, — там, де на схилі віку хотів Тарас Григорович збудувати собі скромну хату (зберігся навіть власноручний його план тієї хати), — покоїться прах того, хто заповідав своїм братам і дітям ненависть до гнобителів.

Спільними зусиллями народів колишньої царської Росії, на чолі з російським народом, кайдани порвано. І народи — вільний з вільним, рівний з рівним — стикаються, як потоки, вклонитись пам'яті Тараса Шевченка, і шумлять, і дзвенять їх пісні над невпинною течією Дніпра-Славути, як голос правди і слави...

Страшний він у чорну бурю... Це добре далось знати в дві громадянськoї війни, це добре відчули окупанти, що хотіли загарбати нашу землю і потоцити наше щастя. Форсування Дніпра під час Великої Вітчизняної війни ввійшло в нашу історію як грандіозна епопея, якій немало вже високохудожніх рядків присвячено в нашій літературі і немало ще буде присвячено. Страшний Дніпро — необорно страшний народ, що постав за свою волю, за свою честь, за своє щастя проти кривавих загарбників. У вікопомній битві за Дніпро поруч бились не тільки діти Дніпра — росіяни, українці, білоруси, але й казахи, і грузини, і вірмени, бився одностайний радянський народ. Ця битва — як і вся Велика Вітчизняна війна — великий подвиг і великий прояв непорушної нашої єдності, тієї єдності, що й була запорукою нашої перемоги над фашистськими полчищами.

«Красен Дніпро ясної погоди». Спрадавна на берегах його працюють хлібороби, житом-пшеницею хвилює родюча земля. Та чи завжди? До недавнього часу труд хлібороба був у тяжкій залежності від примхливої природи. «Рік на рік не приходився». Там, де минулого літа

Херсонщина чи Одещина збирали щиро-багатий урожай, наступного літа бачило засмучене око вигорілі, мертві, безплідні простори... Посуха. Це було страшне слово. З посухою несла було боротися... Несла? Я пам'ятаю спечений степ, потріскану землю, пошковклу траву, блакитний міраж на обрії — примарну воду, якої благав степ у жорстокого неба. Це було навколо заповідника Асканія-Нова. А в самому заповіднику, як у справжнім оазисі, переливалась і свіжила повітря вода, густо зелніли дерева й кущі, цвіли квіти. І все це зроблено було людськими руками. Значить, можна боротися з посухою!

Перша велика перемога більшовиків над природою на Дніпрі — це була наша гордість, наша радість — Дніпрогес. Не забути мені, як злісні людя, на взірць тих, що їх змалював у своєму «Кам'яному острові» Олександр Корнійчук, хихикали, запевняючи, що «більшовикам не загатити Дніпра». Загатили! Ще й так загатили, що перед красою Дніпрогесу, перед мудро-чіткою роботою станції, яка на багато-багато кілометрів круг себе живить промисловість і сільське господарство країни, чудотворно освітлює міста і села, блідне ота дика краса порогів, один з яких мав таке промовисте і таке жорстоке назвище — «Ненаситець»... Коли я вперше, янтарного літнього ранку, спускався пароплавом через дніпрогесівські плюзи — мені захопило дух від величного краєвиду, що розгортався круг мене, передо мною, підо мною. Я відчув щастя, я відчув гордість за свій народ, я зрозумів слова Міцкевича: «Знаю я, що значить бути птахом!»

І хай стоїть, хай красується наш Дніпрогес як символ щастя і миру в усьому світі!

Сиваш² і Каховка³, опромінені славою боїв за волю, за владу Рад, будуть завтра ще більш осяяні славою прекрасних трудових подвигів. Щедрі, родючі землі, над якими раз у раз висіла загроза посухи, звеселяться і процвітуть. Поряд із золотими ланами пшениці захвилюють, заграють райдугою нові технічні культури. Тяжко звисатиме гілля нових садів під пурпуром і янтарем повних, налитих сонцем і вологою плодів, обважніють виноградні лози під прозорими гронами. Веселий перегук піде між новими заводами й фабриками, нові міста виростуть над зеленими балками.

«Красен Дніпро тихої погоди...». І славу пародові, славу нашому непереможному походові до комунізму роко-чуть його світлі, його вільні, його щасливі хвилі!

У НОВІЙ ПОЛЬЩІ

Мені пощастило побувати в Варшаві з приводу закінчення ювілейного міцкевичівського року, що ознаменоване було урочистим відкриттям пам'ятника Міцкевичеві. Наша письменницька радянська делегація складалася з п'яти чоловік: М. С. Тихонов (голова делегації), литовський письменник А. Венцлова¹, білоруський — Максим Танк² і грузинський — Симон Чиковані³. Жартуємо ми звали себе «п'ятьма будрисами», згадуючи чудесну баладу Міцкевича «Три Будриси», конгеніально перекладену Пушкіним.

Я пам'ятаю повосенню Варшаву року 1945, 1946-го. Яке це було жахливе видовище! Відомо, що фашисти плановірно, систематично руйнували це прекрасне місто, руйнували вже навіть тоді, коли їх поразка стала цілком ясною для них самих. І вони добилися свого: вся Варшава являла страшні руїни. Але, дивним дивом, населення якось примудрялося жити в цих руїнах, якось ремонтувало сякі-такі приміщення, пізщо не хотіло кидати рідного міста, і вулиці були шумливі й людні, як завжди.

Відбудова Варшави — розбитої, скаліченої, закривавленої Варшави, що, проте, гордо утрималась як столиця Польщі, іде дуже швидкими темпами. Це — наочне свідчення життєздатності і працелюбності польського народу, розумної політики уряду нової демократичної Польщі. Разом з тим не можна тут не згадати з гордістю ту допомогу, яку дали Польщі, і зокрема Варшаві, наша Радянська Армія, наш Радянський уряд. Ось як говорив про цю допомогу на Варшавській конференції Польської об'єднаної робітничої партії 3 липня 1949 року Болеслав Берут⁴. Цитую за російським виданням його промови, що вийшло в Варшаві:

Болеслав Берут, 6-летний план восстановления Варшавы (доклад на Варшавской

конференції Польск[ой] объединен[ной] партії 3 юлія 1949 года):

«Неоцінену і нікогда не забуваему помощь в этот самый тяжельный период (тобто в перші повоенні роки) оказал нашему городу Советский Союз и Советская Армия, которая не только изгнала оккупантов, но и вместе с Польским войском очистила город от более чем 2-х миллионов снарядов, мин, гранат и т. д., построила в течение 8 дней высоководный мост, ускорила восстановление железнодорожных мостов, помогла обеспечить связь и наладить работу железнодоро[ожного] транспорта...

Спустя лишь несколько дней после освобождения правительство СССР поспешило уже с первой продовольственной помощью городу в виде серьезных запасов муки, зерна и других продуктов, оно пожертвовало нам 500 финских домов, 30 троллейбусов и много другого, наиболее необходимого и ценного оборудования, в том числе радиостанцию в Рашице. Лучшие советские инженеры, техники и специалисты помогали нам восстанавливать из развалин электростанцию, водопроводную и канализационную сеть, телефонные установки...

Эта братская, сердечная, самоотверженная помощь — это была первая братская рука, которая помогла воскресить жизнь нашей столицы. Пусть помнят об этом все, кто ходят по улицам возрожденного города...»

Пам'ятник Міцкевичу, на відкриття якого крім нашої, радянської делегації, прибули ще вчені й письменники із Чехословачії, Угорщини, Болгарії, Румунії, Албанії, Німецької Демократичної Республіки, Франції, Італії, Бельгії, Великобританії, Швейцарії та Австрії,— це властиво поновлення того пам'ятника роботи Гудебського, що раніше стояв на Краківському передмісті і зруйнований був фашистськими грабіжниками. Відкрив пам'ятник відомий польський поет В. Броневський, надавши потім слово президентові Польської Республіки Болеславу Беруту. Вітаючи письменників, поетів і вчених, що прибули із багатьох країн для того, щоб ушанувати пам'ять великого поета революціонера, президент пагадав, що сто з чимось років тому Міцкевич, виступаючи в Італії 1 травня 1848 р., пророкував: «Сила народу, всемогутнього і всевладного, всупереч тиранам, завоює для людства повну свободу». Уже одно це речення показує, як викривляли і спотворювали світлий образ вєста ті, хто хотів його представити як співця старої, панської, «кунтушевої» Польщі.

Того ж дня було влаштовано для нас, «іпоземних делегатів», зустріч із польськими письменниками в літературному клубі, а потім відбувся урочистий вечір пам'яті Міцкевича, на якому голова нашої делегації М. С. Тихонов говорив про зв'язки Міцкевича з російською літературою, а також з літературами українською, білоруською, литовською, грузинською. Я виступив на цьому вечорі, прочитавши новий свій вірш «Адаму Міцкевичу», який незабаром був перекладений Броневським на польську мову і надрукований у газеті «Трибуна ludu». Назва цієї газети, до речі, нагадує назву тієї, яку редагував Міцкевич у Парижі французькою мовою, — «Трибуна народів». Дозвольте мені прочитати свій вірш.

МІЦКЕВИЧУ

Ти по як пам'ятник над памі
У голубій височині,—
Тв з нами поруч, паш Адаме,
Ідеш в безсмертні наші дні.

Ти з Олександром, ти з Тарасом
Дивився мудро в даль віків,—
Тому не поржавів з часом
Ваш віщий вайделотський спів.

Ти не лише всесвітній подив,
Не тільки слава ти із слав,—
Це ж ти «Трибуною народів»
Серця народні потрясав!

І в час, коли земної кулі
Одна єднається сім'я,
Лунає у всесвітній гулі
Твоє, Міцкевичу, ім'я!⁵

Показано нам також виставку так званого «рапсодичного» театру «Пан Тадеуш». Це не п'єса, не інсценізація в нашій розумінні слова, а пavidше читання уривків із поеми «в лицях», причому, скажімо, Телімена або Возний говорять і авторський текст про самих себе, що виходить, як [на] наш смак, трохи чуднуватого.

В цьому ж «рапсодичному» театрі, кажуть, ішли подібного ж характеру вистави — «Євгеній Онегін» за Пушкіним і «Беньовський» за Словацьким. У «Беньовському» дійшло до того, що по сцені ходило аж два автори: Юлій Словацький романтичний і Юлій Словацький іронічний. Як бачите, елементи формалізму в «рапсодично-

му» театрі безперечно наявні, проте колективу артистів його не можна відмовити в талановитості і неабиякій майстерності, особливо щодо подавання слова.

Після міцкевичівського свята відбулось кілька поїздок по Польщі, в яких наші гостелюбні господарі буквально не давали нам «ни отдыха, ни сроку», за що ми були їм, розуміється, щиро вдячні.

Першим одвідали ми старовинне польське місто в До-лішній Силезії — Вроцлав — яке німці, що довго ним володіли, перехрестили були в Бреславль (Breslau). Тепер воно, так би мовити, вернулось у польське лоно. Вроцлав під час війни був сильно розбитий, він і досі ще не загоїв як слід своїх ран, проте промисловість у ньому кипить, життя буває. Ми побували на кладовищі радянських воїнів і поклали в підніжжі пам'ятника вінок, що приєднався до дуже багатьох вінків від місцевого населення. По огляді міста відвідали ми велику й дуже любовно влаштовану виставку «Міцкевич і Пушкін», сама організація якої свідчить про ту дружбу народів, провісником якої були обидва поети і яка здійснюється лише в наші дні. Приємно було побачити на виставці і наші, українські перекази з Міцкевича, зібрані професором Вроцлавського університету Якубцем. Професор Якубец читає історію слов'янських літератур. Він добре знає літературу українську і чудесно володіє нашою мовою. Про великий інтерес до Радянського Союзу свідчать, між іншим, той факт, що товариство радянсько-польської дружби по самому тільки Вроцлавському вєводству налічує понад 250 000 членів.

Вроцлавці пишаються своїм великим вагонобудівельним заводом, який працює не тільки для Польщі, а й на ввнз. На цьому заводі відбувся багатолюдний мітинг. Виступали ми, представники Спідки радянських письменників, виступали делегати з інших країн — і з гарячою промовою про нову, демократичну Польщу, що ступила на шлях соціалізму, про боротьбу за мир у всьому світі виступив робітник заводу...

Увечері були ми у Вроцлавському державному театрі, на пушкінському спектаклі. Ставлено в скороченому [вигляді] «Бориса Годунова» (трагедію, а не оперу) і «маленьку трагедію» «Моцарт і Сальєрі». «Годунов» ішов у значному скороченні, і хоч трохи чудно було чути польською мовою всім нам відомі з дитинства пушкінські слова, бачити польських акторів у костюмах московських

бояр, але театр у цілому, здається мені, не погрішав проти історичної й художньої правди. Публіки було повно. Вроцлавський театр стоїть на відмінних від «рапсодичного» виразно реалістичних позиціях. Рішучий поворот до реалізму характерний взагалі для сучасної польської літератури, сучасного польського мистецтва. У цьому розумінні характерна полеміка про Маяковського, яка розгорнулася недавно в польській пресі і певною мірою пагадує ту полеміку, що недавно відбулась у нас. Вплив Маяковського на польських поетів — величезний, і суперечка йде лише про те, чи вважати Маяковського вчителем тільки як поета-громадянина, поета-мислителя, чи вчитися у нього й форми, поетичних його прийомів. Ряд поетів обстоює і втілює в своїй практиці саме й цю другу думку.

Після тяжко зруйнованого Вроцлава переїхали ми до казково прекрасного Кракова, що, як відомо, не порушений був у часи війни і стоїть цілий. Ми ніби побували в гостях у минулих століть, коли заїхали в старовинне університетське подвір'я з пам'ятником Коперника. Іменем Коперника справедливо пишасться Краків: саме-бо в Краківському університеті навчався цей один із найбільших учених світу.

Подорожжю в минуле було наше одвідання — друге для мене — старовинного королівського замку Вавель з гробницями королів та єпископів. Одначе подихом нових часів віє від тої ніші, де поховано двох найбільших польських поетів — Міцкевича і Словацького. За життя свого вони, як відомо, не дружили, і, стоячи перед їх гробами, мимоволі згадуєш текст із широко знаного вірша, де смерть каже полеглим на полі бою воїнам двох військ: «Жизнь вас поссорила, я помирила». Проте не смерть «помирила» Міцкевича і Словацького, а безсмертя їх, відбите у високій народній любові й пошані.

І раптом — після коперніковського пам'ятника, після велично похмурого Вавеля, у подвір'ї якого ще збереглися галереї, з яких дивилось вельможне панство на рипарські турніри, ми потрапили в нашу живу мистецьку сучасність: у театрі імені Словацького йшла «Любовь Яровая» Треньова⁶. Виявляється, в Польщі недавно — після шекспірівського фестивалю — відбувся фестиваль, на якому театри польські змагались за краще виконання російської класичної та сучасної радянської п'єси, борючись за розквіт «мистецтва, національного за формою, гуманістичного і інтернаціоналістичного за змістом», як вислови-

дась громадсько-літературна газета «*Kuźnica*». В репертуарі була низка п'єс Пушкіна, Островського, Гоголя, Чехова, Горького, пазвана вже «*Любовь Яровая*», «*Молода гвардія*» за романом Фадєєва, «*Макар Діброва*» Корнійчука. Цікаво й радісно було спостерігати, як жваво, як палко реагувала публіка, що вщерть виповпила залу, на треньовську п'єсу, на революційні гасла, в ній проголошені, на відомі останні слова і героїчний вчинок головної героїні. Серед публіки багато було робітників, і саме їх реагування було найщирішим і найгарячішим.

По Кракові повезли нас до знаменитого курортного міста Закопане, в Татрах. Близько від Закопаного лежить мальовниче місто Пороніц, в якому — та в Білім Дунайці — жив В. І. Ленін у 1913—1914 роках. У будинку, де бував і проводив партійну роботу Ленін, влаштовано музей Леніна з написом на фронтоні (польською мовою): «Справа Леніна безсмертна»... Одяг із польських товаришів наших у подорожі з особливою гордістю показав нам відомі ленінські слова про страйки в Лодзі: «Пролетаріат Лодзі показує нам⁷ не тільки новий зразок революційного запалу і героїства, але й вищі форми боротьби».

Закопане — один із найкращих закутків світу, які мені доводилось бачити. Укриті снігом гори, стрункі, темно-зелені ялинові бори, красиві, багато орнаментовані будинки дуже своєрідного стилю, — все це таке гарне, таке за-спокійливе, таке поетичне, що забуваєш: це ж курорт для туберкульозних хворих, які на верандах цих-таки будинків «верандують», тобто лежать, тепло одягнені й укутані, і дихають чистим гірським повітрям, що й є, власне, основним тут лікувальним засобом. Та й люди, що ходять по вулицях, такі рожевощокі, з такими ясними, веселими очима! До речі, складається враження, що всі вони — спортсмени, всі — лижники. Ми були на змаганнях у лижних стрибках. Під час цього захоплюючого видовища довідалися ми, що головним шефом лижного спорту в Польщі є прем'єр-міністр Юзеф Ціранкевич⁸, що й сам являється одним із найкращих у країні лижників.

Ми побували, підійнявшись туди фунікулером, на горі Губатівці (*Gubatówka*), де у скромному, зі смаком прикрашеному зразками народного мистецтва ресторані милувались на пісні й танці польських татрянських горян (*górali*) і слухали читання віршів польського народного поета Антонія Поха, що читав свої вірші і вірші відомого Нєндзи-Кубінца⁹. Апсамбль, який демонстрував перед

памі своє мистецтво, не професійний, а, як говорять у нас, самодіяльний. Він удруге за своє існування виступав прилюдно. Один із танцюристів, молодий хлопчина, — безперечний талант. Проте нас, «бурисів», більше схвилювала чарівна дівчина, що й танцювала, і співала дуже просто й красиво, в чисто народному стилі. Дозволю собі прочитати вірш, який я їй присвятив, так би мовити, по гарячих слідах.

ДО «ПОЛЬСЬКОЇ СЮІТИ»

Ти мені не довго свилась —
У гуральським буйнім танці,
В золотім народнім строї,
На сніжистій верховині
Губалівської гори.

Навкрути синіли Татри,
Унизу вогні блищали,
Мов напизані на питку
Сльози радощів людських,
Місяць плив німий і круглий
За вікном в узорах срібних,
Заливалася скрипка...

Всі були ви — пісня й танець,
Всі були ви — сміх і гордість,
Всі були ви — гра й життя,
Але ти одна світилась,
Як прозора зоряниця,
Але ти одна збирала
У вузьку свою долоню
Наші трепетні серця.

І хотілось цілувати
Руки матері твоєї,
Що таку тебе вродила,
Що таку тебе зростила
У підгір'ї, між ялин,
І твою хвиляну постать,
Усміх твій короткочасний
Я до смерті донесу¹⁰.

Для пісень і танців татрянських і підтатрянських горян характерна «розбійницька» романтика, яка йде від тих часів, коли в Татрах діяв легендарний Яносік, близький за своїм характером до наших Кармалюка й Довбуша, тобто народний месник, борець за бідний трудящий люд. Одяги «гуралів» мальовничі й благородно яскраві, вони відбивають, крім того, умови гірського життя. Ансамбль, про який я розповідаю, був явно схвилю-

ваний тою теплою симпатією, яку ми до нього виявили, і навіть уже спускаючись фунікулером у сусідньому з нами вагончику, продовжував свою музику й співи...

Другого дня ми підіймались підвісною дорогою на одну з найбільших татрянських верховин — «Каспрів верх». Не скажу, що не було страшнувато підійматися у тісному вагончику, підвішеному до міцного, правда, троса — над безоднею. Але краса краєвидів, що розгорталась унизу, чудесних лісів, сліпучих снігів, на яких нам показувано сліди не тільки зайців та диких кіз, але й оленів — і навіть ведмежий слід, — ця краса розвіювала страх.

2-го лютого ми знов опинилися в Кракові, де бачили в театрі п'єсу сучасного польського драматурга Кручковсько-го¹¹ «Німці». П'єса ця йде у Кракові, Варшаві й Берліні. Вона трактує проблему нової демократичної Німеччини і тих реваншистських потаємних настроїв, які ще не вижиті серед реакційної частини населення. Написана п'єса безумовно талановито... Мені обіцяла дирекція театру вислати цю п'єсу. Гадаю, що наша театральна громадськість зацікавиться нею...

Після повернення до Варшави відвідали ми колишній маєток Радзивілів, де на честь усіх нас, «іноземців» було дано обід. На цьому обіді представники всіх делегацій говорили рідними мовами, але перекладів не треба було, бо основним мотивом, що звучав у всіх промовах, було: за дружбу народів! За мир у всьому світі! За демократію!.. Цими словами, товариші, я й хочу закінчити сьогоднішню свою доповідь.

[ХАЙ ОПРОМІНИТЬ ЗЕМЛЮ СВІТЛИЙ МИР!..]

Дорогі друзі!

Ідея духовного єднання всіх слов'ян, провозвісниками і поборниками якою були Пушкін, Міцкевич, Шевченко, Шафарик, Христо Ботев, Любен Каравелов¹, Светозар Маркович², російські революційні демократи, Франко, Леся Українка, Янка Купала, набирає в папі дні дедалі більшого і ширшого характеру. Ця ідея, яка так прекрасно сформульована у Шевченка — «щоб усі слов'яни стали добрими братами», і за якою криється заклик до дружби й братерства всіх народів, всіх чесних людей на землі, служить великій справі мирного співробітництва країн з різними політичними і економічними системами, великій справі миру в усьому світі.

Вітаючи представників братніх слов'янських народів, що зібралися нині в місті Торонто для щирої дружньої розмови, для зміцнення культурних взаємозв'язків, я висловлюю впевненість, що ця їх зустріч буде могутнім поштовхом для дальшого єднання, отже, й для дальшого процвітання культури народів-братів. Звертаюся до вас, друзі, з таким віршованим словом:

Як райдугу-веселку угорі,
Як голуба, що в даль летить безкраю,
Як сяєво рожевої зорі,
Народів дружбу й братство я вітаю.

Хто спинить пісні переможний звук,
Хто вільну думку закує в кайдани,
Хто розігне єднання чесних рук,
Хто роз'єднає нас, брати-слов'яни?

Нехай летить на чистому крилі
За океан, над гори і долини,

Мій голос із радянської землі,
З великої мови України!
Нехай розбою і насильства звир
Навіки згине в непроглядних хащах,
Хай опромінить землю світлий мир,
Хай квітне дружба всіх людей трудящих!

[ХАЙ БУДЕ МИР!..]

Священне діло твориться нині в світі. Всі ясні голови, всі чесні серця сповнені одною думкою, одним почуттям: хай буде мир! Як променистий маяк, світить усім народам на земній кулі наш Кремль... Незмірна гордість осяває душу, як здумавши, що в той час, коли злочинні палії війни, загарбники і грабіжники провокують нову світову пожежу, заливують кров'ю мирні поля Кореї, убивають немовлят і немощних стариків, руйнують і палять прекрасні будови, створені руками чесних трудівників, в нашій країні йде не чувана в історії робота по перетворенню і скоренню природи, розцвітають невидані сади, творяться мудрі книги, лунають пісні незмірної радості. Панове трумени і ачесони прагнуть, наслідуючи приклад мерзенного Гітлера, повернути людство до середньовічної темряви, — а у нас, в Радянському Союзі, наші вчені творчо засвоюють спадщину Павлова і Мічуріна, наші робітники й колгоспники вершать чудесні трудові подвиги во ім'я людського щастя і спокою, у Варшаві, хижо зруйнованій фашистськими полчищами і чудотворно відродженій великим польським народом, відбувається Світовий конгрес захисників миру. І радісно стає на серці мені, літераторові, пригадавши, що керівну роль на цьому конгресі відіграють письменники, митці, люди науки, що очолює його світовий учений Жоліо-Кюрі¹ — той, хто жадає такі великі здобутки науки, як розщеплення атомного ядра, повернути на добро людям, а не на лихо їм, як жадають цього імперіалістичні лиходії. Хочеться саме в ці дні з особливою силою проголосити слово дружби до всіх чесних трудящих людей світу.

[НЕХАЙ ЖИВЕ МИР!..]

Дорогі друзі!

Через гори й долини шлю вам сердечне своє привітання. Низький уклін складаю народів Коперника і Шопена, Тадеуша Костюшка і Ярослава Домбровського, Міцкевича і Словацького, народів, чиї сини Северин Гощинський¹ і Богдан Залеський² так близько злиті в творчості своїй і в житті своєму з життям і творчістю народу українського! Низький уклін многострадальній Варшаві, що воскресла, як фенікс із попелу, завдяки незламній волі трудящих нової демократичної Польщі... Низький уклін прекрасним Татрам, де й досі живе пам'ять про повстання під проводом Костки Наперського, повстання, в якому селянство польське боролось опліч із селянством українським, що ним керував Богдан Хмельницький супроти спільного ворога — панів, магнатів, гнобителів! Низький уклін селам і містам братньої Польщі, її робітникам, селянам, трудовій інтелігенції, що всі як один, вільний з вільним і рівний з рівним, будують нове, красиве, мудре, справедливе життя, твердо ставши на шлях соціалізму!

Збулася, друзі, заповітна мрія Адама Міцкевича, Олександра Пушкіна і Тараса Шевченка. Дружба народів стала дійсністю. Місячник польсько-радянської дружби — це незабутня подія в історії народів-братів... У Пороніні, біля підніжжя Татр, бачив я любовно бережений польськими руками меморіальний музей Леніна... «Справа Леніна безсмертна» — написано на фронтоні музею, і це воістину так!

У ці дні Варшава гостинно відкрила свої двері для Всесвітнього конгресу прихильників миру. Представники з усіх країв земної кулі, люди різних національностей, професій, світоглядів, релігійних вірувань з'їхалися, щоб на увесь світ проголосити тверду волю всіх трудящих, всіх чесних людей: «Нехай живе мир!» І те, що саме

столиця нової демократичної Польщі дала трибуну для проголошення цього великого гасла, сповнює всіх нас незмірною вдячністю.

Слово мир живе на устах усіх людей доброї волі... Голуб миру має своїми білосніжними крильми над золотим верхом Кремлем, і крила його все ширше й ширше осіняють усі континенти, моря і острови нашої планети. В той час, як злочинні палії війни провокують нову світову пожежу; в той час, як хижі загарбники заливають кров'ю мирні поля Кореї, топчуть немовлят, убивають стариків, гвалтують жінок і дівчат; в той час, як прислужники Уолл-стріту хочуть на смерть, на загибель людства повернути найбільші здобутки людської мислі, як-от розщеплення атомного ядра, як глибоке вивчення життя бактерій і таке інше,— в цей час у Радянському Союзі іде величезне, нечуване мирне будівництво, вчені наші творчо засвоюють спадщину Павлова і Мічуріна, невидані гідроспоруди, зрошувальні канали, полезахисні лісонасадження перетворюють і скоряють на радість і користь людям природу. Поруч з нами йдуть республіки народної демократії, поруч з нами йде нова, незламна, вільна, демократична Польща, і всі ми сповнені того почуття, яке висловив інший польський поет, Єжи Путрамент:

Patrzymy śmielej i dalej
W twarz nadchodzącym wiosnom *.

Народ власними руками кує своє щастя,— а це ж про нього, про народ, сказав у своїх «Лекціях з історії слов'янських літератур» Адам Міцкевич: «Найвеличніше з усього земного — народ».

Колись, закінчивши свою безсмертну епопею «Пан Тадеуш», Міцкевич мріяв:

O, gdybym kiedy dożył tej pociechy,
Żeby te księgi zbłądziły pod strzechy **..

Так мріяли всі поети. Мрія ця справдилась. Книжки Міцкевича і Словацького, Пушкіна і Лермонтова, Шевченка і Франка живуть нині в усіх селянських і робітни-

* Дивімось сміливіше й далі
В обличчя веснам, що надходять (польськ.).— *Ред.*

** О, якби колись дожив я до тієї втіхи,
Щоб ті книги заблудили під стріхи...
(польськ.)— *Ред.*

чих хатах, і «незлим, тихим словом», як говорив колись Шевченко, згадує народ своїх натхненних співців, пророків правди і волі. «Незлим, тихим словом» згадує сьогодні народ Польщі, згадують народи український і російський, згадують усі вільні й волелюбні народи того, хто всю свою полуменисту душу, весь свій сопячний геній, всю свою невтомну діяльність віддав ідеям свободи і братерства, — Адама Міцкевича.

Нехай же славиться епоха, коли здійснилися ці великі ідеї!

Нехай щастить вам, друзі, в радісному вашому труді!

Niech żyje wielki i wolny lud polski!

Niech żyje przyjaźń polsko-radziecka!

Pokój światu, pokój! *

* Хай живе великий і вільний народ польський!
Хай живе радянсько-польська дружба!
Мир світу, мир! (польськ.) — Ред.

[ЗА ЩАСТЯ ВАШЕ І НАШЕ!..]

Дорогі товариші, дорогі друзі!

Нема чистішого щастя, як людська дружба. Нема світлішої радості, як дружба народів. Нема чорнішого злочину, як сіяти ворожнечу і розбрат між народами.

У глибочинь віків сягає дружба між польським народом і народом українським. Шевченкові слова, що ми «одпої матері діти», гарячим золотом написані в наших серцях. Попад виром кривавих змагань, які протягом віків вели між собою уряди й панівні класи, на віки вічні простяг руку для братерського стиску український трудівник трудівникові польському. У літературі нашій, у нашому мистецтві солов'ї з надвіслянських гаїв завжди залітали для дружньої розмови в гаї наддніпрянські, і пісня з берегів Дніпра луноко розливалась на берегах Вісли.

Воїни Костка Наперського і воїни Богдана Хмельницького, польські та українські селяни й ремісники билися проти одного ворога: проти пана, проти гнобителя. Українець Андрій Потебня¹ геройською смертю поліг за вільність польського народу.

Російські наші брати з гордістю згадують про спільну боротьбу декабристів і польських революціонерів проти царського уряду. Вони горді, і ми разом з ними, що в дні, коли реакційні сили скаженими наклепами обсипали героїв польського повстання, Герцен підняв свій голос на славу героям і цим, як говорив Ленін, урятував честь російського громадянства². Білоруські брати наші горді, що революціонер Кастусь Калиновський боровся і за вільність білоруської землі, і за вільність землі польської. Ім'я Фелікса Дзержинського безкінечно дороге і польському народові, і всім народам Радянського Союзу.

Але найтісніше злилися бойові серця народів у дні священної війни проти фашистської навали. В ті дні польські воїни поруч з воїнами радянськими грудьми захистили землю Костюшка і Міцкевича, і на вікопомному бойовищі, на кривавих руїнах виросла нова Варшава, розцвіла нова Польща — демократична, народна Польща, Польща, що буде соціалізм, Польща, що стоїть у передових лавах борців за мир у всьому світі, Польща, що сяє, мов райдуга, прекрасними барвами науки, літератури, мистецтва, поставлених на вірну службу трудовому народові.

У дні незабутніх боїв ішли ми під давнім і славним повстанським лелезелевським, міцкевичівським девізом: «За вільність вашу і нашу». Хай нині, в дні мирної творчості, девіз наш лунає так: «За щастя ваше і наше!»

ДРУЖБА І БРАТЕРСТВО

*(До п'ятих роковин польсько-радянського договору
про дружбу, взаємодопомогу і післявоєнне
співробітництво)*

Український радянський народ, трудящі всього Радянського Союзу і народ нової демократичної Польщі подали один одному руки на вічну, незламну дружбу. Народи Радянського Союзу не тільки з великою увагою дивляться на те, як підводиться з попелу, з руїн пародна Польська держава, а й всебічно допомагають їй у титанічній творчій роботі. З того вікопомного часу, як доблесні радянські воїни разом з воїнами польського війська визволили землю Костюшка і Домбровського, Міцкевича і Словацького, Коперника й Шопена від фашистських загарбників, не припиняється безкорислива допомога радянського народу братньому народові польському. Вона виявляється скрізь, на всіх ділянках життя.

Передача Українським Радянським урядом культурних цінностей Польському урядові була одним із перших яскравих доказів нашої дружби. В печувано швидкому відродженні зруйнованої Варшави велику роль відіграла активна участь Радянського Союзу...

Риштуваннями соціалістичних будов укрилася нова демократична Польща. Виконання трирічного плану відбудови народного господарства забезпечило ріст виробництва промислової продукції на душу населення на 246 процентів порівняно з довоєнним рівнем, виробництво сільськогосподарської продукції — на 122 проценти, національний дохід зріс на 175 процентів.

На грані другої половини сторіччя польський народ приступив до виконання шестирічного плану — плану будівництва фундаменту соціалізму. Уже протягом 1950 року загальний ріст продукції промисловості становитиме 21,9 процента. Забезпечується дальше значне піднесення сільського господарства країни, розширюється промислове будівництво і транспорт. У зв'язку зі зростом

продуктивності праці і зниженням собівартості передбачається збільшення національного доходу на 15,2 процента.

«Користуючись чудовими історичними досягненнями Радянського Союзу,— пише газета «Трибуна люду»,— зміцнюючи співробітництво з країнами народної демократії, прості люди, мільйони польських робітників і селян, як і до цього часу, з ще більшими зусиллями і самовідданістю під керівництвом своєї партії і уряду будуть реалізовувати ті завдання, які саме ставляться перед собою. Польський робітничий клас і трудове селянство, польські інженери і винахідники, мільйони трудящих нашої країни знають, що, будуючи фундамент соціалізму в Польщі, вони разом з тим будують стіни міцного миру в світі».

Взірцем для трудящих Польщі в завоюванні нових висот у соціалістичному будівництві є найпередовіша країна в світі — Радянський Союз. Польські робітники й селяни приїздять до нас, у наші колгоспи, на наші заводи й фабрики вчитися передових методів праці, і з відкритою душею діляться з ними наші робітники, наші колгоспники своїм досвідом. Дедалі міцнішають зв'язки між польськими і радянськими, зокрема українськими вченими, митцями, письменниками, іде непастанний обмін духовними цінностями, що виявляється, до речі, у все інтенсивнішому обопільному перекладанні літературних творів — як класичних, так і сучасних. Тепер не знайти буквально жодного номера польських газет, журналів,— а їх дуже багато,— де б не було вміщено перекладів з класичної російської літератури, з літератур народів Радянського Союзу.

У древнім польським місті Вроцлаві — місті великої промисловості, що з нечуваною жорстокістю було зруйноване гітлерівцями, в тому місті, де відбувся Всесвітній конгрес діячів культури на захист миру, бачили ми, радянські письменники, які відвідали Польщу з нагоди відкриття пам'ятника Міцкевичу в Варшаві, дуже любовно й доладно влаштовану виставку «Міцкевич і Пушкін». Ця виставка була прекрасним доказом давньої дружби між передовими людьми Росії і Польщі, зокрема між двома найбільшими поетичними геніями слов'янства, достойним наступником яких був наш Шевченко. Одночасно вона свідчила про величезну пошану сучасної Польщі до творця «Євгенія Онєгіна». Таких свідчень

маємо багато. Досить згадати, що так званій «рапсодичний» театр у Кракові поставив поруч з інсценізаціями «Пана Тадеуша» Міцкевича та «Беньовського» Словацького інсценізацію «Євгенія Онегіна», що трагедії «Борис Годунов», «Кам'яний гість» і «Моцарт і Сальєрі» міцно ввійшли в польський театральний репертуар, що Юліан Тувім з найбільшою охотою присвячує свою блискучу перекладницьку майстерність саме Пушкіну, а в цій благородній роботі змагається з ним цілий ряд поетів.

У 1949 році в Польщі відбувся театральний фестиваль, присвячений найкращому виконанню російської класичної та радянської п'єси. В цьому фестивалі взяли участь 29 драматичних театрів, 4 музичних, 6 театрів юного глядача, 7 — лялькових. Самі вже ці цифри показують розмах культурного життя. Я назову тільки деяких авторів і деякі п'єси, що виконувались на фестивалі. Це згадані вище п'єси Пушкіна, «Одруження» — Гоголя, «Без виши винувати» — Островського, «Вишневий сад», «Три сестри» — Чехова, «На дні», «Єгор Буличов», «Васса Желєзнова» — Горького, «Любов Ярова» — К. Треньова, «Російське питання» — К. Симонова¹, «Молода гвардія» — О. Фадєєва, «Платон Кречет», «Макар Діброва» — О. Корнійчука. Це тільки незначна частина репертуару!

Буйно розгортається і оригінальна творчість польських драматургів. Досить сказати, що з 1945 до 1950 р. в театрах Польщі пройшло 97 нових творів.

Подібні приклади можна навести з усіх ділянок культурного будівництва, згадавши хоч би те, як незрівнянно зросли супроти довоєнного часу тиражі книжок, яка колосальна сітка нових шкіл, середніх і вищих, вкриває тепер польську землю, ту землю, де фашистські окупанти зруйнували близько 7000 шкільних будинків, по-звірячому замордували близько 17 000 учителів!

Бурхливе зростання культури, як і промисловості та сільського господарства, успішна відбудова зруйнованих під час війни міст і сіл, фабрик і заводів, — усе це пояснюється тим, що в Польщі утвердився новий, демократичний лад, що вона впевнено стала на шлях побудови соціалізму, що вона повсякденно відчуває міцне плече могутнього Радянського Союзу.

Нам доводилося зустрічатись із польськими робітниками й селянами, розмовляти з ними. Скрізь бачили ми щирі урязань, скрізь бачили розуміння того, що старій,

панській Польщі не вернутися, що новий лад несе трудящим людям справжнє щастя.

Звичайно, в ще в сучасній Польщі пережитки капіталістичних відносин і капіталістичного, буржуазного світогляду, але вони явно відмирають. Все молоде, все життєздатне веде з цими пережитками нещадну боротьбу — і воно, розуміється, перемагає.

На Вроцлавському вагонобудівнім заводі відбувався багатолюдний мітинг, присвячений зустрічі з іноземними гостями, що прибули на відкриття пам'ятника Міцкевичу. Було багато виступів, але з найбільшою увагою слухали робітники виступи гостей з Радянського Союзу. А потім виступив один із робітників і проголосив палку, блискучу промову. Лейтмотивом цієї промови була дружба народів, дружба польського народу з народом радянським...

1950 р.

СПРАВА ЛЕНІНА БЕЗСМЕРТНА

Вечно будет ленинское сердце
Клокотать у революции
в груди ¹.

Ці слова великого російського поета згадуєш завжди, щодня, щохвилини, живучи в тій частині світу, яка зветься гордим і неповторним словом: Радянський Союз. Згадуєш їх і за межами нашої країни, коли потрапляєш в оточення робітників, селян, трудової інтелігенції, в оточення людей, що з любовно блискучими очима розпитують про наше радянське життя, про життя нашої багатонаціональної держави, яка стала світлим прикладом для всіх передових людей на земній кулі...

Ленінська національна політика, ленінська дружба народів уперше в історії явили світові справжню рівноправність народів і дали міцну, як граніт, запоруку непереможності Радянського Союзу, запоруку безсмертної його перемоги у Великій Вітчизняній війні. Армія-визволителька, армія, що стоїть на сторожі миру в усьому світі, — така армія могла вродитись тільки в країні побудованого соціалізму. А побудовано в нас соціалізм під проводом партії Леніна...

Ми, українці, ніколи не забудемо, як послідовно й наполегливо — в умовах царської Росії, серед чорної ночі реакції — Володимир Ілліч Ленін обстоював право української нації, як і інших націй, на самовизначення, зазначаючи разом з тим, що здобути собі волю український народ може тільки в тісній спілці з російськими робітниками. Історія показала всю глибоку справедливість цього положення, і нерозривна дружба українського народу з народом російським, найбільшим сином якого є Володимир Ілліч Ленін, дала нам найбільше в світі щастя... Ось чому слово — Ленін — з однаковою палкою любов'ю вимовляється на Херсонщині і в Закарпатті, в Києві і Львові, в Полтаві і в Чернівцях.

Вечно будет ленинское сердце
Клокотать у революции в груди,—

ці слова підтверджуються кожним ударом молота в нашій країні, шумом її тракторів і комбайнів, натхненним гомоном фабрик і заводів, нашими книгами, піснями й золотими зірками, що палають на грудях Героїв Радянського Союзу і Героїв Соціалістичної Праці, голосами дітей у світлих школах, сторінками зошитів, що лежать на столах перед нашими студентами — усім нашим кипучим, квітучим, барвистим життям.

Геній Леніна освітлює нашу сучасність і опромінює наше майбутнє...

В підгірському польському містечку Пороніні бачив я недавно будиночок, де бував і працював В. І. Ленін. Там улаштовано музей Леніна... А на фронтоні музею палають слова: «Справа Леніна безсмертна». Люди народно-демократичної Польщі прекрасно усвідомили безсмертя ленінської справи, ленінської правди.

Ніколи не забути суворого зимового дня, коли траурні гудки сповіщали про смерть Леніна, про смерть того, хто очолив революцію, яка повернула колесо світової історії, яка із царської Росії — «тюрми народів» — зробила світле царство дружби народів, зробила ясний маяк для всього людства...

Ви в'їждите в колгоспне радянське село, про яке без гнівної шевченківської іронії, скерованої проти царсько-панщизняного села, а з щирим серцем можна сказати: «Село — і серце відпочине». Я б тільки дозволив собі, з усією пошаною до найбільшого нашого поета, сказати: «Село — і серцю радісно битись, і рукам хочеться працювати». Ніч, темрява. А село залите вогнями. «Лампочка Ілліча». Діти наші повинні пам'ятати ці два слова як символ нового нашого життя, як промінь, що освітлює путь нашу в комунізм.

Ви бачите майстрів високих кукурудзяних урожаїв, бачите буряководів, чиї імена сяють на весь світ, ви чуєте пісню льонарської бригади, що чарує серця своєю непосредністю, простотою й щирістю, перед вами виступають робітники наших заводів, наших фабрик, наших шахт, і дзвенить у вашому серці променисте слово: соціалізм. А слово це значить: більшовики, Ленін...

Ми перетворюємо світ. Це наша місія, це наше історичне завдання. І палає перед нами, як світосайний дороговказ, ім'я: Ленін...

Маркс і Енгельс були мудрими мислителями, які провістили світові, що треба не тільки зрозуміти і з'ясувати

світ, а й змінити його. Самі вони, ці два велетні, не тільки філософи, не тільки ідеологи, а й вожді робітничого класу, були активними працівниками у справі перетворення світу, у повороті колеса історії, у великому поході людства до нового, справедливого життя. Ленін і партія — геніальні творчі здійснителі найвищих ідей людства.

Ми, друзі мої, живемо й працюємо в країні побудованого соціалізму, в країні, що пливе в лазурове море комунізму, в країні, де виправдалась висока мрія Шевченка:

Врага не буде, супостата²,
А буде сип, і буде мати,
І будуть люде на землі.

Наша країна окриляє всіх чесних трудящих світу. Це дав нам ленінізм, це дала нам партія Леніна... Щастя жити в такій країні, радість — їй служити!

КОЖНОМУ РАЙОНОВІ — КНИГАРНЮ!

Лист до редакції

Трудящі Житомирської області оточують величезною увагою школу, і їх чудовий почин у цій справі є прикладом для інших областей нашої республіки. У березні, під час моїх зустрічей з виборцями на передвиборних зборах, вони з гордістю розповідали про те постійне піклування, яке вони приділяють школі.

Цей знаменний факт яскраво свідчить про справжню культурну революцію, що здійснилась на селі за роки радянської влади. Цілком зрозумілий тому і надзвичайний потяг широких мас села до книги, прагнення колгоспників і сільської інтелігенції придбати собі домашню бібліотеку з наукової, політичної та художньої літератури.

На жаль, наші книготорговельні організації недостатньо мірою дбають про забезпечення колгоспного села потрібною літературою.

Незважаючи на те, що цього року асигновано кошти на відкриття книгарень у 18 районах області, досі не збудовано жодного магазину. А тим часом у Житомирській області з 34 районів лише в шести є книгарня. Таке становище є наслідком насамперед того, що районні партійні і радянські організації ставляться до цієї важливої справи не досить уважно.

Вони не виділяють потрібних приміщень, не дбають про будівельні матеріали. Особливо неухважно ставляться до будівництва книгарень керівники Андрушівського, Брусилівського, Вчорайшенського, Ємільчинського, Корнинського, Чоповицького та Янушпільського районів. Немає книгарні і в Попільнянському районі, хоч місцеві жителі не раз висловлювали палке побажання, щоб тут відкрити книгарню, хай навіть у районному центрі.

Не дбає про розгортання книжкової торгівлі і виконком Житомирської міської Рада депутатів трудящих (голова тов. Ботварев). Виконком не виділяє приміщення

для книжкової бази, не йде назустріч побажанням трудящих, щоб для книгарні був виділений один з пайкрашних магазинів в областному центрі.

Виконком областної Ради депутатів трудящих повинен взяти під особливий контроль будівництво книгарень і приділити цій справі належну увагу.

Добре було б, якби житомирці оточили всенародним піклуванням, так само як і школи, будівництво книгарень в усіх районах області і у великих населених пунктах. На колгоспних базарах та ярмарках слід поставити художньо оздоблені книжкові ларки.

ПОКОТИЛАСЯ ЛАВИНА!..

По всій прекрасній і неосяжній радянській землі котиться могутня хвиля: збираються підписи під Стокгольмською відозвою Постійного комітету Всесвітнього конгресу прихильників миру про заборону атомної зброї, встановлення суворого міжнародного контролю за виконанням цієї постанови і про оголошення воєнним злочинцем того уряду, який першим застосує це зваряддя агресії і масового знищення людей.

Недавно радянські люди — і всі люди доброї волі на всій земній кулі — радісно зустріли Заяву Верховної Ради СРСР, що підтримує Стокгольмську відозву. Я мав щастя бути на цій сесії Верховної Ради і ніколи не забуду, яким натхненним блиском сяяли очі депутатів — кращик синів і дочок радянського народу, що з'їхалися до світлого Кремлівського залу вершити державні діла і щойно схвалили бюджет Радянського Союзу, бюджет, в якому виявлено безмежну силу нашої держави і найбільше в світі піклування про народний добробут і культуру, як сяяли очі, коли оголошено і одностайно схвалено цю історичну заяву! Адже це — заява про благодатний мир і квітучу працю, про світлий сон наших дітей і спокій матерів, це нове підтвердження того, що саме Радянський Союз стояв, стоїть і стоятиме на чолі все-світньої боротьби за мир, за дружбу народів, за культуру, за правду!

І от котяться, шумлять по всіх наших республіках мітинги, присвячені підписанню Стокгольмської відозви, і одночасно з ними шумлять і котяться мітинги під окликом «Руки геть від Кореї!», мітинги проти нахабного втручання американських агресорів у справи корейського народу, проти їхнього намагання приглушити, залити кров'ю й пожежами боротьбу волелюбної Кореї за свою незалежність, за своє щастя. В цій боротьбі

американські агресори підтримують, зрозуміло, зрадника корейського народу Лі Сун Мана,— кого ж їм і підтримувати, коли їх власна улюблена зброя — зрада, паклепи, підступи, коли поневолення народу й народів — їх перше гасло, часом прикриване, а часом і не прикриває брехливими заявами про «демократію»!

Американські палії війни перейшли від огидних слів до злочинних діл. Скидання колорадського жука над мирними полями Німецької Демократичної Республіки і скидання бомб над мирними житлами корейців — це явища одного порядку, це приклади нечуваної підлоти й віроломства, зразки нелюдського цинізму і топтання всіх людських прав. Нема слів, щоб виявити всю повноту обурення такими вчинками! «Руки геть від Кореї!» — на весь світ заявляє радянський народ. «Нехай живе мир у всьому світі!» — на весь світ лунає голос радянського народу, і дружні голоси підхоплюють його клич по всіх країнах земної кулі.

Зверніть увагу на склад Радянського комітету захисту миру. До нього входять найвизначніші вчені нашої країни — президент Академії наук Української РСР Палладів, президенти академій інших республік Союзу, академіки: Греков, Державін¹, — я називаю, звісно, лише по декілька імен,— письменники Тихонов (голова комітету), Фадєєв², Корнійчук, Шолохов, Василевська, Мукашов³, Леонідзе⁴, Ісаакян⁵, Колає, Еренбург⁶, артисти Александровська, Хорава⁷, Байсейтова⁸, люди колгоспних ланів — Ангеліна, Литовченко, робітники заводів — Російський, Чутких і т. д. Треба було б, власне, перерахувати весь склад комітету, щоб показати, як у ньому відбивається дружба народів Радянського Союзу і одностайність наших робітників, колгоспників, радянської інтелігенції.

Інтересний виступ казахського письменника Сабіта Муканова недавно довелось мені прочитати. Його двічі закликали в гості, на конференцію і на з'їзд індійські письменники, і двічі його не пускав індійський уряд, за яким звичайно стоять англо-американські імперіалісти. Чому? Тов. Муканов пояснює це тим, що він би неминуче розказав голодним, забитим, темним, безправним індусам про нове, багате, культурне життя радянського Казахстану, і що саме цієї правди злякались «власти пре-держажие». Так само правди злякались і «власти пре-держажие» у Франції, коли так «гостинно» не пустили в Париж Іллю Еренбурга, причому сам Еренбург пояс-

нює, що його не пустили не тому, що він не любить французького народу, а саме тому, що він його любить.

Даремна праця! Правди не сховати! «Все минеться, одна правда зостанеться» — сказав наш великий Шевченко. І ми знаємо, що наші товариші, які побували в капіталістичних країнах, скажімо Тичина, Бажан, Фадєєв, Малишко, Симонов, Самед Вургуц, Турсун-заде⁹, Павленко¹⁰, Еренбург, не тільки розказали правду нам про ті країни, але із словами високої правди звернулися й до людей тих країн. Ми знаємо, що коли заборонено було транслювати по радіо миролюбний виступ Фадєєва в Швеції, то виступ цей прочитали шведські робітники в комуністичних газетах — і прислали тов. Фадєєву слова щирої подяки. «Все минеться, одна правда зостанеться!»

Наші трудящі на мітингах раз у раз підкреслюють, що стахановською працею у всіх галузях народного господарства вони борються за мир. Це справедливо і це прекрасно. Нескінченим потоком ідуть зо всіх республік, зо всіх закутків Радянського Союзу, від людей найрізноманітніших професій листи до Радянського комітету захисту миру. От, для прикладу, лист робітника з Челябінська, Петра Ніколаєва:

«Я, робітник з Уралу, як і весь радянський народ, підпишуся під відозвою Стокгольмської сесії Постійного комітету Всесвітнього конгресу прихильників миру. Ми примусимо паліїв війни відступити. Нас лякають водвєвою бомбою, а ми не боїмось цієї бомби, коли б навіть її й вигадали. Ми — руські, радянські люди, нас не так легко залякати. Хай це добре уяснить собі палії війни черчілілі, трумени і всякі там ачесони».

Подібних листів — безліч.

Листи за мир, проти паліїв війни, листи дружби до радянського народу ідуть ненастанно також із зарубіжних країн, із країн народної демократії, із Франції, Канади, Данії, Швеції, Австралії... Вони дигуть єдиним подихом, єдиною думкою, єдиним поривом людей доброї волі: «Геть війну! Хай квітне мир. Хай живе дружба народів!»

Пани імперіалісти і їх прихвосні белькочуть про «комуністичну небезпеку». В цьому розумінні цікаво прочитати уривок із листа датського робітника: «Скажу вам чесно, що я не комуніст і мало цікавлюсь політикою, але це не міняє того факту, що ми живемо на одній планеті і залежимо один від одного. Найкращий шлях —

шлях дружби». Люди всіх рас і племен, усіх професій, переконань і вірувань з'єдналися в єдиному кличі — «За мир!». І близько, близько час, коли цілком справдяться пророчі слова Івана Франка:

Розвалилась зла руїна,
Покотилася лавина ¹¹,—
І де в світі тая сляда,
Щоб в бігу її спинила,
Щоб згасила, мов огонь,
Розвдніаючийся день?

Бретонські рибалки і виноградарі південної Франції, шахтарі й металурги Англії, батраки Сполучених Штатів Америки і Канади, всі люди чесного серця і доброї волі — з нами!

Чудово сказав білоруський поет Аркадзь Куляшов ¹²:

Майбутнє відкрито жадане! ¹³
І атомна бомба безсила,
Нікчемна вона, коли встане
Велика народна сила!.

СЛОВО ПРАВДИ

Я — син українського народу, того народу, що зазнав найтяжчих випробувань у дні Великої Вітчизняної війни і переможно вийшов із них завдяки дружбі з усіма народами Радянського Союзу, на чолі з великим російським народом...

Велике щастя бути радянським літератором. Не можна без гордості думати про те, що саме письменники разом з робітниками всіх галузей культури стоять у перших лавах світлої раті, яка боронить мир у всьому світі.

Як письменник, як громадянин, я по голосу свого серця повинен бути серед бійців за мир, за людське щастя, за правду.

Мені не доводилося стрічатися особисто ні з Пабло Нерудою ¹., ні з покійним Юліусом Фучіком ², але серце моє трепече при гадці про те, що наша проста і в простоті своїй велична ідея — щастя трудящих, які творять матеріальні й культурні цінності, хвилювала і хвилює всі благородні уми світу. Те, що роблять для справи миру у всьому світі Фадеев, Тихонов, Корнійчук, Еренбург, Ванда Василевська і багато інших моїх товаришів по перу, золотими буквами буде вписане в історію людства.

Не можна затулити уста правді: вона гримить на весь світ. Ні винайдена вже атомна бомба, ні бомба воднева, що спати не дає труменам, черчіллям та ачесонам, не зможуть заглушити голос правди. Це — дзвін, що лунає над усією земною кулею. Тупі керівники Уолл-стріту і всі їх прислужники не можуть зрозуміти тої простої істини, що долю світу вирішують не вони, а люди праці.

Заробити на крові — така мрія паліїв війни. Мрія злочинців приречена на загибель. Вдертися в Корею, підтримуючи там у своїх інтересах зрадників і ворогів героїчного народу, який хоче установити в своїй країні

справедливість і вільність — хіба це не найбільший злочин! Важко знайти слова, щоб належно затаврувати агресорів, імперіалістичних загарбників. [...]

В ті дні, коли американці скидають з аеропланів колорадських жуків на мирні поля Німецької Демократичної Республіки і бомби на мирні житла корейців, наш багатонаціональний і непереможний у своїй єдності радянський народ ставить чудесні будови, трудиться на нивах, насаджує сади, творчо осмислює спадщину Павлова і Мічуріна.

Ми прагнемо миру! Я простягаю руку дорогим моїм друзям в Європі, Америці, Азії, Африці, Австралії — і кажу їм слова, що живуть на устах усього радянського народу:

«Друзі мої, брати й сестри! Благословен ваш труд. Благословенна ваша воля до миру!...»

НАША БОРОТЬБА СВЯЩЕННА

Мені пощастило недавно в гурті товаришів зробити досить велику подорож по Україні. Ми побували в містах і селах Київської, Житомирської, Вінницької та Кам'янець-Подільської областей. Зустрічалися з людьми, яких ми з повним правом називаємо новими людьми, людьми соціалістичної дійсності. Основною рисою цих людей є любов до праці, яка цілком природно зливається з полум'яним радянським патріотизмом і з спокійною, радісною вірою в те, що дітей цих благородних трудівників — майстрів високих урожаїв, стахановців заводів і фабрик — чекає безхмарно прекрасне майбутнє.

В одному селі ми відвідали школу, де закінчували десятий клас 33 учні. Ці юнаки і дівчата всі мають намір вступити до вищих учбових закладів, зовсім при цьому не мріючи одірватися від рідного ґрунту. Поля, де культивуються нові для України... сади з новими мічурінськими сортами фруктових дерев, заводи, на яких робітники досягають нечуваних трудових рекордів і де застосовуються небачені в світі прийоми роботи, школи, в яких наші діти допитливими оченятами в захопленні дивляться на світ, що розкривається перед ними, — ось куди хочуть повернутися, озброївшись глибокими знаннями, молоді мої земляки. Вони повернуться лікарями, інженерами, філологами, істориками, приносячи чудесні плоди свого навчання народові, що виростив їх.

Якщо пригадати, що до животворної бурі Жовтня вся неозора Батьківщина наша була злиденною і напівграмотною країною, що на Україні під суворою забороною було викладання рідною мовою, що ряд народностей у царській Росії не мав навіть своєї письменності, то не можна не зрозуміти тієї безмежної любові до Радянсько-

го уряду, до партії більшовиків, якою палають усі чисті серця радянських людей і молодих, і старих.

Здобуте в боротьбі щастя — ось як можна визначити нашу радянську дійсність. Ми цінуємо її, ми бережемо її як зіницю ока, ми кров'ю і потом відстоювали і відстоювали її — і будемо відстоювати — від усіх іноземних загарбників і грабіжників, що зазіхають на неї. Наш Союз вільних і рівноправних республік, очолюваний великим російським народом, стоїть в авангарді вселюдського руху за мир, бо він стоїть за щастя народу.

Царський уряд у своїх вузьких, корисливих інтересах сів ворожнечу між народами, що населяли Росію.

Ми живемо справді в «сім'ї вольній, новій», про яку мріяв геніальний Шевченко. Сім'я ця є найвищим взірцем для країн нової народної демократії, для всіх народів.

Я бачив у Пороніні, біля підніжжя казково прекрасних Татрів, музей, присвячений пам'яті Лешіна. На фронтоні його — польський напис: «Справа Лешіна безсмертна»...

У дні Великої Вітчизняної війни радянський народ боровся не тільки за визволення своєї землі: він приніс свободу народам Чехословаччини, Польщі, Болгарії.

Те, що наш Союз стоїть на чолі вселюдського руху за мир у всьому світі, цілком природно витікає з усієї нашої політики, з усієї нашої життєвої практики.

Імперіалістичні хижакі і продажні писаки, що плазують перед ними, твердять, немовби під Стокгольмською відозвою про заборону атомної зброї підписуються тільки комуністи. Насправді ж цей історичний документ підписали люди не тільки найрізноманітніших професій і національностей країн світу, а й люди найрізноманітніших поглядів і вірувань. Їх об'єднує прекрасне визначення, яке вже міцно ввійшло у наш вжиток: люди доброї волі.

Люди доброї волі на всій земній кулі хочуть одного — мирної праці і спокійного творчого життя. Те, що люди злої волі, люди злочинних намірів хочуть розпалити пожежу нової світової війни, те, що найпрекрасніше досягнення людського розуму — оволодіння атомною енергією — хочуть вони перетворити на засіб грабунку і вбивства, не може не викликати благородного обурення у всіх чесних серцях. Наша боротьба за мир — це бо-

ротьба за збереження всіх дорогіших пам'яток культури, за київську «Софію» і паризьку «Нотр Дам», за Шекспіра і Пушкіна, за Маяковського і Горького, за Пабло Неруду, за наші лісопосадження і бавовняні плантації, за Донбас і гамбурзькі доки, за безхмарне небо Італії і дивні норвезькі фіорди, за спокійний сон дітей і світлу материнську посмішку. Наша боротьба священна.

1950 р.

ЗА МИР!

Коли обрано було президентом США пана Трумена, один мій знайомий робітник сказав: «Не подобається щось мені цей президент! Дуже вже часто в своїх промовах він господра бога згадує!»

Тепер, пригадуючи ці слова, я споминаю — з цілковитою підставою — і слова Шевченка про святобожників такого типу, як благочестивий пан Трумен:

А той, тихий та тверезий¹,
Богобоязливий,
Як кішечка підкрадеться,
Вижде пещасливий
У тебе час та й запусить
Пазури в печінки...

Правда, «добродії» Трумен, Ачесон, Макартур² підкрадалися до волелюбного корейського народу, що на-смілився будувати своє життя на свою вподобу, не зовсім «як кішечка». Про готування до загарбницької війни ці «демократи» говорили досить одверто. Але що їх політику характеризує нестримне бажання саме «запустити пазури в печінки» не тільки корейцям, а й усім, кого бачить несите їх око, — це не підлягає ніякому сумніву. Зрадники, кривоприсяжники, карі злочинці, вони шукають собі опори в таких же мерзепних людцях тих країн, які хочуть вони колонізувати й використати для стратегічних своїх цілей...

Дні, коли в Кореї відбувається ганебна, явно рокована на провал авантюра американських імперіалістів, збігаються з днями, коли по всьому світу йде збирання підписів під Стокгольмською відозвою, цією декларацією миру в усьому світі, цим громовим протестом проти паліїв війни з їх атомними бомбами, з їх мріями про світове панування, з їх намаганням повторити гітлерівський «хрестовий похід» — намаганням, яке, до речі, свідчить

про дивовижно коротку пам'ять і надзвичайну розумову тупість усіх тих труменів і ачесонів...

«Під стокгольмською відозвою підписуються тільки комуністи»,— верещать труменівські та черчиллівські посіпаки. В дійсності ж, як ми знаємо, під Стокгольмською відозвою підписуються люди не тільки найрізноманітніших професій і національностей, але й люди найрізноманітніших поглядів і вірувань,— серед них і представники католицької (незважаючи на Ватикан!), англіканської, православної та інших церков... Під Стокгольмською відозвою підписуються люди доброї волі, і ця добра воля — грізна сила, яка росте дедалі більше по всьому світу, непоборним муром стаючи проти загрози нової світової різанини.

В газеті «За прочний мир, за народню демократію» 7 липня ц. р. читаємо: «Руки геть від Кореї! — вимагають австралійські моряки й докери Гамбурга, англійські гірники й італійські металісти, болгарські селяни і французькі робітники, американські борці за мир і тубільці Екваторіальної Африки».

Цей список можна було б без кінця продовжувати, але в ньому характерно те, що серед людей, які приєднуються до кличу «Руки геть від Кореї!», як і до кличу «За мир в усьому світі!», названо чесних людей тих країн, уряди яких за всяку ціну хочуть спровокувати нову війну,— людей Сполучених Штатів і Англії.

Боротьбу за тривалий мир очолює Радянський Союз... В той час, як американські й англійські імперіалісти тільки й знають, що витратити народні гроші на скажену гонку озброєнь, на готування до нової загарбницької війни, Радянський Союз нечувано велику частину свого бюджету виділяє на народний добробут, на культуру. Радянський Союз будує, сіє, садить сади, ліси, виноградники, перетворює лице природи. Радянські люди титанічною своєю працею кріплять справу миру і обороноздатність любимой Батьківщини. Це не може не сповняти гордістю серце радянського громадянина.

Ясна річ, що рух за мир широкою і ясною хвилею розлився й по всіх країнах народної демократії.

У мене на столі лежить недавній помер польського журналу «Tygodnik ilustrowany», на обкладинці якого вміщено портрет немолодої жінки, а під ним підпис: «Внучка Адама Міцкевича підписується під Стокгольмською відозвою про мир». Марія Міцкевич до свого під-

пису додала слова: «Разом з усіма людьми доброї волі вимагаю заборони атомної зброї!»

Мені здається особливо знаменним, що слова ці пролунали з уст внучки великого пророка братерства народів, друга Олександра Пушкіна, з уст внучки поета, якому переслав свої гнівні революційні поезії великий поет слов'янства — Шевченко. І пролунали вони в новій демократичній Польщі...

Як письменник я гордий, що саме письменники стоять у передових лавах борців за мир, що правдиві й гарячі слова Фадєєва, Корнійчука, Тихонова, Самеда Вургуна, Турсун-заде, Тичини, Бажава, Малишка гримлять на весь світ, закликаючи всіх людей доброї волі й чистого серця до боротьби за священну справу миру.

Свої голоси до наших голосів приєднують і всі передові, всі чесні письменники світу...

Як радянський громадянин я гордий, що маяком для всього змученого війнами і кривдами людства височіє твердиня миру і справедливості — наша сонячна країна, наша любима Батьківщина — Радянський Союз.

НЕСОКРУШИМАЯ ДРУЖБА

«...Дружба народов СССР является одним из источников могущества нашей социалистической Родины... Голоса за кандидатов блока коммунистов и беспартийных, избиратели будут голосовать за то, чтобы народы Советского Союза и впредь были свободными, равноправными, чтобы и дальше росла и крепла нерушимая дружба народов СССР».

Так говорится в обращении ЦК ВКП(б) ко всем избирателям. Так думают миллионы граждан нашей многонациональной страны, которые единой, дружной семьей, тесно сплоченные вокруг Коммунистической партии, пойдут в день 12 марта на выборы в Верховный Совет СССР.

Дружба народов нашей страны — величайшее завоевание советского государства — еще более окрепла и закалилась в годы Великой Отечественной войны.

После победы над фашистской Германией герой штурма берлинского рейхстага, храбрый советский воин, грузин Мелитон Кантария возвратился на родину и снова занялся обычным своим делом — хлебопашеством. Однако его не удовлетворяли прежние, считавшиеся нормальными урожаи главной в его краях культуры — кукурузы. Он решил добиться большего. Прослышав о знаменитом мастере высоких урожаев украинском колхознике Марке Озерном¹, он обратился к нему с письмом, в котором просил у своего опытного собрата совета и указаний. Вскоре последовал ответ. Между Кантария и Озерным завязалась переписка, не замедлившая принять дружеский характер.

В этом факте многое представляется характерным: высокая идейность, сила воли, доблесть и стремление к победе одинаково руководят советским человеком на поле битвы и на ниве мирного труда. Советские люди

охотно делятся друг с другом своим опытом, своими достижениями, что не противоречит социалистическому соревнованию, а наоборот, постоянно и неизменно сопутствует ему. Особенно же ярко сказалась в приведенном эпизоде та сила, которая стала одним из главнейших залогов нашей победы в Великой Отечественной войне, та сила, которая изо дня в день ведет нас к все большему расцвету, к высшему счастью, та сила, которая является мощным оружием в борьбе за мир во всем мире. Сила эта — ленинская дружба народов. Можно привести сотни примеров этой дружбы. Вот один из них.

Вся история становления, роста и укрепления Советской Украины, неотъемлемой части Советского Союза, тесно связана с самой действенной помощью ей в борьбе с иноземными интервентами и врагами народа — помощью со стороны всех народов освобожденной России и в первую очередь великого русского народа. Помощь эта всегда вдохновлялась и окрылялась партией большевиков, вождем трудового человечества Лениным.

Украинский народ по праву гордится тем, что в бессмертные дни 1917 года он первым пошел вслед за русским народом по пути Октября. Неразрывная дружба соединяет эти два народа, и в период Великой Отечественной войны дружба эта еще больше окрепла, еще больше углубилась. Благодарное потомство, вспоминая бои за Москву и Сталинград, героическую оборону Ленинграда, грозную бурю на Курской дуге, освобождение Киева и Харькова, победоносное шествие Советской Армии на запад, назовет неисчислимое количество примеров этой прекрасной и благородной дружбы. Без этой дружбы невозможно было бы и воссоединение украинского народа в едином Советском Украинском государстве.

Ленинской называем мы ту дружбу, которая крепкими узами соединяет все народы Советского Союза. Это глубоко справедливо. Царскую Россию В. И. Ленин называл «тюрьмой народов». Дискриминация «мелких» народностей, систематическая травля «инородцев», умышленное возбуждение ненависти одной народности к другой — вот какова была «национальная политика» царской России.

Только Ленин, только партия большевиков провозгласили и последовательно провели в жизнь принцип равноправия национальностей, больших и малых, сделали возможными развитие культуры и расцвет социалистического общества в тех отдаленнейших уголках нашей

необъятной Родины, которые назывались когда-то глухими и население которых до недавнего времени не имело даже своей письменности. И на этой плодородной почве заколосилась, заиграла всеми цветами радуги культура советских народов, национальная по форме, социалистическая по содержанию.

Все советские люди исполнены глубочайшей благодарности великому Ленину за свою счастливую, разумную, красивую жизнь.

Я говорил выше о национальной политике царской России. Было бы, однако, грубейшим поклепом на русский народ отождествлять его с царской Россией. К этому клевету не раз прибегали националисты разных мастей,— история позором и презрением покрыла их имена.

Не вражда, а дружба с давних пор характеризует отношения русских, украинцев, белорусов, грузин, узбеков, таджиков. Я не буду обращаться к таким отдаленным временам как середина XVII века, когда по воле украинского народа свершилось присоединение его к России, спасшее Украину от порабощения султанской Турцией или шляхетской Польшей. Замечу только, что образ вдохновителя и руководителя этого присоединения Богдана Хмельницкого в народном творчестве овеян огромной любовью, а фигура Мазепы, пытавшегося отторгнуть Украину от России, в том же народном творчестве получила всюду резко отрицательную характеристику. А народ — судья справедливый!

Обратимся к временам более поздним. Вспомним дружеские отношения, соединявшие Шевченко с Чернышевским, вспомним, с какой глубокой теплотой и проникновенностью писал о «Кобзаре» Добролюбов, каким горячим стихотворением откликнулся на смерть украинского поэта Некрасов!

А Шевченко, вернувшись из ссылки, упивался герценовским «Колоколом», он называл декабристов «нашими первыми благовестителями свободы», он, по его собственному признанию, «благоговел» перед Гоголем и Щедриным. Не говоря уже о той беспредельной любви, которую питал украинский поэт к творчеству Пушкина и Лермонтова.

Примером культурного единения передовых людей царской России можно привести очень много. Тут будет, если говорить только о русско-украинских отношениях, и факт перевода (или редактирования перевода) Тур-

гелевым рассказов Марко Вовчек, и кастойчивое пропагандирование Иваном Франко произведений русской литературы среди тогдашнего отсталого «галицкого» (западноукраинского) общества, и глубокие творческие связи украинского композитора Лысенко с Римским-Корсаковым и Чайковским, и тесное, подтвержденное многими документами творческое содружество передовых деятелей украинского театра с деятелями МХАТ и Московского Малого, и многое другое. Тут будет, если говорить об отношениях с другими народами, и пристальный интерес Лермонтова к грузинской и азербайджанской литературе, к творчеству этих и других кавказских народов, и образ великого азербайджанца Мирзы Фатали Ахундова², так тесно связанного с тем же Лермонтовым, так горько оплакавшего Пушкина. Тут будут и слова замечательного грузинского писателя Церетели, заявившего, что Шевченко при личном свидании с ним научил его, «как надо любить родину»³.

Да. Но всюду речь идет о дружбе, о взаимовлиянии передовых представителей интеллигенции. Настоящие же глубокие корни пустила дружба народов в почву всей нашей земли, в толщу всех слоев нашего населения лишь в нашу эпоху. Только у нас, только в наше время возможны и даже вошли в быт, вызывая немалое изумление капиталистических соседей, такие явления, как социалистическое соревнование между Украиной и Грузией, между Грузией и Белоруссией. Только у нас возможен непрерывный обмен творческим опытом в области искусства. Он выражается во взаимном показе достигающей театра, музыки, изобразительных искусств и систематически увековивается декадами национальных культур в Москве.

Я как литератор больше говорю о культурном единении. Знаю, однако, что родник этого единения бьет с одинаковой силой во всех областях народной жизни. Я вспоминаю о нашем братстве на поле битвы. Но ведь та помощь, какую оказал русский народ республикам в деле восстановления народного хозяйства после временной оккупации фашистскими полчищами, поистине беспримерна! Это была помощь и семенами, и хозяйственным оборудованием, одеждой и обувью, строительными материалами, машинами, стапками. Она была проникнута подлинной братской любовью. Великое спасибо русскому народу!

Выполняя заветы Владимира Ильича Ленина, советский народ успешно решает всемирно-историческую задачу постепенного перехода от социализма к коммунизму.

Развернувшаяся по всей Советской стране избирательная кампания по выборам в Верховный Совет СССР еще раз показывает всему миру несокрушимое морально-политическое единство всех народов нашей страны, которые дружной, братской семьей идут за великой партией Ленина.

В наши дни высочайших подвигов мирного труда нет ни одной области народной жизни, в которой бы не была живой, движущей силой ленинская дружба народов. Хлопководы Казахстана и свекловоды Украины, металлурги и горняки Урала, Донбасса, Запорожья и Криворожья, хлеборобы и садоводы Сибири, Подтавщины и Випитчины, виноградари Закавказья и Закарпатской области — разве это не единая семья? И разве это «чувство семьи единой», по выражению Павла Тычины, не наполняет сердце наше трепетной, весенней радостью? Разве можно без глубочайшего волнения слышать песню карпатских лесорубов о Донбассе, которому они дружной своей работой хотят помочь прийти к новым завоеваниям?!

Советский Союз — маяк человечества. Ленинская дружба народов неуклонным потоком переливается через рубежи стран народной демократии. И вот наши колхозники обмениваются добрососедскими посещениями с крестьянами Польши, Румынии, Венгрии, Болгарии, Чехословакии, Албании. Наши зарубежные друзья учатся у нас, — есть чему поучиться! То же происходит и в области культуры. Все честные и мыслящие люди мира ориентируются на советскую литературу, советское искусство, советскую науку — самые передовые в мире.

Люди, бывавшие за границей, знают, какой необычайной популярностью пользуются там, особенно в славянских странах, советские песни. То и дело можешь услышать на улицах польского, болгарского, чешского, словацкого городов «Широка страна моя родная...» Как бы и впрямь люди поют о своей родной стране, когда поют они о Советском Союзе!

Недалек тот час, когда голоса трудящихся всего мира сольются в одной торжествующей, всепобедной песне дружбы.

ДНИ ВЕЛИКОГО СОЗИДАНИЯ

Оживут озера, степи¹,
И не столбовые,
А широкие, как воля,
Дороги святые
Опомянут мир: не сыщут
Тех дорог владыка;
Но рабы на тех дорогах
Без шума и крика
Братски встретятся друг
с другом
В радости веселой,—
И пустыней завладеют
Веселые села.

*Т. Шевченко
(перев. П. Антокольского²)*

То, о чем страстно мечтал, то, что провидел гениальным своим взором величайший поэт Украины, свершается в наши дни. «Семья великая, вольная, новая», пророчеством о которой заключалось «Завещание» того же Шевченко, в радостном творческом труде преобразует лицо земли.

Светлое будущее страны было для нашего Кобзаря лишь прекрасной зыбкой грезой. Он верил в это будущее, но не мог, конечно, ясно представить себе его очертания. Только под руководством партии Ленина, только под водительством Ленина народы бывшей царской России выковали в великих битвах свое счастье и свою свободу. Только следуя заветам Ленина, только твердо идя по ленинскому пути, советский народ построил на своей земле социализм и уверенно идет к алмазным вершинам коммунизма.

Заокеанские поджигатели войны, грабители, насильники и убийцы пытаются в наши дни залить кровью и сжечь пожарами свободу и независимость возрожденной к новой жизни Кореи, они протягивают свои жадные щупальцы на все страны мира, мечтая о владычестве над ними, о порабощении и поглощении их.

И в эти же дни наш советский народ вышел на священную битву с засухой, в степях и пустынях насаждая живоносные леса, вводя новейшую агротехнику в практику наших колхозов и совхозов. В эти же дни мы, советские граждане, с восторгом и гордостью читаем постановления нашего родного правительства о прорытии грандиозного Главного туркменского канала, о сооружении величайших по мощности Сталинградской и Куйбы-

шевской гидроэлектростанций. Страна, стоящая на страже мира во всем мире, все силы свои отдаст мирному строительству, будучи, конечно, всегда готова беспощадно отразить все и всяческие посягательства на ее спокойствие, на ее достоинство, на ее счастье, на ее свободу.

Сегодня газеты принесли нам новую лучезарную весть: решение Совета Министров СССР о строительстве Каховской гидроэлектростанции на реке Днепре, Южноукраинского канала, Северо-Крымского капала и об орошении земель южных районов Украины и северных районов Крыма. Решение это читается как величественная поэма.

Я помню выжженную жестоким солнцем, безжизненную степь в окрестностях заповедника Аскания-Нова, где я впервые в жизни увидел мираж — зыблущееся озеро призрачной воды среди немой, мертвой равнины... Казалось, это была мечта самой степи, потрескавшаяся от жажды уста которой шептали беззвучно: воды, воды! Вскоре там будут цветущие поля пшеницы, плантации хлопчатника, сады, отягощенные румяными, золотыми, багряными плодами...

Засуха в Херсонской области, засуха на юге Украины, — какие это были зловещие слова, смысл которых читался: плодороднейшие земли Украины не дадут в этом году урожая! Скоро мы забудем об этих словах, проклятое имя засухи отомрет в нашем языке!

Боевая слава Каховки и Сиваша сменяется на наших глазах чистой и светлой славой мирного труда, творческого созидания, преобразования природы.

Оживут озера, степи!

Час, когда свершится это предсказание, когда вся земля наша, земля советского народа расцветет, как пышный сад, недалек. Порукой этому является несокрушимое в битвах и трудах единство советского народа. Порукой этому является мудрая деятельность нашего, воистину народного правительства. Порукой этому является то, что нами руководит великая партия Ленина.

КРОВНА СПРАВА ВСЬОГО ЛЮДСТВА

Уже третій рік мені з товаришами доводиться подорожувати літнього часу по Україні. Ми бачили різних людей — робітників заводів і фабрик, шахтарів, колгоспників-рільщиків, майстрів нових сільськогосподарських культур, садоводів і виноградарів, трактористів, агрономів, інженерів, архітекторів, теслярів, слюсарів, мулярів, учителів... Ми не могли парадуватись на самовіддану, творчу працю цих людей. Перед нашими очима виростили нові стрункі будови на вчорашніх руїнах, біліли й зеленіли нові, електрифіковані, культурні села, пишалися золотими, ялтаршми, пурпуровими плодами сади й виноградники у вчорашньому безводному степу, очі дивували нам поставлені в нечувано короткі строки велетні-заводи, чудесні пісні лились з уст дівчат-вишивальниць, чия творчість славна на весь світ, щасливі голоси дітей лунали в світлих нових школах. І на вустах всіх творців цих чудес було одне слово: мир.

Та й справді, чи міг би народ так упевнено будувати нове своє життя, так патхненно творити, такою твердою ходою йти до комунізму, зримі вже риси якого ми спостерігали скрізь, коли б не корувала ним непохитна воля до миру, коли б не жила в його серці неаламна віра, що мир у всьому світі перемаже війну, бо за мир — усі чесні люди світу, бо наймогутніша цитадель миру — наш Радянський Союз.

І хіба міг би так чудотворно виростати наш поруйнований, поранений фашистами Київ, якби не ця воля до миру, якби не ця віра в його перемогу? І хіба б досягли таких нечуваних і незрозумілих для потойбічного, капіталістичного світу показників Харківський тракторний завод, Донбас, Криворіжжя, Запоріжжя, як і всі індустріальні центри нашого великого і могутнього Радянського Союзу, коли б на їх прапорі не було написано: «Хай живе мир! Геть паліїв війни!»

Та один погляд на висотні будинки в Москві — в тій Москві, яку ще так недавно бачили ми настороженою, суворою, закутою в броню, в тій Москві, звідки пролунало слово про остаточну перемогу над гітлерівськими полчищами, — один погляд на ті повобудови, на гігантську споруду на вікопомних Ленінських горах, звідки ллється в світ сяйво науки, — один погляд на це мусив би пав'ягти думку панам труменам і черчіллям, що не про війну, а про мир думає радянський народ, в ім'я миру, а це війни творять він і живе.

Та вони, власне, це й знають. І саме це їх доводить до сказу. Вони бачать у боротьбі за мир «комуністичну пропаганду». Не будемо крити: Комуністична партія веде перед у всесвітній боротьбі за мир. За це спасибі їй скаже вдячне людство. Але ж знають вони, черчіллі й трумени та їх посіпаки, що голос за мир подають на всій земній кулі і люди, далекі від комуністичного світогляду, люди непартійні, служителі релігійних культів, прогресивні вчені і т. д.

Люди доброї волі. Це прекрасне визначення. Їх число росте на всіх континентах і островах з дня на день. До прихильників миру належать не тільки такі ушавлені борці за нього, як Жюлю-Кюрі, Жан Лаффіт¹, Пабло Неруда, Назим Хікмет², Поль Робсон³, яким стільки лиха хотіли завдати та й завдавали, яких хотіли б стерти з лиця землі імперіалістичні хижаци, представники найлицемірнішого в світі «справжнього демократизму», носії тьми, що їй не хочеться називати середньовічною, бо середні віки — «лазурове царство» порівняно з тим, що хочуть дати світу ці кати людства! До прихильників миру належать усі незасліплені на землі люди. І число зрячих росте і росте.

Панове в Америці здивувались: що воно за шум там, в Радянському Союзі? Бідьшовики випробовують атомну зброю?.. Так, ми випробовуємо атому зброю. Ми за оборону атомної зброї в усьому світі. Але поки вона в руках злочинців, що цинічно хизуються нею і хотіли б за її допомогою загарбати весь світ, вона повинна бути і в руках чесних людей, оборонців миру і справедливості, які нікому не віддадуть своєї землі, своєї честі, волі й незалежності.

А втім, чи треба було сподіватися хоч елементарної логіки від тих мерзесних слуг грошового мішка, рабів золотого тельця, расистів і плантаторів, політиків з дов-

голітньою гангстерською практикою, жалюгідних комедіантів і фарисеїв, тричі огидних послідовників тричі огидного Гітлера, які з дивовижною тупістю копають собі яму поруч з ямою, куди впав божевільний фюрер з його присними? Прокляттям відкриють їх імена майбутні покоління, і це буде незмивне тавро на лобі Каїна, на лобі Іуди.

Благословлять майбутні покоління світле військо борців за мир, яке перемаже жахливий привид війни..

[МОГУТНІЙ КЛИЧ]

Велике слово, як животворний весняний грім, лунає по всьому світу. Слово це з незламною вірою, з безрешетною мужністю, з високим почуттям єдності промовляють усі чесні люди. Хлібороби і вчені, шахтарі і артисти, металурги і письменники, люди всіх професій, люди різних переконань і віросповідань одноставно проголошують це слово. Це слово — мир.

Кожен, хто не хоче наживатися на людській крові і грітися біля пожарищ, кожен, хто чесно працює на своїй ділянці, кожен, хто вірить у людську правду і людське сумління, підхоплює могутній ключ: за мир! Нам треба миру, як води й повітря, нам треба миру, щоб діти наші не бачили того, що бачили їх батьки: кривавої різанини, замордованих немовлят і стариків, збездічених жінок і дівчат, спалених жител, потоптаних ланів, порубаних садів і виноградників, зруйнованих фабрик, заводів, прекрасних пам'ятників архітектури... Нам треба миру! Ми не хочемо, щоб молоді, хороші, чесні юнаки стали гарматним м'ясом задля вигоди, задля зиску безчесних, безсовісних багатіїв. Ми не хочемо чути стогін удів и сирітський плач. Ми хочемо вільного й спокійного життя, вільної й спокійної праці. Ми хочемо дружби народів, а не ворожнечі між народами, яку намагаються посіяти неситі палії війни, всесвітні шахраї і пнобителі.

Я — син Радянської України, яка у великому Радянському Союзі, у «сім'ї великій, вольній, новій», у родині вільних і рівних народів знайшла своє щастя, що його нікому не потьмарити. Я — радянський громадянин. І я гордий, що саме в Радянській країні, на зорі її існування проголошено було як заповіт політику миру. Не даючи нікому й ніколи засягати на його добро, даючи щоразу нищівну відсіч усім, хто важився злочинно і підступно

нападати на нього, радянський народ послідовно і незмінно боронить мир, непохитно стоїть на сторожі миру. Нема у нас ні соціального, ні національного гноблення, ми живемо, творимо, будуємо під благодатним сонцем Радянської конституції, що дала рівні права всім народам і всім трудящим. Чи нам же прагнути війни, чи нам же мріяти про загарбання чужих земель, про підкорення інших народів? Не гніт і неволю, з визволення і нове життя принесла наша Радянська Армія народам Польщі, Чехословаччини, Болгарії в дні другої світової війни, — і армією-визволительською зветься вона не даремне!

Треба тільки поглянути на наше життя, щоб зрозуміти, що лише безчесні дурисвіти можуть шарити огидну брехню, піби ми хочемо роздмухати полум'я нової війни. Народ, що будує з печуваною швидкістю, вмлістю і одностайністю нові струнки будови на вчорашніх руїнах, щодня, щогодини досягає нових, невиданих успіхів у хліборобстві, промисловості, культурі, — це народ, повний волі до миру і віри в перемогу миру.

У нас часто бувають зарубіжні гості. Вони бачать наші квітучі села, наші сповнені кипучим життям міста, наші академії, університети, школи, театри, вони бачать, як чудовно воскресают наші тяжко поранені фашистами Київ, Харків, Львів, як височіють нові будинки-велетні у цитаделі передового людства — Москві. І вони розуміють, що не міг би народ так натхненно творити, коли б не був певець, що творить він для мирного, спокійного, радісного життя.

Не вірте злісним наклепникам, капіталістам-кровопивцям і їх бридким прислужникам, не вірте мерзенній зграї буржуазних українських націоналістів, що продавали і ладні були б знову продавати свій народ «за шмат гнилої ковбаси», як казав наш великий Шевченко. Не вірте брехням, що ними, як болотом, обкидають вони чисте ім'я радянського народу. Не вірте, коли нас хочуть вони оклеветати, називаючи призвідниками нової війни. Ми — за мир! Боріться за мир разом із нами!

Вороги наші бачать у боротьбі за мир «комуністичну пропаганду». Не будемо таїти: Комуністична партія справді веде перед у всесвітній боротьбі за мир. За це тільки спасибі їй скаже вдячне людство.

Наповне капіталісти в Америці здивувалися: що воно за шум там, у Радянському Союзі? Більшовики випробують атомну зброю?.. Так, ми випробуємо атомну зброю.

Ми за заборону атомної зброї у всьому світі. Але поки вона в руках злочинців, що цинічно хизуються нею і хотіли б з її допомогою загарбати весь світ,— вона повинна бути і в руках чесних людей, оборонців миру і справедливості, які нікому не віддадуть своєї землі, своєї честі, волі й незалежності.

Я — український радянський поет, український радянський науковий робітник. І я радий, я гордий, що до світлої раті прихильників миру належать такі славні працівники культури, як Жоліо-Кюрі, Жан Лаффіт, Пабло Перуда, Назим Хікмет, Поль Робсон. Як товариші мої по Спілці радянських письменників Фадєєв, Еренбург, Корнійчук. Всі свої власні скромні сили я віддавав і віддаватиму великій справі миру, справедливості, дружби народів.

Мир переможе війну — непохитно вірять усі чесні люди на земній кулі, усі люди доброї волі. Але не тільки вірять в перемогу миру — треба за неї боротись! Сплетімо руки в одному пориві: за мир!

Благословлять майбутні покоління незламне військо борців за мир, яке переможе жахливу примару війни...

УКРАЇНА В ЦВІТУ

Велика Вітчизняна визвольна війна показала нерозривну єдність усіх народів Радянського Союзу — народів, які всіма силами намагався розсварити царський уряд. Саме завдяки цій єдності Радянська Армія, спираючись на волю і підтримку всього багатонаціонального радянського народу, осягла блискучої перемоги над фашистськими гітлерівськими полчищами і остаточно розгромила їх, звільнила від них не тільки власні землі, а й зарубіжні країни. Саме завдяки цій єдності, завдяки мудрій ленінській політиці, завдяки піклуванню Радянського уряду, Комуністичної партії Україна діждалася здійснення своєї багатовікової мрії — возз'єднання в одній державі.

Українська Радянська Республіка, невід'ємна складова частина великого Радянського Союзу, — це країна розумної, красивої, творчої праці, країна мирного будівництва, країна, де в нечувано широких розмірах здійснюється державний план перетворення природи.

Я багато подорожував по нашій землі. Хто хоч раз її бачив, не може не назвати її прекрасною. Вражає чудесна різноманітність її пейзажів. Рівні, зелені, срібним маревом повиті степи Херсонщини і Запоріжжя; масний чорнозем Полтавщини, на якому золотяться моря пшениці і кучеревляться сади, вкриті весною рожево-білим цвітом, а восени пурпуровими, янтарними, золотими овочами; поля й густі ліси Київщини й Житомирщини; величезні буякові плантації і розкішні сади Вінницької та Кам'янець-Подільської областей; обладнані найновішою й найдовершенішою технікою шахти і копальні Донеччини та Криворіжжя; казкові Карпати, де потомки славних Довбуша і Лук'яна Кобилиці, одважні лісоруби сплавають ліс для всієї України по бурхливому Черемошу¹; чарівне Закарпаття з його веселими узгір'ями, де веселять око поля, засіяні буйною кендерцею (куку-

рудаю), засаджені виноградниками, що дають чудові, світли, запахущі вина, з його славетними соляними копальнями,— і це все одна земля, це все — наша Радянська Україна.

Але ми знаємо, скільки лиха до недавнього часу завдали нашій країні злі сили природи — суховії, чорні бурі, посухи, що дощенту знищували врожаї на найплідніших ґрунтах України. Ми знаємо, що хижацьке нищення лісів, практиковане в царській Росії, зубожіли наші ріки, серед них і прекрасний, натхненно оспіваний Гоголем і Шевченком Дніпро, зменшили кількість опадів, широко розкрили двері жорстоким посухам і суховіям.

Радянські люди стали на боротьбу проти лихих сил природи, проти зубожіння землі. Зброя їх — це передовсім новітня агрономічна техніка. Цю техніку можливо застосовувати тільки при гуртовій праці, тільки при колгоспному ладі. На чолі багатьох колгоспів стоять у нас люди з агрономічною освітою, і число їх з року у рік зростає. Імена таких майстрів високих урожаїв, як Олена Хобта², Уляна Баштик, Марко Озерний, таких чудових працівників, як трактористка Паша Ангеліна, як голови колгоспів Федір Дубковецький³ і Макар Посмітний⁴, відомі всьому Радянському Союзу і далеко за його межами. До речі, з іменем Марка Озерного пов'язаний один епізод, що є яскравим прикладом ленінської дружби народів. Одним із радянських воїнів, що водрузили в дні завершення війни наш прапор на берлінському рейхстазі, був грузин Кантарія. Одвоювавшись і вернувшись у рідну Грузію, Кантарія взявся до мирної праці — до розведення кукурудзи. Він листовцю звернувся за порадами до відомого високими врожайями кукурудзи українця Марка Озерного. Той відповів — і незабаром їх заочне знайомство перейшло в теплу дружбу, і Кантарія почав називати Озерного своїм генацвале — другом. Тут до речі буде зазначити, що і між працівниками полів, і між робітниками фабрик, заводів, шахт у нашій країні, де нема визиску людини людиною і ліквідовано антагоністичні класові відносини, не існує заздрості, конкуренції, «виробничих секретів». Цьому аж ніяк не суперечить здорове, чесне, життєдайне соціалістичне змагання, боротьба за вищі показники праці, за виконання й перевиконання планів. Саме завдяки соціалістичному змаганню перевиконання планів стало у нас не винятковим, а дуже поширеним явищем.

Колосисті хлібороби, як і робітники промисловості, як і наукові працівники, удостоюються у нас високого, почесного звання Героїв Соціалістичної Праці. Яка радість — здобути це звання!

Друге знаряддя радянських людей у боротьбі з лихими силами природи — це перетворення природи, здійснюване з ініціативи і під безпосереднім керівництвом партії. Колосальна система зрошувальних каналів і пользахисних смуг, спорудження Південно-Українського, як і Південно-Кримського каналів незмірно поліпшать клімат нашої країни, незмірно збагатять урожаї, дадуть змогу завввадити нові сільськогосподарські культури. На півдні України ми вже маємо великі плантації рису. Широко розповсюджувалась і така нова для України культура, як бавовник. З року в рік зростає у нас площа садів і виноградників. І цікаво: у виведенні нових сортів овочевих дерев, винограду, городини, польових культур беруть участь не тільки вчені ботаніки, а й практики — народні селекціонери. Це й зрозуміло: у нас дедалі більше стирається відмінність між розумовою і фізичною працею, як і відмінність між містом і селом.

З відсталої аграрної країни Україна стала країною найвищої в світі агрономічної техніки і високо розвиненої промисловості. Не тільки, скажімо, Харків, Миколаїв чи Запоріжжя, але й стародавній, прекрасний Львів — індустріальні міста. «Всесоюзна кочегарка» — Донбас (Донецький басейн) становить нашу законну гордість.

До Жовтневої революції шахти Донбасу були в руках капіталістів, переважно іноземних. Капіталістам Сполучених Штатів Америки і Західної Європи належало на Україні 80 процентів доменних печей, 90 процентів коксохімічних підприємств, 70 процентів підприємств по видобутку вугілля й марганцю. Техніка була примітивна, панувала хижа, звіряча експлуатація робочої сили. Ніякого піклування про матеріальний добробут і культурний рівень робітників, звичайно, не було і не могло бути. У нас піклування про добробут, про освіту всіх трудящих стало законом радянського життя. Досконала техніка і пов'язана з нею висока ефективність праці вражає всіх, хто побував у Донбасі, в Криворіжжі, на металургійних та інших підприємствах Радянської України. І всі ці підприємства не належать окремим особам, а становлять священну соціалістичну власність радян-

ських людей. Зрозуміла та трепетна патріотична любов, якою люблять свої підприємства наші робітники.

У непорушній дружбі з усіма народностями Радянського Союзу, під благотворним впливом культури великого російського народу — народу Ломоносова і Пушкіна, Толстого і Горького, Чернишевського і Добролюбова, Павлова і Мічуріна, Леніна і Плеханова, під життєдайним промінням лепінського сонця росте її розвивається культура українського радянського народу. Ми пишаємось іменами славних діячів минулого — таких учених, як Потебня, таких письменників, як безсмертний Шевченко, як Франко, Леся Українка, Коцюбинський, Мирний, Стефаник, Карпенко-Карий, таких композиторів, як Лисенко, Леонтович, Стеценко, таких діячів театру, як Кропивницький, Заньковецька, Садовський, Саксаганський. Усе, що дали вони доброго, навіки ввійшло в нашу скарбницю. Варто при цьому відзначити, як переслідувані царським урядом, тісно дружили названі діячі з передовими діячами російської культури, скажімо, Шевченко з Чернишевським, Лисенко з Римським-Корсаковим (у якого павчався оркестровки після закінчення консерваторії) і Чайковським, артисти українського театру, справедливо названого народним, з артистами московських Малого і Художнього театрів і Петербурзького Олександринського⁵, як захоплювались грою їх, особливо Заньковецької, Лев Толстой і Чехов, як тепло сприяли Коцюбинський з Горьким — і яке це все було позитичне для розвитку української культури!

Так, ми горді передовими діячами минулого. Але пишаємось ми і нашими радянськими ученими — пєбіжчиком Богомольцем, Патоном, Палладіним, Білецьким, Булаховським, — і нашими письменниками Корнійчуком, Кочергою, Тичипого, Бажапом, Гончаром⁶, Яновським, — і нашими оперовими співаками, як Іван Паторжинський, Марія Литвиненко-Вольгемут, Борис Гмиря⁷, і нашими драматичними артистами — Амвросієм Бучмою, Мар'яном Крушельницьким, Гнатом Юрою, Іваном Мар'янком, Наталею Ужвій... Пишаємось ми і небувалим, нечуваним розквітом народної творчості та самодіяльного мистецтва. Обласні, республіканські, всесоюзні олімпіади самодіяльного мистецтва — звичайне, хоч і святкове у нас явище. На одній із київських олімпіад якась жінка сказала, дивлячись на танцювальну групу колгоспниць: «Як працюють, так і танцюють». І справді, поміче-

но, що найкращі передовики сільського господарства і промисловості є разом з тим і найкращими майстрами мистецтва.

І всім цим Радянська Україна, як і всі республіки Радянського Союзу, завдячує радянському народові, радянському урядові, Комуністичній партії. Цвітучи, як весняний сад, іде вона до здійснення заповітної мрії людства — до комунізму.

ЗОРИ КРЕМЛЯ

Суворо й грізно була Москва в дні Великої Вітчизняної війни проти фашистської навали. Хто бував за того часу в Москві, той ніколи не забуде її строгого, військового, воєнного вигляду, її високої напруженості, її певності в перемозі. А перемога Москви означала перемогу Радянського Союзу. Всі радянські серця билися в ті дні одним почуттям — безмежної віри в подолання ворога, віри в народ, віри в Комуністичну партію, віри в того, чий голос із Кремля керував усіма фронтами визвольної, справедливої війни, віри в того, хто одушевляв воїнів фронту і тилу, солдатів і трудящих, що кували зброю для оборони Вітчизни. Грім Сталінграда був весняним громом грядущої перемоги. І вона прийшла.

На Воробйових — на Ленінських — горах споруджується цині чудесно-велична висотна будова: новий Московський університет. Символ нашої радянської культури, нашого радянського творчого натхнення, єдності народів Радянського Союзу, непохитної волі їх до миру. Висотні будови Москви, як і всі інші великі побудови, свідчать про те, що радянський народ, твердою ходою йдучи до світлої брами комунізму, не має ніяких агресивних намірів супроти зарубіжних країн, а прагне одного: мирного творчого життя. Цього не бачать злочинні палії війни і паклепники на Радянський Союз та їхні прихвосні й посіпаки, не бачать, бо не хочуть бачити.

«Большая деревня» — колись, ще в мивулому столітті, називано Москву. Але це «велике село» і на той час було великим центром передової російської громадської думки. Грибоедов, Пушкін, Лермонтов, Герцен, Белінський, Щепкін, Лев Толстой — ось чий імена в ряду інших блискучих імен написано на незримій дошці пошани Москви ХІХ століття, — століття, коли російська література, російське мистецтво, російська наука могітнім

помахом крил підлетіли на найвищі в світі верховини.

Вертаючись із десятирічного заслання і перебуваючи в Москві, Шевченко в своєму «Щоденнику» («Журнале») записав такі слова про Москву, про її красу і гордість — Кремль:

«В десять часів утра вышли мы с Михайлом Семеновичем (Щенкиным.— *М. Р.*) из дому и, несмотря на воду и грязь под ногами, обходили пешком по крайней мере четверть Москвы. Я не видал Кремля с 1845 года. Казармовидный дворец его обезобразил, но он все-таки оригинально прекрасен».

Мені здається, що це дуже вдячна тема для поета, для художника — прогулянка змученого засланням, але духом незламного Кобзаря з похилим літами, але повним сердечної людяності артистом по «белокаменной», як у тому ж записі називає Шевченко Москву.

Все чесне, все чисте, все благородне, все передове, все революційне любило тогочасну Москву — звичайно, не Москву царську, а Москву народну, Москву Пушкіна і Герцена, любило трепетною любов'ю.

Тепер Москва — не «велике село», а справді таки велике — в російському розумінні слова «великое» — місто. Очі всіх трудящих світу і всіх гноблених світу, а в багатьох країнах це синоніми, — з вірою і надією дивляться на Москву, на прекрасні кремлівські вежі, на чудові нові будинки, витвір невтомних рук радянського народу.

Історія світу йде за московським часом.

Попід кремлівською стіною ви щоразу бачите довгу низку людей, що тягнуться до Мавзолею Леніна — вклоняться праху великого творця Радянської держави. Ви дивитесь на цю нескінченну, строгу, урочисту чергу, і невимовна теплота заливає вам серце.

Кремль! Цей незрівнянної краси архітектурний ансамбль, огорожений високими зубчастими стінами, в яких замуровані урни з прахом славних синів радянської землі, оточений вічнозеленими ялинами, — маяк усього передового людства. Тут провадить свою роботу наш радянський, справді демократичний парламент — Верховна Рада СРСР, де зважують державні справи посланці всіх народів Союзу як вільні з вільними і рівні з рівними. Тут — серце народу, мозок партії.

Звідси пролягає шлях у комунізм.

«Передайте привіт Москві» — чув я і від польського робітника, і від чеського селянина, і від болгарського

письменника, і від молоденької сербійки — дочки югославського народу.

«Передайте привіт Москві» — не раз чули мої товариші і в країнах, що задихаються під чавунною п'ятою капіталізму, — чули від трудящих Франції, Англії, США.

Москва — це значить розум, честь і совість нашої епохи, це значить мир, це значить дружба між народами.

В Москві — на вулицях, у театрах, у готелях раз у раз зустрічаються вам люди не тільки з усіх кінців Радянського Союзу — таджики, білоруси, українці, грузини, башкири, вірмени, вчені, письменники, винахідники — сини і дочки всіх соціалістичних націй, а й люди, прибулі з Китаю, з Пакистану, з Австралії, з Америки, з Франції, із сусідніх нам країн пародної демократії.

Москва — це фортеця дружби народів Радянського Союзу і дружби всіх передових людей всієї земної кулі.

«Большой» і «Малый» театри... Театр, де співали Шаляпін¹, Собінов², Нежданова³, де нині зібрано цвіт вокально-артистичних сил Радянського Союзу, — і «дім Щепкіна», перед яким сидить у глибокій задумі Островський, «дім Щепкіна», з яким нерозривно зв'язані імена акторської династії Садовських, Федотової⁴, Ермолової⁵, Ленської⁶, Южина⁷, Остужева⁸, Яблочкіної⁹, Пашенної¹⁰...

Хто з людей, які приїхали до Москви з «периферії» — терміп, який дедалі більше втрачає своє значення і дедалі менше вживається, — хто з гостей у Москві не старається у перший же вільний вечір потрапити в ці театри, де повним життям живуть Глінка, Чайковський, Римський-Корсаков, Грибюєдов, Гоголь, Островський, Горький, де з дня на день зростає міць нового, радянського мистецтва, твореного нашими композиторами, нашими драматургами? Чиє серце не затремтить, почувши перші величні звуки «Івана Сусаніна» чи першу фразу Городничого: «Я пригласил вас, господа...»?

І — Московський художній, одна з найблискучіших сторінок світової театральної культури! Я ніколи не забуду єдиної в своєму житті телефонної розмови із старим уже, хворим Станіславським, коли він з юнацьким запалом і виплеканою літами мудрістю викладав мені принципи побудови оперного лібретто. Не забуду я й того, як побував у мене в гостях у московському готелі Василь Іванович Качалов¹¹.

Ніхто з нас, що вітали дорогого гостя, не паважу-

ався попросити його — старого, недужого — щось почитати. Проте він сам сказав раптом дуже просто: «Я почну з Пушкіна». Почав з Пушкіна, читав сам-один діалог Барона і Сатіна («На дні» Горького), дивовижно перекладаючись у цах персонажів, читав Маяковського, Єсеніна¹²... Зайшов увечері, «на півгодянки, не більше», — а коли ми зібралися проводити Васкля Івановича, то сонце вже зійшло і золотило своїм промінням верхів'я Кремля... Мій, смію сказати, друг, грузинський поет Симон Чиковані, що теж був тоді у мене, завжди з особливо ніжними усміхом згадує ту незабутню ніч.

Вистави Московського художнього театру, театру Станіславського і Неміровича-Данченка¹³, Горького і Чехова, Москвіна¹⁴ і Качалова, завжди були для мене, — а хіба тільки для мене! — справжнім одкровенням.

Не можу тут не нагадати тої особливої любовної уваги, з якою поставились і ставляться Малий театр і МХАТ до творчості Олександра Корнійчука, яку хвилюючу розмову мав із ним, тоді ще початкуючим драматургом, Немірович-Данченко, Олександр Євдокимович любить про це згадувати...

Спробуйте в неділю чи іншого вихідного дня пройти в Третьяковську галерею¹⁵ — цитадель російського реалістичного мистецтва. Це ціла проблема: за людьми не протовпишся, і вже напевне стрінеш тут і гостей з різних республік Радянського Союзу, а між ними і свого земляка.

Славне на весь світ мистецтво Москви. Широко розкриває двері столиця нашої Батьківщини мистецтву народів СРСР. Про це свідчать художні виставки, огляди народної творчості і введені в незмінну практику національні декади мистецтва та літератури, олімпіади самодіяльного мистецтва, гастролі національних театрів та окремих артистів. Недавно у Великому театрі співав — і з великим успіхом — партію Сусаніна артист Київського театру опери та балету, народний артист СРСР Б. Р. Гміря. Він співав цю партію по-українськи.

Для нас, письменників Радянської України, як і для письменників усіх радянських республік, бути в Москві, бути в такому знайомому, такому милому Будинку письменників на вулиці Воровського — значить бути дома. Тут ми розв'язуємо, не раз у гарячих, але завжди принципіальних суперечках, найважливіші наші письменниць-

кі справи. Дух Пушкіна і Толстого, Горького і Маяковського витає над цим домом.

Але бути в Москві — означає — бути дома і для Івана Коробова, і для Олександра Тюрєнкова¹⁶, і для Олени Хобти, і для Парасковії Ангеліної, і для Федора Дубковецького, і для всіх учених, артистів, художників, інженерів, робітників, колгоспників нашої неосяжної Радянської країни.

Академія наук УРСР в перші дні війни була евакуйована в Уфу. 1943 року вона переїхала до Москви, де й продовжувала наширококурч свою діяльність, скеровану на оборону країни. По звільненні Радянської України Академія переїхала додому, в Київ, але їй досі, та їй ніколи не забудуть українські наукові працівники московської гостинності і тої щільної уваги, якою оточила їх роботу Комуністична партія.

1951 р.

[ПРИВІТ ЗЕМЛЯКАМ ФРАНКА]

Дорогі дрогобичани!

Шлю вам, землякам великого Івана Франка, працівникам квітучої Радянської України, що невпинною ходою йде до світлої брами комунізму, щирий новорічний привіт. Славні ваші трудові подвиги на весь світ,— бажаю Вам нових успіхів, нових перемог на славу нашої Радянської Батьківщини.

Хай летить мій привіт з-понад могутнього Дніпра у Ваші мирні оселі, хай живе наша вільна Радянська Україна, невід'ємна частина могутнього Радянського Союзу! Хай квітне дружба народів! Хай славиться все-світня фортеця правди, наша рідна Москва!

Те, що тільки в мріях увидалось Шевченкові і Франкові, стало у нас прекрасною дійсністю.

Ми вступаємо в новий рік — це значить, що ми ще на один рік наблизились до нашої світосійної мети — до комунізму. Від усього серця бажаю Вам щастя, знайомі і незнайомі друзі!

Хай живе мир!

ПРИМІТКИ

До 17-го тому двадцятитомного Зібрання творів М. Т. Рильського входять публіцистичні праці, написані в 1935—1952 рр. Виразно патріотичне спрямування тематики — характерна ознака публіцистичних виступів М. Т. Рильського в цей час. Тоді ж — особливо в період Великої Вітчизняної війни і в перші повоєнні роки — започаткувались притаманні усій радянській літературі тема дружби народів та тема боротьби за зміцнення миру на землі; ці теми також знайшли широке відбиття в публіцистичній спадщині поета згаданого періоду.

Статті розташовані за хронологічним принципом, друкуються переважно за останніми прижиттєвими публікаціями. Окремі з них, раніше не опубліковані, подано за автографами, що зберігаються у рукописних фондах Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР.

При підготовці матеріалів з огляду на специфіку часу, в умовах якого були написані окремі публіцистичні твори, зроблено певні скорочення, що позначаються в тексті трьома крапками в квадратних дужках ([...]).

У квадратних дужках подаються також редакційні назви статей, це позначені самим автором. Імена, назви, місяця тексту, що коментуються, у тексті позначаються цифрою. При відтворенні текстів дотримано нині діючих правил орфографії та пунктуації.

У кінці тому подається покажчик імен і назв.

ПУБЛІЦИСТИКА

ДЛЯ ЛІТЕРАТОРА І КОЛГОСПНИКА

Вперше надруковано (як відповідь читача на анкету газети — «Чого вимагає читач від своєї газети») в газ. «Пролетарська правда», 1935, 20 червня. Замітка написана до 10-річчя від дня виходу першого номера цієї газети.

Подається за першодруком.

¹ «Пролетарська правда» — щоденна газета, орган Київського міського КП(б)У, міськради та окрпрофради; виходила з 1925 по 1941 р.

Я ГОРДИЙ, ЩО ЖИВУ В ТАКІЙ ДЕРЖАВІ

Вперше надруковано в газ. «Пролетарська правда», 1936, 15 червня. Пізніше було передруковано в «Літературній газеті», 1936, 30 червня, і в «Літературному журналі», 1936, № 2, с. 135.

Подається за першодруком.

НАШ ВИГРАШ

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1936, 6 липня. Подається за першодруком.

ВОЛЯ, МИСЛЬ І МУЖЕСТВО БОЛЬШЕВИКА

Вперше надруковано в «Литературной газете», 1936, 15 липня. Подається за першодруком.

¹ Стахаповське движедне — масовий рух новаторів соціалістичного виробництва в СРСР за високопродуктивну працю. Випик у роки другої п'ятирічки як новий етап соціалістичного змагання. Назвалий за ім'ям його зачинателя — Героя Соціалістичної Праці Олексія Григоровича Стахапова (1905—1977), який у 1935 р. встановив рекорд видобутку вугілля відбійним молотком, виконавши за одну зміну 14,5 норми.

СЕРЦЕ І РОЗУМ НАРОДУ

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1938, 18 червня. Замітка написана з нагоди відкриття в Києві 13 червня 1938 р. XIV з'їзду КП(б)У.

Подається за першодруком.

ЗУСТРІЧ З ПРОФЕСОРОМ ШАРЛЕМАНОМ

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1940, 10 березня. Подається за першодруком.

¹ Шарлемань Микола Васильович (1887—1970) — український зоолог, автор праць з орнітології.

² «Слово о полку Ігоревім» — пам'ятка літератури Київської Русі кінця XII ст. Написана невідомим автором незабаром після походу повгород-сіверського князя Ігоря Святославича на половців у 1185 р.

СОНЦЕ ВСТАЄ НА СХОДІ

Вперше надруковано в газ. «Комуніст», 1941, 29 листопада, згодом — в газ. «Література і мистецтво», 1941, 20 грудня, пізніше — в зб. «Україна була і буде радянською» (Уфа, 1942, с. 38—41). Це — промова М. Т. Рильського на Першому антифашистському мітингу представників українського народу 26 листопада 1941 р. в м. Саратові.

Подається за першодруком.

¹ Араґва — річка у Східній Грузії, ліва притока Кури.

² Кура — ріка в Грузинській РСР, Азербайджанській РСР і Туреччині (довжина 1364 км).

³ Сковорода Григорій Саввич (1722—1794) — український просвітителі-гуманіст, філософ і поет.

⁴ «Енеїда» — поема українського письменника, першого класика нової української літератури Івана Петровича Котляревського (1769—1838).

⁵ Лисенко Микола Віталійович (1842—1912) — український композитор, диригент, педагог і фольклорист, основоположник національної музичної школи.

⁶ Зав'яковецька Марія Костянтинівна (справжнє прізвище — Адамовська; 1854—1934) — українська радянська актриса й театральна діячка.

⁷ П'єло (Псел) — ріка, ліва притока Дніпра; протікає в Белгородській і Курській областях РРФСР та в Сумській і Полтавській областях УРСР.

⁸ Лисиці брешуть на щити... — перефразований вислів, взятий із «Слова о полку Ігоревім».

⁹ Боян — давньоруський співедь-дружинник XI — початку XII ст.

¹⁰ Сула — річка, ліва притока Дніпра; протікає в Сумській та Полтавській областях УРСР.

¹¹ Путивль — місто Сумської області УРСР, райцентр. Вперше згадується в Іпатіївському літописі під 1146 р. (за іншими даними місто вже існувало в XI ст.), було однією з фортець, які захищали Київську Русь від нападів половців.

НАРОД БЕЗСМЕРТНИЙ

Вперше надруковано російською мовою в газ. «Известия», 1942, 3 квітня, і майже водночас у вид.: *Рильський М.* Народ безсмертен. Уфа, 1942, а також у аб.: Гневное слово. М., 1942, с. 8—14. Пізніше — в розширеному вигляді — письменник включив цю статтю до свого зб.: *Литература и народ*. М., 1959, с. 26—31. У перекладі на українську мову стаття була опублікована у вид.: *Рильський Максим.* Наша кровна справа. К., 1959, с. 24—29.

Подається за вид.: *Рильський Максим.* Наша кровна справа, с. 24—29.

¹ Гітлер Адольф (справжнє прізвище — Шінльгрюбер) — головний німецько-фашистський воєнний злочинець, проводир фашистської націонал-соціалістичної партії, глава німецької фашистської держави. Встановив у Німеччині фашистський терор. Безпосередній ініціатор розв'язування другої світової війни 1939—1945 рр., віроломного нападу на Радянський Союз, масового знищення військовополонених і мирного населення на окупованій території. Після розгрому фашистської Німеччини покінчив життя самогубством.

² Щорс Микола Олександрович (1895—1919) — герой громадянської війни на Україні.

³ Боженко Василь Назарович (1871—1919) — герой громадянської війни на Україні.

⁴ «Люди вмирають — ідеї вічні...» — слова Мирона Серпокрила з п'єси українського драматурга, актора і режисера Івана Карповича Карпенка-Карого (справжнє прізвище — Тобілевич; 1845—1907) «Понад Дніпром» (1889).

⁵ Байрон Джордж-Носл-Гордон (1788—1824) — англійський поет, представник революційного романтизму.

⁶ Міцкович Адам Бернард (1798—1855) — польський поет, діяч національно-визвольного руху.

⁷ Гейне Герріх (1797—1856) — німецький поет, революційний демократ.

⁸ Стефанік Василь Семенович (1871—1936) — український письменник і громадський діяч.

⁹ Кропивницький Марко Лукич (1840—1910) — український драматург, актор, режисер і композитор.

¹⁰ Саксаганський Панас Карпович (справжнє прізвище — Тобілевич; 1859—1940) — український актор і режисер, діяч українського дожовтневого і радянського театру.

¹¹ Садовський Микола Карпович (справжнє прізвище — Тобілевич; 1856—1933) — український актор і режисер, діяч українського дожовтневого і радянського театру.

¹² Потебня Олександр Опанасович (1835—1891) — український і російський філолог, мовознавець, фольклорист.

¹³ Житецький Павло Гнатович (1837—1911) — український філолог, мовознавець, фольклорист.

¹⁴ Максимович Михайло Олександрович (1804—1873) — український вчений-природознавець, історик, фольклорист і письменник.

¹⁵ Гнатюк Володимир Михайлович (1871—1926) — український фольклорист, етнограф, громадсько-літературний діяч.

¹⁶ Кривонос Петро Федорович (1910—1980) — ініціатор стахановського руху на залізничному транспорті, Герой Соціалістичної Праці.

¹⁷ Демченко Марія Софронівна (нар. 1912 р.) — ініціатор масового руху колгоспників за високі врожаї цукрових буряків.

¹⁸ Салтиков-Шедрін Михайло Євграфович (справжнє прізвище — Салтиков, літературний псевдонім — Н. Шедрін; 1826—1889) — російський письменник-сатирик, революційний демократ.

¹⁹ Черняшевський Микола Гаврилович (1828—1889) — російський революційний демократ, філософ, економіст, письменник, літературний критик.

²⁰ Добролюбов Микола Олександрович (1836—1861) — російський літературний критик, публіцист, революційний демократ.

²¹ Некрасов Микола Олексійович (1821—1878) — російський поет, літературний діяч.

²² Вовчок Марко (справжнє прізвище, ім'я та по батькові — Вілінська Марія Олександрівна; 1833—1907) — українська і російська письменниця революційно-демократичного напрямку.

²³ Тургенєв Іван Сергійович (1818—1883) — російський письменник.

²⁴ Чехов Антон Павлович (1860—1904) — російський письменник.

²⁵ Рєпін Ілля Юхимович (1844—1930) — російський живописець, дійсний член Петербурзької Академії мистецтв (з 1893 р.).

²⁶ Короленко Володимир Галактіонович (1853—1921) — російський письменник, публіцист, громадський діяч.

²⁷ Словацький Юліуш (1809—1849) — польський поет.

²⁸ «Полай же руку козакові...» — рядок з вірша Т. Г. Шевченка «Полякам» («Ще як були ми козаками»; 1847, 1850).

²⁹ Шафарик Павел Йосеф (1795—1861) — чеський і словацький філолог-славіст, активний діяч чеського і словацького Відродження; основоположник багатьох галузей славістики.

³⁰ Кирило-Мефодіївське товариство — таємна політична організація, яка виникла в грудні 1845 — січні 1846 р. у Києві й існувала до березня 1847 р.

³¹ Старицький Михайло Петрович (1840—1904) — український письменник, театральний критик і громадсько-культурний діяч.

³² Меріме Проспер (1803—1870) — французький письменник.

³³ Бетховен Людвіг ван (1770—1827) — німецький композитор, піаніст і диригент.

³⁴ Чайковський Петро Ілліч (1840—1893) — російський композитор.

³⁵ «...добрі брати...» — перефразовані рядки з поеми Т. Г. Шевченка «Бретик» (1845).

ВОЛЯ К ПОБЕДЕ

Вперше надруковано з деякими скороченнями в газ. «Известия», 1942, 31 травня, пізніше — у вид.: *Рильський Максим*. Народ бєссмертен. Уфа, 1942. Автограф недатований, зберігається у відділі рукописів Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка АН УРСР (далі — ІЛ), ф. 137, од. зб. 1482.

Подається за автографом.

¹ Бажан Микола Платонович (1904—1983) — український радянський поет-академік, громадський діяч, Герой Соціалістичної Праці.

² Ломоносов Михайло Васильович (1711—1765) — російський вчений-природодослідник, енциклопедист, родоначальник матеріалістичної філософії в Росії, поет, реформатор російської літературної мови, художник, історик.

³ Ціолковський Костянтин Едуардович (1857—1935) — російський радянський вчений і винахідник у галузі авіації і динаміки ракет; засновник сучасної космонавтики.

⁴ Мічурін Іван Володимирович (1855—1935) — радянський біолог, основоположник у СРСР наукової селекції плодово-ягідних і інших культур, почесний член АН СРСР, академік ВАСГНІЛ.

⁵ Важа Пшавела (справжнє прізвище, ім'я та по батькові — Разікашвілі) Лука Павлович; 1861—1915) — грузинський письменник.

⁶ Шолом-Алейхем (справжнє прізвище, ім'я та по батькові — Рабинович Шолом Нахумович; 1859—1916) — єврейський письменник.

⁷ Гафурі Мажит (Габдулмажит) Нурганієвич (1880—1934) — башкирський і татарський радянський поет.

⁸ Маяковський Володимир Володимирович (1893—1930) — російський радянський поет.

⁹ Веселовський Олександр Миколайович (1838—1906) — російський філолог, історик літератури.

¹⁰ Пирогов Микола Іванович (1810—1881) — російський хірург, анатом і патолог, педагог і громадський діяч; був попечителем Одеського (1856—1858) і Київського (1858—1861) учбових округів.

¹¹ Менделєєв Дмитро Іванович (1834—1907) — російський вчений (хімік, фізик, метролог).

¹² Саченов Іван Михайлович (1829—1905) — російський

природознавець-матеріаліст, засновник вітчизняної фізіологічної школи і природничо-наукового напрямку в психології.

¹³ Павлов Іван Петрович (1849—1936) — видатний радянський вчений-фізіолог, академік, засновник пайбільшої фізіологічної школи в СРСР.

¹⁴ Свердлов Яків Михайлович (1885—1919) — діяч Комуністичної партії і Радянської держави.

¹⁵ Дзержинський Фелікс Едмундович (1877—1926) — радянський державний і партійний діяч, активний учасник польського і російського революційного руху.

¹⁶ Орджонікідзе Григорій Костянтинівич (Серго; 1886—1937) — діяч Комуністичної партії і Радянської держави.

¹⁷ Кіров (Костриков) Сергій Миронович (1886—1934) — радянський партійний і державний діяч.

¹⁸ Всесоюзная сільськогосподарська виставка — показ досягнень сільськогосподарського виробництва і науки; працювала постійно в Москві в 1939—1941 і 1954—1958 рр. У 1958 р. увійшла до складу Виставки досягнень народного господарства (ВДНГ).

¹⁹ ...в стилі растопчинських афішек... — патяк на так звані «афіші», написані «простонародною» мовою, з якими граф Растопчин Федір Васильович (1763—1826) часом звертався з різної нагоди до «простого народу», пронагуючи офіційні погляди царського двору.

ДВА МОГУЧИХ КРЫЛА

Вперше надруковано в газ. «Известия», 1942, 3 липня. Пізніше, уже після смерті поета, стаття була включена до зб.: Слово і подвиг. Велика Вітчизняна війна в художньо-документальній творчості письменників Радянської України 1941—1945 років. К., 1965, с. 107—109.

Подається за зб.: Слово і подвиг, с. 107—109.

¹ Біба Петро Микитович (нар. 1913 р.) — український радянський поет.

² Данило Галицький (1201—1264) — князь Галицько-Волинської землі, політичний діяч, дипломат і полководець.

³ ...о победоносных битвах с немецкими захватчиками в 1235 году. — Йдеться про перемоги (в 30-х роках XIII ст.) військ Данила Галицького над німецькими лицарями, які нападали на південно-західні й західні руські землі.

⁴ Хмельницький Богдан (Зіновій) Михайлович (бл. 1595—1657) — гетьман України, видатний державний діяч і полководець.

⁵ Святослав Ярославич (1027—1076) — князь чернігівський (1054—1073), великий князь київський (1073—1076).

⁶ Сагайдачний Петро Кононович (?—1622) — гетьман українського реєстрового козацтва, прославився в битвах проти татарсько-турецьких нападників.

⁷ Запорізький козак, один з керівників Коліївщини (1768), гайдамацького руху на Україні.

⁸ Гонта Іван (?—1768) — один з керівників Коліївщини.

⁹ Кармалюк (Кармелюк) Устим Якимович (1787—1835) —

український народний герой, керівник боротьби селян Поділля проти кріпосництва в першій половині XIX ст.

¹⁰ Довбуш Олекса Васильович (1700—1745) — керівник антифеодального руху селян-опришків у 30—40-х роках XVIII ст. на західноукраїнських землях.

¹¹ Шмідт Петро Петрович (1867—1906) — лейтенант Чорноморського флоту, один з керівників Севастопольського збройного повстання 1905 р.

¹² Матюшенко Папас Миколайович (1879—1907) — один з керівників повстання матросів на броненосці «Потьомкін».

¹³ Пархоменко Олександр Якович (1886—1921) — герой громадянської війни на Україні.

КИНЬ ПЛУГ, КОЗАЧЕ, БЕРИ НІЖ!

Вперше надруковано без заголовка в газ. «Комуніст», 1942, 3 вересня. Пізніше стаття під заголовком: «Кинь плуг, козаچه, бери ніж!» була надрукована в газ. «Література і мистецтво», 1942, 20 вересня, в журн. «Українська література», 1942, № 7-8, с. 265—267, і в зб.: Україна була і буде радянською. Саратов, 1942, с. 35—37. Автограф (недатований) зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1486.

Це — промова М. Т. Рильського 30 серпня 1942 р. у м. Саратові на Другому антифашистському мітингу представників українського народу.

Подається за першодруком.

¹ «Кинь плуг, козаچه, бери ніж!» — слова з вірш-пісні А. Свидницького «Вже більше літ двісті...» (1860).

² «Доки Рось зоветься Россю...» — Тут доволіно цитуються слова останньої строфи вірша П. Куліша «Кумейки» (1862).

³ Молоком і медом потекла твоя свята земля, як пророкував колись поет. — Наводяться перефразовані рядки з вірша С. Руданського «Гей, бики» (1859).

⁴ «За нас правда, за нас слава» — перефразовані рядки з поеми Т. Г. Шевченка «Кавказ» (1845).

БОГОВОЕ ЕДИНСТВО НАРОДОВ

Вперше надруковано в газ. «Известия», 1942, 15 жовтня.

Подається за першодруком.

¹ Казбек — вершина на Боколому хребті Великого Кавказу, в межах Грузинської РСР, висотою 5033 м.

² Ай-Петрі — вершина Головного пасма Кримських гір висотою 1233 м.

³ Грюнвальдська битва — битва 1410 р. біля села Грюнвальд, під час якої об'єднані сили слов'янських та інших народів Східної Європи розгромили війська німецьких лицарів-хрестоносців.

⁴ Гетьман Андрій Лаврентійович (нар. 1903 р.) — радянський військовий діяч, Герой Радянського Союзу, генерал армії, війська якого брали активну участь у визволенні України від фашистських загарбників.

⁵ Молодчий Олександр Гнатович (нар. 1920 р.) — радянський військовий діяч, генерал-лейтенант авіації, двічі Герой Ра-

дяньського Союзу; брав активну участь у визволенні України від фашистських загарбників.

⁶ Кравченко Андрій Григорович (1899—1963) — радянський військовий діяч, генерал-полковник танкових військ, двічі Герой Радянського Союзу, війська якого брали активну участь у визволенні України від фашистських загарбників.

⁷ Павличенко Людмила Михайлівна (1916—1974) — учасниця Великої Вітчизняної війни, Герой Радянського Союзу, снайпер; особливо відзначилася під час оборони Одеси і Севастополя.

⁸ Сафонов Борис Феоктистович (1915—1942) — радянський льотчик-винищувач, двічі Герой Радянського Союзу.

⁹ Харитонов Михайло Федорович (1899—1943) — радянський військовий діяч, генерал-лейтенант. Очолені ним війська брали активну участь у визволенні України від фашистських загарбників.

¹⁰ Жуков Георгій Костянтинович (1896—1974) — радянський військовий діяч, полковник, Маршал Радянського Союзу, чотири рази удостоєний звання Героя Радянського Союзу. Керовані Г. К. Жуковим війська брали активну участь у визволенні України від фашистських загарбників.

¹¹ Панфілов Іван Васильович (1893—1941) — радянський військовий діяч, генерал-майор, Герой Радянського Союзу; прославився в оборонних боях під Москвою.

¹² Цурцумія Олександр Пехувич (1908—1941) — Герой Радянського Союзу, льотчик. Прославився при обороні Півдня України.

¹³ Талаліхін Віктор Васильович (1918—1941) — радянський військовий льотчик, Герой Радянського Союзу; в ніч на 7 серпня 1941 р. вперше здійснив таран у вічному повітряному бою на підступах до Москви.

¹⁴ Гастелло Микола Францович (1907—1941) — радянський військовий льотчик, Герой Радянського Союзу. Героїчно загинув, спрямувавши підбитий літак на скупчення ворожої бойової техніки.

¹⁵ Доватор Лев Михайлович (1903—1941) — радянський воєначальник, генерал-майор, Герой Радянського Союзу. Відзначився в боях на підступах до Москви.

¹⁶ Крейзер Яків Григорович (1905—1969) — радянський військовий діяч, генерал армії, Герой Радянського Союзу, командуючий 51-ю армією, яка брала участь у боях на багатьох (зокрема й на 4-му Українському) фронтах.

¹⁷ Цадаса Гамзат (1877—1951) — аварський радянський поет, народний поет Дагестану.

ТАК БУДЕТ!

Вперше надруковано в газ. «Література и искусство», 1942, 14 листопада. Автограф (недатований) зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1445.

Подається за першодруком.

¹ Лисенко Трохим Денисович (1898—1976) — радянський агроном, біолог, академік, Герой Соціалістичної Праці; створив учення про стадійний розвиток рослин. Ряд теоретичних положень,

висунутих Лисенком, не підтвердились експериментально і не знайшли широкого виробничого застосування.

² Кащепко Микола Теофанович (1855—1935) — український радянський біолог, академік АН УРСР (з 1919 р.); засновник акліматизаційного розсадника культурних рослин у Києві.

³ Буча — селище міського типу Київської області, підпорядковане Ірпінській міськраді.

⁴ Ірпінь — місто обласного підпорядкування Київської області.

⁵ «Українська література» — журнал, орган Спілки письменників УРСР; з 1933 р. виходив у Харкові під назвою «Радянське літературознавство». Під назвою «Українська література» друкувався з кінця 1941 р. (в Уфі; з кінця 1943 р. — в Москві; з березня 1944 р. — в Києві). З 1946 р. виходить під назвою «Вітчизна».

⁶ «Враг уже испытал однажды силу ударов Красной Армии...» — Тут наводиться уривок з наказу № 345 (від 7 листопада 1942 р.) народного комісара оборони СРСР Й. В. Сталіна.

⁷ Тіхвіп — місто обласного підпорядкування, центр Тіхвінського району Ленінградської області.

ХАЙ СЯЕ ВІКАМИ НАША ПРАВДА

Вперше надруковано в газ. «Комуніст», 1942, 17 листопада. Подається за першодруком.

ДИПЛОМІРОВАНІЕ ГРАБИТЕЛИ

Вперше надруковано в газ. «Література и искусство», 1942, 21 листопада.

Подається за першодруком.

¹ Заявлення доктора Нормана Ферстера... — Тут згадується заява німецького військовополоненого Ферстера про те, що при німецькому міністерстві іноземних справ утворені й діють роти «особливого призначення», на які покладено завдання знищувати і грабувати культурні цінності на окупованій території СРСР.

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД В ДНІ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ

Вперше надруковано в журн. «Вісті АН УРСР», 1943, № 1-2, с. 52—60.

Це — доповідь М. Т. Рильського 30 грудня 1942 р. в м. Уфі на сесії Академії наук УРСР, присвяченій 25-річчю проголошення Радянської влади на Україні.

Подається за першодруком.

¹ Володимир Мономах (1053—1125) — великий князь київський (1113—1125), державний і політичний діяч Давньої Русі.

² Мирний Панас (справжнє прізвище, ім'я та по батькові — Рудченко Панас Якович; 1849—1920) — український письменник революційно-демократичного напрямку.

³ Руданський Степан Васильович (1834—1873) — український поет-демократ.

⁴ Васильченко Степан Васильович (справжнє прізвище — Панасенко; 1879—1932) — український радянський письменник.

⁵ Стеценко Кирило Григорович (1832—1922) — український композитор, хоровий диригент, музично-громадський діяч.

⁶ Леоптович Микола Дмитрович (1877—1921) — український радянський композитор, хоровий диригент, музично-громадський діяч, педагог, збирач музичного фольклору.

⁷ Мар'яненко Іван Олександрович (справжнє прізвище — Петлішенко; 1878—1962) — український радянський актор, режисер, педагог, театральний діяч, народний артист СРСР.

⁸ Левцький Федір Васильович (1858—1933) — український радянський актор, режисер, театральний діяч.

⁹ Боровиковський Володимир Лукич (1757—1825) — український і російський живописець-портретист, академік Петербурзької Академії мистецтв; рання творчість художника була пов'язана з традиціями українського живопису XVIII ст.

¹⁰ Левицький Леопольд Іванович (1906—1973) — український радянський художник, заслужений діяч мистецтв УРСР.

¹¹ Васильківський Сергій Іванович (1854—1917) — український живописець.

¹² Мартос Іван Петрович (1754—1835) — російський скульптор, представник класицизму.

¹³ Григорович-Барський Іван Григорович (1713—1785) — український архітектор, представник українського бароко; створив ряд видатних споруд (зокрема у Києві, на Чернігівщині).

¹⁴ Куліш Пантелеймон Олександрович (1819—1897) — український буржуазний письменник, історик, фольклорист, перекладач.

¹⁵ Костомаров Микола Іванович (1817—1885) — український і російський ліберально-буржуазний історик, етнограф, письменник, член-кореспондент Петербурзької АН.

¹⁶ Драгоманов Михайло Петрович (1841—1895) — український публіцист, історик, літературознавець, фольклорист, економіст, філософ, громадський діяч буржуазно-демократичного, потім — ліберально-буржуазного напрямку.

¹⁷ Антонович Володимир Боніфатійович (1834—1908) — український буржуазний історик, археолог, етнограф, археограф; один з організаторів Київської громади.

¹⁸ Михальчук Костянтин Петрович (1840—1914) — український мовознавець-діалектолог.

¹⁹ Лаваревський Олександр Матвійович (1834—1902) — український історик ліберально-буржуазного напрямку; один з ініціаторів створення журналу «Киевская старина».

²⁰ Зібер Микола Іванович (1844—1888) — російський економіст, один з перших в Росії популяризаторів економічного вчення К. Маркса.

²¹ Подолипський Сергій Андрійович (1850—1891) — український революційний демократ, один з перших популяризаторів на Україні економічного вчення К. Маркса.

²² Семиволос Олексій Ілліч (нар. 1912 р.) — новатор виробництва в залізрудній промисловості, бурильник.

²³ Богомолець Олександр Олександрович (1881—1946) —

український радянський патофізіолог, державний і громадський діяч, академік, Герой Соціалістичної Праці.

²⁴ Патон Євген Оскарович (1870—1953) — український радянський вчений у галузі мостобудування і зварювання, академік АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці, заслужений діяч науки УРСР.

²⁵ Тичина Павло Григорович (1891—1967) — український радянський поет, державний і громадський діяч, академік АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці.

²⁶ Корнійчук Олександр Євдокимович (1905—1972) — український радянський письменник-драматург, державний і громадський діяч, академік АН СРСР, академік АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці.

²⁷ Лигвиненко-Вольгемут Марія Іванівна (1892—1966) — українська радянська співачка, педагог, музично-громадський діяч, народна артистка СРСР.

²⁸ Бучма Амвросій Максиміліанович (1891—1957) — український, радянський актор, режисер, театральний педагог, народний артист СРСР.

²⁹ Ревуцький Лев Миколайович (1889—1977) — український радянський композитор, педагог і музично-громадський діяч, народний артист СРСР, академік АН УРСР.

³⁰ Шовкуненко Олексій Олексійович (1884—1974) — український радянський живописець, народний художник СРСР, дійсний член Академії мистецтв АН СРСР.

³¹ Заболотний Володимир Гнатович (1898—1962) — український радянський архітектор.

³² Котовський Григорій Іванович (1881—1925) — радянський військовий діяч, герой громадянської війни.

³³ «...не минаючи ні титли, ніже тії коми...» — перекладовані рядки з твору Т. Г. Шевченка «І мертвим, і живим...» (1845).

³⁴ Кольчак Яків Харитонович (1918—1955) — Герой Радянського Союзу, артилерист.

³⁵ Супрун Степан Павлович (1907—1941) — радянський льотчик-виробувач, двічі Герой Радянського Союзу.

³⁶ Земська Люба — героїня Великої Вітчизняної війни, загинула при облозі Харкова восени 1941 р.

³⁷ Корольова Маріонела (Гуля) Володимирівна (1923—1942) — героїня Великої Вітчизняної війни, загинула від Сталіноградом.

³⁸ «...за ясні води, за тихі зорі...» — перекладовані вислів із української народної думи «Невольники на каторзі».

³⁹ «Вкраїна дихає, Україна бореться...» — рядок з вірша П. Тичини «Україна засяє, оживе» (1942).

⁴⁰ «Комуніст» — щоденна газета, орган ЦК і Київського обкому КП(б)У (з 1934 р.). Виходила у 1926—1943 рр. З лютого 1943 р. виходить під назвою «Радянська Україна».

⁴¹ «Нехай не буде цього зілля...» — Тут доволіно цитується уривок з вірша С. Руданського «Гей, бики!».

⁴² «...кажучи словами Льва Толстого, «первую попавшуюся дубину...» — Вислів із роману-епопеї Л. М. Толстого «Війна і мир» (1863—1869).

⁴³ «Навіть жінки з рогами...» — перекладовані слова з поеми Т. Г. Шевченка «Гайдамаки» (1841).

⁴⁴ «Чом я не сторукий...» — вираз із поеми Т. Г. Шевченка «Гайдамаки».

⁴⁵ «Советская Украина» — орган ЦК і Київського обкому КП(б)У. Почала виходити з 1 січня 1938 р. В січні 1943 р. «Советскую Украину» об'єднано з газетою «Комуніст». Видання дістало назву «Радянська Україна». З січня 1944 р. виходить під назвою «Правда України».

⁴⁶ Палладін Олександр Володимирович (1885—1972) — український радянський біохімік, академік АН СРСР, академік АН УРСР, дійсний член АМН СРСР, Герой Соціалістичної Праці.

⁴⁷ Парнас Яків Оскарович (1884—1949) — український радянський біохімік, академік АН СРСР, дійсний член АМН СРСР.

⁴⁸ Булахівський Леонід Арсенович (1888—1961) — український і російський радянський мовознавець, академік АН УРСР, член-кореспондент АН СРСР, заслужений діяч науки УРСР.

⁴⁹ Калипович Михайло Якович (1888—1949) — український радянський мовознавець і літературознавець, академік АН УРСР.

⁵⁰ Крилов Микола Митрофанович (1879—1955) — український радянський математик, академік АН СРСР, академік АН УРСР, заслужений діяч науки УРСР.

⁵¹ Гришко Микола Миколайович (1900—1964) — український радянський ботанік, академік АН УРСР.

⁵² Будніков Петро Петрович (1885—1968) — український радянський вчений, спеціаліст у галузі хімії і хімічної технології силікатів, академік АН УРСР, член-кореспондент АН СРСР, Герой Соціалістичної Праці.

⁵³ Чернишов Борис Сидорович (1888—1950) — радянський геолог і палеонтолог, академік АН УРСР, заслужений діяч науки УРСР.

⁵⁴ Сапегін Андрій Опанасович (1883—1946) — український радянський селекціонер, академік АН УРСР, заслужений діяч науки УРСР.

⁵⁵ Стражеско Микола Дмитрович (1876—1952) — український радянський терапевт, академік АН СРСР, академік АН УРСР, дійсний член АМН СРСР, Герой Соціалістичної Праці.

⁵⁶ Птуха Михайло Васильович (1884—1961) — український радянський статистик і демограф, академік АН УРСР, член-кореспондент АН СРСР, заслужений діяч науки УРСР.

⁵⁷ Лугівців Максим Власович (1885—1956) — український радянський вчений-металург, академік АН УРСР, заслужений діяч науки УРСР.

⁵⁸ Доброхотов Микола Миколайович (1889—1963) — український радянський вчений-металург, академік АН УРСР, заслужений діяч науки і техніки УРСР.

⁵⁹ Кіпріанов Андрій Іванович (1896—1972) — український радянський хімік-органік, академік АН УРСР.

⁶⁰ Воблій Костянтин Григорович (1876—1947) — український радянський економіст, статистик, економіс-географ, академік АН УРСР, заслужений діяч науки УРСР.

⁶¹ Вериківський Михайло Іванович (1896—1962) — український радянський композитор, диригент, педагог, заслужений діяч мистецтв УРСР.

⁶² Козицький Пилип Омелянович (1893—1960) — український радянський композитор, педагог, музично-громадський діяч, заслужений діяч мистецтв УРСР.

⁶⁹ Д а н ь к е в и ч К о с т я н т и н Ф е д о р о в и ч (нар. 1905 р.) — український радянський композитор, педагог, диригент, музично-громадський діяч, народний артист СРСР.

⁶⁴ Л я т о ш и н с ь к и й Б о р и с М и к о л а й о в и ч (1895—1968) — український радянський композитор, диригент, педагог, музично-громадський діяч, народний артист УРСР.

⁶⁵ К а с і я н В а с и л ь І л л і ч (1896—1976) — український радянський графік, народний художник СРСР, дійсний член Академії мистецтв СРСР, Герой Соціалістичної Праці.

⁶⁶ П е т р и ц ь к и й А л а т о л і й Г а л а к т і о н о в и ч (1895—1964) — український радянський живописець і театральний художник, народний художник СРСР.

⁶⁷ Т р о х и м е н к о К а р н о Д е м ' я н о в и ч (1885—1979) — український радянський живописець, народний художник УРСР.

⁶⁸ Ш у л ь г а І в а н М и к о л а й о в и ч (1889—1956) — український радянський живописець, заслужений діяч мистецтв УРСР.

⁶⁹ Ш а р о н о в М и х а й л о А н д р і й о в и ч (1881—1957) — український радянський художник, заслужений діяч мистецтв УРСР.

⁷⁰ Д е р е г у с М и х а й л о Г о р д і й о в и ч (нар. 1904 р.) — український радянський живописець і графік, народний художник СРСР.

⁷¹ Д о в ж е н к о О л е к с а н д р П е т р о в и ч (1894—1956) — український радянський кінорежисер і письменник, заслужений діяч мистецтв УРСР, народний артист РРФСР.

⁷² С а в ч е н к о І г о р А н д р і й о в и ч (1906—1950) — український та російський радянський кінорежисер, заслужений діяч мистецтв РРФСР.

⁷³ Л у к о в Л е о н і д Д а в и д о в и ч (1909—1963) — український та російський радянський кінорежисер, народний артист РРФСР.

⁷⁴ П а т о р ж и н с ь к и й І в а н С е р г і й о в и ч (1896—1960) — український радянський співак і викладач вокалу, народний артист СРСР.

⁷⁵ Г а й д а й З о я М и х а й л і в н а (1902—1965) — українська народна співачка, народна артистка СРСР.

⁷⁶ І в а н о в А н д р і й О л е к с і й о в и ч (1900—1970) — український і російський радянський співак, народний артист СРСР.

⁷⁷ К и в о р е н к о - Д о м а н с ь к и й Ю р і й С т е п а н о в и ч (1888—1955) — український радянський співак, педагог, народний артист УРСР.

⁷⁸ Л а п т є в К о с т я н т и н А н т о п о в и ч (нар. 1904 р.) — український та російський радянський співак, народний артист СРСР.

⁷⁹ У ж в і й Н а т а л і я М и х а й л і в н а (1898—1986) — українська радянська актриса, народна артистка СРСР, Герой Соціалістичної Праці.

⁸⁰ Ч и с т я к о в а В а л е н т и н а М и к о л а ї в н а (1900—1984) — українська радянська актриса, народна артистка УРСР, народна артистка УзбРСР.

⁸¹ Ю р а Г н а т П е т р о в и ч (1888—1966) — український радянський актор, режисер, народний артист СРСР.

⁸² К р у ш е л ь н и ц ь к и й М а р ' я н М и х а й л о в и ч (1897—1963) — український радянський актор, режисер, педагог, народний артист СРСР.

⁸³ Ш у м с ь к и й Ю р і й В а с и л ь о в и ч (справжнє прізвище — Ш о м і н ; 1887—1954) — український радянський актор, режисер, народний артист СРСР.

⁸⁴ Яновський Юрій Іванович (1902—1954) — український радянський письменник.

⁸⁵ Гордієнко Костянтин Олексійович (нар. 1899 р.) — український радянський письменник.

⁸⁶ Кундзіч Олекса Леонардович (1904—1964) — український радянський письменник.

⁸⁷ Герасименко Костянтин Михайлович (1907—1942) — український радянський поет і драматург.

⁸⁸ Терещенко Микола Іванович (1898—1966) — український радянський письменник.

⁸⁹ Голованівський Сава Овсійович (нар. 1910 р.) — український радянський поет і драматург.

⁹⁰ Нехода Іван Іванович (1910—1963) — український радянський поет.

⁹¹ Усенко Павло Матвійович (1902—1975) — український радянський поет.

СВЯЩЕННАЯ ЗЕМЛЯ

Вперше надруковано в газ. «Известия», 1943, 14 лютого.

Подается за першодруком.

¹ Василевська Ванда Львівна (1905—1964) — польська і радянська письменниця та громадська діячка.

УКРАЇНКА

Вперше надруковано в журн. «Україна», 1943, № 4, с. 2.

Подается за першодруком.

¹ Нестеров Михайло Васильович (1862—1942) — російський радянський живописець, заслужений діяч мистецтв РРФСР. У 1884 р. створив портрет М. К. Запковоцької в ролі Харитини у виставі «Наймичка» І. Карпенка-Карого.

² Суворін Олексій Сергійович (1834—1912) — російський буржуазний журналіст і видавничий діяч.

³ Жанна д'Арк (1412—1431) — народна героїня Франції.

⁴ І та Мадонна, що у Павла Тичини йде, «одганяючись од куль, як од бджілок...» — Мається на увазі тетраптих П. Г. Тичини «Мадонна моя» (1920).

⁵ «...княгиня Ольга...» (після хрещення — Єлена; бл. 890—969) — велика княгиня кіївська (945—957), дружина князя Ігоря.

⁶ Маруся Богуславка — героїня однойменної української народної думи про турецько-татарські напади на Україну.

⁷ Писарев Дмитро Іванович (1840—1868) — російський публіцист і літературний критик, філософ-матеріаліст, революційний демократ.

⁸ «...обличителем людей жестових, неспитих...» — слова з вірша Т. Г. Шевченка «Колись то я поза Уралом».

⁹ Барвінок Ганна (справжнє прізвище, ім'я та по батькові — Білозерська-Куліш Олександра Михайлівна; 1828—1911) — українська письменниця ліберально-буржуазного напрямку.

СЛАВА УКРАЇНИ

Вперше надруковано в журн. «Славяне», 1943, № 4, с. 15—16.
Подается за першодруком.

¹ Наполеон І (Наполеон Бонапарт; 1769—1821) — французький полководець, політичний і державний діяч, імператор Франції (1804—1814 і 1815 рр.).

УКРАЇНЦІ НИКОМУ НЕ ОТДАДУТ СВОЕЙ СВОБОДИ

Вперше надруковано в газ. «Правда», 1943, 20 квітня.

Стаття написана з приводу Ноти уряду СРСР від 26 квітня 1943 р. про розрив дипломатичних відносин з Польським урядом, який став на шлях співробітництва з німецькими окупантами і розпочав у цей час пропагандистську кампанію проти СРСР.

Подається за першодруком.

¹ Е ще Мицкевич говори л...— Тут переказується вислів А. Мицкевича з його лекцій про слов'янські літератури, читаних ним у паризькому Коллеж де Франс у 1840—1844 рр.

² Коперник Міколай (1473—1543) — польський астроном, основоположник геліоцентричної будови світу.

³ Шопен Фредерік Францішек (1810—1849) — польський композитор і піаніст.

⁴ Домбровський Ярослав (1836—1871) — польський революціонер, військовий діяч Паризької комуни.

⁵ Костюшко (Косцюшко) Тадеуш (1746—1817) — діяч польського національно-визвольного руху; прагнув залучати до повстання проти феодального ладу польських і українських селян.

УКРАЇНСЬКИЙ ВОІН

Вперше надруковано в журн. «Україна», 1943, № 5, с. 6.

Подається за першодруком.

¹ Ярема Галайда — персонаж з твору Т. Г. Шевченка «Гайдамаки».

² Петлюра Симон Васильович (1879—1926) — один із керівників української буржуазно-націоналістичної контрреволюції і керівників Центральної ради (1917) та Директорії (1918), лідер Української соціал-демократичної партії (УСДРП). У 1920 р. емігрував за кордоп.

³ Сірко Іван Дмитрович (?—1680) — кошовий отаман Запорізької Січі; один з палких прихильників возз'єднання України з Росією.

⁴ Станіслав — пні (з 1962 р.) м. Івано-Франківськ, обласний центр УРСР.

⁵ ...і світ тихий невечірній тихенько засяє — перефразований вислів із твору Т. Г. Шевченка «І мертвим, і живим...».

НЕМЕЦКАЯ НЕВОЛЯ

Вперше надруковано в газ. «Известия», 1943, 23 травня.

Подається за першодруком.

¹ Самійло Кішка — персонаж з українських народних дум.

² Бородін Олександр Порфирійович (1833—1887) — російський композитор і вчений-хімік; автор опери «Князь Ігор».

³ Молотов Вячеслав Михайлович (справжнє прізвище — Скрябін; 1890—1986) — партійний і державний діяч СРСР.

НЕПОКОРЕННА УКРАЇНА

Вперше надруковано в газ. «Известия», 1943, 4 червня.

Подасться за першодруком.

¹ ...достойним гоголевського Остапа.— Йдеться про одного з головних персонажів повісті-епопеї М. В. Гоголя «Тарас Бульба» (1835).

[ВІЙМО, ПОБІЙМО І ДОБІЙМО ВОРОГІВ СВІТЛА...]

Вперше друкується за автографом, який зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1483.

Це — виступ М. Т. Рильського 11 липня 1943 р. в Москві на Другому антифашистському мітингу радянських вчених.

Російською мовою під заголовком «Речь действительного члена Академии наук Украинской ССР М. Ф. Рильского» вперше надруковано в зб.: Второй антифашистский митинг советских ученых в Москве 11 июля 1943 года. М., 1943, с. 42—44.

¹ «Записки о Южной Руси». — Мається на увазі два томи літературно-наукового збірника, які видав П. О. Куліш у 1856—1857 рр.

² Глинка Михайло Іванович (1804—1857) — російський композитор, основоположник російської класичної музичної школи.

ЗА РАДЯНСЬКУ УКРАЇНУ — В СПІЛЦІ З ДРУЗЬМИ!

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1943, 14 липня.

Стаття написана з приводу заяви національного виконавчого комітету Товариства канадських українців про його відмежування від так званого «меморандуму» незаконного, самочинного Комітету українців Канади, який зводив наклепи на Радянську Україну.

Подасться за першодруком.

¹ ...купка політиканів у Лондоні, яка зве себе польським урядом...— Йдеться про польський емігрантський уряд у Лондоні, метою якого було відновлення польської буржуазної держави при підтримці Великобританії і США. Йому була підпорядкована польська націоналістична військова організація Армія Крайова, що в 1944 — на початку 1945 рр. чинила в західних областях України і Білорусії, Литві та Польщі на комунікаціях діючої Радянської Армії диверсії й терористичні акти. Після зволення Польщі військові формування Армії Крайової було розпущено.

² Комітет українців Канади.— Створений 7 листопада 1940 р. у м. Вінніпегу внаслідок об'єднання українських націоналістичних організацій з метою захопити під свій вплив українських трудящих. Ця організація провадила ворожу щодо радянського народу та його держави політику. Під час Великої Вітчизняної війни на противагу цій організації прогресивні українці Канади об'єдналися в Українське товариство допомоги Батьківщині. Тоді ж, під тиском прогресивної громадськості канадський уряд змушений був легалізувати раніше заборонене Товариство український робітничо-фермерський дім (ТУРФдім). Ці дві прогресивні організації згодом об'єдналися під назвою Товариство об'єднаних українських канадців (ТОУК).

³ Скоропадський Павло Петрович (1873—1945) — генерал царської армії, великий український поміщик, монархіст. 29 квітня 1918 р. на інсценованому австро-німецькими окупантами «Тзді хліборобів» у Києві проголошений гетьманом України; очолив маріонетковий «уряд», який було повалено 14 грудня 1918 р. Скоропадський втік до Німеччини, де продовжував аптирадянську діяльність.

⁴ Мельник Андрій (1890—1964) — ватажок однієї з терористичних банд українських буржуазних націоналістів.

О ЖУРНАЛЕ «УКРАИНА»

Вперше надруковано в газ. «Правда», 1943, 24 липня.

Подається за першодруком.

¹ «Україна» — громадсько-політичний і літературно-художній ілюстрований журнал. Видається з січня 1941 р. З травня 1941 по березень 1943 р. не виходив. З квітня 1943 р. — щомісячний журнал, з липня 1955 р. — двотижневик, з липня 1963 р. — щотижневик.

² Гречуха Михайло Сергійович (1902—1976) — партійний і державний діяч УРСР.

³ Державін Гаврило Романович (1743—1816) — російський поет.

⁴ Капніст Василь Васильович (1758, за іншими даними — 1757—1823) — російський і український письменник.

⁵⁻⁶ Трутовський Костянтин Олександрович (1826—1893) — український живописець і графік.

⁷ Ангеліна Надія Микитівна — трактористка, орденоносець, молодша сестра златного бригадира першої в СРСР жіночої тракторної бригади Парасковії Микитівни Ангеліної (1913—1959).

⁸ Паламарчук Лука Хомич (нар. 1906 р.) — державний діяч Української РСР.

⁹ Мартич Юхим Маркович (справжнє прізвище, ім'я та по батькові — Фінкельштейн Мордух Шаєвич; 1910—1981) — український радянський письменник.

¹⁰ Косарик-Коваленко Дмитро Михайлович (нар. 1904 р.) — український радянський письменник, літературознавець.

¹¹ Федоров Олексій Федорович (нар. 1901 р.) — радянський партійний і державний діяч, один з організаторів і керівників партизанського руху на Україні в роки Великої Вітчизняної війни.

¹² Ільченко Олександр Блисейович (нар. 1909 р.) — український радянський письменник.

¹³ Левада Олександр Степанович (нар. 1909 р.) — український радянський письменник.

¹⁴ Купрінісен — творчий колектив російських радянських графіків і живописців: Купріянов Михайло Васильович (нар. 1903 р.), Крилов Порфирій Микитович (нар. 1902 р.), Соколов Микола Олександрович (нар. 1903 р.) — народні художники СРСР, дійсні члени АМ СРСР, Герої Соціалістичної Праці.

¹⁵ Пащенко Олександр Сафонович (Софроневич; нар. 1906 р.) — український радянський графік, народний художник УРСР, член-кореспондент АМ СРСР.

¹⁶ Литвиненко Валентин Гаврилович (нар. 1908 р.) — укра-

Інський радянський графік, живописець і письменник, народний художник УРСР.

¹⁷ Дайц Йосип Абрамович (1897—1954) — український радянський графік.

ДА ЗДРАВСТВУЕТ НАШ НАРОД!

Вперше надрукована як передмова в кп.: За землю українську. Репертуарний збірник. М.—Л., 1943, с. 3.

Подається за першодруком.

¹ «Ми просто йшли...» — вислів з твору Т. Г. Шевченка «Доля» (1858).

ГОРДОСТЬ НАША

Вперше надруковано в газ. «Труд», 1943, 9 вересня. У примітці зазначено: «Перевод с украинского». Український варіант статті відшукати не вдалося. У скороченому вигляді стаття під заголовком: «Солнце освобождения» була надрукована в газ. «Комсомольская правда», 1943, 9 вересня, і під назвою: «Наш Донбасс» в газ. «Московский большевик», 1943, 9 вересня.

Подається за першодруком.

¹ «А где-то там донбассовский откликается в тон...» — перефразований вислів з перекладу А. Гатова вірша П. Тичини «Харків» (1923).

² «Донбасс — это не случайный район...» — Цитується уривок із статті В. І. Леніна «XI з'їзд РКП(б)» (1922). Див.: *Ленин В. И.* Полн. собр. соч., т. 33, с. 269.

³ Сталіно — колишня назва м. Донецька (з 1924 до 1961 р., до 1924 р. — Юзовка), обласний центр УРСР.

ЭТО СДЕЛАЛИ НЕМЦЫ

Вперше надруковано в газ. «Известия», 1943, 12 вересня.

У примітці до статті зазначено: «Перевод с украинского». Український варіант статті відшукати не вдалося.

Подається за першодруком.

КИЕВСКОЕ НАПРАВЛЕНИЕ

Вперше надруковано в газ. «Литература и искусство», 1943, 18 вересня.

Подається за першодруком.

¹ «...наша дума, наша пісня...» — рядок із поезії Т. Г. Шевченка «До Основ'яненка» (1839).

ДНЕПР

Вперше надруковано в газ. «Известия», 1943, 28 вересня.

Подається за першодруком.

¹ Дністр — ріка на південному заході УРСР і в Молдавській РСР.

² Збруч — ріка на межі Тернопільської та Хмельницької обл. УРСР, ліва притока Дністра.

³ Сан (Сян) — ріка на південному сході Польщі, частково на її кордоні з УРСР, права притока Вісли.

⁴ «...б'ють пороги, місяць сходитьь...» — початковий рядок поезії Т. Г. Шевченка «До Основ'яненка».

⁵ Яворницький Дмитро Іванович (1855—1940) — український історик, археолог, етнограф, фольклорист, письменник, академік АН УРСР.

⁶ «...неначе знов помолодів...» — перефразований вислів із поезії Т. Г. Шевченка «Буває іноді старий...» (1849).

⁷ «Черт нас возьми, степи, как вы хороши!» — вислів із повісті-епопеї М. В. Гоголя «Тарас Бульба».

⁸ «Днепр при тихой погоде...» — вислів із повісті М. В. Гоголя «Страшна помста» (1831).

⁹ Ігор Святославич (1151—1202) — князь Повгород-Сіверський і Чернігівський. 1185 р. разом з іншими князями виступив проти половців, після тимчасової перемоги зазнав поразки, потрапивши у полон, звідки втік. Цей похід є сюжетною основою «Слова о полку Ігоревім».

¹⁰ Асканія-Нова — державний степовий заповідник у Чаплинському районі Херсонської області УРСР, найстаріший на Україні.

¹¹ Пржевальський Микола Михайлович (1839—1888) — російський мандрівник, географ, дослідник Центральної Азії, почесний член Петербурзької АН та Російського географічного товариства.

¹² «Реветь стогне Днепр широкий...» — початковий рядок з балади Т. Г. Шевченка «Причина» (1837).

¹³ «Настане суд, заговорить і Дніпро і гори...» — рядки з поеми Т. Г. Шевченка «І мертвим, і живим...».

¹⁴ «Когда же пойдут горами по небу синие тучи...» — цитується уривок з повісті М. В. Гоголя «Страшна помста».

УКРАЇНА ОСВОБОДЖАЄТЬСЯ

Вперше надруковано в журн. «Славяне», 1943, № 10, с. 3—4. Тут же вказано дату написання статті: «30.IX 1943 р.»

Подається за першодруком.

¹ Тютчев Федір Іванович (1803—1873) — російський поет.

² Коллар Ян (1793—1852) — чеський і словацький поет, фольклорист, етнограф і історик.

³ Костка Наперський Олександр Леон (справжнє прізвище та ім'я — Бзовський Шимон; бл. 1620—1651) — керівник антифеодального повстання 1651 р. у Підгаллі (Південна Польща).

⁴ «...щоб усі слов'яни стали добрими братами!» — вислів з поеми Т. Г. Шевченка «Бретник».

СЛАВА АРМІИ-ОСВОБОДИТЕЛЬНИЦЕ!

Вперше надруковано в газ. «Известия», 1943, 26 жовтня.

Подається за першодруком.

КИЕВ

Вперше надруковано в газ. «Литература и искусство», 1943, 7 листопада.

Стаття написана з нагоди визволення Києва (7 листопада 1943 р.) від німецьких загарбників.

Подається за першодруком.

¹ Володимир Святославич (після хрещення — Василій; ?—1015) — великий князь київський, видатний державний діяч Київської Русі.

² «Арсенал» — київський завод, заснований 1764 р. як військове підприємство по виготовленню артилерійської та іншої зброї. Робітники заводу уславились своїми революційними традиціями. В роки Великої Вітчизняної війни брали активну участь у боротьбі з фашизмом. У 1958 р. заводові «Арсенал» присвоєно ім'я В. І. Леніна.

³ Ніколи, ніколи не буде Україна! — уривок з вірша М. Бажана «Клятва» (1941).

ДЕНЬ ЛИКОВАНИЯ

Вперше надруковано в газ. «Советская Украина», 1943, 12 листопада.

Подається за першодруком.

ЖИТИ! РОБИТИ!

Вперше надруковано в газ. «Київська правда», 1943, 21 листопада. Нізліне цю статтю в перекладі на російську мову було передруковано в «Літературній газеті», 1963, 5 листопада (з нагоди 20-х роковин визволення Києва від німецько-фашистських загарбників).

Подається за першодруком.

ВЕЛИКАЯ СКРИЖАЛЬ

Вперше надруковано в газ. «Известия», 1943, 5 грудня.

Стаття написана з нагоди Дня Конституції.

Подається за першодруком.

СУД НАД ДУШЕГУБАМИ

Вперше надруковано в газ. «Известия», 1943, 18 грудня.

Подається за першодруком.

¹ Правда-месть — вислів («правда-мста») з поезії Т. Г. Шевченка «Осія. Глава XIV» (1859).

² Шіллер Йоганн Фрідріх (1759—1805) — великий німецький поет і драматург.

КИЇВ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Вперше надруковано в перекладі на українську мову в газ. «Радянська Україна», 1943, 30 грудня.

Це — скорочена стенограма доповіді, в якій виступив М. Т. Рильський 11 листопада 1943 р. у Москві на урочистих зборах АН УРСР, присвячених визволенню Києва.

Автограф (недатований) повного тексту доповіді, написаного російською мовою, зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1432.

Подається за першодруком.

¹ ...«мати міст руських...» — вислів із стародавнього літопису «Повість временних літ» (початок XII ст.). Ці слова приписуються князю Олегу як сказані ним про Київ.

¹ Хвойка (Хвойко) Вікентій Вячеславович (1850—1914) — український археолог.

² Біляшівський Микола Федотович (1867—1926) — український радянський археолог, етнограф, мистецтвознавець, академік АН УРСР.

⁴ Олег (?—912, за іншими даними — 922) — давньоруський князь.

⁵ ...братів Кня, Щека та Хорява і сестру їхню Либідь...—образи з літописної легенди про заснування Києва.

⁶ ...Олег, що прибив «свій щит на брамі Царєграда...» — Йдеться про вдалий похід князя Олега на Візантію (911 р.), який на знак своєї перемоги прибив щит на воротах Константинополя. Вислів взятий з «Повісті временних літ».

⁷ Держава Рюриковичів — назва, вжита К. Марксом для означення давньоруської держави (XII—XIII ст.), походить від назви давньоруської князівської династії нащадків київського великого князя Ігоря, який, згідно з літописною легендою, вважався сином ватажка варязької дружини Рюрика.

⁸ Золоті ворота — видатна пам'ятка архітектури, фортифікаційної техніки та історії часів Київської Русі, про будівництво якої згадується у літописі під 1037 р. Ця велична будова посидувала функції оборони та головної, урочистої брами стародавнього Києва.

⁹ Софія Київська — всесвітньовідома пам'ятка історії, архітектури і монументального живопису першої половини XI ст. Споруджена в період розквіту Київської Русі за князювання Ярослава Мудрого на честь перемоги над печенігами 1036 р. Софійський собор — головний митрополичий храм, суспільно-політичний і культурний центр Київської держави.

¹⁰ Ярослав Мудрий (978—1054) — державний діяч Київської Русі, великий князь київський (з 1019 р.).

¹¹ ...біля «великого шляху з варяг у грекя...».— Йдеться про основний водний торговий шлях Київської Русі; описаний у літописі «Повість временних літ» і в творі візантійського імператора Константина VII Багрянородного «Про управління імперією».

¹² «Як імперія Карла Великого...».— Тут наводиться вислів з праці К. Маркса «Таємня дипломатія XVIII століття», що була опублікована в Лондоні (1899 р.) англійською мовою.

¹³ ...в Києві «попад 400 церков і 8 рипків...».— Наводяться дані з хроніки (1012—1018 рр.) західноєвропейського мандрівника Дитмара (Тітмара) Мерзебурзького (див.: журн. «Київ», 1985, № 7, с. 140).

¹⁴ Іларіон (рр. н. і см. невід.) — давньоруський церковний письменник XI ст., якого князь Ярослав Мудрий, прагнучи звільнитись від опіки Візантії, поставив київським митрополитом.

¹⁵ «...град величеством сияющь...» — вислів із твору Іларіона «Слово про закон і благодать» (написаний між 1037 і 1050 рр.).

¹⁶ ...рік Батиевого нашестя і погрому...— Йдеться про монголо-татарську навалу на Русі (в середині XIII ст.) під керівництвом монгольського хана Батия (1208—1255), коли серед інших руських міст було зруйновано (1240) й Київ.

¹⁷ «Того ж лета взяша Київ...» — вислів з Іпатіївського літопису (написаний у кінці XIV — на початку XV ст.).

¹⁸ ...воввода Дмитрій... (рр. н. і см. невід.) — київський воввода, намісник Данцла Романовича Гамицького; в 1240 р. керував обороною Києва.

¹⁹ «...хлеб во уста не ідають от страха...» — вислів з Іпатіївського літопису.

²⁰ ...якому Батий наказав залишити життя «мужества ради его». — Наводяться далі з Іпатіївського літопису.

²¹ «Західна Русь прилучила литовську народність...». — Тут використано працю В. В. Антоновича «Киев, его судьба и значение с XIV по XVI столетие (1362—1569)» (див.: Антонович В. Монографии по истории Западной и Юго-Западной России. К., 1885, т. 1, с. 230).

²² Вишеньський Іван (між 1545 і 1550 — після 1620) — український письменник, представник так званої полемічної літератури, активний борець проти польсько-католицької реакції, уніатства, феодалів-кріпосників.

²³ Смотрицький Мелетій (світське ім'я — Максим Герасимович; бл. 1572—1633) — український і білоруський письменник, філолог, церковний і освітній діяч.

²⁴ Копистенський Захарія (?—1627) — український письменник, культурний і церковний діяч.

²⁵ Гулевичівна Єлизавета (Гальшка) Василівна (1575—1642) — одна з засновниць Київського братства, монастиря і школи при ньому.

²⁶ Могила Петро Симеонович (1597—1647) — політичний, церковний і освітній діяч України, митрополит Київський і Галицький, засновник Києво-Могилянської колегії (з 1701 р. — Київська академія).

²⁷ Києво-Печерський монастир — православний монастир, заснований 1051 р. у Києві, який у XII ст. одержав статус Лаври. В 1631 р. архімаандрит Києво-Печерської лаври П. Могила відкрив школу, яка містилася в Троїцькому монастирі Лаври.

²⁸ Запорізька Січ — організація українського козацтва, що склалася в першій половині XVI ст. за Дніпровими порогами. В 70-х роках XVIII ст. прийняла своє існування.

²⁹ Річ Посполита — офіційна назва об'єднаної Польсько-Литовської держави з часів Люблінської унії 1569 і до 1795 р.

³⁰ ...польсько-литовський магнат Радзивілл. — Йдеться про литовського коронного гетьмана Януша Радзивілла (1612—1655), війська якого 1651 р. вдерлись до Києва і жорстоко розправлялись з населенням міста.

³¹ Мойсей — за біблійною легендою, пророк, який у давні часи (ймовірно, в XIII ст. до н. е.) очолив ізраїльські племена і визволив їх з так званого єгипетського полону. Образ Мойсея як борця за свободу народу широко використаний у світовій літературі та мистецтві.

³² Андріївська церква — визначна пам'ятка архітектури XVIII ст. Збудована в 1747—1753 рр. у Києві в стилі барокко за проектом архітектора В. Растреллі.

³³ Растреллі Варфоломій Варфоломійович (1700—1771) — російський архітектор, італієць за походженням, представник архітектури барокко. За його проектами здійснено ряд архітектурних ансамблів, у тому числі споруди в Києві.

³⁴ Дзвіниця Києво-Печерської лаври.— Йдеться про Велику дзвіницю Лаври, що була зведена у 1731—1744 рр.

³⁵ Шедель Йоганн Готфрід (1680—1752) — російський та український архітектор, за проектом якого в Києві збудовано ряд визначних споруд.

³⁶ ...позвакою Леніним «тюрмою народів...» — вислів із статті В. І. Леніна «Соціалізм і війна» (1915) (див.: *Ленін В. І. Повне збір. творів*, т. 26, с. 297).

³⁷ Університет св. Володимира — Київський університет, заснований в 1834 р. У 1939 р. університету було присвоєно ім'я Т. Г. Шевченка.

³⁸ Контрактовий ярмарок — щорічний вимовий ярмарок, який у 1797 р. був перенесений з м. Дубна до Києва.

³⁹ «...в года глухих...» — дещо перефразований вислів з незакінченої поеми російського поета Олександра Олександровича Блока (1880—1921) «Відплата» (1910—1921).

⁴⁰ Афродіта — богиня вроди і кохання. За одним з міфів — дочка верховного бога Зевса та океаніди Діони, за іншим — вона народилася з морської піни.

⁴¹ Грицько Основ'яненко — Григорій Федорович Квітка-Основ'яненко (1778—1843) — український письменник.

⁴² Громади — організації української ліберально-буржуазної інтелігенції. Перша така організація була заснована 1859 р. в Києві.

⁴³ Чубинський Павло Платонович (1839—1884) — український і російський етнограф і фольклорист ліберально-буржуазного напрямку.

⁴⁴ Рильський Тадей Розеслаович (1841—1902) — український культурно-освітній діяч і етнограф буржуазно-демократичного напрямку; батько М. Т. Рильського.

⁴⁵ Познанський Борис Станіславович (1841—1906) — український письменник та етнограф ліберально-буржуазного напрямку.

⁴⁶ Олександр II (1818—1881) — російський імператор (з 1855 р.).

⁴⁷ Валуєв Петро Олександрович (1814—1890) — російський письменник і державний діяч; мракобіс і ретроград. Обіймаючи посаду міністра внутрішніх справ, видав спеціальний циркуляр (1863), згідно з яким заборонялось видання книжок українською мовою.

⁴⁸ «Від чого вмерла Мелася» — назва науково-популярної брошури (оповідання про дифтерію) українського письменника Григорія Олексійовича Коваленка (1868—1937), яка була опублікована українською мовою (Чернівці, 1897 і Спб., 1902 і 1910), а також була перекладена російською мовою («Отчего умерла Манутка». Рассказ о дифтерии. М., 1898).

⁴⁹ Кописький Олександр Якович (1836—1900) — український письменник, педагог, громадський діяч ліберально-буржуазного напрямку.

⁵⁰ Самійленко Володимир Іванович (1864—1925) — український письменник.

⁵¹ Грінчепко Борис Дмитрович (1863—1910) — український письменник, вчений і громадський діяч ліберально-буржуазного напрямку.

⁵² Грабовський Павло Арселович (1864—1902) — український поет, публіцист, революційний демократ.

⁵³ Затиркевич-Карпинська Ганна Петрівна (1855—1921) — українська радянська актриса.

⁵⁴ ...таких талаповитих дилетантів, як автори музики до «Наташки Полтавки» Котляревського... — Автор першої, що дійшла до нас, музичної обробки (опублікованої в 1833 р.) пісень у п'єсі І. П. Котляревського «Наташка Полтавка» (вперше була поставлена в 1819 р.) — харківський композитор А. Барсицький (рр. н. і см. невід.). Пізніше музику аранжували А. Єдлічка, М. Васильєв та інші. Проте усі ці аранжировки були витіснені редакцією М. В. Лисенка (1889 р.).

⁵⁵ Гулак-Артемівський Семен Степанович (1813—1873) — український та російський оперний співак, композитор, драматичний артист, драматург, автор славнозвісної опери «Запорожець за Дунаєм» (1862).

⁵⁶ Троїцький майдан — площа перед Троїцьким народним будинком у Києві (тепер це приміщення Театру оперети, вулиця Червоноармійська).

⁵⁷ Перший український клуб — організований у 1904 р. і згодом перейменований в музично-драматичну школу (з 1913 р. — імені М. Лисенка). Приміщення клубу було на теперішній вулиці Ярославів вал (споруда не збереглася).

⁵⁸ Кучугура-Кучеренко Іван Йович (1878—1943) — український радянський кобзар, народний артист УРСР.

⁵⁹ Лебеденцев Феофан Гаврилович (1828—1888) — український історик ліберально-буржуазного напрямку. В 1882—1887 рр. — видавав і редагував журнал «Киевская старина».

⁶⁰ «Киевская старина» — історичний журнал ліберально-буржуазного напрямку. Виходив у Києві щомісяця (російською мовою) у 1882—1906 рр. Засновник і перший редактор — Ф. Г. Лебеденцев. У 1907 р. виходив під назвою «Україна» (українською мовою).

⁶¹ Науменко Володимир Павлович (1852—?) — український письменник, історик і етнограф ліберального напрямку, викладач київських гімназій; з 1893 р. був редактором журналу «Киевская старина».

⁶² Наукове товариство — Українське наукове товариство у Києві; існувало з 1907 по 1918 р.; пізніше влилось до історичної секції УАН.

⁶³ «Рада» — щоденна газета ліберально-буржуазного напрямку. Видавалася українською мовою в Києві з 1906 по 1914 р.

⁶⁴ «Громадська думка» — щоденна газета демократичного напрямку. Перший номер вийшов 30 січня 1905 р., останній — 18 серпня 1906 р.

⁶⁵ «Дзвін» — щомісячний журнал, орган УСДРП. Видавали його у 1913—1914 рр. — у Києві Д. Донцов, Л. Юркевич і В. Винниченко, які, прикриваючись псевдомарксистською фразеологією, проповідували націоналістичні погляди, намагаючись розколоти єдність дій українських і російських робітників.

⁶⁶ «Засів» — щотижнева ілюстрована газета ліберально-буржуазного напрямку. Видавалася у 1911—1912 рр.

⁶⁷ «Рідний край» — український щотижневий громадський і літературно-науковий журнал. Виходив у Києві в 1908—1914 рр.

⁶⁸ «Українська хата» — щомісячний літературно-художній журнал буржуазно-націоналістичного спрямування. Видавався в Києві в 1909—1914 рр.

⁶⁹ ...українська соціал-демократія...— українська дрібнобуржуазна партія (що фактично вишкляла в 1900 р.), до складу якої входили найзапекліші буржуазні націоналісти.

⁷⁰ «Земгусари» — діячі створених у квітні 1917 р. Тимчасовим урядом так званих земельних комітетів, які організовувалися для проведення земельної реформи, а фактично — для захисту поміщицького землеволодіння.

⁷¹ «Чорна сотня» — озброєні загопи декласованих елементів для боротьби проти революційного руху в Росії в 1905—1917 рр. Ліквідовані в ході Лютневої революції 1917 р.

⁷² Південне товариство — таємна організація декабристів на Україні.

⁷³ Товариство об'єднаних слов'ян — таємна революційна організація декабристів на Україні. У вересні 1825 р. об'єдналось з Південним товариством декабристів.

⁷⁴ Косий капонір — оборонна споруда Києво-Печерської фортеці; з початку 60-х років XIX ст. була перетворена на політичну в'язницю; в радянський час — державна історико-революційна пам'ятка-музей.

⁷⁵ Лиса гора — історична місцевість у Києві. Назва її пов'язана з старовинними легендами про зборища відьм та різних перевертнів, що паче відбувались на цій горі.

⁷⁶ «Молода громада» — організація української ліберально-буржуазної інтелігенції, що виокремилась в 70-х роках XIX ст. із так званої Старої громади, яка була заснована в Києві у 1859 р.

⁷⁷ Тутковський Павло Аполлопович (1858—1930) — український геолог, один з активних учасників підготовчих робіт по створенню АН УРСР, один з перших її академіків.

⁷⁸ Корчак-Чепурківський Овксентій Васильович (1857—1947) — український радянський гігієніст і епідеміолог, академік АН УРСР.

⁷⁹ «Работник» — перша легальна більшовицька газета на Україні. Орган Вузлового бюро РСДРП Південно-Західної залізниці. Два номери газети вийшли 8 і 9 червня 1906 р. в Києві. Напередодні виходу третього номера газету було закрито.

⁸⁰ Лабораторна вулиця — з 1928 р. ця вулиця в Києві перейменована на вулицю Ульянових.

⁸¹ Ульянова Марія Іллівічна (1878—1937) — професійна революціонерка, партійний і державний діяч; сестра В. І. Леніна.

⁸² Єлізарова-Ульянова Анна Іллівічна (1864—1935) — професійна революціонерка, діячка Комуністичної партії, сестра В. І. Леніна.

⁸³ Ульянов Дмитро Ілліч (1874—1943) — радянський партійний і державний діяч; брат В. І. Леніна.

⁸⁴ Тесленко Архип Юхимович (1832—1911) — український письменник.

⁸⁵ Пимоненко Микола Корнилович (1862—1912) — український живописець.

⁸⁶ Мурашко Олександр Олександрович (1875—1919) — український живописець.

⁸⁷ Лівницька Любов Павлівна (1865—1924) — українська радянська актриса.

⁸⁸ Борисоглібська (справжнє прізвище — Сидоренко-

Свидерська) Ганна Іванівна (1868—1939) — українська радянська актриса, народна артистка УРСР.

⁸⁹ Русов Олександр Олександрович (1847—1915) — український земський статистик, етнограф і фольклорист, громадський діяч.

⁹⁰ Центральна рада — контрреволюційна буржуазно-націоналістична організація на Україні (1917—1918), яка провадила антинародну політику в інтересах української буржуазії.

⁹¹ Директорія — контрреволюційний буржуазно-націоналістичний «уряд» на Україні, створений 13 листопада 1918 р. в Білій Церкві лідерами українських дрібнобуржуазних і буржуазно-націоналістичних партій в умовах краху австро-німецької окупації України в 1918 р. та гетьманщини. Головою Директорії до лютого 1919 р. був В. К. Винниченко, з 10 лютого 1919 р. — С. В. Петлюра. Після закінчення радянсько-польської війни 1920 р. і розгрому петлюрівських банд Директорія припинила своє існування.

⁹² Винниченко Володимир Кирилович (1880—1951) — один з ідеологів українського буржуазного націоналізму, письменник; один з керівників контрреволюційної Центральної ради.

⁹³ Тимчасовий уряд — буржуазно-поміщицький уряд, створений в Росії після перемоги Лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 р. На Україні фактично його опорою стала контрреволюційна Центральна рада.

⁹⁴ ...робітники героїчного «Арсеналу». — Йдеться про виступ у 1918 р. робітників Київського заводу «Арсенал» проти військ буржуазно-націоналістичної Центральної ради.

⁹⁵ Іванов Андрій Васильович (1888—1927) — радянський партійний і державний діяч, один з керівників Київського січневого збройного повстання 1918 р.

⁹⁶ Горвіц Олександр Борисович (1897—1948) — учасник боротьби за владу Рад на Україні, один з керівників Київського січневого збройного повстання 1918 р. проти Центральної ради.

⁹⁷ Фрунзе Михайло Васильович (1885—1925) — професійний революціонер, діяч Комуністичної партії і Радянської держави, військовий діяч.

⁹⁸ Ворошилов Клімент Єфремович (1881—1969) — радянський державний, партійний і військовий діяч, Маршал Радянського Союзу, двічі Герой Радянського Союзу, Герой Соціалістичної Праці.

⁹⁹ Будьонний Семен Михайлович (1883—1973) — радянський військовий і державний діяч, Маршал Радянського Союзу, Герой Радянського Союзу, герой громадянської війни.

¹⁰⁰ Каїна — за біблійним міфом, старший син Адама і Єви, перший землероб. Убив із заздрощів свого молодшого брата пастуха Авеля, за що був приречений богом на вічне блукання. Образ Каїна вживається у світовій літературі як символ злочинця, якому немає прощення.

«НА НОВИЙ РІК!»

Вперше надруковано в газ. «Известия», 1944, 1 січня.
Подається за першодруком.

ГОЛОСА ИЗ-ЗА ОКЕАНА

Вперше надруковано в газ. «Известия», 1944, 15 січня. Тоді ж стаття була передрукована в газ. «Правда України», 1944, 19 січня.

Подається за першодруком.

ВОЗВРАЩАЯСЬ В РОДНОЙ КИЕВ

Вперше надруковано в газ. «Правда України», 1944, 6 лютого. Подається за першодруком.

¹ Стельмах Михайло Панасович (1912—1983) — український радянський письменник, громадський діяч, академік АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці.

² Шиян Анатолій Іванович (нар. 1906 р.) — український радянський письменник.

³ Дмитерко Любомир Дмитрович (1911—1985) — український радянський письменник.

⁴ Гончаренко Іван Іванович (нар. 1908 р.) — український радянський поет.

⁵ Новиченко Леонід Миколайович (нар. 1914 р.) — український радянський літературознавець і критик, академік АН УРСР.

⁶ Гардов Михайло Семенович (1892—1948) — російський радянський письменник, автор ряду п'єс та кіносценаріїв, творів про події громадянської війни на Україні.

⁷ Хащеватський Мойсей Ізраїльович (1897—1943) — єврейський радянський поет; перекладач творів українських поетів.

⁸ Ушаков Микола Миколайович (1899—1973) — російський радянський письменник; жив і працював на Україні.

⁹ Городської Яків Зіновійович (1898—1966) — російський радянський письменник; перекладав російською мовою твори багатьох українських поетів.

¹⁰ Гофштейн Давид Наумович (1889—1952) — єврейський радянський поет; ряд поезій написав про Україну; перекладав твори українських поетів.

¹¹ «Література і мистецтво» — українська газета, видавалась з грудня 1941 р. по 15 вересня 1942 р. у м. Уфі; з 5 листопада 1943 р. — у Харкові; до кінця 1944 р. — у Києві.

¹² «Перець» — український ілюстрований журнал сатири і гумору; з 1927 р. виходив у Харкові під назвою «Червоний перець». З 1941 р. видається в Києві під назвою «Перець».

СОЛНЦЕ НАД КАНЕВОМ

Вперше надруковано в газ. «Література и искусство», 1944, 12 лютого.

Стаття написана з нагоди визволення м. Канева від фашистських загарбників.

Подається за першодруком.

О НАШЕМ ВОИНЕ

Вперше друкується за автографом (недатований), який зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1487.

Стаття написана, очевидно, в лютому 1944 р., до Дня Радянської Армії.

¹ Борзенко Сергій Олександрович (1909—1972) — російський і український радянський письменник, журналіст.

² Нечай Данило (?—1651) — герой визвольної війни українського народу 1648—1654 рр., сподвижник Б. Хмельницького.

³ Богун Іван (?—1664) — герой визвольної боротьби українського народу проти шляхетської Польщі, військовий діяч.

У РУБЕЖА

Вперше надруковано в газ. «Известия», 1944, 28 березня.
Подається за першодруком.

ПЫТЛИВЫЙ ВЗОР И ГЛУБОКАЯ ЧУТКОСТЬ

Вперше надруковано в газ. «Известия», 1944, 31 березня.
Подається за першодруком.

¹ Калінін Михайло Іванович (1875—1946) — діяч Комуністичної партії і Радянської держави, Герой Соціалістичної Праці.

РУССКОМУ БРАТУ

Вперше надруковано в газ. «Правда Украины», 1944, 1 травня.
Подається за першодруком.

¹ Тихонов Микола Семенович (1896—1979) — російський радянський письменник і громадський діяч, Герой Соціалістичної Праці.

² Плеханов Георгій Валентинович (1856—1918) — діяч російського і міжнародного робітничого і соціалістичного руху, перший теоретик і пропагандист марксизму в Росії.

ПОД РОДНЫМ НЕБОМ

Вперше надруковано в газ. «Известия», 1944, 1 травня.

Подається за першодруком.

¹ «...для нас были «сны все впечатленья бытия!» — цитата з вірша О. С. Пушкіна «Демон» (1823).

² «Ой, Дніпре мій, Дніпре широкий...» — рядок з поеми Т. Г. Шевченка «Гайдамаки» (1841).

РОДНАЯ ЗЕМЛЯ

Вперше надруковано в газ. «Известия», 1944, 20 червня. Стаття написана з нагоди третьої роковини Великої Вітчизняної війни.

Подається за першодруком.

¹ Сабуров Олександр Михайлович (1908—1974) — один з організаторів партизанського руху на Україні в роки Великої Вітчизняної війни, Герой Радянського Союзу.

² Попудренко Микола Микитович (1906—1943) — один з організаторів партизанського руху на Україні в роки Великої Вітчизняної війни, Герой Радянського Союзу.

³ Ковпак Сидір Артемович (1887—1967) — радянський державний діяч, один з організаторів партизанського руху на Україні в роки Великої Вітчизняної війни, двічі Герой Радянського Союзу.

⁴ Знаменитая Курская дуга... — Одна з найбільших операцій Великої Вітчизняної війни по розгрому стратегічного

угрупованія німецько-фашистських військ; проходила з 5 липня 1943 р. в оборонних, а з 12 липня по 23 серпня 1943 р. — в наступальних боях Радянської Армії. Перемогою під Курськом завершився корінний перелом у ході війни.

НАША АКАДЕМІЯ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1944, 26 вересня.

Дана змітка, як і наступна, написана з нагоди 25-річчя Академії наук УРСР.

Подається за першодруком.

¹ Шахматов Олексій Олександрович (1864—1920) — російський філолог, академік Петербурзької АН. Розробляв також питання українського мовознавства.

² Корш Федір Євгенович (1843—1915) — російський філолог, академік Петербурзької АН. Певний час працював у вузах України. Розробляв також проблеми української історії та культури.

³ Лейпунський Олександр Ілліч (1903—1972) — радянський фізик, академік АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці.

⁴ Проскура Георгій Федорович (1876—1958) — український радянський вчений у галузі гідромеханіки й авіації, академік АН УРСР, заслужений діяч науки й техніки УРСР.

СВЯТО РАДЯНСЬКОЇ НАУКИ

Вперше надруковано в газ. «Література і мистецтво», 1944, 30 вересня.

Подається за першодруком.

¹ Білецький Олександр Іванович (1884—1961) — український і російський радянський літературознавець, академік АН СРСР і АН УРСР, заслужений діяч науки УРСР.

² Петровський Микола Неонович (1894—1951) — український радянський історик, член-кореспондент АН УРСР.

СВЯТО МАТЕРІ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1944, 15 жовтня. З деякими змінами стаття під цією ж назвою була надрукована і в газ. «Література і мистецтво», 1944, 15 жовтня, і під заголовком «Україна свободна» в газ. «Красный флот», 1944, 15 жовтня.

Стаття написана з нагоди повного визволення Української РСР від фашистських загарбників.

Подається за першодруком.

¹ Гамалія — персонаж з однойменної поеми Т. Г. Шевченка (1842).

² Іван Підкова (?—1578) — молдавський господар. До 1577 р. був запорізьким козаком. Т. Г. Шевченко присвятив його подвигам поему «Іван Підкова» (1839).

³ «...мир ловил мене, но не поймал...» — вислів Г. С. Сковороди, який він заповідав написати на своїй могилі.

⁴ Кчрило Тур — персонаж з роману П. О. Куліша «Чорна рада, хроніка 1663 року» (1845—1847).

⁵ Федькович Юрій (Осип) Адальбертович (1834—1888) — український письменник-демократ і громадський діяч.

⁶ «Хіба ревуть води, як ясла повні» — соціальний

роман з народного життя, написаний Панасом Мирним у співавторстві з братом І. Я. Рудченком (І. Біликом) протягом 1872—1875 рр. і вперше надрукований у 1880 р. у Женеві.

⁷ Черемшина Марко (справжнє прізвище, ім'я та по батькові — Семанюк Іван Юрійович; 1874—1927) — український письменник і культурно-громадський діяч.

⁸ Кобиляця Лук'ян (1812—1851) — керівник антикріпосницького селянського руху на Буковині в 40-х роках ХІХ ст.

⁹ ...розгніване море турбаївських повстанців... — Йдеться про виступ селян проти феодального гноблення в с. Турбаях — Турбаївське повстання 1789—1793 рр.

ВИЗВОЛЕНА УКРАЇНА

Вперше надруковано в газ. «Київська правда», 1944, 15 жовтня. Тоді ж із незначними змінами було передруковано в газ. «Червоне Запоріжжя», 1944, 15 жовтня.

Подається за першодруком.

¹ Руставелі Шота (ХІІ—ХІІІ ст.) — славетний грузинський поет, автор поеми «Вітязь в тигровій шкурі».

² Менделе Мойхер-Сфорім (справжнє прізвище та ім'я — Абрамович Шолом Яків; 1835—1917) — єврейський письменник.

НЕЗАБЫВАЕМОЕ

Вперше надруковано в газ. «Известия», 1944, 18 жовтня. Пізніше стаття увійшла до зб.: Слово і подвиг. К., 1965, с. 373—376. Подається за зб.: Слово і подвиг, с. 373—376.

¹ Мь... посетили сей мир в его минуты роковые... — Тут децю у перефразованому вигляді цитується рядок з вірша Ф. Тютчева «Ціцерон» (1860).

ОСВОБОЖДЕННАЯ УКРАИНА

Вперше надруковано в журн. «Славяне», 1944, № 11, с. 27—28.

Подається за першодруком.

¹ Мазепа Іван Степанович (1644—1709) — гетьман Лівобережної України (1687—1708), великий феодал. Під час Полтавської битви 1709 р. виступив як зрадник інтересів українського народу, перейшовши на бік шведських завойовників.

² Переяславська рада — загальна військова рада, скликана гетьманом Б. Хмельницьким 8.І 1654 р. у Переяславі (тепер м. Переяслав-Хмельницький) для прийняття історичного рішення про воз'єднання України з Росією, що завершило визвольну війну українського народу 1648—1654 рр.

³ ...юбилейная сессия Академии наук УССР... — У зв'язку з поверненням з евакуації до Києва Академії наук УРСР (липень 1944 р.) і з нагоди 25-ліття Академії 26—30 вересня 1944 р. в Києві відбулася Ювілейна сесія АН УРСР.

НАША ВЕЛИЧАЙШАЯ СВЯТЫНЯ

Вперше надруковано в газ. «Известия», 1944, 5 грудня. Стаття написана з нагоди Дня Радянської Конституції.

Подається за першодруком.

¹ «Умру, не сдамся!» — вільно перефразований вислів з циклу поезій Лесі Українки «Кримські відгуки» (IV, 1897).

ВИСОКА МІСІЯ

Вперше надруковано в газ. «Література і мистецтво», 1944, 8 грудня.

Подається за першодруком.

¹ Циягель — курок.

² Гюґо Віктор Марі (1802—1885) — французький письменник.

³ «...без золота, без каменю, без хитрої мови...» — рядки з поезії Т. Г. Шевченка «До Оспов'яненка».

ЗА ТОРЖЕСТВО СПРАВЕДЛИВОСТІ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1944, 24 грудня.

Подається за першодруком.

¹ ...війська галицько-волинського князя Лева... Тут йдеться, очевидно, про Лева Даниловича (бл. 1228 — бл. 1301) — галицького князя, сина Данила Галицького; близько 1280 р. він приєднав до Галицького князівства частину Закарпаття і Люблінську землю (бл. 1292 р.). За ім'ям князя Лева названо м. Львів.

² Кріс — рушниця.

ЗАВЖДИ З НАМИ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1945, 21 січня.

Стаття написана до 21-х роковин з дня смерті В. І. Леніна. Подається за першодруком.

¹ Донцов Дмитро (1888—1973) — один із ідеологів українського буржуазного націоналізму.

² Бандерівці — учасники терористичних банд українських буржуазних націоналістів під проводом Степана Бандери (1908—1959).

ПРО НАШУ НАЦІОНАЛЬНУ ГОРДІСТЬ

Вперше надруковано під заголовком «О национализме и национальной гордости» в газ. «Правда України», 1945, 10 березня. Тоді ж було передруковано в газ.: «Радянська Волинь», 1945, 16 березня; «Чорноморська комуна», 1945, 17 березня; «Szerwony Sztafardag» (Львів), 1945, 17 березня; «Вугская заря», 1945, 18 березня. Окремі фрагменти даної статті були використані автором у його іншій статті — «За високу ідейність української радянської літератури» (газ. «Радянська Україна», 1945, 14 березня). Пізніше, з уточненим заголовком, стаття увійшла до вид.: *Рильський М.* Твори. В 3-х т. К., 1956, т. 3, с. 34—39.

Подається за вид.: *Рильський М.* Твори. В 3-х т., т. 3, с. 34—39.

¹ ...з безглуздою чванливістю... бульб, мельників... — Йдеться про ватажків терористичних банд українських буржуазних націоналістів — Тараса Бульбу (справжнє прізвище — Боровець; нар. 1908 р.) та Андрія Мельника (1890—1964).

² Такі й нинішні... стецьки...— Мається на увазі один із главарів та ідеологів фашистської «Організації українських націоналістів» (ОУН) Ярослав Стецько (нар. 1912 р.).

³ ...той же Стецько, який в п'єсі Квітки-Основ'яненка верещить...— Йдеться про комедію Г. Ф. Квітки-Основ'яненка «Сваташя на Гончарівці» (1836).

⁴ Мануїльський Дмитро Захарович (1883—1959) — радянський партійний і державний діяч, академік АН УРСР.

⁵ «...щоб усі слов'яни стали добрими братами...» — рядки з поеми Т. Г. Шевченка «Бретик».

⁶ Поете! Люби ти свій край не в злочин... — рядок з вірша П. Тичини «І Белий, і Влок...» (1919).

ПРО ВИКЛАДАННЯ ЛІТЕРАТУРИ

Вперше надруковано в газ. «Радянська освіта», 1945, 23 березня.

Подається за першодруком.

¹ Бой-Желенський Тадеуш (1874—1941) — польський письменник, публіцист, критик і перекладач, загинув під час захоплення фашистськими загарбниками міста Львова.

² Ревуцький Дмитро Миколайович (1881—1941) — український радянський музикознавець, фольклорист, літературознавець; один з основоположників українського радянського музикознавства.

³ ...із Цезаревих «Записок про галльську війну...».—Йдеться про твір державного і політичного діяча Стародавнього Риму, полководця і письменника Юлія Цезаря Гая (102 або 100 до н. е.— 44 до н. е.).

⁴ Ціцерон Марк Туллій (106 до н. е.— 43 до н. е.) — давньоримський політичний діяч, оратор, письменник.

⁵ «...не так, як пономарь, а с чувством, с толком».— Тут наводяться слова Фамусова з другої дії комедії О. Грибоедова «Горе от ума» (1824).

ОДИН ДЕНЬ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1945, 11 квітня, згодом було передруковано газ. «Вільна Україна» (Львів), 1945, 14 квітня.

Подається за першодруком.

¹ Бадені Казимир (1846—1909) — австрійський державний діяч. У 1888—1895 рр.— намісник Галичини. В 1890 р. уклав угоду з «народовцями», пообіцявши їм за підтримку політики австрійського уряду кілька депутатських місць у парламенті, збільшення українських кафедр у Львівському університеті і дозвіл викладати українську мову в школах. Проте, будучи у 1895—1897 рр. міністром-президентом Австро-Угорщини, жорстоко розправився з радикально-демократичним рухом у Галичині.

ДРУЖНЯ РУКА

Вперше надруковано в журн. «Сучасне і майбутнє», 1945, № 2, с. 19—21. Дана стаття, як і наступна, написана М. Т. Рильським з нагоди підписання 21 квітня 1945 р. у Москві Договору про друж-

бу, взаємну допомогу і післявоєнне співробітництво між СРСР і Польською Народною Республікою.

Подається за першодруком.

¹ «...народы, распри позабыв...» — цитується уривок з вірша О. Пушкіна «Он между нами жил» (1834).

² А знамениті рядки Міцкевича, звернені до «приятелів росіян...» — Тут згадується вірш А. Міцкевича «До приятелів росіян» (початок 30-х років XIX ст.).

³ «Слава богу, що минуло, а надто як загадаеш...» — цитується уривок з післямови Т. Шевченка до поеми «Гайдамаки».

⁴ Понятовський Станіслав Август (1732—1798) — останній король Польщі (1764—1795).

ВИЗНАЧНИЙ ДОКУМЕНТ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1945, 24 квітня.

Подається за першодруком.

¹ Залеський Броніслав (1820—1880) — польський історик і художник, діяч польського визвольного руху.

СЛАВА ДРУЖБЕ НАРОДОВ!

Вперше надруковано в газ. «Сталинское племя», 1945, 9 травня. В скороченому вигляді під заголовком. «Великому братству слава» було опубліковано і в «Літературній газеті», 1945, 10 травня.

Стаття написана до Дня перемоги над фашистською Німеччиною.

Подається за першодруком.

ВОІНАМ ЛЕНІНГРАДСЬКОГО ФРОНТУ

Вперше надруковано російською мовою в армійській газ. «На страже Родины» (червень 1945 р.). Пізніше було передруковано «Літературною газетою», 1945, 20 червня.

Цей лист М. Рильський написав у червні 1945 р. під час свого перебування (разом з О. Вишнею) в Ленінграді.

Подається за «Літературною газетою», 1945, 20 червня.

СЛОВ'ЯНСЬКЕ КОЛО

Вперше надруковано в журн. «Сучасне і майбутнє», 1945, № 8, с. 24—28. Пізніше було передруковано газ. «Радянська Україна», 1945, 21 листопада.

Подається за першодруком.

¹ Юнгінген Ульріх фон — великий магістр, командуючий головними силами Тевтонського ордену; загинув у бою в 1410 р.

² Караджич Вук Стефанович (1787—1864) — сербський філолог, історик, фольклорист, діяч національного Відродження.

³ Прешерн Франце Ксаверій (1800—1849) — словенський поет, представник прогресивного романтизму.

⁴ Павліч Анте (1889—1959) — воєнний злочинець монархієтсько-фашистської Югославії, керівник хорватської терористичної фашистської організації «ушастів», один з організаторів масових

убивств населення Югославії під час її окупації німецькими фашистами.

⁵ Недіч Мілан (1877—1946) — глава маріонеткового уряду Сербії під час окупації її німецькими фашистами.

⁶ Мештрович Іван (1883—1962) — хорватський скульптор.

⁷ Августинчич Антон (нар. 1900) — хорватський скульптор; державний діяч.

⁸ Тіто (Броз Тіто) Йосип (1892—1980) — діяч югославського і міжнародного робітничого руху, державний і політичний діяч СФРЮ, Маршал Югославії, тричі народний герой Югославії.

⁹ Шубашич Іван (1892—1955) — югославський політичний і державний діяч. У березні — вересні 1945 р. — міністр іноземних справ в уряді Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії. У жовтні 1945 р. вийшов у відставку.

¹⁰ Мачек Владимир (1879—1964) — державний діяч монархічної Югославії.

¹¹ Цветкович Дрягіша (нар. 1893 р.) — державний діяч королівської Югославії.

¹² Бек Юзеф (1894—1944) — реакційний польський політичний діяч, міністр іноземних справ (1932—1939) фашистської Польщі, який своєю авантюристичною політикою фактично сприяв розв'язанню гітлерівською Німеччиною другої світової війни.

¹³ Михайлович Драголюб (1895—1946) — сербський генерал, який очолював профашистські загони четників у 1941—1945 рр.; з 1942 р. був військовим міністром югославського емігрантського уряду в Лондоні.

¹⁴ Гончаров Іван Олександрович (1812—1891) — російський письменник.

¹⁵ Достоевський Федір Михайлович (1821—1881) — російський письменник, член-кореспондент Петербурзької АН.

БРАТИСЛАВА

Вперше було надруковано в газ. «Известия», 1945, 25 серпня. Автограф (недатований) зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1500. Подається за першодруком.

¹ «...художник-варвар», который «кистью сопной...». — Тут цитуються рядки з першої строфи вірша О. Пушкіна «Возрождение» (1819).

² «...мистер Перкинс, приехавший в страну большевиков...». — Йдеться про персонаж з п'єси О. Є. Корнійчука «Місія містера Перкінса в країну більшовиків» (1944).

³ В одном небольшом словацком городке в те же тяжелые дни шла какая-то историческая пьеса. В ней восклицалось: «Русс идет!» — Йдеться про п'єсу словацького письменника Йозефа Тайовського (1874—1940) «Смерть Дюрка Лаугсвелда» (1923).

⁴ Кирило і Мефодій — слов'янські освітні діячі, творці слов'янської азбуки, проповідувачі християнства, перші перекладачі богослужбових книг з грецької на слов'янську мову.

⁵ Сметана Берджіх (1824—1884) — чеський композитор, піаніст, диригент і музично-громадський діяч, основоположник чеської класичної музики.

Вперше друкується за автографом (недатований), що зберігався в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1649.

Це — текст виступу М. Рильського на мітингу на захист миру в Московському Зеленому театрі (кінець серпня 1945 р.).

¹ «Ще знову папад, з ворогом дво біій?» — цитується уривок з вірша П. Тичини «Ми йдемо на біій» (1941).

² «Ніколи, ніколи не буде Україна...» — уривок з вірша М. Бажана «Клятва» (1941).

«ЗДРАВУ, ДРУЖЕ!»

Вперше надруковано з підзаголовком «Из югославских зарисовок» в газ. «Правда України», 1945, 30 жовтня.

Подається за першодруком.

¹ Катаєв Валентин Петрович (1897—1986) — російський радянський письменник, Герой Соціалістичної Праці.

(НАША) ДРУЖБА

Вперше надруковано в газ. «Известия», 1945, 3 листопада.

Подається за першодруком.

ВСЕСОЮЗНЫЙ СТАРОСТА

Вперше надруковано в газ. «Правда України», 1945, 20 листопада.

Стаття написана до 70-річчя з дня народження М. І. Каліпіна.

Подається за першодруком.

НЕЛЮДИ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1945, 24 листопада.

Подається за першодруком.

¹ Освенцім — німецько-фашистський концтабір біля м. Освенціма (Польща) у 1940—1945 рр. Об'єднував два окремі табори: Освенцім і Бжезінку. За час існування в ньому знищено понад чотири мільйони чоловік, у тому числі близько двадцяти тисяч радянських військовополонених. 27 січня 1945 р. в'язнів Освенціма визволили радянські війська. На території табору 1946 р. створено музей.

² Ніцше Фрідріх (1844—1900) — німецький філософ реакційного напрямку, антинаукові ідеї якого брали на своє озброєння німецькі фашисти.

³ Леонів Леонід Максимович (нар. 1899 р.) — російський радянський письменник, Герой Соціалістичної Праці.

⁴ Бісмарк Отто-Едуард-Леопольд (1815—1898) — німецький державний діяч, дипломат, князь, рейхсканцлер (1871—1890) Німецької імперії.

⁵ Бабин яр — урочище на північно-західній околиці Києва, місце масової страти (1941—1943) німецько-фашистськими окупантами мирного радянського населення і військовополонених.

ВЕРНЫЕ СЛУГИ НАРОДА

Вперше надруковано в газ. «Правда України», 1945, 11 грудня. Подається за першодруком.

¹ Астахов Федір Олексійович (1892—1966) — радянський військовий діяч, маршал авіації, в 1937—1939 рр. — командуючий військово-повітряними силами Київського особливого військового округу; депутат Верховної Ради УРСР 2-го скликання.

² Єременко Авдрій Іванович (1892—1970) — військовий діяч, Маршал Радянського Союзу.

³ Герасименко Василь Пилипович (1900—1961) — радянський військовий діяч, генерал-лейтенант; командуючий 28-ю армією, яка брала участь у визволенні України; 3 березня 1944 р. по жовтень 1945 р. — нарком оборони УРСР. На XV з'їзді КП(б)У обирався членом ЦК КП(б)У.

⁴ Галанін Іван Васильович (1899—1958) — радянський військовий діяч, генерал-лейтенант; в роки Великої Вітчизняної війни командував арміями в складі різних фронтів, у тому числі — 2-го Українського фронту.

⁵ Філатов Володимир Петрович (1875—1956) — радянський офтальмолог і хірург, академік АМН СРСР і АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці.

⁶ Ангеліна Парасковія Микитівна (1913—1964) — організатор і бригадир першої в СРСР жіночої тракторної бригади, двічі Герой Соціалістичної Праці.

⁷ Коробов Іван Григорович (1882—1952) — радянський металург, новатор виробництва.

⁸ Гнатенко Марина Василівна (нар. 1914 р.) — український радянський агроном, Герой Соціалістичної Праці. В 1935 р., будучи ланковою в колгоспі, виростила по 511 ц/га цукрових буряків, поклавши тим самим початок руху п'ятисотенниць.

ПО ЮГОСЛАВИИ

Вперше надруковано в журн. «Славяне», 1945, № 12, с. 25—30.

Тут автор використав окремі уривки з своїх промов та виступів, частина з яких також була опублікована тоді у різних виданнях.

Подається за першодруком.

¹ Ашкерц Антон (1856—1912) — словенський поет.

² Петро I Великий (1672—1725) — російський цар з 1682 р., імператор з 1721 р.

³ Олексій Михайлович (1629—1676) — російський цар з 1645 р. Батько Петра I.

⁴ Іван IV (Іван Васильович Грозний; 1530—1584) — великий князь московський, перший російський цар.

⁵ Космодем'янська Зоя Анатоліївна (1923—1941) — партизанка Великої Вітчизняної війни, Герой Радянського Союзу.

⁶ Кошовий Олег Васильович (1926—1943) — герой Великої Вітчизняної війни, один із керівників підпільної комсомольської організації «Молода гвардія», Герой Радянського Союзу.

⁷ Назор Владимир (1876—1949) — хорватський письменник.

⁸ Миханович — хорватський поет, автор хорватського гімну (1835).

⁹ Відмар Йосиф (нар. 1895 р.) — югославський літературознавець, критик, громадський діяч.

¹⁰ Грибоєдов Олександр Сергійович (1796—1829) — російський письменник.

¹¹ Енко Симон (1835—1869) — словенський поет, автор тексту словенського національного гімну.

ЛЮБОВЬ К ЧЕЛОВЕКУ

Вперше друкується за автографом, датованим: «5.II 1946 р.», який зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1436.

Стаття написана папередодні виборів до Верховної Ради СРСР.

¹ «Друзья мои! И мы на поле боя...» — уривок з перекладеного на російську мову вірша Л. Первомайського «Партизмок» (1941).

² Алігер Маргарита Йосипівна (нар. 1915 р.) — російська радянська поетеса.

В КРЕМЛЕ

Вперше надруковано в «Литературной газете», 1946, 16 березня. Подається за першодруком.

[ВОЛЯ К ВОЗРОЖДЕНИЮ]

Вперше друкується за автографом (недатований), який зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1654.

Це — текст невіголошеної промови М. Т. Рильського на сесії Верховної Ради СРСР (Москва, 12—19 березня 1946 р.).

¹ «...кували ясну зброю замість пут...» — трансформований вислів з поетичного циклу І. Я. Франка «В плен-ері» (1900) — вірш «У долині село лежить».

² Дєп'якін Антон Іванович (1872—1947) — один з головних керівників всеросійської контрреволюції під час громадянської війни 1918—1920 рр., генерал-лейтенант.

³ Брапгель Петро Миколайович (1878—1928) — барон, один з керівників контрреволюції на Півдні Росії, генерал-лейтенант.

ВО ИМЯ РАДОСТИ

Вперше надруковано в газ. «Труд», 1946, 1 травня. Подається за першодруком.

ПРАЗДНИК СЛАВЯНСТВА

Вперше надруковано в газ. «Правда Украины», 1946, 1 травня. Подається за першодруком.

¹ Лівонський орден — католицька і військово-феодална організація німецьких феодалів (відгалуження Тевтонського ордену), заснована 1237 р. У 1242 р. Лівонський орден зазнав поразки у Льодовому побоїщі — битві з руськими військами, очоленими князем Олександром Невським на льоду Чудського озера. Розпався у 1581 р. під час Лівонської війни, остаточно ліквідований 1562 р.

² Тридцятилітня війна (1618—1648 рр.) — перша загальноєвропейська війна між країнами габсбурзького блоку (іспанські та австрійські Габсбурги, підтримані католицькими князями Німеччини і Річчю Посполитою) та антигабсбурзькою коаліцією (Франція, Швеція, Данія, Голландія, Росія, деякою мірою Англія, що спиралася на німецьких протестантських князів та антигабсбурзький рух у Чехії, Трансільванії, Італії). Була зумовлена намаганням Габсбургів встановити своє панування в Європі, закінчилася Вестфальським миром 1648 р., який поклав кінець спробам австроіспанських Габсбургів встановити гегемонію в Європі.

³ ...населення Сербії за кровавое двадцатилетие 1718—1739 гг. уменьшилось вдвое.— В 1718—1739 рр. північна частина Сербії перебувала під владою Австрії. Звідти до Росії тоді емігрувало близько двадцяти тисяч сербів, яких оселили на Україні.

⁴ Нюрнберзький процес — судовий процес над головними німецько-фашистськими злочинцями, що відбувся з 20 листопада 1945 до 1 жовтня 1946 р. в Нюрнберзі в Міжнародному Військовому Трибуналі (представлений СРСР, США, Великобританією, Францією). Це перший в історії міжнародний суд над воєнними злочинцями, який визнав агресію найтяжчим кримінальним злочином.

(СЛАВА СЛОВ'ЯНСЬКІЙ ЗЕМЛІ)

Вперше друкується за автографом (недатований), який зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1652.

¹ ...присвячуючи свою поему про Яна Гуса славному Шафарикові...— Йдеться про поему Т. Г. Шевченка «Брегик».

² ...в прекрасній Празі та скромна кімната, в якій року 1912-го головував на партійному з'їзді Володимир Ленін.— Йдеться про VI Всеросійську конференцію РСДРП, яка відбулася 5—17 січня 1912 р. у Празі.

САДІВНИК

Вперше надруковано в журн. «Україна», 1946, № 6, с. 10—14. Подається за першодруком.

¹ Магомет Йосип Якович (1880—1973) — український радянський селекціонер-самоук. Вивів і поліпшив понад 100 сортів овочево-баштанних, плодово-ягідних та квіткових рослин.

² Бербанк Лютер (1849—1926) — американський селекціонер-дарвініст, учений-самоук; вивів багато сортів плодкових, овочевих та інших культур.

³ Кащенко Василь Васильович (1812—1894) — український садівник і лісівник.

⁴ Дарвін Чарлз-Роберт (1809—1882) — англійський природодослідник, основоположник еволюційного вчення про походження видів тварин і рослин шляхом природного добору.

⁵ Раскова Марина Михайлівна (1912—1943) — радянська льотчиця-штурман, Герой Радянського Союзу.

УЧЕНИЙ, ГРОМАДЯНИН, ЛЮДИНА

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1946, 25 лютого.

Подається за першодруком.

¹ Римський-Корсаков Михайло Андрійович (1844—1908) — російський композитор, педагог, диригент, музично-громадський діяч, музичний теоретик і письменник.

ЗНАК ВІЧНОЇ ДРУЖБИ

Вперше надруковано в журн. «Сучасне і майбутнє», 1946, № 7, с. 9—12.

Подається за першодруком.

¹ Лелевель Іоакім (1786—1861) — ідеолог польського національно-визвольного руху, історик.

² Желіговський Едвард Вітольд (літературний псевдонім — Антоній Сова; 1815—1864) — польський революційний демократ, поет, перекладач.

³ Сиромля Владислав (справжнє прізвище та ім'я — Кондратович Людовик; 1823—1862) — польський поет.

⁴ Миколайчик Станіслав (1901—1966) — державний і політичний діяч буржуазно-панської Польщі.

⁵ Майданек — німецько-фашистський концтабір поблизу Любліна (Польща) у 1940—1944 рр. Мав п'ять філій. У Майданеку було закатовано близько півтора мільйона військовополонених (головним чином радянських і польських) і цивільного населення країн Європи. Після війни на території концтабору встановлено пам'ятник і споруджено мавзолей.

⁶ ...з Польщею рачкевичів, соснковських, арцишевських... — Тут згадуються діячі реакційного так званого «Польського емігрантського уряду» (1939—1945).

ПОДОРОЖ ДО ДРУЗІВ

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1946, 14 листопада.

Подається за першодруком.

¹ Колас Якуб (справжнє прізвище, ім'я та по батькові — Міцкевич Костянтин Михайлович; 1882—1956) — білоруський радянський письменник, академік АН БРСР.

ЄДНІСТЬ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ

Вперше друкується за чорновим автографом (недатований), який зберігається в ІЛ, ф. 157, од. зб. 1427.

Із значними скороченнями російською мовою, з підзаголовком «К відкриттю першого післявоєнного Славянського конгреса в Белграді», стаття була надрукована в «Літературній газеті», 1946, 7 грудня.

¹ ...справедливо зауважує академік Державін... — Тут переказується уривок з кн.: Державин Н. Вековая борьба славян с немецкими захватчиками. М., 1945, с. 21.

² ...перемогу, так велично оспівану Миколою Бажаном... — Йдеться про поему М. Бажана «Данило Галицький» (1942).

³ Гус Ян (1371—1415) — національний герой чеського народу, ідеолог чеської Реформації.

⁴ Жижка Ян (бл. 1390—1424) — діяч гуситського революційного руху, полководець, національний герой чеського народу.

⁵ Крижаняч Юрій (1618—1683) — словацький вчений, письменник, публіцист.

⁶ «Если славянство стало на страже...» — уривок з вірша чеського поета Яна Неруди «Зоря із Сходу» (цикл поезій «Цвинтарні квіти», 1857).

⁷ Осубка-Моравський Едвард (нар. 1909 р.) — польський діяч робітничого руху і руху Опору. З 1928 р. — член Польської соціалістичної партії, з 1944 р. — голова польського Комітету національного визволення; в 1945—1947 рр. — голова Тимчасового уряду національної єдності Польської республіки; в 1947—1949 рр. — міністр громадської адміністрації уряду ПНР.

⁸ «Колі ми... будемо жити в сердечній дружбі...» — Тут наводиться уривок з статті Е. Осубки-Моравського «Велика славянська ідея» (див. журн. «Славяне», 1945, № 5, с. 51).

⁹ «...умом Россию не понять, аршином общим не измерить...» — цитуються початкові рядки з вірша Ф. Тютчева «Умом Россию не понять» (1866).

¹⁰ Невдлі Зденек (1878—1962) — чехословацький державний і громадський діяч, історик і музикознавець.

¹¹ Кароль Гавлічек — Карел Гавлічек-Боровський (1821—1856), чеський публіцист, поет і критик; у 1843—1844 рр. жив у Росії.

¹² Палацький Франтішек (1798—1876) — чеський політичний діяч, історик, філософ.

¹³ Конєв Іван Степанович (1897—1973) — Маршал Радянського Союзу, двічі Герой Радянського Союзу.

¹⁴ Рибалко Павло Семенович (1894—1948) — радянський військовий начальник, маршал бронетанкових військ, двічі Герой Радянського Союзу.

¹⁵ Герцен Олександр Іванович (літературний псевдонім — Іскандер; 1812—1870) — російський революційний демократ, філософ-матеріаліст, письменник, публіцист.

¹⁶ Баратинський Євген Абрамович (1800—1844) — російський поет.

¹⁷ «Когда тебя, Мицкевича вдохновенный...» — Наводиться уривок з вірша Є. Баратинського «Не подражай: своеобразен гений...» (1828).

¹⁸ Рилєєв Кіндрат Федорович (1795—1826) — російський поет, декабрист. Страчений разом з п'ятьма керівниками декабристського повстання.

¹⁹ Бєстужєв Олександр Олександрович (літературний псевдонім — Марлінський; 1797—1837) — російський письменник, декабрист. За участь у повстанні 1825 р. був засуджений до смертної кари, яку замінили засланням до Якутська.

²⁰ «Два други молоді стояли під дощем...» — цитуються в перекладі на українську мову початкові рядки вірша А. Міцкевича «Пам'ятник Петрові Великому» (з додатку до третьої частини поеми «Помянки», початок 30-х років XIX ст.).

²¹ Благой Дмитро Дмитрович (нар. 1893 р.) — російський ра-

дянський літературознавець, член-кореспондент АН СРСР, дійсний член АПН СРСР.

²² «В прохладе сладостной фонтанов...» — цитується уривок з однойменного вірша (1828) О. Пушкіна.

²³ Сааді (справжнє ім'я — Мусліхаддін Абу Мухаммед Абдаллах Ібн-Мухрїфаддін; між 1213—1219—1292) — класик персько-таджицької літератури, мислитель.

²⁴ Бахчисарай — місто Кримської області УРСР, райцентр. Перша згадка про нього датується 1502 р. До 1736 р. — столиця Кримського ханства, в 1783 р. Бахчисарай в складі Криму приєднано до Росії. Перебуваючи на лікуванні в Криму (1820), там побував О. С. Пушкін. Пізніше ним була написана романтична поема «Бахчисарайський фонтан» (1821—1823).

²⁵ Гірсей — один з головних героїв поеми О. С. Пушкіна «Бахчисарайський фонтан».

²⁶ Вавель — назва схилу в Кракові, на лівому березі Вісли, на південь від Старого міста. Визначний комплекс архітектурних пам'яток: ротонда Діви Марії (друга половина X ст.), королівський замок (XIII—XVII ст.), готичний кафедральний костюл (XIV ст. — усипальня польських королів і діячів національної історії).

СВЕТОЧ МИРА

Вперше надруковано в газ. «Правда України», 1947, 1 січня.

Подається за першодруком.

¹ Александровська Лариса Помпеївна (нар. 1904 р.) — білоруська радянська співачка (сопрано), режисер, народна артистка СРСР.

² Рахманінов Сергій Васильович (1873—1943) — російський композитор, піаніст і диригент.

НА СЛОВ'ЯНСЬКОМУ КОНГРЕСІ В БЕЛГРАДІ

Вперше надруковано в журн. «Сучасне і майбутнє», 1947, № 1, с. 27—33.

Подається за першодруком.

¹ Греков Борис Дмитрович (1882—1953) — радянський історик і громадський діяч, академік АН СРСР.

² Гусак Густав (нар. 1913 р.) — діяч чехословацького й міжнародного комуністичного руху, партійний і державний діяч ЧССР.

³ Бонапарт. — Йдеться про Наполеона III (Шарля Луї Наполеона Бонапарта; 1808—1873) — французького імператора в 1852—1870 рр.

⁴ «Іліада» — пам'ятка античної грецької літератури, автором якої вважають Гомера. На думку сучасних дослідників, поема складена у IX—VIII ст. до н. е. на основі переказів про Троянську війну (XIII ст. до н. е.).

⁵ «Одіссея» — давньогрецька епічна поема, автором якої також вважають Гомера. Складена дещо пізніше «Іліади», приблизно у VIII—VII ст. до н. е. В ній розповідається про численні пригоди одного з героїв Троянської війни Одиссея.

⁶ Неруда Ян (1834—1891) — чеський письменник, організатор національно-визвольного руху в 60-х роках у Чехії.

⁷ Ботев Христо (1849—1876) — болгарський революційний діяч, поет і публіцист.

⁸ «Той, хто у битві упав за свободу...».— Тут М. Рильський подає у власному перекладі уривок з вірша болгарського поета Христо Ботева «Хаджі Димитрій» (1875).

⁹ Толбухін Федір Іванович (1894—1949) — радянський військовий діяч, Маршал Радянського Союзу.

¹⁰ Димитров Георгій Михайлович (1882—1949) — діяч болгарського і міжнародного комуністичного і робітничого руху.

ВЕЛИКАЯ СЛАВЯНСКАЯ СЕМЬЯ

Вперше надруковано в журн. «Славяне», 1947, № 2, с. 49—50. Це — доповідь М. Рильського на першому післявоєнному Слов'янському конгресі в м. Белграді (грудень 1946 р.).

Машинопис статті зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1669.

Подається за першодруком.

¹ Адам Міцкевич сравнил себя и Александра Пушкина...— Тут переказується одне з місць вірша А. Міцкевича «Пам'ятник Петрові Великому» (початок 30-х років XIX ст.).

² Разін Степан Тимофійович (бл. 1630—1671) — герой селянської війни 1670—1671 рр., донський козак.

³ Купала Янка (справжнє прізвище, ім'я та по батькові — Луцевич Іван Домінікович; 1882—1942) — білоруський радянський поет-академік.

⁴ Мусоргський Модест Петрович (1839—1881) — російський композитор.

⁵ Вайделот — герой поеми А. Міцкевича «Конрад Валленрод» (1826—1827).

⁶ Ягич Ватрослав (Ігнатій, Гнат Вікентійович; 1838—1923) — хорватський філолог-славіст.

«ПАСАЖИР — ТЕЖ ЛЮДИНА»

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1947, 4 червня.

Про заходи щодо усунення недоліків на транспорті, про які йшлося у даному листі М. Т. Рильського, газета «Радянська Україна» від 11 червня 1947 р. повідомила в рубриці «Слідами виступів «Радянської України».

Подається за першодруком.

[ПЛАМЕННЫЙ ПРИВЕТ]

Вперше друкується за чорновим автографом (недатований), що зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1463.

ПИСЬМО В РЕДАКЦИЮ «ИЗВЕСТИЙ»

Вперше друкується за автографом (недатований), який зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1454.

¹ Кузнецов Михайло Васильович (нар. 1913 р.) — радянський військовий льотчик, генерал-майор авіації, двічі Герой Радянського Союзу.

² Толстой Олексій Костянтинівич (1817—1875) — російський письменник.

³ Пришвін Михайло Михайлович (1873—1954) — російський радянський письменник.

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1947, 4 вересня. Тоді ж, під заголовком «Слава», з незначними скороченнями було надруковано і в газ. «Известия», 1947, 5 вересня.

Ця стаття, як і наступна, написана з нагоди 800-річчя Москви. Подається за першодруком.

¹ «...перші провозвісники волі» — паводиться фраза з «Щоденника» («Журналу») Т. Шевченка (запис від 3 листопада 1857 р.).

² Огарьов Микола Платонович (1813—1877) — російський революціонер, поет, публіцист; сподвижник О. І. Герцена.

³ Фоявізін Денис Іванович (1744—1792) — російський письменник, автор славяновісної комедії «Недоросток» (1781—1783).

⁴ Повиков Микола Іванович (1744—1818) — російський просвітник, письменник, журналіст, книговидавець.

⁵ Радішев Олександр Миколайович (1749—1802) — російський письменник, просвітник, основоположник революційних традицій в російському визвольному русі, філософ-матеріаліст.

⁶ Чаадаєв Петро Якович (1794—1856) — російський філософ-ідеаліст, праці якого були спрямовані проти царизму і кріпосництва.

⁷ Белінський Віссаріон Григорович (1811—1848) — російський революційний демократ, літературний критик і публіцист.

⁸ Ключевський Василь Йосипович (1841—1911) — російський історик ліберально-буржуазного напрямку, академік Петербурзької АН.

⁹ Тімірязєв Климент Аркадійович (1843—1920) — російський природодослідник-дарвініст, один з основоположників російської школи фізіологів рослин, член-кореспондент Петербурзької АН.

¹⁰ Островський Олександр Миколайович (1823—1886) — російський драматург.

¹¹ Щепкін Михайло Семенович (1788—1863) — російський та український актор, основоположник сценічного реалізму в російському та українському театральному мистецтві.

¹² Станіславський Костянтин Сергійович (справжнє прізвище — Алексєєв; 1863—1938) — російський радянський актор, режисер, педагог, теоретик театру, народний артист СРСР.

¹³ Московська битва (1941—1942) — одна з вирішальних битв Великої Вітчизняної і другої світової воєн. У ній вперше було здобуто перемогу над німецько-фашистською армією і розвіяно міф про її непоремність, зірвано план «блискавичної війни» і досягнуто рішучого повороту подій на користь СРСР, що мало великий вплив на дальший хід війни. Москві в 1965 р. присвоєно почесне звання «Місто-герой».

¹⁴ Готвальд Клемент (1896—1953) — діяч чехословацького й міжнародного комуністичного руху, політичний і державний діяч Чехословаччини.

¹⁵ Жданов Андрій Олександрович (1896—1948) — радянський державний і політичний діяч.

СОНЦЕ ВСІєї ЗЕМЛІ

Вперше надруковано в газ. «Молодь України», 1947, 6 вересня.
Подається за першодруком.

¹ «Священна пам'ять двенадцатого года...».— Наводиться перефразований вислів з листа О. Пушкіна від 24 вересня 1820 р. до свого брата Л. Пушкіна.

² Малий театр — Державний академічний орден Леніна і орден Жовтневої Революції Малий театр СРСР, один з найстаріших драматичних театрів країни. Під офіційною назвою Малий театр відкритий 1894 р., але формування постійної групи в Москві почалося ще в 50-ті роки XVIII ст.

³ ...театр Художній...— Московський художній академічний театр імені М. Горького (МХАТ). Заснований 1898 р. К. С. Станіславським і В. І. Немировичем-Данченком як Московський художній загальнодоступний театр.

⁴ Тит Титович.— Йдеться про персонаж з п'єси О. М. Островського «Важкі дні» (1863).

⁵ Рябушинські — представники роду російських промисловців і банкірів; у 1902 р. був створений банкірський будинок братів Рябушинських (1912 р.— реорганізований в Московський банк).

СЕЛО ЧЕРВОНА СЛОБОДА ЗА ТРИДЦАТЬ ЛЕТ

Вперше надруковано в журн. «Огонек», 1947, № 40, с. 4.
Подається за першодруком.

[ЦВІТ-ЯСНОЦВІТ]

Друкується вперше за машинописом, що зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1460.

Стаття написана М. Рильським як першотравневий репортаж для українського радіо. На машинописі, з багатьма виправленнями й дописками рукою М. Рильського, невідомою рукою поставлена дата: «1.V 1948 р.»

¹ Кривавий Микола — прізвище Миколи II (1868—1918) — останнього російського імператора. Розстріляний в Катеринбурзі (нині м. Свердловськ) за рішенням Уральської обласної ради.

² Церетелі Акакій Ростомович (1840—1915) — грузинський поет, громадський діяч революційно-демократичного напрямку.

³ Туманян Ованес Тадевосович (1869—1923) — вірменський письменник і громадський діяч.

⁴ Навої Нізамеддін Мір Алішер (1441—1501) — узбецький поет, учений і державний діяч.

У ВИПУСКНИКІВ

Вперше надруковано в газ. «Радянське мистецтво», 1948, 11 серпня.

Подається за першодруком.

¹ Воронько Платон Микитович (вар. 1913 р.) — український радянський поет.

ДВА СВІТИ

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1948, 4 листопада. Пізніше стаття увійшла до вид.: *Рильський Максим*. Дружба народів. К., 1951, с. 201—204.

Подається за вид.: *Рильський Максим*. Дружба народів, с. 201—204.

¹ Черчїлль Уїнстон Леонард Спенсер (1874—1965) — англійський політичний і державний діяч. У 1940—1945 і 1951—1955 рр. був прем'єр-міністром Англії.

² Трумен Гаррі (1884—1972) — президент США (після смерті президента Франкліна Рузвельта) в 1945—1953 рр.

³ «Ви любите на братові шкуру, а не душу!» — рядки з поеми Т. Г. Шевченка «Кавказ» (1845).

⁴ «Це може кінчитися лише ганебним провалом паліїв нової війни». — Цитуються слова Й. Сталіна з його відповіді (28 жовтня 1948 р.) на запитання кореспондента «Правди» про сучасне міжнародне становище.

ЖИВОТВОРНА ДРУЖБА

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1948 р., 5 грудня.

Подається за першодруком.

¹ Про це недавно писав син нашого великого новеліста — Семен Стефаник. — Тут ідеться про статтю С. Стефаника «Василь Стефаник і російська література», що була опублікована в журналі «Радянський Львів» (1948, № 7, с. 62—65) і потім передрукована в газеті «Вільне життя» (Львів) від 11 серпня 1948 р.

Стефаник Семен Васильович (1904—1981) — державний і громадський діяч Української РСР.

² «Здоров будь, Пушкін мій...». — Цитується перший рядок вірша П. Тичини «Перед пам'ятником Пушкіна в Одесі» (1920).

ХАЙ МІЦНІШАЄ ДРУЖБА

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1948, 6 грудня, в рубриці «Думки перед з'їздом».

Подається за першодруком.

¹ «...поетів «хороших і різних...». — Наводиться цитата з «Послання пролетарським поетам» (1926) В. Маяковського.

² Зісман Марко Давидович (1909—1985) — український радянський поет і перекладач.

³ Недогонов Олександр Іванович (1914—1948) — російський радянський поет.

⁴ Дроб'язко Євген Антонович (1898—1980) — український радянський письменник-перекладач.

⁵ Лордкіпанідзе Костянтин Олександрович (нар. 1904 р.) — грузинський радянський письменник.

⁶ Вургун Самед (справжнє прізвище — Векілов; 1906—1956) — азербайджанський радянський поет-академік.

⁷ Нізамі Гянджеві Абу Мухаммед Ільяс Ібн-Юсуф (бл. 1141—1203) — азербайджанський поет і мислитель.

⁸ Абовян Хачатур (1805—1848) — вірменський письменник, основоположник нової вірменської літератури.

⁹ Мольєр (справжнє прізвище та ім'я — Поклен Жан Багїст; 1622—1673) — французький драматург, актор, театральний діяч.

БРАТСКОЕ ЕДИНЕНИЕ ЛИТЕРАТУРЫ

Вперше надруковано в газ. «Ленинское знамя», 1948, 7 грудня. Подається за першодруком.

НЕРУШИМАЯ ДРУЖБА

Вперше надруковано, серед ряду статей інших авторів, у рубриці «150 років з дня народження Адама Міцкевича», в «Літературной газеті», 1948, 22 грудня.

Подається за першодруком.

¹ Горький... назвав однажды... Пушкіна, Шевченко, Міцкевича — радісними явленнями.— Тут згадується вислів з статті О. М. Горького «Про російську інтелігенцію і національні питання», що була опублікована в журналі «Украинская жизнь» (1912, № 9, с. 14).

² «О, звон былин! Ты, как ковчег завета...».— Цитуються в перекладі на російську мову рядки «Пісні вайделота» з поеми А. Міцкевича «Кюпрод Валлепрод».

³ Асєєв Микола Миколайович (1899—1963) — російський радянський поет.

⁴ ...воскликнул Пушкин: «Что я в сравнении с ним».— Тут згадується один з епізодів, що мав місце в Москві під час зустрічі на одному з літературних вечорів О. Пушкіна й А. Міцкевича, де польський поет виявив себе як блискучий імпровізатор (див.: Гессен А. Все волновало нежный ум... Пушкін среди книг и друзей. М., 1965, с. 358).

⁵ Вяземський Петро Андрійович (1792—1878) — російський поет, критик і журналіст, друг О. С. Пушкіна.

⁶ Жуковський Василь Андрійович (1783—1852) — російський поет, один з основоположників російського романтизму.

⁷ ...братьями Полевыми...— Йдеться про Ксенофонта Олексійовича Полевого (1801—1867) — російського журналіста та Миколу Олексійовича Полевого (1796—1846) — російського журналіста, письменника, історика.

⁸ Боровиковський Левко Іванович (1806—1889) — український поет-романтик.

⁹ «Он говорил о временах грядущих...».— Цитується уривок з вірша О. Пушкіна «Он между нами жил» (1834).

[БРАТСКИЙ ПОКЛОН]

Вперше друкується за автографом (недатований), що зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1449.

¹ Ту в ім Юліан (1894—1953) — польський поет.

² Каліновський Костянтин (Настусь) Семенович (1838—1864) — революційний демократ, один з керівників повстання 1863—1864 рр. в Литві і Білорусії.

³ Сераковський Зигмунт (псевдонім — Доленго; 1826—1863) — польський революціонер-демократ.

⁴ Ожешко Еліза (1844—1910) — польська письменниця, учасниця польського національно-визвольного повстання 1863—1864 рр.

⁵ Конопніцька Марія (1842—1910) — польська письменниця.

⁶ Фет Афанасій Афанасійович (справжнє прізвище — Шепшия; 1820—1892) — російський поет.

⁷ Мей Лев Олександрович (1822—1862) — російський поет.

⁸ Стафф Леопольд (1878—1957) — польський поет.

⁹ Івашкевич Ярослав (1894—1980) — польський письменник.

¹⁰ Броневський Владислав (1897—1962) — польський поет.

¹¹ Яструп Мечаслав (1903—1982) — польський поет, критик, перекладач.

¹² Важник Адам (1905—1982) — польський письменник, перекладач творів О. Пушкіна.

¹³ Путрамент Єжи (нар. 1910 р.) — польський письменник, член ПОРП.

ВІДРОДЖЕНА ПОЛЬЩА

Вперше друкується за машинописом (недатований), з дописками й виправленнями рукою М. Рильського, що зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1494.

¹ Ворцель Станіслав Габріель (1799—1857), польський революційний демократ, соціал-утопіст.

² Варинський Людвік (1856—1889) — діяч польського революційного руху.

³ Врублевський Валерій Антоій (1836—1908) — діяч польського і міжнародного революційного руху.

⁴ Люксембург Роза (1871—1919) — діячка польського, німецького і міжнародного робітничого руху.

⁵ Коп Фелікс Якович (1864—1941) — діяч польського, російського і міжнародного революційного руху.

⁶ Мархлевський Юліан (1866—1925) — діяч польського, російського і міжнародного комуністичного і робітничого руху.

⁷ Пілсудський Юзеф (1867—1935) — польський політичний діяч шляхетсько-буржуазного націоналістичного напрямку. В 1926—1928 рр. і з 1930 р. — прем'єр-міністр Польщі.

⁸ Мопюшко Станіслав (1819—1872) — польський композитор, основоположник національної опери.

⁹ Матейко Ян (1838—1893) — польський живописець.

СЛАВНИМ ВОЙНАМ МАРШАЛА РОКОССОВСКОГО

Вперше надруковано в армійській газ. «Знамя победы», 1949, 23 лютого.

Подасться за першодруком.

БРАТНЯ БАШКИРІЯ

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1949, 24 березня. Стаття написана до 30-річчя з дня утворення Башкирської АРСР.

Подасться за першодруком.

¹ Артемовський Семен — український співак і композитор Гулак-Артемовський Семен Степанович.

² Пугачов Омелян Іванович (бл. 1742—1775) — керівник селянської війни 1773—1775 рр. в Росії.

³ Салават Юлаєв (1752—?) — національний герой і поет башкирського народу, сподвижник О. Пугачова.

⁴ «Я не знаю Пугачева...» — Цитується в перекладі на російську мову уривок з вірша башкирського поета Салавата Юлаєва «Пісня про російського богатиря» (початок 70-х років XVIII ст.).

⁵ «Не лезь сказать — «она» была мертва...» — уривок з вірша Мажита Гафурі «Жолишня «вона» людитюю стала» (1932).

⁶ Кудаш Сайфі — Кудашев Сайфі Фаттахович (нар. 1894 р.) — башкирський радянський поет, народний поет Башкирської АРСР.

⁷ «Пропесутся столетья в сиянии счастья в славы...» — рядки з вірша С. Кудаша «Дім в Уфі».

⁸ Амірі Гайпан Гімазетдинович (нар. 1911 р.) — башкирський радянський письменник.

⁹ «О, Москва! О, город, сердцу мильй!» — Цитується в перекладі на російську мову уривок з вірша башкирського поета Г. Амірі «Подарунки» (1947).

[ХАЙ ДЗВЕНИТЬ НАШ СЕРП]

Вперше друкується за автографом (недатований), який зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1648.

Це — виступ М. Рильського на мітингові з приводу оголошення в пресі (4 травня 1949 р.) про четверту державну позовку.

¹ Уолл-стріт — вулиця в Нью-Йорку, на якій містяться надвеликі банки, фондова біржа і правління промислових монополій. Термін «Уолл-стріт» часто вживається як символ фінансової олігархії США.

НАРОДИ БОРЮТЬСЯ ЗА МИР

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1949, 21 липня.

Стаття написана з нагоди розгортання кампанії за скликання Всесоюзної конференції прихильників миру.

Подасться за першодруком.

¹ «И с грустью тайной и сердечной...» — Цитується уривок з вірша М. Лермонтова «Валерик» (1840).

² Андрій Малишко в одній з своїх поезій... — Йдеться про вірш А. Малишка «Катюша» з його книги «За синім морем» (1950).

³ Ісаковський Михайло Васильович (1900—1973) — російський радянський поет, Герой Соціалістичної Праці.

ЗА МИР У ВСЬОМУ СВІТІ

Вперше друкуються за автографом (недагований), який зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1429.

¹ Франс Анатоль (справжнє прізвище та ім'я — Тібо Анатоль Франсуа; 1844—1924) — французький письменник.

² Роллан Ромен (1866—1944) — французький письменник, музикознавець, громадський діяч, почесний академік АН СРСР.

[МИ ХОТИМ МИРА!..]

Вперше друкуються за автографом (недагований), який зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1650.

СЛОВО ПРО ВОЛЮ НАРОДНУ

Вперше надруковано в газ. «Правда України», 1949, 29 жовтня. Пізніше стаття увійшла до вид.: *Рильський Максим*. Дружба народів, с. 163—168.

Подається за вид.: *Рильський Максим*. Дружба народів, с. 163—168.

¹ Ковлянюк Петро Степанович (1904—1965) — український радянський письменник і громадський діяч.

² «...прийде час, і ти вогнепним видом...».— Тут у дещо зміненому вигляді наводиться уривок з прологу до поеми І. Франка «Мойсей» (1905).

³ «...17 вересня 1939 року...— день, коли Радянська Армія почала визвольний похід на Західну Україну і Західну Білорусію, внаслідок якого вони були врятовані від можливого загарбання фашистською Німеччиною, що протягом короткого часу розгромила буржуазно-поміщицьку Польщу.

⁴ «Мале дитя, як щирий знак привіту...».— Тут у дещо зміненому вигляді наводиться уривок з вірша М. Бажуга «Пісня волі» (1939).

⁵ Тудор Степан (справжнє прізвище, ім'я та по батькові — Олексюк Степан Йосипович; 1892—1941) — український радянський письменник, літературознавець і громадський діяч.

⁶ «Іду я з поля, — моє вже поле...» — уривок з вірша С. Тудора «Пісня Катерини» (1939).

РУССКОМУ НАРОДУ — СЕРДЕЧНОЕ СПАСИБО

Вперше надруковано в газ. «Известия», 1949, 30 жовтня.

Стаття написана до 10-річчя з дня возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській Радянській державі.

Подається за першодруком.

¹ Лебедєв-Кумач Василь Іванович (справжнє прізвище — Лебедєв; 1898—1949) — російський радянський поет.

² Джембул Джабасв (1846—1945) — казахський радянський народний пост-актин.

³ Грушевський Михайло Сергійович (1866—1934) — український буржуазний історик, один з лідерів українського буржуазно-націоналістичного руху. В 1917—1919 рр. — один з ватажків контрреволюції.

СПІВ ЩАСЛИВОГО НАРОДУ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1949, 25 листопада. Стаття написана з нагоди затвердження Президією Верховної Ради УРСР Державного Гімну УРСР, який було введено для виконання з 1 січня 1950 р.

Подається за першодруком.

¹ «Внгоптала орда кіньми маленькії діти...» — уривок з української історичної пісні «Зажурилась Україна».

НАРОДНА ГОРДІСТЬ, РАДЯНЬСКА СЛАВА

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1950, 18 лютого, і в газ. «Правда України», 1950, 18 лютого.

Стаття написана з нагоди чергових виборів до Верховної Ради СРСР.

Подається за газ. «Радянська Україна».

ДНІПРО-СЛАВУТА

Вперше надруковано у вид.: *Рильський Максим*. Дружба народів, с. 169—172. Там же вказано і дату її написання: «1950 р.». Пізніше стаття увійшла до вид.: *Рильський Максим*. Твори. В 3-х т. К., 1956, т. 3, с. 25—28.

Подається за вид.: *Рильський Максим*. Твори. В 3-х т., т. 3, с. 25—28.

¹ Красен Дніпро ясної погоди... — Тут і далі цитується в перекладі на українську мову початок X глави повісті М. Гоголя «Страшная месть».

² Сиваш (Гпиле море) — мілководна затока в західній частині Азовського моря, біля берегів Кримської й Херсонської областей УРСР.

³ Каховка — місто обласного підпорядкування Херсонської області УРСР.

У НОВІЙ ПОЛЬЦІ

Вперше друкується за автографом, педатованим, з кількома машинописними вставками, який зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1492. Вперше було надруковано російською мовою, в скороченому вигляді, в газ. «Правда України», 1950, 4 березня.

Це — доповідь М. Рильського 28 лютого 1950 р. в Українському театральному товаристві. Стенограму доповіді див.: Архів Українського театального товариства, 28.II 1950 р., стенограма № 114.

¹ Венцлова Антанас Томасович (1906—1971) — литовський радянський письменник, народний письменник Литви.

² Танк Максим (справжнє прізвище, ім'я та по батькові — Скурко Євген Іванович; нар. 1912 р.) — білоруський радянський поет, Герой Соціалістичної Праці.

³ Чиковані Симон Іванович (1903—1966) — грузинський радянський поет, перекладач творів Т. Г. Шевченка.

⁴ Берут Болеслав (1892—1956) — державний і партійний діяч ПНР.

⁶ Твоє, Міцкевичу, ім'я! — Тут же в машинописній

вставлі надруковано: «28 січня 1950 року читано у Варшаві на урочистому засіданні в день відкриття пам'ятника Адаму Міцкевичу».

⁶ Трельов Костянтин Андрійович (1876—1945) — російський радянський письменник, драматург.

⁷ «Пролетаріат Подзі показує нам...».— Тут дещо довільно пугється уривок з статті В. І. Леніна «Боротьба пролетаріату і холопство буржуазії» (1905) (див.: *Ленін В. І. Повне збір. творів*, т. 10, с. 294).

⁸ Циранкевич Юзеф (нар. 1911 р.) — державний і політичний діяч ПНР.

⁹ Нендза-Кубінець Станіслав (нар. 1897 р.) — польський поет і культурний діяч.

¹⁰ Я до смерті донесу.— Тут же в машинописній вставці надруковано: «3.II 50 (після поїздки в Закопане, де співали й танцювали гатрицькі горяни)».

¹¹ Кручковський Леоп (1900—1962) — польський письменник і громадський діяч

[ХАЙ ОПРОМІНИТЬ ЗЕМЛЮ СВІТЛИЙ МИР!..]

Вперше друкується за автографом (недатований), який зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1678.

Це — привітання М. Рильського учасникам Першого канадського слов'янського конгресу (Торонто, 29 червня — 1 липня 1950 р.), присвяченого боротьбі народів за мир.

¹ Каравелов Любен Стойчев (1834—1879) — болгарський письменник, публіцист, революційний демократ, перекладач творів Т. Г. Шевченка.

² Маркович Светозар (1846—1875) — сербський революційний демократ, філософ-матеріаліст, публіцист і літературний критик.

[ХАЙ БУДЕ МИР!..]

Вперше друкується за автографом (недатований), який зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1477.

Стаття написана з нагоди скликання Другого Всесвітнього конгресу прихильників миру (Варшава, 16—22 листопада 1950 р.).

¹ Жоліо-Кюрі Фредерік (1900—1958) — французький фізик, громадський діяч, один з засновників всесвітнього Руху прихильників миру.

[ШЕХАЙ ЖИВЕ МИР!..]

Вперше друкується за автографом (недатований), який зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1676.

¹ Гоциньський Северян (1801—1876) — польський поет-романтик.

² Залеський Юзеф-Богдан (1802—1886) — польський поет, представник так званої української школи в польській літературі.

³ «O gdybym kiedy dożył tej rosiechy...».— Цитуються рядки з епілога поеми А. Міцкевича «Пап Тадеуш» (1834).

[ЗА ЩАСТЯ ВАШЕ І НАШЕ!..]

Вперше друкється за автографом (недатований), який зберігався в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1674.

¹ Потебня Андрій Опанасович (1838—1863) — український революційний демократ, брат відомого українського філолога О. О. Потебні, учасник польського визвольного повстання 1863—1864 рр.

² ...Герцел підняв свій голос на слапу героям і цим, як говорив Левін, урятував честь російського громадянства.— Тут довільно цитується вислів В. І. Леніна з його праці «Пам'яті Герцена» (1912) (див.: *Ленін В. І. Повне збір. творів*, т. 18, с. 12).

ДРУЖБА І БРАТЕРСТВО

(До п'ятих роковин польсько-радянського договору про дружбу, взаємодопомогу і післявоєнне співробітництво)

Вперше надруковано в журн. «Сучасне і майбутнє», 1950, № 4, с. 9—11. Пізніше стаття увійшла до вид.: *Рильський Максим. Дружба народів*, с. 195—198.

Подається за вид.: *Рильський Максим. Дружба народів*, с. 195—198.

¹ Симонов Костянтин (Кирило) Михайлович (1915—1979) — російський радянський письменник і громадський діяч, Герой Соціалістичної Праці.

СПРАВА ЛЕНІНА БЕЗСМЕРТНА

Вперше надруковано в журн. «Україна», 1950, № 4, с. 2.

Стаття написана до 80-річчя з дня народження В. І. Леніна.

Подається за першодруком.

¹ «Вечно будет лепинское сердце колотать у революции в груди» — рядки з вірша В. Маяковського «Ми не верим!» (1923).

² «Врага не буде, супостата...» — рядки з вірша Т. Г. Шевченка «І Архімед, і Галілей» (1860).

КОЖНОМУ РАЙОНОВИ — КНИГАРНЮ!

Лист до редакції

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1950, 27 квітня.

Подається за першодруком.

ПОКОТИЛАСЯ ЛАВИНА!..

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1950, 8 липня. Згодом було передруковано, під назвою «Воля народа» в «Союзной газете», 1950, 13 липня, в газ. «Московская правда», 1950, 29 липня, під заголовком «Долой поджигателей войны!» та в журн. «Советский восток», 1950, № 14. Пізніше стаття увійшла до вид.: *Рильський Максим. Дружба народів*, с. 205—208. Подається за вид.: *Рильський Максим. Дружба народів*, с. 205—208.

¹ Державін Микола Севастьянович (1877—1953) — російський радянський літературознавець, історик, академік АН СРСР.

² Фадєєв Олександр Олександрович (1901—1956) — російський радянський письменник і громадський діяч.

³ Муканов Сабіт Муканович (1900—1973) — казахський радянський письменник і громадський діяч.

⁴ Леонідзе Георгій Миколайович (1899—1966) — грузинський радянський поет і громадський діяч.

⁵ Ісаакян Аветік Саакович (1875—1957) — вірменський радянський поет-академік.

⁶ Ерєнбург Ілля Григорович (1891—1967) — російський радянський письменник, публіцист, громадський діяч.

⁷ Хорава Акакій Олексійович (1895—1972) — грузинський радянський актор, народний артист СРСР.

⁸ Байсеїтова Куляш (Гульбахрам) Жасмінва (1912—1957) — казахська радянська оперна артистка (лірико-колоратурне сопрано), народна артистка СРСР.

⁹ Турєуп-заде Мірзо (1911—1977) — таджицький радянський письменник-академік, громадський діяч, народний поет Таджикистану, Герой Соціалістичної Праці.

¹⁰ Павленко Петро Андрійович (1899—1951) — російський радянський письменник.

¹¹ «Розвалилась зла руїна, покотилася лавина...».— Наводяться рядки вірша І. Фралка «Гімн» (1880), що увійшов до збірки його поезій «З вершин і низин» (1887—1893).

¹² Кулєшов Аркадій Олександрович (1914—1978) — білоруський радянський поет.

¹³ «Майбутнє відкрито жадає!» — Тут у перефразованому вигляді цитується в перекладі на українську мову вислів з поеми білоруського поета А. Кулєшова «Нове русло» (1948).

СЛОВО ПРАВДИ

Вперше надруковано в газ. «Известия», 1950, 25 липня. Пізніше стаття увійшла до вид.: *Рильський Максим*. Дружба народів, с. 199—200.

Подається за вид.: *Рильський Максим*. Дружба народів, с. 199—200.

¹ Нєруда Пабло (справжнє ім'я та прізвище — Нефталі Рікардо Рейєс Басуальто; 1904—1973) — чилійський поет і громадський діяч.

² Фучік Юліус (1903—1943) — чеський письменник, критик, публіцист, національний герой ЧССР.

НАША БОРОТЬБА СВЯЩЕННА

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1950, 27 липня. Пізніше стаття увійшла до вид.: *Рильський Максим*. Дружба народів, с. 209—211.

Подається за вид.: *Рильський Максим*. Дружба народів, с. 209—211.

ЗА МИР!

Вперше надруковано в журн. «Сучасне і майбутнє», 1950, № 7, с. 4—6. Подається за першодруком.

¹ «А той, тихий та тверезий...» — рядок з поеми Т. Г. Шевченка «Сон» (1844).

² Макартур Дуглас (1880—1964) — американський військовий діяч, генерал.

НЕСОКРУШИМАЯ ДРУЖБА

Вперше надруковано в журн. «Огонек», 1950, № 9, с. 2.

Подається за першодруком.

¹ Озерний Марко Остапович (1890—1957) — поватор сільськогосподарського виробництва, зачинатель руху передовиків сільського господарства за одержання високих урожаїв кукурудзи, Герой Соціалістичної Праці.

² Ахундов Мірза Фаталі (1812—1878) — азербайджанський письменник-просвітник, філософ-матеріаліст.

³ ...научил его, «как надо любить родину». — Цитуються слова зі спогадів А. Церетелі про Т. Шевченка, що вперше були опубліковані в газеті «Закавказье» (1911, № 45). Ширше про це див.: *Асатиани Лесан*. Життя Акакія Церетелі. Тбілісі. 1947, с. 79.

ДНИ ВЕЛИКОГО СОЗИДАНИЯ

Вперше надруковано під заголовком «Дни творческого созидания» в газ. «Правда», 1950, 16 жовтня. Автограф датований: «21.IX 1950 р.», зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1425.

Подається за автографом.

¹ Оживут озера, степи — перефразований рядок з поеми Т. Г. Шевченка «Ісаія. Глава 35» (1859).

² Антокольський Павло Григорович (1896—1978) — російський радянський поет.

КРОВНА СПРАВА ВСЬОГО ЛЮДСТВА

Вперше надруковано в журн. «Сучасне і майбутнє», 1951, № 10, с. 21—22.

Подається за першодруком.

¹ Лаффіт Жан (нар. 1910 р.) — французький громадський діяч, письменник.

² Хікмет Назим Ран (1902—1963) — турецький письменник, громадський діяч.

³ Робсон Поль (1898—1976) — американський співак (бас), драматичний актор, громадський діяч.

[МОГУТНІЯ КЛИЧ]

Друкується вперше за чорновим автографом (недатований), який зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1480.

УКРАЇНА В ПИВТУ

Друкується вперше за чорновим автографом (недатований), який зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1470.

¹ Черемош — річка на межі Івано-Франківської та Чернівецької областей, права притока р. Прут (басейн Дунаю).

ПОКАЖЧИК ІМЕН І НАЗВ

- Абовян Хачатур -- 336, 484
 Августипчич Антон 212, 241, 473
 Алігер М. Й. 254, 476
 Амірі Г. Г. 350, 487
 Апеліна Н. М. 85, 456
 Апеліна П. М. 239, 404, 429, 437, 456, 475
 Антокольський П. Г. 420, 493
 Антонович В. В. 43, 116, 119, 125, 244, 449, 461
 Асєєв М. М. 339, 485
 Астахов Ф. О. 239, 475
 Ахундов Мірза Фаталі 418, 493
 Ашкерц Антон 243, 475
- Бадені Казимир 198, 471
 Бахан М. П. 53, 87, 141, 221, 260, 283, 335, 336, 346, 362, 366, 405, 414, 431, 459, 478
 Байрон Джордж-Ноел-Гордоп 18, 183, 292, 339
 Байсеїтова К. Ж. 404, 492
 Балахівський 84
 Баратинський Є. А. 289, 339, 479
 Барвінок Ганна (Білозерська-Куліш О. М.) 61, 453
 Батій 119, 126, 460
 Баштик У. 429
 Бек Ю. 215, 473
 Бербанк Л. 269, 477
- Березова Г. 317, 325
 Берут Болеслав 378, 379, 489
 Бєстужев О. О. 289, 342, 379
 Бєтховен Л. 21, 76, 180, 306, 444
 Белінський В. Г. 314, 317, 339, 443, 482
 Біба П. М. 27, 445
 Білецький О. І. 166, 431, 468
 Біляшівський М. Ф. 116, 460
 Бісмарк Отто Едуард Леопольд, 236, 474
 Благой Д. Д. 289, 479
 Блок О. О. 124, 129, 215, 245, 462
 Бобир Д. 335
 Богович 243
 Богомолец О. О. 44, 52, 79, 80, 85, 138, 139, 161, 165, 166, 239, 259, 271, 431, 449
 Богуп Іван 147, 167, 175, 467
 Боженко В. Н. 18, 44, 102, 144, 148, 168, 442
 Бой-Желепський Т. 195, 289, 471
 Бонапарт (Наполеон III) 301, 480
 Борзенко С. О. 146, 467
 Борисоглібська Г. І. 132, 464
 Боровиковський В. Л. 43, 449
 Боровиковський Л. І. 339, 485
 Бородін О. П. 69, 454
 Ботєв Христо 302, 306, 386, 480
 Боян 15, 442

- Броневський В. 343, 379, 380
Будняков П. П. 52, 451
Будьонний М. С. 133, 465
Бумаховський Л. А. 52, 166, 431, 451
Бучма А. М. 44, 52, 431, 450
- Важа Пшавела 24, 444
Важки А. 343, 486
Валуєв П. О. 126, 462
Варинський Л. 344
Василевська В. Л. 58, 86, 141, 404, 407, 453
Васильківський С. І. 43, 132, 449
Васильченко С. В. 43, 131, 449
Венцлова А. Т. 378, 489
Вериківський М. І. 52, 457
Веселовський О. М. 24, 444
Виговський І. 61, 309
Винниченко В. К. 132, 188, 306, 465
Вишенський Іван 120, 190, 461
Відмар Й. 247, 476
Воблий К. Г. 52, 451
Вовчок Марко (Вілинська М. О.) 19, 43, 61, 70, 126, 168, 299, 418, 443
Володимир Мономах 43, 448
Володимир Святославич 106, 118, 124, 459, 462
Вороп'яко П. М. 328, 483
Ворсцилов К. Є. 133, 465
Ворошильський В. 343
Ворцель С. 344, 486
Врангель П. М. 258, 476
Врублевський В. А. 344, 486
Вургун Самед 336, 405, 414, 484
Вяземський П. А. 339, 343, 485
- Гайдай З. М. 52, 452
Галанів І. В. 239, 475
Гастелло М. Ф. 34, 245, 447
Гафурі Мажит 24, 344, 444, 487
- Гейне Генріх 18, 183, 196, 336, 443
Герасименко В. П. 239, 475
Герасименко К. М. 45, 453
Герцен О. І. 289, 314, 317, 339, 342, 344, 392, 433, 434, 479
Гетьман А. Л. 34, 45, 64, 446
Гірей 290, 480
Гітлер А. 17, 65, 80, 81, 91, 107, 210, 236, 265, 285, 356, 388, 424, 442
Гляпка М. І. 76, 180, 208, 306, 435, 455
Гмыря Б. Р. 431, 436, 494
Гнатенко М. В. 239, 475
Глатюк В. М. 19, 443
Гоголь М. В. 17, 19, 20, 85, 94, 100, 102, 106, 121, 180, 215, 220, 289, 333, 339, 376, 383, 398, 417, 429, 435
Голованівський С. О. 53, 441, 453
Головка А. В. 53, 142
Гонга Іван 27, 67, 144, 165, 445
Гончар О. Т. 431, 494
Гончаренко І. І. 141, 466
Гончаров І. О. 215, 247, 473
Горвіц О. Б. 133, 465
Гордієнко К. О. 53, 85, 141, 453
Городської Я. З. 142, 466
Горький Максим (Пешков О. М.) 24, 161, 215, 244, 245, 263, 307, 315, 318, 334, 338, 339, 343, 358, 359, 369, 370, 383, 396, 411, 431, 435—437
Готвальд Клемент 315, 482
Гофштейн Д. Н. 142, 466
Гоцинський Северян 389, 490
Грабовський П. А. 127, 342, 462
Греков Б. Д. 229, 302, 404, 480
Гречуха М. С. 84, 456
Грибосєдов О. С. 247, 314, 315, 317, 336, 433, 435, 476
Григорович-Барський І. Г. 43, 123, 449
Гришко М. М. 52, 163, 451

- Гришченко Б. Д. 127, 131, 462
 Грох М. 212
 «Громадська думка» 129, 463
 Грушевський М. С. 131, 366, 369, 488
 Гулак-Артемівський П. П. 339
 Гулак-Артемівський С. С. 127, 348, 463, 487
 Гулевичівна Є. В. 120, 461
 Гус Ян 267, 283, 288, 307, 479
 Гусак Густав 300, 489
 Гюго Віктор Марі 180, 336, 470
- Дайц Й. А. 86, 457
 Данило Галицький 27, 43, 119, 147, 172, 283, 445, 478
 Данилевич К. Ф. 52, 452
 Дарвін Чарлз-Роберт 270, 477
 Домченко М. С. 19, 44, 61, 448
 Делікіп А. І. 258, 476
 Дергус М. Г. 52, 86, 452
 Державін Г. Р. 85, 456
 Державін М. С. 282, 404, 478, 492
 Джамбул Джабаєв 366, 369, 488
 «Дзвін» 129, 463
 Дзержинський Ф. Е. 24, 344, 392, 486
 Дмитров Г. М. 303, 481
 Дмитерко Л. Д. 141, 466
 Дмитрій (воєвода київський) 119, 461
 Добролюбов М. О. 19, 189, 288, 417, 431, 443
 Доброхотов М. М. 52, 451
 Доватор Л. М. 34, 447
 Довбуш О. В. 28, 43, 81, 85, 165, 361, 384, 428, 445
 Довженко О. П. 52, 53, 61, 86, 452
 Домбровський Ярослав 66, 203, 344, 389, 394, 454
 Доццов Д. 184, 470
 Достоевський Ф. М. 215, 245, 473
 Драгоманов М. П. 43, 126, 244, 449
- Дроб'язко Є. А. 335, 484
 Дубковецький Ф. І. 429, 437, 494
- Енгельс Фрідріх 8, 24, 76, 130, 286, 301, 355, 372, 399
 Епко С. 247, 476
 Еренбург І. Г. 404, 407, 427
- Єлізарова-Ульянова А. І. 131, 464
 Єремєнко А. І. 239, 475
 Єрмолова М. М. 435, 494
 Єсенін С. О. 220, 436, 495
- Жданов А. О. 315, 482
 Желіговський Едвард (Аптовій Сова) 274, 288, 478
 Житецький П. Г. 19, 43, 125, 443
 Жюліо-Кюрі Фредерік 388, 423, 427, 490
 Жуков Г. К. 34, 239, 447
 Жуковський В. А. 339, 343, 485
- Заболотний В. Г. 44, 52, 109, 450
 Залеський Броніслав 204, 211, 274, 288, 307, 342, 345, 472
 Залеський Юзеф-Богдан 389, 490
 Залізняк Максим 27, 43, 87, 102, 138, 144, 445
 Заньковецька М. К. 15, 43, 60, 102, 127, 145, 153, 165, 183, 187, 272, 431, 442
 Запорожець 45
 «Засів» 129, 463
 Загірєвич-Каршинська Г. П. 127, 463
 Земська Люба 45, 64, 157, 172, 450
 Зібер М. І. 43, 130, 449
 Зісман М. Д. 335, 484
- Іван IV (Грозний) 244, 265, 283, 475

- Іванов А. В. 133, 465
 Іванов А. О. 52, 452
 Івашкевич Ярослав 343, 486
 Ігор Святославович 97, 458
 Іларіон 118, 460
 Ільченко О. Є. 86, 456
 Ісаакян А. С. 404, 492
 Ісаковський М. В. 356, 366, 487
- Калипович М. Я. 52, 163, 451
 Калиповський К. (Кастусь) С. 342, 392, 485
 Калінін М. І. 151, 230, 231, 232, 233, 234
 Кантарія М. 415, 429
 Капніст В. В. 85, 456
 Каравелов Любен Стойчев 386, 490
 Караджич Вук Стефанович 211, 284, 302, 306, 307, 472
 Карл Великий 118, 460
 Кармалюк У. Я. 28, 43, 361, 384, 445
 Кароль Г. 287, 479
 Карпенко-Карий (Тобілевич І. К.) 127, 153, 168, 334, 431, 442, 453
 Касян В. І. 52, 86, 452
 Катаєв В. П. 226, 474
 Качалов В. І. 435, 436, 495
 Кащенко В. В. 269, 477
 Кащенко М. Ф. 38, 447
 Квітка-Основ'яненко Г. Ф. 124, 126, 168, 190, 462, 471
 «Хивская старина» 128, 463
 Кипоренко-Доманський Ю. С. 52, 452
 Кирило і Мефодій 218, 293, 473
 Кисляченко І. 50
 Кіпріанов А. І. 52, 451
 Кіров С. М. 24, 129, 445
 Ключевський В. Й. 314, 318, 482
 Кобилиця Лук'ян 165, 361, 428, 469
- Кобилянська О. Ю. 167
 Ковчак С. А. 158, 175, 297, 299, 467
 Козачук І. 239
 Козицький П. О. 52, 451
 Козланюк П. С. 360, 488
 Колас Якуб (Міцкевич К. М.) 280, 281, 343, 404, 478
 Коллар Ян 103, 211, 301, 302, 306, 458
 Кольчак Я. Х. 45, 64, 450
 «Комуніст» 450
 Кол Ф. 344, 486
 Копєв І. С. 287, 294, 479
 Копицький О. Я. 127, 462
 Коновіцька М. 342, 486
 Коперник М. 65, 203, 345, 382, 289, 394, 454
 Конилєнко О. І. 53, 142
 Кошистенський Захарія 120, 461
 Корнійчук О. Г. 44, 53, 58, 141, 166, 260, 308, 346, 377, 383, 396, 404, 407, 414, 427, 431, 436, 450
 Коробов І. Г. 239, 437, 475
 Королепко В. Г. 85, 102, 192, 456
 Корольова М. В. 45, 157, 450
 Корчак-Чепурківський О. В. 131, 464
 Корш Ф. Є. 161, 247, 468
 Косарик (Коваленко) Д. М. 86, 456
 Космодем'янська З. А. 245, 475
 Костка Наперський О. Л. 103, 199, 275, 290, 305, 341, 389, 392, 458
 Костомаров М. І. 43, 125, 244, 449
 Костюшко Тадеуш 66, 206, 276, 389, 393, 394, 454
 Котляревський І. П. 18, 124, 126, 127, 165, 299, 333, 442
 Котовський Г. І. 44, 133, 450
 Котюбицький М. М. 18, 19, 24, 39, 43, 85, 125, 127, 130, 134, 142,

- 164, 168, 190, 192, 307, 334, 342,
365, 369, 370, 431
- Кочерга І. А. 53, 260, 431
- Кошовий О. В. 245, 475
- Кравченко А. Г. 34, 447
- Крейзер Я. Г. 34, 447
- Кривонос Максим 43, 167
- Кривонос П. Ф. 19, 44, 102, 449
- Крижанець Юрій 284, 302, 305,
479
- Крилов М. М. 52, 451
- Кропивницький М. Л. 19, 43, 60,
127, 153, 168, 190, 431, 443
- Кручковський Леон 385, 490
- Крушельницький М. М. 52, 431,
452
- Кудаш С. Ф. 350, 487
- Кузнецов М. В. 312, 481
- Кукринікси 86, 456
- Кулешов А. О. 406, 492
- Куліш П. О. 43, 61, 76, 125, 126,
446, 449
- Кундзіч О. Л. 53, 453
- Купала Япка (Луцевич І. Д.)
306, 325, 343, 349, 386, 481
- Кучугура-Кучеренко І. П. 128,
463
- Лазаревський О. М. 43, 125, 449
- Лавтев К. А. 52, 452
- Лаффіт Жан 423, 427, 493
- Ле (Мойся) І. Л. 53, 141
- Лебедєв-Кумач В. І. 336, 488
- Лебединцев Ф. Г. 128, 463
- Лев Данилович 183, 470
- Левада О. С. 86, 141, 456
- Левіцький Л. І. 43, 449
- Левіцький О. І. 125
- Левіцький Ф. В. 43, 132, 449
- Лейпунський О. І. 162, 468
- Лелевель Іоакім 274, 341, 344,
478
- Ленін В. І. 8, 24, 31, 34, 38, 46,
57, 68, 76, 94, 102, 131, 133, 138,
143, 153, 169, 170, 188, 193, 208,
209, 221, 228, 230, 231, 234, 254,
257, 259, 261, 262, 268, 287, 292,
313—315, 318, 325, 334, 337, 340,
342, 344, 346, 350, 355, 358, 362,
364, 366, 369, 370—374, 383, 389,
392, 398—400, 410, 416, 417,
419—421, 431, 434, 457
- Лєняський О. П. 435, 494
- Лєонідзе Г. М. 404, 492
- Лєонов Л. М. 236, 474
- Лєонтович М. Д. 43, 132, 306, 431,
449
- Лєрмонтов М. Ю. 19, 314, 315,
343, 353, 390, 417, 418, 433, 487
- Лисенко М. В. 15, 18, 19, 43, 76,
127, 168, 180, 272, 306, 334, 342,
418, 431, 442
- Лисенко Т. Д. 37, 52, 166, 404,
447
- Литвиненко В. Г. 86, 456
- Литвиненко-Вольгемут М. І. 44,
52, 348, 431, 450
- Ліпицька Л. П. 132, 464
- «Література і мистецтво» 142,
460, 470
- «Літературно-науковий вісник»
128
- Ломососов М. В. 24, 318, 431, 444
- Лордкіпанідзе К. О. 336, 484
- Луговіцин М. В. 52, 451
- Луков Л. Д. 52, 452
- Люксембург Роза 344, 486
- Лятошинський Б. М. 52, 452
- Магомєт О. Я. 269, 477
- Мазєпа І. С. 176, 190, 369, 417,
469
- Макартур Дуглас 412, 493
- Макимович М. О. 19, 76, 102,
130, 339, 443
- Малишко А. С. 53, 86, 87, 141,
335, 356, 366, 405, 414, 487
- Мануїльський Д. З. 188, 471

- Маркович Світозар 386, 490
 Маркс Карл 8, 24, 76, 118, 130, 286, 301, 355, 372, 399
 Мартин Ю. М. 85, 456
 Мартос І. П. 43, 449
 Маруся Богуславка 61, 453
 Мархлевський Ю. 344, 486
 Мар'яненко І. О. 43, 52, 132, 431, 449
 Масларич Божидар 245, 298
 Матейко Ян 345, 486
 Матюшенко П. М. 28, 446
 Мачек Владимир 212, 473
 Маяковський В. В. 24, 215, 315, 318, 382, 411, 436, 437, 444
 Мегрелішвілі 47, 157
 Мей Л. О. 343, 486
 Мельник А. 80, 187, 456, 470
 Менделєв Мойхер-Сфорім 169, 469
 Менделєв Д. І. 24, 57, 208, 444
 Меріме Проспер 21, 444
 Мештрович І. 212, 241, 473
 Микола II 322, 483
 Миколайчик Станіслав 276, 478
 Мирний Панас (Рудченко П. Я.) 43, 127, 431, 448, 469
 Михайлович Д. 215, 473
 Михальчук К. П. 43, 127, 449
 Миханович 245, 475
 Міцкевич Адам Бернард 18, 20, 65, 79, 103, 153, 177, 183, 196, 203, 204, 208, 207, 211, 267, 274—276, 288, 289, 293, 299, 302, 305, 306, 317, 334, 336, 338—343, 345, 353, 354, 374, 377—382, 386, 389—391, 393—397, 413, 442, 472
 Мічурін І. В. 24, 37, 269, 388, 390, 408, 431, 444
 Могіла П. С. 120, 461
 Модрачек 287
 Мойсей 122, 461
 Молодчий О. Г. 34, 45, 47, 86, 161, 175, 446
 Молотов В. М. 70, 454
 Мольєр (Поклен) Жан Батіст 336, 485
 Монюшко Станіслав 345, 486
 Москвін І. М. 436, 495
 Мукашов С. М. 404, 492
 Мурашко О. О. 132, 464
 Мусоргський М. П. 306, 481
 Навої Нізамеддін Мір Алішер 325, 336, 483
 Назор Владимир 245, 246, 284, 475
 Наполеон I 63, 454
 Науменко В. П. 128, 462
 Недіч Мілан 211, 292, 473
 Недогонов О. І. 335, 484
 Несдли Зденек 286, 299, 479
 Нежданова А. В. 435, 494
 Некрасов М. О. 313, 315, 336, 370, 417
 Немирович-Данченко В. І. 436, 495
 Нендза-Кубінець Станіслав 383, 490
 Неруда Пабло 407, 411, 423, 427, 492
 Неруда Ян 286, 302, 306, 479
 Нестеров М. В. 60, 453
 Нехода І. І. 53, 141, 453
 Нечай Данило 147, 167, 175, 467
 Нечуй-Левницький І. С. 127, 144
 Нізамі Гянджеві 336, 484
 Ніцше Фрідріх 236, 474
 Новиков М. І. 314, 318, 482
 Новиченко Л. М. 141, 466
 Огарьов М. П. 314, 317, 482
 Ожешко Еліза 342, 486
 Озерний М. О. 415, 429, 493
 Олег 117, 460
 Олександр II 126, 462
 Олексій Михайлович 244, 475

- Ольга 61, 453
 Орджолікідзе Г. К. 24, 445
 Островський О. М. 314, 334, 383,
 396, 435, 482
 Остунев О. О. 435, 494
 Осубка-Моравський Едвард 286,
 479
- Павеліч Анте 211, 292, 472
 Павленко П. А. 405, 492
 Павличенко Л. М. 34, 45, 61, 64,
 175, 447
 Павлов І. П. 24, 57, 388, 390, 403,
 431, 445
 Паламарчук Л. Х. 85, 456
 Палацький Францішек 287, 479
 Палладін О. В. 52, 161, 166, 259,
 404, 431, 451
 Панфілов І. В. 34, 447
 Панч П. Й. 53, 142, 280
 Парнас Я. О. 52, 451
 Пархоменко О. Я. 44, 133, 148,
 168
 Патоп Є. О. 44, 51, 52, 85, 161,
 165, 166, 259, 431, 450
 Паторжицький І. С. 52, 348, 431,
 452
 Пашенла В. М. 435, 494
 Пашенко О. С. 86, 456
 Первомайський Л. С. 86, 87, 141,
 254, 260, 299, 346, 476
 Перепелиця 34, 45, 84, 172
 «Перець» 142, 466
 Пегюра С. В. 68, 132, 188, 190,
 366, 369, 454
 Петрицький А. Г. 52, 452
 Петро І 244, 334, 475
 Петровський М. Н. 166, 468
 Пимоненко М. К. 132, 464
 Пирогов М. І. 24, 314, 318
 Писарев Д. І. 61, 453
 Підкова Іван 167, 468
 Пілсудський Юзеф 345, 486
- Плеханов Г. В. 158, 431, 467
 Подолинський С. А. 43, 130, 449
 Познанський В. С. 125, 462
 Польові (брати) 339, 485
 Понятовський Станіслав Август
 203, 472
 Полудренко М. М. 161, 467
 Посмігний М. О. 429, 494
 Потебня А. О. 342, 392, 491
 Потебня О. О. 19, 24, 43, 76, 102,
 308, 431, 443
 Прешерн Франце Ксаверій 211,
 247, 283, 304, 302, 306, 472
 Пржевальський М. М. 99, 458
 Пришвін М. М. 313, 481
 «Пролетарська правда» 7, 440
 Проскура Г. Ф. 162, 468
 Птуха М. В. 52, 451
 Пугачов О. І. 348, 487
 Путрамент Єжи 343, 390, 486
 Пушкін О. С. 17, 19, 24, 57, 103,
 106, 153, 170, 172, 176, 177, 183,
 192, 196, 203, 206—208, 211, 215,
 220, 243, 257, 267, 288, 289, 293,
 301, 302, 305, 306, 311, 315, 317,
 320, 325, 333, 334, 336, 338—340,
 342, 343, 354, 358, 371, 374, 378,
 380, 381, 383, 386, 389, 390, 395,
 396, 411, 414, 417, 431, 433, 434,
 436, 437, 472
 Пшибось Юліан 343
- «Работник» 131, 464
 «Рада» 129, 463
 Радзивілл Януш 122, 461
 Радичев О. М. 314, 318, 482
 Разін С. Т. 305, 370, 481
 Раскова М. М. 270, 477
 Растреллі В. В. 123, 461
 Рахманінов С. В. 295, 480
 Ревуцький Д. М. 193, 471
 Ревуцький Л. М. 44, 52, 450
 Рєпін І. Ю. 20, 43, 443

- Гибак Н. С. 53, 142
 Рибалко П. С. 287, 479
 Рильов К. Ф. 289, 341, 479
 Рильський Т. Р. 125, 462
 Римський-Корсаков М. А. 272, 306, 343, 418, 431, 435, 478
 «Рідний край» 129, 463
 Робсон Поль 423, 427, 493
 Роллан Ромен 358, 488
 Руданський С. В. 43, 47, 446, 449, 450
 Русов О. О. 132, 465
 Руставелі Шота 169, 228, 336, 469
 Рюрик 117, 460
 Рюриковичі 117, 118, 469
 Рябушинські 318, 483
- Сааді 290, 480
 Сабуров О. М. 153, 467
 Савченко І. А. 52, 452
 Сагайдачний П. К. 27, 120, 121, 167, 175, 445
 Садовський М. К. 19, 43, 127, 153, 168, 431, 443
 Саксаганський П. К. 19, 43, 102, 127, 153, 168, 190, 431, 443
 Салават Юлаєв 343, 349, 487
 Салтиков-Шчедрін М. 6. 19, 70, 192, 289, 333, 417, 443
 Самійленко В. І. 127, 462
 Самійло Кішка 69, 454
 Сашгін А. О. 52, 451
 Сафонов Б. Ф. 34, 447
 Свердлов Я. М. 24, 445
 Свидницький А. П. 446
 Святослав Ярославич 27, 43, 106, 147, 375, 445
 Семиволос О. І. 44, 50, 51, 85, 449
 Севченко І. І. 53
 Сераковська Зигмунт 342, 345, 486
- Сеченов І. М. 24, 314, 318, 444
 Симонов К. М. 396, 415, 491
 Сирокомля Владислав 275, 342, 478
 Сірко І. Д. 68, 375, 454
 Скляренко С. Д. 53, 141
 Скворода Г. С. 45, 18, 102, 124, 190, 308, 441
 Скоропадський П. П. 80, 132, 190, 366, 456
 Словацький Юліан 20, 65, 200, 203, 275, 293, 342, 345, 380, 382, 389, 390, 394, 396, 443
 Сметана Бендржих 218, 293, 295, 299, 473
 Смілянський Л. І. 53, 142
 Смолич Ю. К. 53, 85, 86
 Смотрицький Мелетій 120, 461
 Собінов Л. В. 435, 494
 Собко В. М. 53, 141
 «Советская Украина» 51, 451
 Сосюра В. М. 53, 84, 87, 89, 142, 186, 260, 346, 366
 Соуп 287
 Сталін Й. В. 45, 46, 68, 84, 159, 230, 301, 331, 448, 484
 Станіславський К. С. 314, 435, 436, 482
 Старицький М. П. 20, 127, 211, 243, 275, 339, 342, 444
 Стафф Л. 343, 486
 Стаханов О. Г. 19, 44, 88, 102, 247, 441
 Стельмах М. П. 141, 363, 466
 Стефаник В. С. 18, 43, 125, 168, 190, 307, 333, 345, 360, 365, 369, 431, 443
 Стефаник С. В. 333, 484
 Стеценко К. Г. 43, 132, 431, 449
 Стецько Я. 187, 471
 Стражеско М. Д. 52, 166, 451
 Супрун С. П. 45, 64, 175, 450

- Галалихін В. В. 34, 417
 Гань Максим (Скурко С. І.) 378, 489
 Гардов М. С. 141, 466
 Гвардовський О. Т. 335
 Терещенко М. І. 53, 142, 453
 Тесленко А. Ю. 131, 464
 Тихонов М. С. 153, 336, 378, 380, 404, 407, 417, 467
 Тичина П. Г. 44, 46, 53, 60, 63, 79, 80, 87, 88, 125, 138, 142, 166, 193, 221, 260, 292, 306, 308, 328, 334, 335, 337, 346, 349, 366, 405, 414, 419, 431, 450, 471, 484
 Тімірязєв К. А. 314, 482
 Тіто (Броз Тіто) Йосип 212—214, 242, 245, 246, 249, 284, 473
 Тобілевич І. К. — див.: Карпенко-Карий
 Тобілевичі (брати) 272
 Толбухін Ф. І. 303, 481
 Толстой Л. М. 24, 170, 208, 215, 247, 313—315, 318, 339, 341, 354, 371, 431, 433, 437, 450
 Толстой О. К. 313, 481
 Тренєв К. А. 382, 396, 490
 Трохименко К. Д. 52, 452
 Трумен Гаррі 330, 362, 371, 388, 405, 407, 412, 413, 423, 484
 Трутовський К. О. 85, 456
 Тувім Юліан 342, 343, 396, 485
 Тудор С. Й. 362, 488
 Туманян О. Т. 325, 483
 Тургенєв І. С. 19, 61, 215, 313, 417, 413
 Турсуп-заде Мірза 405, 414, 492
 Тутковський П. А. 131, 464
 Тюрєнков О. О. 437, 495
 Тютчев Ф. І. 103, 175, 280, 458, 479
 Українка Леся (Косач Л. П.) 18, 20, 21, 24, 43, 60, 87, 102, 108, 125, 127, 130, 131, 138, 168, 190, 192, 193, 243, 258, 307, 333, 342, 386, 431, 470
 «Українська література» 39, 142, 448
 «Українська хата» 129, 463
 Ульянов Д. І. 131, 464
 Ульянова М. І. 131, 464
 Усенко П. М. 53, 141, 453
 Ушаков М. М. 142, 466
 Фадєєв О. О. 383, 396, 404, 405, 407, 414, 427, 492
 Федорко І. 45, 63
 Федоров О. Ф. 86, 158, 191, 238, 239, 456
 Федотова Г. М. 435, 494
 Федькович Ю.-О. А. 165, 186, 468
 Ферстер Порман 41, 448
 Фет А. А. 343, 486
 Філатов В. П. 239, 475
 Фісакович 34
 Фопвізіп Д. І. 314, 482
 Фрашко І. Я. 18, 19, 21, 24, 28, 38, 43, 65, 76, 80, 81, 87, 102, 125, 128, 138, 142, 168, 170, 186, 189, 190, 192, 193, 221, 222, 258, 275, 307, 333, 339, 342, 345, 360, 361, 364, 365, 368, 386, 390, 406, 418, 431, 438
 Франс Анатоль 358, 488
 Фрунає М. В. 133, 465
 Фучик Юліус 407, 492
 Харитонов М. Ф. 34, 447
 Хащеватський М. І. 141, 466
 Хвойка В. В. 116, 460
 Хікмет Назим 423, 427, 493
 Хмельницький Б. М. 27, 61, 81,

- 102, 103, 106, 121, 122, 138, 145,
147, 167, 175, 180, 203, 204, 221,
258, 275, 290, 305, 341, 366, 369,
375, 389, 395, 417, 445
- Хмельниченко Юрась 61
- Хобта О. С. 429, 437, 494
- Хорава А. О. 404
- Худяк Л. 86
- Цадаса Гамзат 34, 447
- Цесткович Дрягіша 212, 473
- Цезар Юлій Гай 194, 471
- Церетолі А. Р. 257, 325, 418, 483,
493
- Циранкевич Юзеф 383, 490
- Цюлковський К. Е. 24, 444
- Ціцерон Марк Туллій 194, 471
- Цурдумія О. П. 34, 447
- Чаадаєв П. Я. 314, 482
- Чайковський П. І. 21, 76, 180,
295, 306, 328, 418, 431, 435, 444
- Черемшина Марко
(Семанюк І. Ю.) 165, 360, 469
- Чернишевський М. Г. 19, 166,
189, 190, 288, 306, 342, 369, 370,
417, 431, 443
- Чернишов Б. С. 52, 163, 451
- Черчілль Уїнстон 329, 331, 332,
362, 371, 405, 407, 413, 423, 484
- Чехов А. П. 334, 389, 396, 431,
436, 443
- Чиковані С. І. 378, 436, 439
- Чистякова В. М. 52, 452
- Чубинський П. П. 125, 462
- Шалявін Ф. І. 435, 494
- Шарлемань М. В. 13, 441
- Шароков М. А. 52, 452
- Шафарик Павел Йосеф 20, 103,
177, 204, 211, 266, 284, 288, 302,
306, 307, 386, 443
- Шахматов О. О. 161, 468
- Шашло 34, 45, 64
- Шевченко Т. Г. 17, 19—21, 24, 28,
31, 43, 50, 56, 57, 60, 61, 65, 69,
81, 85, 87, 95—97, 100, 102, 103,
106, 108, 112, 115, 121, 125,
128—130, 138, 142, 144, 145, 153,
154, 164, 167—169, 171, 172, 177,
180, 183, 186, 189, 190, 197, 204,
206, 207, 211, 220—222, 228, 244,
257, 258, 267, 268, 274, 275, 284,
288, 293, 302, 305—307, 311, 317,
318, 325, 326, 333, 334, 338, 340,
342, 343, 345, 346, 348, 353, 361,
363, 365, 368—370, 374, 376, 386,
389—392, 395, 400, 405, 410, 412,
414, 417, 418, 420, 426, 429, 431,
434, 438, 446, 450, 451, 457,
470—472
- Шедель Йоганн Готфрід 123, 462
- Шекспір Уільям 126, 336, 411
- Швля А. І. 141, 466
- Шіллер Йоганн Крістоф Фрідріх
115, 459
- Шмідт П. П. 28, 446
- Шовкуненко О. О. 44, 52, 450
- Шолом-Алейхем (Рабинович
Шолом Нохумович) 24, 444
- Шолохов М. О. 404
- Шопен Фредерік Францішек 66,
202, 345, 389, 394, 454
- Шубачич Іван 212, 473
- Шульга І. М. 52, 452
- Шумський (Шомін) Ю. В. 52,
452
- Щедрін — див.: Салтиков-Щед-
рін М. С.
- Щепкін М. С. 314, 318, 433—435,
482
- Щорс М. О. 18, 44, 102, 133, 144,
145, 148, 168, 221, 442

Южип О. І. 435, 494
Юнгінген Ульріх фон 210, 472
Юра Г. П. 52, 431, 452

Яблочкіна О. О. 435, 494
Яворняцький Д. І. 96, 458

Ягич Ватрослав 307, 481
Якубець 381
Яновський Ю. І. 53, 142, 260, 431,
453
Яносік 384
Ярослав Мудрий 117—119, 460
Яструп Мечислав 343, 486

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

1. Максим Рильський. 1960. Фронтиспіс.
2. Максим Рильський серед учасників Першого антифашистського мітингу представників українського народу. Саратов, 26 листопада 1941 р. 96— 97
3. Під час перебування на фронті під Харковом. Зліва направо: Леонід Первомайський, Леонід Булаховський, Максим Рильський, Андрій Малишко, Любомир Дмитерко, Дем'ян Коротченко. 23 серпня 1943 р. 96— 97
4. Максим Рильський серед виборців села Ромашивки на Житомирщині. 1946 96— 97
5. Максим Рильський виступає на V пленумі правління Спілки письменників України. Донецьк, 22 грудня 1950 р. 96— 97
6. Максим Рильський і Олександр Кониленко в гостях у одного із зачинателів колгоспного руху на Україні Макара Посмітного. 1951 112—113
7. Олександр Корнійчук вручає Максимові Рильському Срібну медаль Всесвітньої Ради Миру. Київ, 1959 112—113
8. Депутати Верховної Ради СРСР М. Рильський, О. Гіталов та Г. Шарапова у перерві між засіданнями сесії. Москва, 1960 112—113
9. Максим Рильський і Михайло Шолохов — делегати XXII з'їзду КПРС. Москва, жовтень 1961 р. 112—113

ЗМІСТ

ПУБЛІЦИСТИКА

Для літератора і колгоспника	7	440
Я гордий, що живу в такій державі	8	441
Наш виграш	9	441
Воля, мисль и мужество большевика	10	441
Серце і розум народу	12	441
Зустріч з професором Шарлеманем	13	441
Сонце встає на Сході	14	441
Народ безсмертний	17	442
Воля к победе	23	444
Два могутих крыла	27	445
Кийнь плуг, козаче, бери піжк!	30	446
Боевое единство народов	33	446
Так будет!	37	447
Хай сяє віками наша правда	40	448
Дипломированные грабители	41	448
Український народ в дні Вітчизняної війни	43	448
Священная земля	55	453
Українка : :	60	453
Слава України	62	453
Українцы никому не отдадут своей свободы	65	454
Український воїн	67	454
Немецкая революция	69	454
Непокоренная Украина	72	455
[Биймо, побиймо і добиймо ворогів світла...]	76	455
За Радянську Україну — в спілці з друзями!	79	455
О журнале «Україна»	84	456
[Да здравствует наш народ!]	87	457
Гордость паша	88	457
Это сделали немцы	90	457
Киевское направление	93	457
Днепр : : :	96	457
Украина освобождается	102	458
Слава армив-освободительнице!	105	458
Киев : : :	108	458
День ликования	103	459
Жити! Робити!	109	459
Великая скрижаль	111	459
Суд пад душегубами	114	459
Київ в історії України	116	459

«На Новий рік»	135	465
Голоса из-за океана	137	466
Возвращаясь в родной Киев	139	466
Солнце над Капеевом	144	466
О нашем воине	146	466
У рубежа : : :	149	467
Пытливый взор и глубокая чуткость	151	467
Русскому брату	153	467
Под родным небом	156	467
Родная земля	159	467
Наша Академія	164	468
Свято радянської науки	166	468
Свято матері	167	468
Визволена Україна	172	469
Незабывасмоє	173	469
Освобожденная Украина	176	469
Наша величайшая святыня	179	469
Висока місія	182	470
За торжество справедливості	185	470
Завжди з нами	187	470
Про вашу національну гордість	189	470
Про викладання літератури	195	471
Один день	199	471
Дружня рука	203	471
Визначний документ	207	472
Слава дружбе народов!	208	472
Воїнам Ленінградського фронту	209	472
Слов'янське коло	210	472
Братислава	217	473
[За мир во всем мире!..]	221	474
«Здрово, друже!»	224	474
{Наша} дружба	228	474
Всесоюзный староста	230	474
Нелюди	235	474
Верные слуги народа	238	475
По Югославии	241	475
Любовь к человеку	251	476
В Кремле	255	476
[Воля к возрождению]	257	476
Во имя радости	262	476
Праздник славянства	264	476
{Слава слов'янській землі}	267	477
Садівник	269	477
Учений, громадянин, людина	271	478
Знак вічної дружби	274	478
Подорож до друзів	280	478
Єдність слов'янських народів	282	478
Светоч мира	294	480
На слов'янському конгресі в Белграді	297	480
Великая славянская семья	305	481
«Пасажир — теж людина»	309	481
[Пламенный привет]	310	481
Письмо в редакцию «Известий»	312	481
Слава Москві!	314	482
Сонце всієї землі	317	483

Село Червона Слобода за тридцять лет	320	483
[Цвіт-ясноцвіт]	322	483
У випускників	328	483
Два світи	329	484
Животворна дружба	333	484
Хай міцнішає дружба	335	484
Братское едиение литературы	337	485
Нерушимая дружба	338	485
[Братский поклон]	341	485
Відроджена Польща	344	486
Славним воинам маршала Рокоссовекого	346	486
Братія Башкирія	348	487
[Хай дзвенить наш серц]	351	487
Народи борються за мир	353	487
За мир у всьому світі!	357	488
[Мы хотим мира!..]	359	488
Слово про волю народу	360	488
Руському народу — сердечное спасибо	365	488
Спів щасливого народу	368	489
Народна гордість, радяшюька слава	373	489
Дніпро-Славута	375	489
У повій Польщі	378	489
[Хай опромінять землю світлий мир!..]	386	490
[Хай буде мир!..]	388	490
[Нехай живе мир!..]	389	490
[За щастя ваше і наше!..]	392	491
Дружба і братерство <i>(До п'ятих роковин польсько-ра-</i> <i>дянського договору про дружбу, взаємодопомогу і після-</i> <i>воєнне співробітництво)</i>	394	491
Справа Лещіна безсмертна	398	491
Кожному району — квігарню! <i>Лист до редакції</i>	401	491
Покотилася лавина!..	403	491
Слово правда	407	492
Наша боротьба священна	409	492
За мир!	412	492
Несокрушимая дружба	415	493
Дни великого созидания	420	493
Кровна справа всього людства	422	493
[Могутній клич]	425	493
Україна в цвіту	428	493
Зорі Кремля	433	494
[Привіт землякам Франка]	438	495
Примітки	439	
Показчик імен і назв	496	
Список ілюстрацій	507	

Академия наук Украинской ССР
Институт искусствоведения, фольклора
и этнографии им. М. Ф. Рильского
Институт литературы им. Т. Г. Шевченко

*

Литературно-художественное издание

МАКСИМ РЫЛЬСКИЙ

Собрание сочинений в двадцати томах

Наука, критика, публицистика

Томы 12—18

ТОМ СЕМНАДЦАТЫЙ

ПУБЛИЦИСТИКА

1935—1952

*

Составитель и автор примечаний

ИВАН ПАВЛОВИЧ БЕРЕЗОВСКИЙ

(На украинском языке)

Киев, Наукова думка, 1987

*Затверджено до друку вченою радою
Институту мистецтвознавства, фольклору та етнографії
ім. М. Т. Рильського АН УРСР*

Редактор *Н. М. Максименко*

Художній редактор *В. П. Кузь*

Оформлення художника *В. Й. Бродського*

Технічний редактор *В. М. Кричевська*

Коректори *Н. О. Луцька,*

В. М. Божок, Л. В. Малюга

ІВ № 8037

Здано до набору 07.05.87. Підп. до друку 28.10.87.

Формат 84×108/32. Папір друк. № 1.

Звич. нова гарн. Вис. друк. Фіз. друк. арк. 16,0+3 вкл.

Ум. друк. арк. 27,2. Ум. фарбо-відб. 27,2. Обл.-вид. арк. 25,16.

Тираж 5500 пр. Зам. 7—1312.

Ціна 3 крб.

Видавництво «Наукова думка».

252601 Київ 1, вул. Рєпіна, 3.

Віддруковано в матриць Головного підприємства
республіканського виробничого об'єднання «Поліграфкнига».

252057 Київ, вул. Довженка, 3

в Київській книжковій друкарні наукової книги.

252004 Київ 4, вул. Рєпіна, 4. Зам. 7-810.

РИЛЬСЬКИЙ М. Т.

- Р95** Зібрання творів: У 20 т.: Наука; Критика; Публіцистика: Т. 12—18 / Редкол.: Л. М. Новиченко (голова) та ін.— К.: Наук. думка, 1983.— Т. 17: Публіцистика. 1935—1952. Упоряд. та приміт. І. П. Березовського; Ред. тому: С. Д. Зубков.— 1987.— 512 с.: іл.— (В опр.): 3 крб. 5500 пр.

Друкуються публіцистичні статті, які стверджують радянський спосіб життя, ідеї гуманізму, боротьби за укріплення миру на землі, дружби народів.

SAFE

FRANCIS & TAYLOR